

1933 2AK

ΑΡΓ. Η. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ Δ. Θ.
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΕΝ ΤΩ Β' ΓΥΜΝΑΣΙΩ ΑΡΡΕΝΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ

ΚΑΤΑ ΤΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΓΝΩΜΟΔΟΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ

Πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τῆς Γ' τάξεως τῶν Γυμνασίων
καὶ ἀντιστοίχων σχολίων τῆς Μέσης Παιδείας.

Ἄριθ. ἐγκρ. ἀποφ.

Ἄριθ. ἐγκρ. ἀποφ.

ΤΥΠΑ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ Ι. Ν. ΣΙΔΕΡΗ
ΑΘΗΝΑΙ-ΣΤΑΔΙΟΥ 52
1933

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Πᾶν γνήσιον ἀντίτυπον φέρει τὴν ὑπογραφήν τοῦ συγγρα-
φέως καὶ τὴν σφραγίδα τοῦ ἐκδότου.

Κ. Πλατωναίου

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ Γ. Η. ΚΑΛΕΡΓΗ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Ὅρισμὸς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας καὶ περιεχόμενον αὐτῆς.

Τὸ μάθημα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον διδάσκει τὴν εἰς ὠρισμένον τόπον καὶ χρόνον ἀνάπτυξιν, τῆς ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἰδρυθείσης θρησκευτικῆς κοινωνίας, καλεῖται *ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*.

Αὕτη πραγματεύεται τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς ὅλον τὸν κόσμον ὑπὸ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν διαδόχων αὐτῶν, ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ μέχρι σήμερον. Ἐπίσης ὁμιλεῖ διὰ τὰ διάφορα ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα εἶχε ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ μεταξὺ τῶν λαῶν, τῶν διαφόρων κρατῶν καὶ τῶν κυριάρχων. Ἐπειτα ὁμιλεῖ διὰ τοὺς ἀγῶνας πρὸς ἐπικράτησιν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, καὶ διὰ τοὺς διωγμούς, τοὺς ὁποίους ἤγειραν ἐναντίον της οἱ εἰδωλολάτραι καὶ οἱ ἄπιστοι ἐν γένει.

Ἀκόμη ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία ἐξετάζει τὴν ἐσωτερικὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἰδιατέρας ζωῆς τῆς θρησκευτικῆς κοινωνίας, τὴν ὁποίαν ἴδρυσεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Αὕτη συνίσταται εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, εἰς τὴν φιλολογίαν, τὴν ὁποίαν αὕτη ἐκαλλιέργησε καὶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἠθῶν καὶ τῆς τέχνης, τὴν ὁποίαν εἰσήγαγε.

Γενικῶς δὲ ἡ κίνησις αὕτη εἰς τὴν ἐκκλησίαν συνετελέσθη ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Ἁγ. Πνεύματος, τὸ ὁποῖον κατευθύνει αὐτὴν καὶ τὸ ὁποῖον ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός εἶπεν. (Ἰωάν. Κεφ. 14-16).

2. Πηγαὶ καὶ διαίρεσις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας.

Πηγαὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας εἶναι πᾶν σύγγραμμα καὶ πᾶν μνημεῖον, τὸ ὁποῖον σώζεται καὶ τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς

τὸ παρελθὸν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐκτὸς ὅμως τῶν συγγραμμάτων καὶ μνημείων εἶναι καὶ τὰ πρακτικὰ τῶν συνόδων, νόμοι κρατικοὶ ἀφορῶντες τὴν ἐκκλησίαν, λειτουργίαι, ὁμολογίαι πίστεως καὶ κανόνες.

Διαιρέσεις.—Εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν διακρίνομεν μεγάλους σταθμούς, οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦν ὄρια περιόδων. Τοιοῦτοι εἶναι 4. Ὁ πρῶτος ἀρχίζει ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Κυρίου μέχρι τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ὁ ὁποῖος ἐστερέωσε τὸν θρίαμβον τῆς ἐκκλησίας (1-313). Ὁ δεύτερος ἀπὸ τοῦ 313 μέχρι τοῦ 867, ὁπότε ἡ ἐκκλησία ἐχωρίσθη εἰς Ἀνατολικὴν καὶ Δυτικὴν, ἔγινε δηλαδὴ τὸ σχῆμα. Ὁ τρίτος ἀπὸ 867 μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως 1453. Καὶ ὁ τέταρτος ἀπὸ τοῦ 1453 μέχρι σήμερον.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ 1-315

ΑΠΟ ΤΗΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΕΠΙΣΗΜΟΥ
ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΕΩΣ ΤΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

ΙΔΡΥΣΙΣ, ΕΞΑΠΛΩΣΙΣ ΚΑΙ ΔΙΩΓΜΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

3. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς Σωτὴρ τοῦ κόσμου καὶ ἰδρυτὴς τῆς ἐκκλησίας.

Ὅτε ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ γενόμενον ἐκ γυναικός, γενόμενον ὑπὸ νόμον. . . ἵνα τὴν υἰοθεσίαν ἀπολαύομεν (Γαλ. 4.4-5). Μὲ αὐτοὺς τοὺς λόγους ὁ ἀπόστολος Παῦλος χαρακτηρίζει πολὺ σύντομα τὴν καταγωγὴν τοῦ Κυρίου, τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ καὶ τὸ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον Του. Ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἦλθεν καὶ ἐδημιουργήθη μέγας δεσμὸς μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἔχει ὡς βῆσιν τὴν ἀγάπην. Τριάκοντα ἔτη μετὰ τὴν θαυμαστὴν γέννησίν του ἀπὸ τὴν Παρθένον Μαρίαν, ἡ ὁποία ἐγένετο κατὰ τὸ ἔτος 753 ἀπὸ κτίσεως Ρώμης, ἤρχισε τὸ ἐπίσημον στάδιόν Του εἰς τὴν Παλαιστίνην. Τὴν θεϊαν αὐτοῦ διδασκαλίαν τὴν ἐπεβεβαίωσε διὰ τῶν θαυμάτων Του. Οὗτος ἐκήρυτε τὴν **βασιλείαν τῶν Οὐρανῶν**, δηλαδὴ μίαν νέαν κατάστασιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ ἀνθρωπότης θὰ εὗρισκε τὴν εὐτυχίαν της καὶ τὴν σωτηρίαν της. Αὕτη θὰ περιελάμβανε ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ θὰ διήρκει μέχρι τέλους τῶν αἰώνων. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐπεδίωξε νὰ ἀποκτήσῃ ὁπαδοὺς καὶ ἐξ αὐτῶν ἐξέλεξε τοὺς 12 ἀποστόλους. Εἰς

αὐτοὺς ἔδωκεν ἐντολὴν νὰ κηρύξουν τὸ εὐαγγέλιόν Του εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ νὰ βαπτίζουν τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτόν. Ἔδωκε δὲ ἀκόμη ἐντολὴν νὰ διοικοῦν τὴν ἐκκλησίαν καὶ νὰ μεταβιβάσουν ὅλα τὰ δικαιώματά των εἰς τοὺς διαδόχους των.

Ἄλλὰ ὁ Κύριος ἀνεγνωρίσθη, ὅτι εἶναι ὁ περιμενόμενος Μεσσίας μόνον ὑπὸ μέρους τινὸς τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ. Εἰς τὰ ἴδια ἦλθεν, ὅπως λέγει ὁ Ἰωάννης καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον (Ἰωάνν. I. II). Οἱ ζηλωταὶ τοῦ νόμου Φαρισαῖοι καὶ οἱ ἐλευθερόφρονες Σαδδουκαῖοι ἐκηρύχθησαν ἐναντίον του. Οὗτος μετὰ σύντομον δημόσιον βίον, ὅστις διήρκεσε 3 μόνον ἔτη, ἀπέθανεν ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ. Εἰς τὸν Σταυρὸν τὸν ὠδήγησεν τὸ μῖσος, τὸ ὁποῖον εἶχον ἐναντίον του οἱ πρόκριτοι τῶν Ἑβραίων. Ὡς ἡμέραν τοῦ θανάτου του παραδέχονται τὴν 15 τοῦ μηνὸς Νισάν, ἥτοι τὴν 7ην Ἀπριλίου 783 ἀπὸ κτίσεως Ρώμης.

Τὸν θάνατόν Του ἠκολούθησαν θαυμαστὰ συμβάντα, τὰ ὁποῖα ἐβεβαίωσαν τὴν θεϊὰν Του ἀποστολήν. Τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη διὰ νὰ δειχθῆ, ὅτι ἐξέλειπεν ὁ ἀρχαῖος σύνδεσμος μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Ἰσραὴλ καὶ ὅτι ἤρχιζεν νέος τοιοῦτος. Τὴν τρίτην ἡμέραν ἀπὸ τοῦ ἐνταφιασμοῦ Του ἀνέστη ἐκ τῶν νεκρῶν. Ἐπειτα ἐπὶ 40 ἡμέρας διέμεινε μετὰ τῶν μαθητῶν του καὶ τέλος ἀνελήφθη εἰς τοὺς Οὐρανοὺς, ἀφ' οὗ εἰδοποίησεν αὐτούς, ὅτι θὰ τοὺς ἔστελλε τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, διὰ νὰ τοὺς φωτίσῃ καὶ ἐνισχύσῃ.

4. Ἡ πρώτη χριστιανικὴ Κοινότης εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Πρὶν χωρισθῆ ἀπὸ τοὺς μαθητὰς Του ὁ Κύριος, καθὼς εἶδομεν, ὑπεσχέθη, ὅτι θὰ ἔστελε εἰς αὐτοὺς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας τὸν Παράκλητον, τὸ ὁποῖον θὰ ἔμενε πάντοτε μαζί των (Ἰωάνν. 16. 13).

Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐπεφάνη εἰς τοὺς ἀποστόλους τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς. Κατὰ ταύτην μετὰ τῶν ἀποστόλων εἶχον συγκεντρωθῆ εἰς τὸ ἴδιον μέρος 120 ἀκόμη πιστοί. Εἶχε δὲ προηγηθῆ ἡ ἐκλογή τοῦ Ματθίου εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ Προδότου Ἰούδα. Τὴν ἐπιφοίτησιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἠκολούθησαν

υπερφυσικά γεγονότα. Οί απόστολοι ἤρχισαν νὰ ὀμιλοῦν διαφόρους γλώσσας, ξένας πρὸς τὴν μητρικὴν των. Διὰ δὲ τοῦ κηρύγματος τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων τοῦ Πέτρου, προσῆλθον εἰς τὸν Χριστιανισμὸν 3.000 Ἰουδαῖοι. (Πράξεων 1-2). Μὲ τὴν πρώτῃν αὐτὴν Χριστιανικὴν Πεντηκοστὴν ἀρχίζει ἡ κυρίως ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία. Ἡ ἡμέρα αὕτη χαρακτηρίζεται, ὡς ἀρχὴ τῆς παγκοσμίου βασιλείας τοῦ Μεσσίας καὶ ὡς τοιαύτη πανηγυρικῶς ἐορτάζεται.

Τὸ κήρυγμα τοῦ Πέτρου ἠκολούθησαν καὶ ἄλλα τοιουτοτρόπως δὲ τὸ πλῆθος τῶν πιστευόντων κάθε ἡμέραν ἤξανε. (Πράξεων (2.47). Ἡ ζωὴ τῶν πρώτων αὐτῶν Χριστιανῶν ἦτο ἰδεώδης. «Τοῦ πλῆθους τῶν πιστευόντων ἦτο ἡ ψυχὴ καὶ ἡ καρδιά μία καὶ ὁ Κύριος προσέθετε διαρκῶς Χριστιανούς εἰς τοὺς ὑπάρχοντας». (Πράξεων 4.32). Κανεὶς ἐκ τῶν Χριστιανῶν δὲν ἐπίστευεν, ὅτι ἔχει ἰδιαιτέραν περιουσίαν. Τὰ πάντα ἦσαν εἰς ὅλους κοινά. Ἐνα εἶδος κοινοκτημοσύνης στηριζομένης ἐπὶ τῆς θρησκείας, ἐγκαθιδρύεται. Ἄλλ' ἡ κοινοκτημοσύνη αὕτη ἔχει ὡς σκοπὸν νὰ ἀφήσῃ τοὺς πάντας ἡσύχους ἀπὸ τὴν βιοπάλην διὰ νὰ εἶναι ἐλεύθεροι καὶ μετέχουν εἰς τὴν λατρείαν. Οἱ πλουσιώτεροι ἀπὸ ἀγάπην κινούμενοι παραχωροῦν τὰ κτήματά των καὶ τὰς περιουσίας των.

Οἱ πιστοὶ δὲν ἔχουν χωρισθῆ ἀκόμη ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἰουδαίους καὶ εὐρίσκονται εἰς στενὸν μὲ αὐτοὺς σύνδεσμον. Ἐπισκέπτονται τακτικὰ τὸν ναὸν κατὰ τὰς ὥρας τῆς προσευχῆς. Ἄλλ' ὅμως καὶ εἰς ἰδιωτικὸς οἴκους προσφέρουν λατρείαν εἰς τὸν Θεόν, ἀκούουν τὸ κήρυγμα τῶν ἀποστόλων, μεταλαμβάνουν τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου καὶ εὐρίσκονται εἰς διαρκῆ ἐπαφὴν μὲ τοὺς ἀποστόλους.

Οἱ απόστολοι, ἂν καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους ἀντιδροῦν ἐναντίον των, ἂν καὶ τοὺς ἀπειλοῦν, δὲν δειλοῦν ἀλλὰ κηρύττουν τὴν θείαν τοῦ Σωτῆρος διδασκαλίαν. Εἰς ἐκείνους δὲ οἱ ὅποιοι τοὺς κατηγοροῦν, ὅτι δὲν ὑπακούουν εἰς τοὺς καθιερωμένους νόμους ἀπαντοῦν, «ὅτι πρέπει νὰ πειθαροῦν εἰς τὸν Θεὸν καὶ ὄχι εἰς τοὺς ἀνθρώπους».

Ἐκ τῶν ὀπαδῶν τῆς νέας θρησκείας πρώτος πίπτει θῆμα τῆς κακίας τῶν ἐχθρῶν αὐτῆς ὁ διάκονος Στέφανος, ὁ ὅποιος

καὶ πρωτομάρτυς τῆς θρησκείας ὠνομάσθη. Ὁ θάνατος τοῦ Στεφάνου συνωδεύθη μὲ ἄλλον σοβαρὸν διωγμὸν κατὰ τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἱερουσαλήμ. Τότε πολλοὶ τῶν Χριστιανῶν κατέφυγον εἰς τὴν Ἰουδαίαν καὶ τὴν Σαμάρειαν. Ὁ διασκορπισμὸς οὗτος τῶν πιστῶν ἠδυνήσε κατὰ πολὺ τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ Εὐαγγελίου «διότι οὗτοι διασπαρέντες διῆλθον εὐαγγελιζόμενοι τὸν λόγον» (Πράξ. 8.4). Τότε ὁ Φίλιππος ἐκήρυξε τὴν νέαν θρησκείαν εἰς τὴν Σαμάρειαν. Ἔδιδε δὲ ὁ λαὸς μεγάλην σημασίαν εἰς τὸ κήρυγμα τοῦ Φιλίππου, διότι τοῦτο συνωδεύετο καὶ ὑπὸ πολλῶν θαυμάτων, τὰ ὅποια οὗτος ἔκαμνε. Πολλοί, οἱ ὅποιοι ἐπίστευσαν ἐβαπτίσθησαν.

Ἐκτὸς τῆς Παλαιστίνης καὶ εἰς τὴν Ἀντιόχειαν τῆς Συρίας προσῆλθον πολλοὶ εἰδωλολάτραι εἰς τὸν Χριστιανισμὸν διὰ τοῦ κηρύγματος τοῦ Βαρνάβα. Ἐκεῖ δὲ κατὰ πρῶτον οἱ ὄπαδοὶ τῆς νέας θρησκείας, ὠνομάσθησαν **Χριστιανοί** ἀπὸ τοὺς εἰδωλολάτραις. Ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους οἱ ὄπαδοὶ τῆς νέας θρησκείας ἔκαλοῦντο Γαλιλαῖοι ἢ Ναζωραῖοι, εἰς δὲ τὰ ἱερά βιβλία καλοῦνται ἀδελφοί, ἄγιοι, πιστοί, μαθηταὶ τοῦ Κυρίου. Πράξ. 1. 15. 6. 1. 2. 7 Ρωμ. 1. 7 Ἐφεσ. 1. 1 κλπ.

5. Οἱ δύο Ἰάκωβοι.

Μετά τινα χρόνον ἐξεργάγη εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ νέος κατὰ τῶν Χριστιανῶν διωγμὸς. Τότε ὁ Ἡρώδης Ἀγρίππας, διὰ τὴν εὐχαριστήσῃ τοὺς Ἰουδαίους παρέδωκε τὴν θανατωθῆ τὸν Ἰάκωβον τὸν μεγαλύτερον ἀδελφὸν τοῦ Ἰωάννου. Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν κατὰ θαυμαστὸν τρόπον ἠλευθερώθη ἀπὸ τὴν φυλακὴν ὁ ἀπόστολος Πέτρος· κατὰ δὲ τὸ ἔτος 44 οἱ ἀπόστολοι ἐτράπησαν εἰς τὰς διαφόρους χώρας, διὰ τὴν κηρύξουν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ.

Εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα παρέμεινεν ὁ Ἰάκωβος ὁ ἀδελφόςθεος διὰ τὴν ὁδηγῆ τὴν χριστιανικὴν κοινότητα, καὶ ὡς προϋστάμενος τῶν ἐκεῖ πρεσβυτέρων. Οἱ ἀρχαῖοι ἱστορικοὶ Ἠγήσιππος καὶ Εὐσέβιος τὸν ὀνομάζουν Ἐπίσκοπον τῶν Ἱεροσολύμων. Οὗτος εἰς τὸν κύκλον τῶν ἀποστόλων εἶχεν σπουδαίαν θέσιν. Ὁ Παῦλος τὸν κατατάσσει μεταξὺ τῶν στύλων τῆς Ἐκκλησίας (Γαλ. 2-9).

Κατὰ τὴν σύνοδον, τὴν ὁποίαν ἔκαμαν οἱ ἀπόστολοι εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, οὗτος ὑπῆρξεν ἓνας τῶν σπουδαιοτέρων μελῶν τῆς. Διὰ δὲ τὰς χριστιανικὰς ἀρετὰς μὲ τὰς ὁποίας οὗτος ἐστολίζετο, ἐλέγετο **δίκαιος**. Μεταξὺ τῶν βιβλίων τῆς Κ. Διαθ. περιλαμβάνεται καὶ ἡ ἐπιστολή του, τὴν ὁποίαν ἔστειλε πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ τοῦ κόσμου διεσπαρμένους Ἑβραίους. Οὗτος ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον ὑπὸ τῶν φανατισμένων Ἰουδαίων ἐπὶ τοῦ ἀρχιερέως αὐτῶν Ἀνάου κατὰ τὸ ἔτος 62, καθὼς ὁ Ἑβραῖος συγγραφεὺς Ἰώσηπος ἀναφέρει (Ἰουδ. ἀρχαιολ. XX 9).

6. Παῦλος ὁ ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν.

Ὁ Σπουδαιότερος κῆρυξ τοῦ Εὐαγγελίου, ὁ βαθυνούστερος θεολόγος καὶ τὸ πρωτότυπον θρησκευτικὸν πνεῦμα τῆς ἀρχαιοτάτης ἐκκλησίας, εἶναι ὁ Παῦλος. Οὗτος ἐγεννήθη εἰς τὴν Ταρσὸν τῆς Κιλικίας, ἐκ γονέων Ἑβραίων, καταγομένων ἐκ τῆς φυλῆς Βενιαμίν. Ἀργότερον ἔλαβε τὸ Ῥωμαϊκὸν ὄνομα Παῦλος, ὅτε εἰς τὴν Κύπρον ἐπέστρεψεν εἰς τὸν Χριστιανισμὸν τὸν ἀνθρώπαιον Σέργιον Παῦλον.

Ἀφ' οὗ ἐτελείωσε τὰ σχολεῖα τῆς Πατρίδος του, ὕστερον ἦλθεν εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, ὅπου ἐγένετο μαθητὴς τοῦ περιφήμου Γαμαλιήλ. Εἰς τὴν σχολὴν τοῦ Γαμαλιήλ ἐπαιδεύθη ὁ Παῦλος καὶ ἀπέβη ζηλωτὴς τῆς πατροπαραδότου του θρησκείας. Τοῦτο βλέπομεν ἀπὸ τὴν μανίαν, τὴν ὁποίαν εἶχε νὰ καταδιώκῃ τοὺς Χριστιανούς. Ὅταν ἐλιθοβολεῖτο ὁ Στέφανος, οὗτος ἐφύλαττε τὰ ἐνδύματα τῶν λιθοβολούντων καὶ ἀργότερον κατεδίωκε πάντας τοὺς Χριστιανούς, ὅπου καὶ ἂν συνήντα αὐτοὺς καὶ τοὺς παρέδιδεν εἰς τὰς ἐπισήμους ἀρχάς.

Λὲν ἠρκεῖτο ὁ Παῦλος νὰ καταδιώκῃ τοὺς χριστιανούς εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, ἀλλὰ ἤθελε καὶ ἔξω τῆς πόλεως ταύτης νὰ ἐργασθῇ κατ' αὐτῶν. Ἀφ' οὗ λοιπὸν ἐπῆρε συστατικὸς ἐπιστολὰς πρὸς τοὺς ἀρχοντας τῶν συναγωγῶν τῆς Λαμασκοῦ καὶ ἐπήγαιεν ἐκεῖ, καθ' ὁδὸν παρουσιάσθη εἰς αὐτὸν ὁ Χριστός. Ὁ Κύριος τὸν προσεκάλεσε καὶ τοῦ ἔθεσεν ὡς σκοπὸν του νὰ κηρύξῃ τὸ εὐαγγέλιον «ἐνώπιον τῶν εἰδωλολατρῶν, ἐνώπιον τῶν βασιλέων καὶ τῶν Ἰουδαίων». Συγχρόνως δὲ προεῖπεν εἰς αὐτόν, ὅτι ἔμελλε νὰ πάθῃ πολλὰ πρὸς χάριν του.

Τοῦτο συνέβη κατὰ τὸ ἔτος 33. Ἐκ τῆν Λαμασκὸν ὁ Παῦλος μετέβη εἰς τὴν Ἀραβίαν διὰ νὰ εἶναι μακρὰν τῶν Ἰουδαίων. Ἀργότερον ἦλθεν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, ἔνθα συναναστράφη τοὺς κορυφαίους τῶν ἀποστόλων Πέτρον καὶ Ἰάκωβον καὶ ἐκήρυξε τὸν Χριστόν. Ἐπειτα ἐπανῆλθε εἰς τὴν πατρίδα του τὴν Ταρσόν. Ἐκ τῆν πατρίδα του τὸν προσεκάλεσεν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν ὁ Βαρνάβας κατὰ τὸ ἔτος 42 ἢ 43. Ἐκ τῶρα πλέον ἀναλαμβάνει ἐργασίαν εἰς τὸν ἀμπελῶνα τοῦ Κυρίου καὶ ἀρχίζει τὸ πολύμοχθον αὐτοῦ ἔργον. Κηρύσσει εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς βαρβάρους, διότι ἐνόμιζε τοῦτο ὑποχρέωσίν του, (Ρωμ. Ι. 14) καὶ ταξιδεύει εἰς μακρυνὰς χώρας πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀπὸ τῆν Συρίαν μέχρι τῆς Ἰσπανίας, θέτει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Κυρίου τὴν μεγάλην του ψυχὴν καὶ ἀκολουθεῖ ἓνα ὠρισμένον σχέδιον ἱεραποστολῆς. Τὸ κήρυγμα του συναντᾷ μέγιστα ἐμπόδια καὶ διὰ τοῦτο, ὅπως καὶ ὁ ἴδιος λέγει ἐκοπίασε περισσότερον τῶν ἄλλων κηρύκων. (Α. Κυρ. 15. 10). Ἐπὶ τέλους οἱ καρποὶ τῆς ἐργασίας του ἦσαν πλούσιοι. Κατὰ τὰς τέσσαρας ἀποστολικὰς ὁδοιπορίας, τὰς ὁποίας ἐπεχείρησε, ἵδρυσεν πλείστας ἐκκλησίας εἰς τὴν ἀνατολὴν καὶ τὴν δύσιν. Διὰ τῆς ἐπιμονῆς του δὲ εἰς τὴν γνώμην του ὅτι δὲν εἶναι ὑποχρεωμένοι οἱ Χριστιανοὶ νὰ τηροῦν τὰς διατάξεις τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου, δίδει παγκόσμιον χαρακῆρα εἰς τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν καὶ διευκολύνει τὴν εἴσοδον τῶν ἐθνικῶν εἰς τὸν χριστιανισμόν.

Μὲ τὰς ἱδρυθείσας ἐκκλησίας εὐρίσκετο εἰς διαρκῆ ἐπικοινωνίαν καὶ ὁσάκις παρουσιάζετο ἀνάγκη ἢ νὰ διδάξῃ ἢ νὰ λύσῃ διαφορὰς, ἢ νὰ ἐλέγξῃ παρεκτροπὰς, ἔγραφεν ἐπιστολάς.

Τέλος μετὰ τὸ πέρας τῆς τετάρτης ἀποστολικῆς ὁδοιπορίας ἦλθεν εἰς τὴν Ρώμην, ὅπου ἐφυλακίσθη, διότι ἐκήρυττε νέαν θρησκείαν. Ἐπὶ τοῦ διωγμοῦ δὲ τοῦ Νέρωνος, κατὰ τὸ ἔτος 67 ὑπέστη τὸν μαρτυρικὸν θάνατον. Εἰς τὸ μαρτύριον προσῆλθε μετὰ θάρρους μεγίστου καὶ ψυχικῆς γαλήνης, «διότι τὸν ἀγῶνα τετέλεκε, τὴν πίστιν τετήρηκε καὶ ἐπερίμενε τὸν στέφανον τῆς δικαιοσύνης, τὸν ὁποῖον θὰ τοῦ ἔδιδε ὁ δίκαιος κριτῆς».

7. Ὁ Ἀπόστολος Πέτρος.

Ὀλίγα γνωρίζομεν περὶ τοῦ βίου τοῦ ἀποστόλου Πέτρου. Αἱ πράξεις τῶν ἀποστόλων ὁμιλοῦν μόνον περὶ τῆς δράσεως αὐτοῦ εἰς τὴν Παλαιστίνην καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα, ἡ ὁποία παρουσιάζεται μετὰ τὴν Ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου. Εἰς αὐτὰς ἀναφέρεται τὸ κήρυγμα τοῦ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς καὶ αἱ διάφοροι θεραπείαι ἀσθενῶν, αἱ ὁποῖαι ἐγένοντο εἰς Ἱερουσαλήμ καὶ Σαμαρείαν. Ἀκολούθως ἀναφέρουν, ὅτι μετὰ τὴν κατὰ θαυμαστὸν τρόπον ἀπελευθέρωσίν του ἐκ τῆς φυλακίσεως ἐπορεύθη εἰς ἕτερον τόπον (Πραξ. 12. 17). Ἡ παράδοσις προσθέτει (Ὁριγένης Εὐσέβιος), ὅτι ἐταξίδευσεν εἰς τὴν Συρίαν καὶ ἴδρυσεν τὴν ἐπισκοπὴν τῆς Ἀντιοχείας. Κατὰ τὴν ἀποστολικὴν σύνοδον ἡ ὁποία ἐγένετο κατὰ τὸ ἔτος 50 ἦτο εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα. Εἰς τὴν Κόρινθον ἦτο κάποια μερὶς Χριστιανῶν, οἱ ὁποῖοι ἐλέγοντο Χριστιανοὶ Κηφᾶ (Αἱ Κυρ. 1. 12). Ἴσως τούτους ὠδήγησεν ἐκεῖ ὁ ἴδιος. Εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ἰωάννου ὑπάρχει νύξις διὰ τὸν μαρτυρικόν του θάνατον (Ἰωάν. 2. 18). Ὡς τόπον τοῦ θανάτου του παραδεχόμεθα τὴν Ρώμην καὶ ὡς ἔτος τὸ 67.

Ὁ Πέτρος διέμεινεν, ὡς λέγει ἡ παράδοσις καὶ εἰς τὴν Βαβυλῶνα, ὑπὸ τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν τὴν Ρώμην (συμβολικῶς).

Ἐκ τῆς πόλεως δὲ ταύτης ἔγραψε δύο ἐπιστολάς, τὰς ὁποίας στέλλει πρὸς πάντας τοὺς Χριστιανούς. Ἐκ τούτων ἡ πρώτη ἐγράφη κατὰ τὸ ἔτος 64. Σκοπὸς τοῦ Συγγραφέως ἦτο νὰ ἐνθαρρύνῃ τοὺς Χριστιανούς εἰς τοὺς διωγμούς καὶ νὰ δείξῃ, ὅτι ἀδίκως οἱ Χριστιανοὶ κατηγοροῦντο, ὡς ἀπειθεῖς καὶ κακοποιοί. Εἰς τοὺς Χριστιανούς ὁ Πέτρος συνιστᾷ τὴν ἐλπίδα. Ὁσαύτως καὶ ἡ δευτέρα ἐπιστολὴ ἐγράφη ἐκ Βαβυλῶνος καταφέρεται δὲ εἰς αὐτὴν κατὰ τῶν ψευδοδιδασκάλων, οἱ ὁποῖοι ἐζήτουν νὰ παρασύρουν τοὺς ἀπλουστέρους τῶν Χριστιανῶν.

8. Ὁ Ἰωάννης καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι.

Ὁ ἀπόστολος Ἰωάννης ἦτο υἱὸς τοῦ Ζεβεδαίου καὶ ἀδελφὸς τοῦ Ἰακώβου τοῦ πρεσβυτέρου. Οὗτος ἦτο ὁ νεώτερος τῶν ἀπο-

στόλων καὶ πολὺ ἀγαπητὸς εἰς τὸν Κύριον. Εἰργάσθη δὲ μετὰ τοῦ Πέτρου εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα. Μετὰ τὴν θεραπείαν ἑνὸς παραλυτικοῦ εἰς τὴν πόλιν ταύτην ἀπεφασίσθη (ὑπὸ τῶν ἀποστόλων) νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Σαμάρειαν. Κατὰ τὴν ἀποστολικὴν ὁμωσὺν σύνοδον καὶ οὗτος ἦτο εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ ἀπετέλει μετὰ τοῦ Ἰακώβου τοῦ νεωτέρου καὶ τοῦ Πέτρου, τοὺς τρεῖς στύλους τῆς ἐκκλησίας (Γαλ. 2. 9). Παρέμεινε δὲ φαίνεται ἀρχετὸν καιρὸν εἰς τὴν Ἀγ. πόλιν, ἕως μέρη τοῦ θανάτου τῆς μητρὸς τοῦ Κυρίου.

Ἐπιπλέον, καθὼς ἀναφέρεται, ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Ἐφεσον κατὰ τὸ ἔτος 60 καὶ ἦτο ἐκεῖ τρόπον τινὰ ἀνώτερος ἐπίσκοπος ὅλων τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Μ. Ἀσίας τὰς ὁποίας διηύθυνε. Ἐκ τῆς Ἐφέσου ἐξωρίσθη εἰς Πάτιμον. Ἐφθασεν εἰς βαθὺ γῆρας καὶ ἀπέθανε φυσικὸν θάνατον κανὰ τὸ ἔτος 100 ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Τραϊανοῦ.

Ὁ Ἰωάννης δὲν συνδέεται μόνον μὲ τὴν ἀποστολικὴν περίοδον· ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν μετὰ τοὺς ἀποστόλους, διότι ἡ ζωὴ του διήρκεσε πάρα πολὺ. Εἰς τὰ συγγράμματά του γενικῶς παρουσιάζει τὴν κατάστασιν τῆς ἐκκλησίας, ὅπως αὕτη διεμορφώθη μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Ἱεροσολύμων (70).

Ἐγραψε τὸ Εὐαγγέλιον, τρεῖς ἐπιστολάς καὶ τὴν ἀποκάλυψιν. Εἰς τὸ Εὐαγγέλιον διδάσκει τοὺς πιστοὺς, ὅτι τὸ εἰς αὐτὸ περιγραφόμενον πρόσωπον, «ὁ Ἰησοῦς Χριστός, εἶναι ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ οἱ δὲ πιστεύοντες εἰς αὐτὸν ζωὴν ἔχουν ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ» (Ἰω. 20. 31). Ἐξετάζει δὲ εἰς τὸ σύγγραμμά του τοῦτο αὐτὴν τὴν οὐσίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ, διότι διάφοροι ἐχθροὶ τούτου ὅπως ὁ Κήρινθος καὶ ἀργότερον οἱ Νικολαῖται, ἐκήρυττον ἀντίθετα πρὸς τὸν χριστιανισμόν.

Ὁ Ἰωάννης εἰς τὸ Εὐαγγέλιόν του, ὅσον καὶ τὰς ἐπιστολάς του, συνιστᾷ κυρίως τὴν ἀγάπην.

Ἡ τύχη τῶν λοιπῶν ἀποστόλων εἶναι ἐξ ὀλοκλήρου ἀγνωστος πρὸς ἡμᾶς. Καθὼς μαρτυρεῖ ὁ Ὁριγένης, καὶ τὸ σχετικὸν τούτου χωρίον ἀναφέρει ὁ ἱστορικὸς Εὐσέβιος, ὁ ἀπόστολος Θωμᾶς ἐκήρυξεν εἰς τὴν Παρθίαν, ὁ Ἀνδρέας εἰς τὴν Σκυθίαν, ἕως δὲ καὶ εἰς τὴν Θράκην, Ἀχαΐαν καὶ μάλιστα εἰς τὰς Πάτρας, ὅπου κατὰ τὴν παράδοσιν ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον. Ὁ Βαρ-

θολομαῖος εἰς τὰς Ἰνδίας καὶ ὕστερον εἰς τὴν Ἀραβίαν. Ὁ Ματθαῖος ἐκήρυξε κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν Ἰουδαίαν καὶ ἔπειτα εἰς ἄλλους λαοὺς (Εὐσεβ. III, 24). Διὰ τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους τὸν Φίλιππον, τὸν Σίμωνα τὸν ζηλωτὴν, τὸν Ἰούδαν καὶ Ματθαῖον δὲν λέγει τίποτε ὁ Εὐσέβιος.

Ἄλλος ἀρχαῖος συγγραφεὺς ὁ Πολυκράτης ἀναφέρει, ὅτι εἰς τὴν Ἱεράπολιν τῆς Φρυγίας ὑπῆρχεν ὁ τάφος τοῦ ἀποστόλου Φιλίππου.

Περὶ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου, ὁ ὁποῖος ἦτο γραμματεὺς τοῦ ἀποστόλου Πέτρου, ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὅτι ἴδρυσεν τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἀλεξανδρείας. Περὶ τοῦ Λουκᾶ γνωρίζομεν, ὅτι ἦτο ἰατρὸς εἰδωλολάτρης ἀπὸ τὴν Ἀντιόχειαν καί, ὅτι προσεκλήθη εἰς τὸν Χριστιανισμὸν ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Ἐκτοτε δὲ ἦτο ἀκόλουθος αὐτοῦ. Ἐπειτα φαίνεται ὅτι ἐκήρυξεν εἰς τὴν Ἀχαΐαν καὶ Βοιωτίαν, ὅπου ἴσως ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον.

9. Ἡ ἐξάπλωσις τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Διὰ τοῦ ἀποστόλου Παύλου καὶ διὰ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων ἐξηπλώθη ὁ χριστιανισμὸς εἰς τὰς πλείστας ἐπαρχίας τοῦ Ῥωμαϊκοῦ Κράτους. Καθὼς δὲ φαίνεται ἀπὸ τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολήν, ὅπου λέγεται *ἡ πίστις ἡμῶν καταγγέλλεται ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ*. Οὗτος εἶχε βαθέως ῥιζώσῃ κατὰ τὴν ἀποστολικὴν ἀκόμη ἐποχὴν. (Ῥωμ. 1. 8).

Ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας χώρας, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἐκτὸς τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, εἶχε προχωρήσει ἡ διάδοσις του. Εἰς τὰς μεγαλυτέρας πόλεις ὑπῆρχον ἀξιοσημεῖοι χριστιανικαὶ κοινότητες. Ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἦτο οὐσιαστικῶς ὁ χριστιανισμὸς θρησκεία τῶν πόλεων καὶ ἀπὸ αὐτὰς διεδίδετο εἰς τὰ χωρία. Πρῶτοι, οἱ ὁποῖοι ἐδέχοντο τὸν χριστιανισμὸν, ἦσαν οἱ Ἰουδαῖοι τῆς διασποράς καὶ ἐκ τῶν εἰδωλολατρῶν *οἱ σεβόμενοι*, ὅπως λέγονται εἰς τὰς πράξεις τῶν ἀποστόλων.

Τὴν νέαν θρησκείαν ἠσπάζοντο κυρίως οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν κατωτέραν καὶ μεσαίαν κοινωνικὴν τάξιν, δηλαδὴ οἱ ἔμποροι οἱ τεχνῖται καὶ οἱ δοῦλοι. Καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὰς ἐπιστολάς τοῦ

Παύλου καὶ τὰς Πράξεις τῶν ἀποστόλων, πολὺ ὀλίγοι ἀπὸ τοῦς πλουσίους καὶ τοὺς προκοίτους ἐν γένει ἐγίνοντο κατ' ἀρχὰς χριστιανοί. Μόλις περὶ τὰ τέλη τοῦ δευτέρου αἰῶνος προσέρχονται εἰς τὸν χριστιανισμὸν ἄνθρωποι μορφωμένοι, ἐπιφανεῖς στρατιωτικοὶ καὶ ἀνώτεροι ὑπάλληλοι. Μετὰ τὸ 250 ἐστερεώθη τόσον ἡ θέσις τοῦ χριστιανισμοῦ, ὥστε οἱ λυσσώδεις κατ' αὐτοῦ διωγμοὶ δὲν ἠμπόρεσαν νὰ τὸν ἀφανίσουν. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4 αἰῶνος ὑπολογίζονται οἱ ὁπαδοὶ τοῦτου εἰς 3 ἕως 4 ἑκατομμύρια καὶ οὗτοι κυρίως ἦσαν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, Μακεδονίαν, Συρίαν, Ἀρμενίαν, Αἴγυπτον. Ἐπίσης ἦσαν εἰς τὴν Ἰταλίαν, Βόρειον Ἀφρικὴν, Ἰσπανίαν καὶ Νότιον Γαλλίαν. Ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ὁ Ὠριγένης καὶ οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας οἱ ἀκμιάσαντες κατὰ τὸν 4ον καὶ 5ον αἰῶνα, διαβλέπουν εἰς τὴν ταχίστην ταύτην διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ, παρ' ὅλα τὰ ἐμπόδια τὰ ὁποῖα οὗτος συνήνητησεν, τὴν θεῖαν ἐπέμβασιν.

10. Αἰτία τῆς ταχείας ἐξαπλώσεως τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ὁ ἀρχαῖος κόσμος ἐδιδάσκετο καὶ ἀνέμενε τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦτο τρόπον τινὰ παρεσκευάζετο νὰ δεχθῆ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν. Ἀλλὰ βασικὴ αἰτία τῆς ταχείας ἐξαπλώσεως ὑπῆρξε ἡ ἀλήθεια τοῦ περιεχομένου τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐκ τῆς ὁποίας ἀπορρέει μεγίστη δύναμις. Τὸ Εὐαγγέλιον περιεῖχε καὶ περιελάμβανε πᾶσαν σοφίαν, ἡ ὁποία ἦτο ὑπερτέρα τῆς μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης γνωστῆς καὶ ἔλνε πάντα τὰ ἀνθρώπινα προβλήματα, τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐπίγειον ζωὴν καὶ εἰς τὴν μετὰ θάνατον τοιαύτην κλπ. Διὰ τοῦτο ὁ χριστιανισμὸς ἐκέρδησε τὰ φιλοσοφοῦντα πνεύματα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὅπως τοῦ Ἰουστίνου, τοῦ Τατιανοῦ, τοῦ Διονυσίου κλπ., διότι οὗτοι τὴν ἀλήθειαν τὴν ὁποίαν εὑρίσκον ἀτελεῖ εἰς τὰς φιλοσοφικὰς θεωρίας, τὴν εὔρον πλήρη εἰς τὸ περιεχόμενον τοῦ χριστιανισμοῦ. Οὗτοι εὑρίσκον εἰς τὸν χριστιανισμὸν τὴν **μόνην ἀξιόπιστον, καὶ κρησίμον φιλοσοφίαν**. Ἡ περὶ προπατορικῆς ἁμαρτίας διδασκαλία ἡ ἀναφερομένη εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ ἡ διὰ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου ἐπελθοῦσα σωτηρία εἰς τοὺς πιστεύ-

οντας και βαπτιζομένους, ἔκαμνε μεγίστην ἐντύπωσιν. Καὶ ἡ μὲν λύσις τῶν διαφορῶν προβλημάτων παρουσίαζε τὸν χριστιανισμόν σοφίαν ἀπὸ Θεοῦ, τὰ δὲ θαύματα τὰ διὰ ταύτης τελούμενα, παρίστων αὐτὴν **δύναμιν** ἀπὸ Θεοῦ (Α' Κοριν. 2. 4).

Ἄλλὰ καὶ ὁ ζήλος τῶν πιστῶν ἔδιδε εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν μεγάλην βαρύτητα. Ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ἐπιφανεῖς καὶ ἀσήμαντοι, ἐλεύθεροι καὶ δοῦλοι, μορφωμένοι καὶ ἀμόρφωτοι, πτωχοὶ καὶ πλούσιοι, ὑπάλληλοι, ἔμποροι, καὶ στρατιῶται εἰργάζοντο εἰς τὴν διάδοσιν καὶ θεμελίωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ. Οὗτοι προσεῖλκον τοὺς ἀπίστους καὶ δι' ἄλλων μέσων, κυρίως ὁμοῦς διὰ τῆς ἐξαίρετον ἠθικῆς ζωῆς, καθὼς μᾶς μαρτυροῦν ἐχθροὶ τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅπως ὁ Πλίνιος, ὁ Κέλσος καὶ ἄλλοι. Ἡ ἀγάπη αὐτῶν πρὸς πάντας ἡ ἠθικὴ των αὐστηρότης ἡ θαυμαστικὴ ἐκτέλεσις τῶν ἔργων τῆς ἀγάπης ἦτο τὸ καλλίτερον κήρυγμα διὰ τὸν προσηλυτισμὸν τῶν ἀπίστων. «Γνωρίζετε πῶς ἀγαπῶνται ἀναμεταξύ των καὶ πῶς εἶναι ἔτοιμοι νὰ ἀποθάνουν ὁ ἕνας χάριν τοῦ ἄλλου» ἔλεγον διὰ τοὺς χριστιανούς.

Ἄλλὰ καὶ τὸ θάρρος τῶν μαρτύρων νὰ ὁμολογοῦν τὸν Χριστὸν καὶ ἡ περιφρόνησις πρὸς τὸν θάνατον κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν διωγμῶν, ἦτο μία ἀπόδειξις τῆς δυνάμεως τῶν Χριστιανῶν. Οἱ πιστοὶ λέγει ὁ Ἰουστίνος δὲν ἐφοβοῦντο τὰς κατηγορίας τῶν διωκτῶν, ὅτι εἰσάγουν νέαν θρησκείαν καὶ δὲν ἔπαυον, ἂν καὶ ἠπειλοῦντο, νὰ κηρύττουν τὸν Χριστόν. Ἄλλος ἀπολογητὴς λέγει «Σταυρώνατε, βασανίζετε, καταδιώκετε, φοβίζετε, ἀλλὰ μὲ ὅλα ταῦτα, ὅταν μετρούμεθα εὐρισκόμεθα περισσότεροι, διότι ποτιζόμεθα μὲ τὸ αἷμα τῶν μαρτύρων» (Τετυλλιανός). Ἐπίσης ἄλλος ἀναφωνεῖ «Αὐξάνει ἡ θρησκεία ὅσον περισσότερον αὐτὴ διώκεται» (Λακτάντιος).

11. Ἐμπόδια εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Αἰτίαι τῶν διωγμῶν.

Ἡ θρησκεία εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν δὲν ἦτο ὑπόθεσις καθαρῶς ἰδιωτικῆ, ἀλλὰ κρατικῆ. Ἡ ἐθνικὴ ζωὴ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐξεδηλοῦτο διὰ τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς καὶ μὲ αὐτὴν ἔμε-

γάλωνε. Τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος, ἰδιαίτερος μὲ «μεγάλην αὐστηρότητα ἐτίμα τὴν πατροπαράδοτον θρησκείαν».

Οἱ λαοὶ οἱ ὑποτεταγμένοι εἰς τοὺς Ῥωμαίους διετήρουν τὴν θρησκείαν των· ἦσαν δὲ μόνον ὑποχρεωμένοι εἰς τὸν κύκλον τῶν θεῶν των, νὰ περιλάβουν καὶ τοὺς θεοὺς τῶν Ῥωμαίων.

Καὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν δὲ θρησκείαν ἠνείχοντο οἱ Ῥωμαῖοι, διότι αὕτη ἦτο διὰ τοὺς Ἑβραίους βάσις τῆς ἐθνικῆς των ἐνότητος, διὰ τοῦτο ἐπέτρεπον νὰ τελοῦν ἐλευθέρως τὴν λατρείαν των. Ὁ Τετυλλιανὸς λέγει, ὅτι ἡ Ἰουδαϊκὴ θρησκεία ἦτο θρησκεία τελείως ἐπιτρεπομένη.

Καὶ ταῦτα μὲν ἴσχυον διὰ τὰς μέχρι τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ θρησκείας. Ἀλλὰ δὲν συνέβη τὸ ἴδιον καὶ διὰ τὴν Χριστιανικὴν. Ἡ θρησκεία αὕτη δὲν ἦτο, οὔτε ἀρχαία, οὔτε ἐθνική, ὅπως ἡ Ἰουδαϊκὴ, ἀλλὰ τοῦναντίον ἦτο νέα καὶ ἔφερε χαρακτῆρα διεθνῆ, διότι χριστιανοὶ ἐγίνοντο ἄνθρωποι ἀνήκοντες εἰς ὅλα τὰ ἔθνη. Αὕτη εἶχε ὡς σκοπὸν τῆς νὰ ἀφανίσῃ ὅλας τὰς ἄλλας θρησκείας καὶ νὰ τὰς ἀντικαταστήσῃ μὲ τὸν Χριστιανισμόν, *μία ποιμνῆ, εἷς ποιμῆν*, ἦτο τὸ σύνθημά της. Ἔνεκα δὲ τῆς μεγάλης σχέσεως, ἡ ὁποία ὑπῆρχε μεταξὺ κράτους καὶ πολυθεϊσμοῦ ἐπιστεῦθη, ὅτι ἂν διεδίδειο ὁ Χριστιανισμὸς τὰ κράτη θὰ διελύοντο. Ἐβλεπον, ὅτι ἡ λατρεία τοῦ Χριστοῦ θὰ ἀντικαθίστα τὴν λατρείαν τοῦ Καίσαρος. Ἡ λατρεία δὲ αὕτη τοῦ Καίσαρος ἐξυψώθη κυρίως κατὰ τὰ τέλη τῆς πρώτης μ.Χ. ἑκατονταετηρίδος ἐπὶ τοῦ Δομιτιανοῦ καὶ ἐπεβλήθη, ὡς ἐπίσημος θρησκεία τοῦ κράτους, διότι ἐθεωρεῖτο ὡς ἔκφρασις τῆς κρατικῆς ἐνότητος, καὶ ἡ τελειότερα ἀπόδειξις τοῦ ἀγνοῦ πολιτισμοῦ.

Οἱ Χριστιανοὶ λοιπὸν ἐθεωροῦντο, ὡς ἐχθροὶ τοῦ κράτους, διότι ἠρνοῦντο τὴν τοιαύτην λατρείαν, ἐπειδὴ ἐξεχώριζον τὸν Καίσαρα ἀπὸ τὸν Χριστόν, ὁ ὁποῖος εἶπε *«ἀπόδοτε τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ»* (Ματ. 20.21).

Κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἐπίσης ἀπέδιδον ἀνυπάρκτους κατηγορίας. Ἐπειδὴ οἱ Χριστιανοὶ δὲν εἶχον ἀγάλματα εἰς τοὺς οἴκους τῆς λατρείας των, τοὺς ἐνόμιζον *ἀθέους*. Ἐπειτα, ἐπειδὴ οἱ Χριστιανοὶ ἀπέφευγον τὴν μετὰ τῶν εἰδωλολατρῶν ἐπικοινωνίαν, ἐθεωροῦντο μισάνθρωποι. Ἐπειδὴ δὲ εἰς μέρη ἀπόκρυφα ἐτέλουν τὰ τῆς λατρείας των ἐφαντάζοντο οἱ εἰδωλολάτραι, ὅτι ἐκεῖ

κάνουν ἀνηθικότητας (*Οἰδοιποδείους μείξεις*) καὶ ὅτι συνομοτοῦν κατὰ τοῦ καθεστώτος. Καὶ τὸ μυστήριον δὲ τῆς θείας εὐχαριστίας παρεξήγησαν, διότι ἐνόμιζον, ὅτι οἱ Χριστιανοὶ τρώγουν *ἀνθρωπίλους σάρκας, (θυέστεια δεῖπνα)*. Ἐπίσης κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἦσαν οἱ ἱερεῖς, οἱ ἀνδριαντοποιοὶ καὶ λοιποὶ, τῶν ὁποίων τὰ συμφέροντα θὰ ἐβλάπτοντο, ἐὰν ἐπεκράτει ὁ Χριστιανισμός.

Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν, ἰδίως κατὰ τὴν β' ἑκατονταετηρίδα, εἶχε καταλάβει τὸν Ῥωμαϊκὸν λαὸν μανία νὰ χύνη ἀνθρώπινον αἷμα. Εἰς τοὺς κρατικούς ὑπαλλήλους, οἱ ὁποῖοι ἔμενον εἰς τὰς ἐπαρχίας κατηγγέλοντό οἱ Χριστιανοί, ὡς ἐχθροὶ τοῦ κράτους καὶ οὗτοι ἐπέβαλον εἰς αὐτοὺς διαφόρους ποινάς· καὶ τέλος ἀπὸ τοῦ Δεκίου μέχρι τοῦ Διοκλητιανοῦ ἐσχηματίσθη ἡ γνώμη, ὅτι τὸ Ῥωμαϊκὸν Κράτος εὐρίσκεται εἰς ἐμπόλεμον κατάστασιν μὲ τοὺς Χριστιανούς καὶ διὰ τοῦτο ἐξεδόθη διάταγμα τελείας ἐξαφανίσεως τοῦ χριστιανισμοῦ.

12. Οἱ κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμοί.

Ὁ πρῶτος διώκτης τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅστις *ὑπῆρξε θεομάχος ἐν τοῖς μάλιστα* (Εὐσέβιος) ἦτο ὁ Νέρων (54-58). Κατὰ τὸν ἱστορικὸν Τάκιτον ὁ διωγμὸς οὗτος συμπίπτει μὲ τὴν φοβερὰν πυρκαϊάν, ἡ ὁποία ἐγένεν εἰς τὴν Ῥώμην τὸν Ἰούλιον τοῦ ἔτους 64 καὶ τὴν ὁποίαν ἡ κοινὴ γνώμη ἀπέδωκε εἰς τὸν Νέρωνα.

Τότε ἡ λύσσα τοῦ λαοῦ ἐξέσπασε κατὰ τῶν χριστιανῶν, οἱ ὁποῖοι ἦσαν *ὄντα μισητά, ἀπαίσια, δεισιδαίμονες καὶ αἰσχροῦργοί*. Ὁ λαὸς τοὺς φόνους τῶν Χριστιανῶν ἐθεώρει ὡς ὠραῖα θεάματα. Οὗτοι ἐξετελοῦντο εἰς τοὺς βασιλικούς κήπους διὰ τοὺς ὁποίους ἐζητοῦντο θύματα, διὰ νὰ σταυρωθοῦν, διὰ νὰ παραδοθοῦν εἰς τὰ θηρία καὶ διὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν, *ὡς ζωντανὰ λαμπάδες*. Τοῦτο ἐγένετο ἀφοῦ ἤλειπον τοὺς Χριστιανούς μὲ πίσσαν καὶ τοὺς ἔκαιον, δένοντες αὐτοὺς ἐπὶ πασσάλων. Ὁ διωγμὸς οὗτος ἐνετοπίσθη εἰς τὴν Ῥώμην καὶ διήρκεσε μέχρι τέλους τῆς Βασιλείας τοῦ Νέρωνος. Τότε μεταξὺ τῶν θυμάτων ἦσαν καὶ οἱ κορυφαῖοι ἀπόστολοι Πέτρος καὶ Παῦλος. Ἡ ἐκ τοῦ διωγμοῦ τούτου ἐντύπωσις ἔμεινε διαρκῆς καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ἀπέβη μισητόν.

Ἱστορία Ἐκκλησιαστικῆ—Α. Π. Σακελλαρίου. "Ἐκδ. Α'. 2

Οἱ διωγμοὶ ἐξηκολούθησαν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Δομιτιανοῦ (81-95), ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐξωρίσθη εἰς τὴν Πάτμον ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης.

Συστηματικώτερον κατεδιώχθησαν οἱ Χριστιανοὶ ἐπὶ Τραϊανοῦ, ὡς πολιτικοὶ ἐγκληματῖαι καὶ ἀφνούμενοι τὴν ἐπικρατοῦσαν εἰς τὸ κράτος θρησκείαν. Ἐπρέπε ὅμως νὰ καταδιώκωνται, ἂν κατηγγέλονται, ὅτι ἦσαν χριστιανοὶ καὶ νὰ δικάζωνται μετὰ τακτικὴν ἀνάκρισιν. Τότε ἐμαρτύρησεν ὁ Ἅγιος Ἰγνάτιος, ὅστις ἦτο ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας καὶ ὁ Συμεὼν ἐπίσκοπος Ἱεροσολύμων. Καὶ οἱ δύο ἐθαιμάσθησαν διὰ τὸ θάρος των πρὸς τὸν θάνατον.

Ἐπίσης διώκτης τῶν χριστιανῶν ἀνεδείχθη καὶ ὁ Μάρκος Αὐρήλιος (161-180). Τότε ἐμαρτύρησαν πολλοὶ μεταξὺ τῶν ὁποίων, καὶ ὁ ἐπίσκοπος Σμύρνης Πολύκαρπος, ὅστις ἀτάραχος ὑπέστη τὸν διὰ πυρᾶς θάνατον.

Ἄλλὰ ὁ φοβερώτερος διώκτης ἀπέβη ὁ Δέκιος (249-251) ὅστις ἐνόμιζε ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐξολοθρευθοῦν παντελῶς οἱ χριστιανοί, διὰ νὰ σωθῆ τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος. Διὰ τοῦτο μετεχειρίσθη παντὸς εἶδους βασανιστήρια κατὰ τῶν χριστιανῶν, ἂν οὗτοι ἐπέμενον εἰς τὴν πίστιν των. Ἄλλὰ καὶ πρὸ τῶν βασάνων τούτων οἱ χριστιανοὶ ἔμενον ἀπτόητοι. Τότε ἐμαρτύρησαν ὁ Ῥώμης ἐπίσκοπος Φαβιανὸς καὶ ὁ Ἀντιοχείας Βαβύλας.

Ὁ τελευταῖος δὲ καὶ φανατικώτατος διώκτης τῆς πίστεως ὑπῆρξεν ὁ Διοκλητιανὸς (284-305). Οὗτος ἄφησε τοὺς Χριστιανοὺς ἀρκετὸν καιρὸν ἡσύχους. Ἐπεδόθη δὲ εἰς τὴν διοργάνωσιν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους. Διὰ νὰ ἐπιτύχη ὅμως καλύτεραν διοίκησιν εἰς τὸ ἀχανὲς τοῦτο κράτος προσέλαβεν, ὡς συμβοηθοὺς αὐτοῦ τοὺς Μαξιμιλιανόν, Γαλέριον καὶ Κωνσταντῖνον τὸν Χλωρόν.

Ἡ ἡσυχία τὴν ὁποίαν εἶχον οἱ Χριστιανοὶ ἀπὸ τοῦ 260 συνετέλεσεν, ὥστε νὰ ἀῤῃθοῦν οὗτοι πάρα πολύ. Εἰς τὰς μεγαλοπόλεις ἦσαν μεγαλοπρεπέστατοι ἐκκλησίαι. Εἰς τὴν Νικομήδειαν δέ, ἣτις ἦτο ἕδρα τοῦ αὐτοκράτορος, ὑπῆρχε ἐκκλησία ἐφάμιλλος πρὸς τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀνάκτορον. Πλεῖστοι Χριστιανοὶ κατεῖχον μεγίστας θέσεις εἰς τὸν στρατόν, εἰς τὴν διοίκησιν καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἀνάκτορα. Ἐν γένει εἰς τὴν Ἀνατολὴν οἱ ὁπαδοὶ τῆς νέας θρησκείας ἐπολλαπλασιάσθησαν καὶ ἡ νίκη τοῦ χριστιανισμοῦ ἦτο βεβαία.

Ἔορα ταῦτα ἀνησύχησαν τὸν Διοκλητιανόν. Ἐφοβήθη δι' αὐτὴν τὴν ὑπόστασιν τοῦ κράτους. Διὰ τοῦτο διέταξε τὸν φοβερώτερον καὶ διαρκέστερον κατὰ τῶν Χριστιανῶν διωγμόν. Τὸ κράτος εὐρέθη ἀμέσως εἰς ἐμπόλεμον κατάστασιν. Ἐμάχοντο οἱ Χριστιανοὶ μὲ τοὺς εἰδωλολάτρας. Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ καθαρῶσιν τὸν στρατὸν ἀπὸ τοὺς Χριστιανούς. Οἱ στρατιῶται ἔπρεπε νὰ ἀποφανθοῦν, ἂν θὰ μείνουν Χριστιανοί, ὁπότε θὰ ἐθανατώνοντο, ἢ εἰς τὸν στρατόν. Ἐπειτα ὁ διωγμὸς ἐπεξετάθη εἰς ὅλον τὸ κράτος μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ διατάγματος τοῦ 303. Οἱ ναοὶ κατεστράφησαν καὶ κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἐφηροσόθησαν σοβαρώτατα μέτρα. Ἐρρίπτοντο εἰς τὸ πῦρ ζῶντες, εἰς τὰ ἄγρια θηρία, ἐσταυρώνοντο, ἀπεκόπτοντο αὐτῶν τὰ μέλη, ἐξεβάλλοντο οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ οἱ ὀδόντες. Καὶ ἐν γένει ἐχύνετο ἀφειδῶς τὸ Χριστιανικὸν αἷμα. Πλεῖστοι ἐμαρτύρησαν τότε, ὅπως ὁ ἅγιος Γεώργιος, ὁ ὁποῖος ἦτο ἀνώτερος ἀξιωματικός, ὁ ἅγιος Δημήτριος καὶ ἄλλοι.

13. Ἡ νίκη τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Κατὰ τὸ ἔτος 305 ἐγκατέλιπεν ὁ Διοκλητιανὸς τὴν Διοίκησιν. Καὶ τότε ἀντεκατέστησαν αὐτὸν ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Γαλέριος, μὲ βοηθοὺς τὸν Σεβήρον καὶ τὸν Μαξιμῖνον. Ἀλλὰ καὶ τότε οἱ διωγμοὶ ἐξηκολούθουν μὲ μεγάλην ἔντασιν. Μόνον εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Ἀφρικὴν εἶχον κάποιαν ἡσυχίαν οἱ Χριστιανοί. Ἄρχων ἐκεῖ ἦτο ὁ Μαξέντιος (306 — 312), ὁ ὁποῖος διεδέχθη τὸν Σεβήρον. Εἰς τὴν Γαλατίαν τὸν ἀποθανόντα Κωνσταντῖνον διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντῖνος, ὅστις ἀνεκηρύχθη Αὐγουστος ὑπὸ τοῦ στρατοῦ. Ὁ δὲ Λικίνιος, ὁ ὁποῖος ἔγεινεν Αὐγουστος εἰς τὴν Δαλματίαν καὶ Πανονίαν μετεχειρίσθη τὴν ἐκκλησίαν, ὡς πολιτικὸν στήριγμα. Ἐν ᾧ λοιπὸν εἰς τὴν Δύσιν ἡσύχαζον οἱ Χριστιανοί, τοῦναντίον εἰς τὴν ἀνατολήν ὁ Γαλέριος κατεδίωκε μὲ μῖσος τοὺς Χριστιανούς καὶ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 311 (Ἐκκλ. Ἱστορ. Βihlmyer σελὶς 60) ἐξέδωκεν ἀπὸ τὴν Νικομήδειαν διάταγμα παντελοῦς καταστροφῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ. Εἰς τὴν Δύσιν ὅμως ὠξύνθησαν τὰ πολιτικὰ πάθη μεταξὺ τοῦ Κωνσταντῖνου καὶ τοῦ Μαξεντίου. Οἱ δύο οὗτοι ἐπολέμησαν ἀναμεταξύ των πρὸ τῆς

Ῥώμης. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐστηρίζετο εἰς τοὺς χριστιανούς, ὁ δὲ Μαξέντιος εἰς τοὺς εἰδωλολάτρους. Πρὸ τῆς μάχης ὁ Κωνσταντῖνος ἐπεκαλέσθη εἰς βοήθειαν τὸν Θεὸν τῶν χριστιανῶν καὶ εἶδεν εἰς τὸν οὐρανόν, ὡς ἀναγράφει ὁ ἱστορικὸς Εὐσέβιος, ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὸν βίον τοῦ Κωνσταντίνου, Σταυρὸν στολισμένον μὲ λάμπον φῶς. Ἐπίσης ἀνέγνωσε καὶ τὰ γράμματα *ἐν τούτῳ νίκα*. Κατὰ τὴν ἐπομένην νύκτα παρουσιάσθη εἰς αὐτὸν ὁ Χριστὸς καὶ τὸν ἐπεβεβαίωσε δι' ὅσα εἶδε. Τότε ὁ Κωνσταντῖνος κατεσκεύασε σημαίαν (λάβραρον) μὲ βάσιν τὸ μονόγραμμα τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο ἀναφέρει καὶ ὁ πατὴρ τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας Λακτάντιος (314—15).

Πρὸ τοῦ Τιβέριος ποταμοῦ ἐπάλασεν ὁ Κωνσταντῖνος μὲ ὀλιγώτερον στρατόν, κατὰ τοῦ Μαξεντίου. Ἡ ὁρμὴ τῶν χριστιανῶν ἦτο μεγάλη. Ὁ Μαξέντιος ἐνίκηθη καὶ ἐφονεύθη. Ἡ νίκη αὕτη ἦτο νίκη τοῦ Χριστιανισμοῦ, μὲ τὸν ὁποῖον πλεόν ὁ Κωνσταντῖνος συνεταύτισε τὴν τύχην του. Ἡ ἐθνικὴ θρησκεία ἠττήθη. Ὁ Κωνσταντῖνος συνητήθη μετὰ τοῦ Λικινίου εἰς τὸ Μεδιόλανον (Μιλᾶνον) καὶ ἐκεῖ ἐξεδόθη τὸ διάταγμα τοῦ Μεδιολάνου, τὸ ὁποῖον κατήργησε τὸ τῆς Νικομηδείας καὶ ἀνεγνώρισε τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν. Μετὰ τοῦτο ὁ χριστιανισμὸς ἀνεδείχθη ὀριστικὸς νικητὴς τοῦ εἰδωλολατρικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ ἤνοιξεν εἰς τὸν κόσμον νέους ὀρίζοντας.

Σημειώσεις. Τὸν χριστιανισμὸν, ἐκτὸς τοῦ ἐπισήμου κράτους, ἐπολέμησαν καὶ οἱ σοφοὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μὲ πνευματικὰ ὄπλα. Τοιοῦτοι ἦσαν ὁ Πορφύριος, ὁ Ἱεροκλῆς, ὁ Κέλσος, ὁ Πρόκλος, ὁ Φιλόστρατος, ὁ Λουκιανὸς καὶ ἄλλοι. Μὲ ὅλην ὅμως τὴν κοσμικὴν των σοφίαν δὲν ἠμπόρεσαν νὰ κλονίσουν τὸ κῦρος τοῦ χριστιανισμοῦ, διότι οὗτος ἦτο *σοφία ἀπὸ Θεοῦ*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Η ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

14. Περὶ κλήρου καὶ τῶν διαφόρων βαθμίδων αὐτοῦ.

Ἡ διεύθυνσις τῆς ἐκκλησίας κατὰ πρῶτον ἦτο εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἀποστόλων. Τοῦτο ἦτο φυσικώτατον, διότι αὐτοὶ ἦσαν οἱ ἴδρυταὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ αὐτοὶ ἔπρεπε νὰ τὴν κυβερνοῦν. Τούτους ἐβοήθουν καὶ εἰς τὴν ἐξάπλωσιν καὶ εἰς τὴν διάδοσιν τῆς ἐκκλησίας ἄνθρωποι προικισμένοι μὲ πνευματικὰ χαρίσματα, ὅπως ἦσαν οἱ προφῆται, καὶ οἱ διδάσκαλοι (Α΄ Κοριν. 12. 28. Πράξ. 13.1 Ἐφεσίους 4.11). Ἐκτὸς τούτων ἦσαν καὶ οἱ **εὐαγγελισταὶ** καὶ οἱ **ἀπόστολοι**. Ἀπόστολοι δὲ δὲν ἔκαλοῦντο πλέον οἱ δώδεκα, ἀλλὰ καὶ οἱ βοηθοὶ καὶ ἀκόλουθοι αὐτῶν, ὅπως π.χ. τοιοῦτος ἦτο ὁ Βαρνάβας.

Ἐξ ἄλλου κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην συναντῶμεν τοὺς ἐπισκόπους, τοὺς πρεσβυτέρους καὶ τοὺς διακόνους (Πράξ. 20 17 φίλ. 1. ΙΑ. α΄. Τιμ. 3.2.12. Τιτ. 1. 5-7). Οἱ ἐπίσκοποι ἀνελάμβανον νὰ διοικήσουν τὴν ἐκκλησίαν, ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τοῦ Ἁγ. Πνεύματος (Πράξ. 20-28). Τὰ μέλη τῆς ἐκκλησίας εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς διεκρίνοντο, εἰς λαϊκοὺς καὶ εἰς κληρικούς.

Οἱ προϊστάμενοι τῆς ἐκκλησίας ὀνομάζονται εἰς τὰ θεόπνευστα συγγράμματα, ἄλλοτε ἐπίσκοποι, ἄλλοτε πρεσβύτεροι. Οἱ διευθύνοντες τὰς συναγωγὰς τῶν Ἑβραίων, ὀνομάζονται **πρεσβύτεροι** καὶ ἀπὸ ἐκεῖ εἰσηλθὲν ἡ ὀνομασία αὕτη εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Τὸ σύνολον ὅμως τῶν πιστῶν, δηλαδὴ καὶ οἱ κληρικοὶ καὶ οἱ λαϊκοὶ εἶχον ἓνα προϊστάμενον, ὁ ὁποῖος ἔκαλεῖτο ἐπίσκοπος. Καὶ εἰς τοὺς ἀποστολικοὺς ἀκόμη χρόνους οἱ ὀνομαζόμενοι ἐπίσκοποι, εἶχον μεγαλυτέραν δικαιοδοσίαν ὅπως π.χ. ὁ Ἰάκωβος, ὁ Τιμόθεος καὶ ὁ Τίτος, τοιοῦτοτρόπως οὗτοι διεκρίθησαν ἀπὸ τοὺς πρεσβυτέρους.

Ἀπὸ τῆς Β΄. ὅμως ἑκατονταετηρίδος, **ἐπίσκοποι** ὀνομάζοντο γενικῶς οἱ προϊστάμενοι τῆς ἐκκλησίας, οἱ καθοδηγοῦντες τοὺς

πιστοὺς εἰς τὴν σωτηρίαν καὶ οἱ ἐκτελοῦντες τὰ μυστήρια. Εἰς τὰ ἀρχαῖα βιβλία ἀναφέρεται, ὅτι οἱ ἐπίσκοποι εἶναι *ὡς στόμα καὶ οὖς*, καρδία καὶ ψυχὴ τῆς ἐκκλησίας (ἀποσ. διαταγ.). Οἱ πρεσβύτεροι πάλιν ἀπετέλουν ἄλλην τάξιν καὶ ἦσαν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν ἐπισκόπων, τοὺς ὁποίους ἐβοήθουν εἰς τὸ κήρυγμα, τὴν διοίκησιν τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐτέλουν τὰ διάφορα μυστήρια, ἐκτὸς ὠρισμένων.

Οἱ διάκονοι ἀπετέλουν τὴν κατωτέραν βαθμίδα τῆς ἱερωσύνης. Τὸ στάδιον δὲ αὐτῶν ἀρχίζει ἀπὸ τῆς ἐκλογῆς τῶν 7 διακόνων εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα. Οὗτοι γενικῶς ἐβοήθουν τοὺς ἐπισκόπους καὶ τοὺς πρεσβυτέρους εἰς τὴν τέλεσιν τῶν μυστηρίων.

Πάντες οἱ κληρικοὶ ἐξελέγοντο ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Διὰ τὸ νὰ ἐκλεγῆ δέ τις, ἔπρεπε νὰ ἔχη πολλὰ προσόντα· νὰ εἶναι ἠθικός, νὰ ἔχη ζῆλον ἱερατικὸν καὶ νὰ εἶναι μορφωμένος. Μετὰ τὴν ἐκλογὴν, διὰ χειρονομίας, μετεδίδοτο εἰς αὐτοὺς ἡ χάρις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ἀπὸ τότε πλέον ἀνελάμβανον ἐπίσημον ὑπηρεσίαν.

15. Ἡ δικαιοδοσία τῶν ἐπισκόπων καὶ ὁ σύνδεσμος αὐτῶν.

Αἱ πρῶται ἐκκλησιαστικαὶ κοινότητες ἰδρῦθησαν εἰς τὰς πόλεις. Αὗται ἐλέγοντο *παροικίαι*, εἶχον δὲ φυσικοὺς τῶν προϊσταμένων, τοὺς ἐπισκόπους.

Αἱ παροικίαι αὗται, αἱ ὁποῖαι ἦσαν εἰς τὰς μεγάλας πόλεις, ἐχωρίσθησαν ἀργότερον εἰς πολλὰς κοινότητας. Ἐκάστη κοινότης εἶχεν ἓνα κοινὸν οἶκον, ὃ ὁποῖος ἐλέγετο *ἐκκλησία*, διὰ τὸ νὰ συνέρχωνται τὰ μέλη τῶν καὶ λατρεύουν τὸν θεόν, ἀκούουν τὸ θεῖον κήρυγμα καὶ ἀποφασίζουσιν περὶ διαφόρων ζητημάτων τῶν. Ἐκεῖ δὲ πλησίον κατοικοῦν οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ βοηθοὶ αὐτῶν. Κατὰ τὴν τρίτην ἑκατονταετηρίδα ὑπῆρχον κοινότητες καὶ εἰς τὰ χωρία, αἱ ὁποῖαι διοικοῦντο ὑπὸ πρεσβυτέρων, διακόνων καὶ ὑπὸ ἐπισκόπων ἀκόμη εἰς τινὰ μέρη. Οἱ τοιοῦτοι ἐπίσκοποι ἑκαλοῦντο *χωρεπίσκοποι ἢ ἐπίσκοποι τῶν ἀγρῶν*. (Εὐσεβ. VII, 38).

Ὅπως ὅλοι οἱ πιστοὶ ἐκάστης πόλεως ἦσαν μία παροικία, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον περισσότεραι παροικίαι ἀπετέλουν μίαν ἐκκλησιαστικὴν περιφέρειαν, ἡ ὁποία συνέπιπτε μετὰ τὰς ἐπαρχίας.

τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους. Εἰς τὴν πρωτεύουσαν δὲ τῆς ἐπαρχίας ἔμενον ὁ ἐπίσκοπος ὅλης τῆς περιφερείας, ὁ ὁποῖος ἐκαλεῖτο **μητροπολίτης**. Οἱ ἐπίσκοποι ἐκάστης ἐπαρχίας προσεκαλοῦντο εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἵνα ἀπὸ κοινοῦ, εἰς κοινὴν σύσκεψιν ἀποφασίσουν περὶ τῶν ἀπασχολούντων τὴν ἐκκλησίαν ζητημάτων. Αὐταὶ εἶναι αἱ τοπικαὶ σύνοδοι. Ἐπειδὴ αἱ ἐπαρχίαι ὑπῆγοντο εἰς μεγαλυτέρας διοικητικὰς περιφερείας, οἱ μητροπολίται τῶν πρωτευουσῶν τῶν διοικήσεων τούτων, ἐκτιμῶνται περισσότερον ἀπὸ ὅλους τοὺς ἐπισκόπους τῶν ἐπαρχιῶν τῶν ὑπαγομένων εἰς τὰς διοικήσεις ταύτας. Τοιαῦται διοικήσεις ἦσαν τῆς Συρίας μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ἀντιόχειαν, τῆς Αἰγύπτου μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ἀλεξάνδρειαν, τῆς Παλαιστίνης μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ἱερουσαλήμ. Πρωτεύουσαι ἐπίσης διοικήσεων ἦσαν ἡ Ἔφεσος, ἡ Καισάρεια, ἡ Ἡράκλεια εἰς τὴν Θράκην, καθὼς καὶ ἡ Ῥώμη.

Οἱ ἐπίσκοποι τῶν πόλεων τούτων ἐτιμῶντο, ὡς πρῶτοι μετὰ τὸ ἴσων. Τὴν πρώτην δὲ θέσιν εἶχεν ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης.

Ἄλλ' οἱ ἐπίσκοποι Ῥώμης εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς παρεγνώρισαν τὴν τιμητικὴν αὐτὴν θέσιν καὶ ἠθέλησαν νὰ ἀναγνωρισθοῦν μονάρχει τῆς ἐκκλησίας. Ἡ τάσις τῶν δὲ αὐτῆ τοὺς ὠδήγησεν εἰς διαφωνίαν μὲ τὰς ἐκκλησίας τῆς ἀνατολῆς. Ἀλλὰ περὶ τούτου θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΛΑΤΡΕΙΑ ΚΑΙ ΗΘΗ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ

16. Τὸ βάπτισμα, ἡ θεία εὐχαριστία καὶ αἱ ἀγάπαι

Τὸ βάπτισμα κατὰ τοὺς ἀποστολικοὺς χρόνους ἐδέχοντο πάντες οἱ ὁμολογοῦντες πίστιν εἰς τὸν Χριστὸν (πράξ. 2. 41. 8. 37). Ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ δευτέρου αἰῶνος, ὅσοι θὰ ἐλάμβανον τὸ βάπτισμα ἔπρεπε νὰ διδαχθοῦν τὸν χριστιανισμὸν καὶ νὰ ἐξετασθοῦν εἰς αὐτόν. Κατὰ τὴν ἐν Ἐλβίργα σύνοδον ἡ διδασκαλία αὐτῆ ἔπρεπε νὰ διαρκέσῃ δύο ἢ καὶ τρία ἀκόμη ἔτη. Οἱ διδασκόμενοι

ἐκαλοῦτο *κατηχούμενοι*. Τὸ βάπτισμα τούτων ἐκτὸς ὠρισμένων περιστατικῶν ἐγίνετο δύο φορὰς τὸ ἔτος κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ Πάσχα καὶ κατὰ τὴν Πεντηκοστήν. Ἀργότερον ὁμως κατεσκεύασαν ἰδιαίτερα οἰκοδομήματα ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐγίνετο ἡ βάπτισις. Τὸ βάπτισμα ἐτέλουν οἱ ἐπίσκοποι ἢ κατ' ἐντολὴν αὐτῶν, οἱ πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι ἢ καὶ ἐν ἀνάγκῃ οἱ λαϊκοί. (Τερτιλ. περὶ βαπτ. 17). Κατὰ κανόνα οἱ βαπτιζόμενοι ἐβυθίζοντο τρεῖς φορὰς ἐντὸς τοῦ ὕδατος, ἐκτὸς τῶν ἀσθενῶν, οἱ ὅποιοι ἐρρανίζοντο. Μετὰ τὸ βάπτισμα, ἠκολούθει ἡ θεία κοινωνία. Ἐπὶ ὅκτῳ δὲ ἡμέρας μετὰ τὸ βάπτισμα ἐφόρουσαν λευκὰ ἐνδύματα. Ἐπίσης μνημονεύονται κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην καὶ ἀνάδοχοι.

Κατὰ τὸ βάπτισμα ὁμολόγουν τὴν πίστιν των. Ἡ ὁμολογία αὕτη ἦτο μία περίληψις τοῦ περιεχομένου τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἐκαλεῖτο τοῦτο, *κανὼν πίστεως* ἢ *Σύμβολον*.

Ἡ θεία εὐχαριστία. Ἀρχικῶς τὸ μυστήριον τῆς θείας εὐχαριστίας ἐτελεῖτο τὸ ἑσπέρας καὶ προηγεῖτο τῶν κοινῶν δεῖπνων τῶν χριστιανῶν (τῶν ἀγαπῶν). Ἀλλὰ πολλάκις ἐχωρίζετο ἀπὸ τὰς ἀγάπας καὶ ἐγίνετο τὴν πρωΐαν τοῦτο ἄλλως τε ἢ ἔθελε καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος (Α Κορ. II, 20). Καθὼς αἱ πράξεις τῶν ἀποστόλων ἀναφέρουν, κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τούτου, ἐγίνετο διδασκαλία ὑπὸ τῶν ἀποστόλων, ἔπειτα ἀναγινώσκοντο εὐχαί, καὶ ἀκολούθως ἐτελεῖτο ἡ θεία κοινωνία. Ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ 150, καθὼς βλέπομεν εἰς τὴν ἀπολογία τοῦ Ἰουστίνου, ἐγίνετο ὡς ἐξῆς. Πρῶτον ἀνεγινώσκοντο μέρη ἀπὸ τὴν Ἀγ. Γραφὴν Ἐπειτα ὁμιλεῖ ὁ ἐπίσκοπος. Μετὰ τὴν ὁμιλίαν ἔφευγον οἱ κατηχούμενοι τότε οἱ πιστοὶ ἔδιδον ἀναμεταξύ των ἀδελφικὸν φίλημα. Μετὰ ταῦτα ὁ ἐπίσκοπος προσέφερεν ἄρτον καὶ οἶνον ἀναμεμειγμένον μὲ ὕδωρ μετὰ τοῦτο ἐλέγοντο εὐχαὶ εὐχαριστήριοι. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὸ μυστήριον τοῦτο ὠνομάσθη *εὐχαριστία*. Ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος ἦσαν τὰ καθιερωμένα δῶρα διὰ τοὺς πιστοὺς, τὰ ὅποια μετὰ τὰς εὐχὰς μετουσιοῦντο εἰς ἀληθὲς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἄν δὲ μερικοὶ ἀπουσίαζον, ἕνεκα διαφόρων λόγων, τότε ἐστέλλετο εἰς αὐτοὺς ἡ θεία εὐχαριστία διὰ τῶν διακόνων. Φαίνεται δὲ ὅτι ἐψάλλοντο καὶ διάφοροι ὕμνοι, τοὺς ὁποίους συνέτασσον οἱ χριστιανοί,

Ἐπειδὴ δὲ οἱ χριστιανοὶ ἔπρεπε νὰ εἶναι καθαροὶ ψυχικῶς διὰ νὰ δεχθοῦν τὴν θεϊὰν εὐχαριστίαν, ὅσοι περιέπιπτον εἰς ἁμαρτίας ὠμολόγουν ταύτας ἐνώπιον πάντων τῶν χριστιανῶν καὶ ἐλάμβανον ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων ἢ ὑπὸ τῶν ὑπὸ τούτων ὠρισμένων πρεσβυτέρων τὴν συγχώρησιν. Ἡ πρᾶξις αὕτη ὠνομάσθη **ἐξομολόγησις**.

Ἀγάπαι. Ὁμοίως κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐτελοῦντο κοινὰ δεῖπνα, τὰ ὁποῖα ἐκαλοῦντο **ἀγάπαι**. Καὶ ταῦτα ἦσαν θρησκευτικαὶ συναθροίσεις ἀπὸ τὰς ὁποίας ἐχωρίσθη ἡ θεία εὐχαριστία. Σκοπὸς τούτων ἦτο ἡ ἀνακούφισις τῶν πτωχῶν, τῶν χηρῶν, τῶν ὀρφανῶν καὶ ἡ θεμελίωσις τῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης. Ὁ προσφερόμενος δὲ εἰς τὰς ἀγάπας ἄρτος δὲν ἐκαλεῖτο εὐχαριστία, ἀλλὰ **εὐλογία**. Αἱ ἀγάπαι αὗται κατηργήθησαν μετὰ τὸ ἔτος 692.

17. Αἱ ἑορταὶ τῶν χριστιανῶν.

Οἱ Ἑβραῖοι ἐώρταζον τὸ Σάββατον. Ἐκτὸς τούτου ὅμως εἶχον κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους καὶ ἄλλας ἑορτάς.

Οἱ Χριστιανοὶ ὥρισαν διὰ τὴν λατρείαν των τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος, τὴν ὁποίαν ὠνόμασαν Κυριακὴν. Κατὰ ταύτην ἐώρταζον τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου. Αὕτη ἐθεωρεῖτο ὡς ἡμέρα χαρᾶς καὶ ὡς ἡμέρα προσευχῆς. Καθιερώθη δὲ αὕτη κατὰ τοὺς ἀποστολικούς χρόνους. Οἱ ἐξ Ἑβραίων Χριστιανοὶ εἶχον ἐκτὸς τῆς Κυριακῆς καὶ τὸ Σάββατον, ὡς ἡμέραν λατρείας.

Ἐπίσης τὴν Τετάρτην καὶ τὴν Παρασκευὴν εἶχον ὡς ἡμέρας νηστείας. Κατὰ ταῦτα ἄλλοι ἐνήστευον μέχρι τῆς 3 μ. μ. καὶ ἄλλοι ὀλόκληρον τὴν ἡμέραν.

Ἄλλαι ἑορταὶ ἦσαν τὸ Πάσχα καὶ ἡ Πεντηκοστή. Ταύτας οἱ Χριστιανοὶ παρέλαβον ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους. Καὶ τὴν μὲν πρώτην ἐώρταζον εἰς ἀνάμνησιν τοῦ θανάτου καὶ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου. Τὴν δὲ δευτέραν ὡς ἡμέραν τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Ἐπειτα εἰσῆχθησαν καὶ ἄλλαι ἑορταὶ ὅπως τὰ **Θεοφάνεια**. Κατὰ ταύτην ἐώρταζον οἱ Χριστιανοὶ τὴν γέννησιν τοῦ Κυρίου, ὡς Μεσσοῦ καὶ ὡς Θεοῦ, ἡ ὁποία ἐγένετο κατὰ τὸ βάπτισμα.

Εἷς τινὰς ἐκκλησίας ἐφορτάζεται ἡ ἡμέρα τοῦ θανάτου τῶν μαρτύρων, ὡς ἡμέρα τῆς γεννήσεώς των. Συνήθιζον δὲ νὰ μεταβαίνουν οἱ πιστοὶ εἰς τοὺς τάφους των καὶ νὰ τελοῦν εἰς αὐτοὺς μνημόσυνα.

Τὸ Πάσχα δὲν ἐφορτάζεται πανταχοῦ κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν. Εἰς τὴν Ῥώμην ἐφορτάζεται κατὰ τὴν Κυριακὴν, ἡ ὁποία ἠκολούθει μετὰ τὴν 16ην τοῦ μηνὸς Νισάν (7 Ἀπριλίου). Ἐν ᾧ εἰς τὴν Ἀνατολὴν τὴν 14ην τοῦ Νισάν ὁμοῦ μὲ τὸ Πάσχα τῶν Ἑβραίων. Ἡ διαφορὰ αὕτη ἐξηκολούθησεν μέχρι τῆς Συνόδου τῆς Νικαίας, ὅπου ἀπεφασίσθη τὸ Πάσχα νὰ ἐφορτάζεται μετὰ τὴν πρώτην πανσέληνον τῆς πρώτης ἑαρινῆς ἰσημερίας.

Τοῦ Πάσχα προηγεῖτο νηστεία, ἡ διάρκειά τῆς ὁποίας δὲν ἦτο ἡ αὐτή. Ἄλλοι ἐνήστευον μίαν ἢ περισσοτέρας ἡμέρας, ἄλλοι δὲ 40 ὥρας. Ἀργότερον ἡ νηστεία ἔλαβε ἕκτασιν, τὴν ὁποίαν ἔχει μέχρι σήμερον.

Σημ. Περὶ τῶν τόπων τῆς λατρείας καὶ τῆς τέχνης τῶν χριστιανῶν θὰ ὁμιλήσωμεν εἰς τὴν ἄλλην περίοδον.

18. Ἡ χρονολογία.

Ἐχουν ἐπικρατήσῃ αἱ ἐξῆς χρονολογίαι. Ἡ ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης μέχρι τοῦ 753, ὅποτε ἐγεννήθη ὁ Χριστός. Ἄλλη χρονολογία εἶναι ἡ Βυζαντινὴ ἀπὸ κτίσεως τοῦ κόσμου μέχρι τοῦ 5508, ὅποτε ἐγεννήθη ὁ Χριστός.

Ἐπειτα εἶναι ἡ χριστιανικὴ χρονολογία, ἡ ὁποία ἀρχίζει ἀπὸ τὸ 753 μὲ τὸν ἀριθ. 1 μέχρι σήμερον. Αὕτη ἐπεκρατήσεν εἰς τὴν Δύσιν ἀπὸ τοῦ ἔτους 526, τεθεῖσα εἰς χρῆσιν ὑπὸ τινος μοναχοῦ Διονυσίου. Τὸ ἡμερολόγιον τὸ ἀκολουθοῦν τὴν χρονολογίαν ταύτην ἐλέγετο Ἰουλιανόν. Ἀλλὰ ὑπελείπετο τοῦ κανονικοῦ ἔτους κατὰ 11' καὶ 14" λεπτά. Διὰ τοῦτο ἐπὶ πάπα Γρηγορίου τοῦ 13ου, ἐπειδὴ τὸ κανονικὸν ἔτος παρουσίαζεν ἔλλειψιν δώδεκα ἡμερῶν, ἐγένετο μεταρρύθμισις τὸ ἔτος 1582 καὶ εἰσήχθη τὸ λεγόμενον Γρηγοριανὸν ἡμερολόγιον. Εἰς τοῦτο προσετέθησαν δώδεκα ἡμέραι, διότι εἰς διάστημα τετρακοσίων ἐτῶν τὸ ἔτος ὑπελείπετο κατὰ μίαν ἡμέραν. Τὸ ἡμερολόγιον τοῦτο οἱ Διαμαρτυρούμενοι

εδέχθησαν κατὰ τὴν 18ην ἑκατονταετηρίδα. Οἱ Ἕλληνες ὅμως, οἱ Ῥῶσσοι καὶ οἱ λοιποὶ ὀρθόδοξοι λαοὶ εἶχον τὸ Ἰουλιανὸν τοιοῦτον. Ἐπὶ τέλους εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰσήχθη τὸ ὀρθὸν ἡμερολόγιον (Γρηγοριανὸν) τὸ ἔτος 1923.

Ἡ μεταβολὴ αὕτη ἔσκανδάλισε μερικοὺς ἀπλοϊκοὺς, οἱ ὁποῖοι ἐνόμισαν, ὅτι τοῦτο εἶναι νεωτερισμὸς ἀντιτιθέμενος κατὰ τῆς θρησκείας. Δὲν ἔχουν ὅμως δίκαιον, διότι ἡ προσμέτρησης τοῦ χρόνου δὲν ἔχει οὐδεμίαν σχέσιν μὲ τὴν θρησκείαν. Καὶ διὰ τὰ τὸ ἐννοήσωμεν καλύτερον φέρομεν τὸ ἐξῆς παραδείγμα. Ἐὰν τὸ ὥρολόγιόν μας πηγαίνει ὀπίσω ἓνα τέταρτον καὶ τὸ φέρωμεν εἰς τὴν κανονικὴν του ὥραν, δὲν ἐπέρχεται καμμία μεταβολὴ εἰς τὸν καθωρισμένον χρόνον. Τούναντίον ἡ μέτρησης τούτου εἶναι κανονική.

19. Ἡ ἠθικὴ ζωὴ τῶν χριστιανῶν.

Οἱ χριστιανοὶ διεκρίνοντο τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἀπὸ τὴν ἀπλότητα τῶν ἐνδυμάτων των, ἀπὸ τὴν κατοικίαν καὶ ἀπὸ τὴν διαίταν ἀκόμη, ὅπως ἀναφέρουν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς (Ἐπισ. Διογνήτου 38). Ἐνας ἀρχαῖος ἀπολογητὴς λέγει «Ἡμεῖς οἱ Χριστιανοὶ δὲν κατοικοῦμεν εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, οὔτε εἰς τὴν ἀγοράν, οὔτε εἰς τὰ λουτρά, οὔτε εἰς τὰ ἐργαστήρια, οὔτε ἐκεῖ ὅπου γίνονται ἀγοραὶ καὶ πωλήσεις συχνάζομεν· ἡμεῖς εἴμεθα μαζί σας, ὅταν ταξιδεύετε διὰ θαλάσσης, σὰς ἀκολουθοῦμεν εἰς τὰς ἐκστρατείας, ἐργαζόμεθα μαζί σας εἰς τοὺς ἀγρούς· ἡμεῖς σὰς προσφέρομεν τὰ προϊόντα μας, τὴν ἐργασίαν μας, ἐργαζόμεθα ὡς τεχνῖται διὰ τὰ σὰς εὐχαριστήσωμεν.

Οἱ Χριστιανοί, προχωρεῖ, ζοῦν σαρκικῶς ἀλλ' ὄχι κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς σαρκός. Κατοικοῦν εἰς τὴν γῆν, ἀλλὰ ζοῦν, ὡς νὰ εἶναι εἰς τὸν οὐρανόν. Αὐτοὶ ἀγαποῦν ὅλους, ἀλλὰ ἀπὸ ὅλους καταδιώκονται. Οἱ πολλοὶ δὲν τοὺς γνωρίζουν καλῶς· καὶ ὅμως τοὺς κατηγοροῦν, τοὺς φονεύουν, διότι τοὺς φοβοῦνται, ἂν ἐξακολουθήσουν νὰ ζοῦν εἶναι πτωχοί, ἀλλὰ κάμουν ὅ,τι ἔπρεπε νὰ κάμουν οἱ πλούσιοι. Στεροῦνται τῶν πίντων, ἀρκεῖ νὰ ἠμπορέσουν νὰ βοηθήσουν τοὺς ἄλλους. Κάμουν πάντοτε τὸ καλὸν καὶ ἀντὶ αὐτοῦ δέχονται τιμωρίας. Καὶ ἐκείνους ἀκόμη, οἱ ὁποῖοι τοὺς κατηγοροῦν

καὶ τοὺς καταδικάζουν εἰς θάνατον τοὺς ἀγαποῦν. Καὶ διὰ τὸ εἶπωμεν σύντομα, ὅ,τι βλάπτει, τὴν ψυχὴν, τοῦτο ἀποφεύγουν οἱ Χριστιανοί».

Αὐτὰς τὰς ἀρχὰς εἶχον οἱ Χριστιανοί καὶ διὰ τοῦτο ἀπέφευγον τὰ ἄσεμνα θεάματα τὰς μονομαχίας καὶ τὰς θηριομαχίας, αἱ ὁποῖαι τόσον ἠψυχάζον τὸν εἰδωλολατρικὸν κόσμον.

Οἱ Χριστιανοί γενικῶς περιεφρόνουν τὰ ἀγαθὰ τοῦ κόσμου τούτου, τὰ ὁποῖα *σὴς καὶ βρωσὶς ἀφανίζει*, ὅπως λέγει ὁ Χριστὸς καὶ ἐφρόντιζον νὰ ἀποκτήσουν οὐράνια ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα *οὔτε σὴς οὔτε βρωσὶς ἀφανίζει καὶ τὰ ὁποῖα οἱ κλέπται οὐ διορύσσουσιν οὐδὲ κλέπτουσι* (Ματ. 6. 20). Ἐνδιεφέροντο δὲ πολὺ διὰ τὴν μετὰ θάνατον ζωὴν.

Ἡμεῖς λέγει ὁ Ἰουστίνος καὶ ἂν ἀποκτήσωμεν περιουσίαν, ταύτην μοιράζομεν εἰς τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην (Ἰουστ. 1 ἀπολ. 1. 14).

Ἡ περίθαλψις τῶν πτωχῶν ἦτο τελείως ὀργανωμένη. Αὕτη ἦτο κύριον ἔργον τῶν διακόνων καὶ τῶν διακονιστῶν κατ' αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς ἀποστολικοὺς χρόνους (ΠΡ. 6. 1 8 Ῥωμ. 15. 26). Δὲν ἐπετρέπετο οὐδεμία ἐκμετάλλευσις τῆς δυστυχίας καὶ τῶν ἀναγκῶν τῶν ἄλλων, ἰδίως ὑπὸ τῶν κληρικῶν. Αἱ σωματικαὶ δὲ ἀπολαύσεις ἦσαν περιορισμέναι, ὅπως ὁ στολισμὸς, ἡ πολυτέλεια καὶ ὁ καλλωπισμὸς.

Τὸν θεσμόν τοῦ γάμου καὶ τὴν οἰκογενειακὴν ζωὴν εἶχον περὶ πολλοῦ οἱ Χριστιανοί. Συνήπτετο δὲ οὗτος μετὰ τὴν ἔγκρισιν τοῦ ἐπισκόπου (Ἰγν. παρ. Πολ. 8) Γάμος μετὰ ἀπίστων ἀπηγορεύετο. Ἐπεβάλλετο δὲ ἡ ἀγάπη καὶ ἡ προστασία τῶν τέκνων. Ὁ δευτέρος γάμος δὲν ἀπηγορεύετο, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐπεδοκιμάζετο. Τὴν παρθενίαν ἐθεώρουν ὡς κατὰ ἰδεῶδες καὶ ἐν γένει πᾶσαν ἐγκράτειαν ἐπήνουν. Ταύτην πολλοὶ ἤσκουν εἰς τοιοῦτον σημεῖον, ὥστε ἀπέφευγον τὸν κόσμον· αὐτοὶ εἶναι *οἱ ἀσκηταί*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ.
ΑΡΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΧΙΣΜΑΤΑ

20. Αίρέσεις και σχίσματα. Ἰουδαϊκαὶ
καὶ γνωστικαὶ αἵρέσεις

Ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι μετέβαλλον τὴν διδασκαλίαν τοῦ εὐαγγελίου καὶ ἐν γένει μὲ αὐτὴν ἀνέμειξαν ξένας πρὸς τὸν θεῖον λόγον διδασκαλίας, λέγονται *αἵρετικοί*. Οἱ τοιοῦτοι δὲν παραδέχονται τὴν καθιερωθεῖσαν θρησκευτικὴν διδασκαλίαν. Ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι χωρίζονται ἀπὸ τὴν θρησκευτικὴν κοινότητα, διότι δὲν παραδέχονται τὴν διοίκησιν αὐτῆς, εἶναι οἱ *σχισματικοί*. Αἱ αἵρέσεις τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀναμειγνύουν τὸν χριστιανισμὸν ἢ μὲ τὴν Ἰουδαϊκὴν ἢ μὲ τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν. Οἱ Ἰουδαῖοι π. χ. αἵρετικοὶ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐννοήσουν πῶς ἡ Π. Δ. συνεπληρώθη ὑπὸ τῆς Κ. Ἐπίσης ἐπίστευον, ὅτι διὰ νὰ σωθοῦν οἱ ἄνθρωποι ἔπρεπε νὰ τηροῦν τὰς διατάξεις τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου.

Μερικοὶ χριστιανοί, οἱ ὅποιοι προήρχοντο ἀπὸ τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐννοήσουν τὰς περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ κακοῦ χριστιανικὰς διδασκαλίας. Ἀπέρριπτον δὲ τὴν ὑπὸ τοῦ ἑνὸς θεοῦ δημιουργίαν τοῦ κόσμου καὶ παραδέχονται δύο ἀρχὰς τῶν ὄντων· τὸν ἀγαθὸν θεόν, ὁ ὅποιος ἐδημιούργησε ὅ,τι εἶναι ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν, ὁ ὅποιος ἐδημιούργησε, ὅ,τι κακὸν ὑπάρχει. Οὗτοι ὀνομάζονται *γνωστικοί*. Οἱ ἔξ Ἰουδαίων αἵρετικοὶ ἀνემείγνυσον τὸν χριστιανισμὸν μὲ τὸν Ἰουδαϊσμὸν. Οἱ ἔξ ἐθνικῶν δὲ τοιοῦτοι ἀνემείγνυσον ἐπίσης αὐτὸν μὲ τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν καὶ μὲ τὰ *ἑλληνοανατολικά θρησκευτικὰ* συστήματα.

Οἱ αἵρετικοὶ αὐτοὶ ἔδωκαν ἀφορμὴν νὰ ἀναπτυχθῇ ἡ διδασκαλία τῆς ἐκκλησίας.

Οἱ ἐπισημότεροι τῶν ἔξ Ἰουδαίων αἵρετικῶν ἦσαν οἱ Ἐβωνῖται καὶ οἱ Ναζωραῖοι.

Οἱ Ἐβωνῖται, ὅπως τοὺς ὀνομάζει ὁ Εἰρηναῖος ἔμισουν τὸν ἀπόστολον Παῦλον, ὡς ἀποστάτην τοῦ Μωσαϊκοῦ Νόμου καὶ ἀπέρριπτον τὴν διδασκαλίαν του καὶ τὰ συγγράμματά του.

Οἱ Ναζωραῖοι εἶχον ἰδικόν των εὐαγγέλιον γραμμένον εἰς Ἑβραϊκὴν γλῶσσαν. Τοῦτο ἦτο τὸ κατὰ Ματθαῖον, τὸ ὅποιον αὐτοὶ εἶχον μεταβάλλει. Αὐτοὶ ἐτίμων τὸν ἀπόστολον Παῦλον, παρεδέχοντο τὴν ὑπερφυσικὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ἀπέρριπτον τὴν θεότητά του.

Ὁ γνωστικισμός, ὡς θρησκεία ὑπῆρχε πρὸ τῆς ἐμφανίσεως ἀκόμη τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ αἱ ἰδέαι του δὲν ἦσαν ξέναί πρὸς τὸν Ἰουδαϊσμόν. Ἡ θρησκεία αὕτη ἦτο ὅπως εἶπομεν ἀνωτέρω ἀνάμειξις τῶν ἀνατολικῶν θρησκειῶν μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ ἀργότερον μετὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ ὀργάνωσις δὲ τῆς αἰρέσεως ταύτης καὶ ἡ λατρεία της εἶχεν ὡς βάσιν τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν καὶ τὰς μυστηριακὰς θρησκείας. Οἱ σπουδαιότεροι τῶν γνωστικῶν ἦσαν ὁ Βασιλείδης καὶ ὁ Μαρκίων. Ὁ πρῶτος ἔζησεν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀδριανοῦ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Οἱ ὄπαδοί αὐτοῦ δὲν παρεδέχοντο, ὅτι ἐσταυρώθη ὁ Χριστός. Ἐπέτρεπον νὰ ἀρνηταί τις τὸν Χριστὸν καὶ συνεχώρουν πᾶσαν ἀνηθικότητα. Ἡ αἵρεσις αὕτη διειρηθή μετὰ τοῦ 400. Ὁ Μαρκίων ἔζησεν εἰς τὴν Ῥώμην περὶ τὰ μέσα τοῦ Βου αἰῶνος καὶ ἔγινεν ἀρχηγὸς αἰρέσεως, ἡ ὅποια ἦτο συγγενὴς πρὸς τὰς γνωστικὰς τοιαύτας. Παρεδέχετο, ὅτι ὁ Χριστὸς ἦτο κατὰ τὸ φαινόμενον ἄνθρωπος καὶ ὅτι ἐπολέμησε τὰς διατάξεις τῆς Π. Δ.

Ἀπέρριπτεν τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν καὶ συνίστα εἰς τοὺς ὄπαδούς του νὰ ζοῦν βίον ἐγκρατῆ καὶ νὰ μὴ ἔρχονται εἰς γάμον.

21. Ἀνάπτυξις τῆς Χριστιανικῆς Διδασκαλίας.

Τὰς γνώμας τῶν αἰρετικῶν τῆς περιόδου ταύτης ἀπέκρουσεν ἡ Ἐκκλησία. Αὐτοὶ ἰσχυρίζοντο ὅτι τὴν διδασκαλίαν των ἤντλουν ἀπὸ κάποιαν ἀπόκρυφον πηγὴν. Ἡ Ἐκκλησία τότε ἀντέταξε τὴν φανεράν παράδοσιν, ἡ ὅποια περιέσωζε τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀποστόλων. Ἐπίσης, ἐπειδὴ οἱ αἰρετικοὶ μετεχειρίζοντο ψευδῆ συγγράμματα, ἡ Ἐκκλησία ἀντέταξε τὰ γνήσια τοιαῦτα τὰ ὅποια ἀπετέλεσαν τὴν Κ. Δ.

Ἐπειτα ἡ Ἐκκλησία ἀνέπτυξε τὰς βασικὰς διδασκαλίας τῆς

Χριστιανικῆς θρησκείας καὶ τότε ἔγινε ὁ λεγόμενος κανὼν τῆς πίστεως. Ὁ κανὼν αὐτὸς ὁμοιάζει πολὺ μὲ τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως καὶ περιεῖχε συντόμως ὁλόκληρον τὴν Χριστιανικὴν Πίστιν.

Τὸ Σύμβολον μάλιστα τοῦτο τὸ ὠνόμασαν ἀποστολικόν, ἂν καὶ δὲν συνετάγη ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων. Τὸ ἀρχαιότατον δὲ Σύμβολον, τὸ ὁποῖον ἐκυκλοφόρει εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα εἶναι τὸ ἑξῆς :

«Πιστεύομεν εἰς ἓνα θεὸν πατέρα παντοκράτορα ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀορατῶν· καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα, θεὸν ἀληθινὸν πρὸ πάντων τῶν αἰώνων δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, ἐν σαρκὶ παραγεγόμενον καὶ ἐνανθρωπήσαντα, σταυρωθέντα τε καὶ ταφέντα, ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθίσαντα ἐκ δεξιῶν τοῦ πατρὸς, καὶ ἐρχόμενον ἐν δόξῃ κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος· καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ παράκλητον, τὸ λαλήσαν ἐν τοῖς προφήταις· καὶ εἰς ἓν βάπτισμα μετανοίας καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· καὶ εἰς μίαν ἀγίαν, καθολικὴν ἐκκλησίαν καὶ εἰς σαρκὸς ἀνάστασιν».

Εἰς τὸ Σύμβολον τοῦτο τῆς πίστεως διδάσκεται, ὅτι ποιητὴς τοῦ κόσμου εἶναι ὁ θεός, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι σωτὴρ τοῦ κόσμου, ὅτι οἱ προφῆται ἐφωτίσθησαν ὑπὸ τοῦ Ἁγ. Πνεύματος. Ἐπίσης διδάσκεται τὸ βάπτισμα, ἡ πίστις εἰς μίαν ἐκκλησίαν καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. Ὡστε διὰ τούτου ἀναιροῦνται ὅλαι αἱ δοξασίαι τῶν αἰρετικῶν καὶ προβάλλεται ἡ ὀρθὴ πίστις.

Κ - ΦΑΛΛΑΙΟΝ Ε΄.

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ

22. Ἀνάπτυξις τῆς ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας.

Ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες.

Οἱ συγγραφεῖς οἱ ὅποιοι ἠσχολήθησαν μετὰ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν ἀναφαίνονται κυρίως μετὰ τὸ τέλος τῆς 1ης ἑκατονταετηρίδος. Πρὸ τούτων ὅμως ἐγράφησαν τὰ βιβλία τῆς Κ. Δ. Οἱ συγγραφεῖς οὗτοι ἀπὸ τῆς 17ης ἑκατονταετηρίδος ὠνομάσθησαν ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες. Τινὲς τούτων ἐχορημάτισαν μαθηταὶ τῶν ἀποστόλων καὶ ἄλλοι ἔζησαν μετὰ τὸν θάνατον αὐτῶν. Οὗτοι ὡς πρότυπον διὰ τὰς συγγραφὰς αὐτῶν εἶχον τὰς ἐπιστολάς τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Ἀπέκτησαν δὲ μεγίστην θέσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, διὰ τοῦτο καὶ συγγράμματά των ἐξεδίδοντο μετὰ τῶν βιβλίων τῆς Ἀγίας Γραφῆς. Π. χ. ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Βαρνάβα καὶ ὁ ποιμὴν τοῦ Ἐρμά, καθὼς καὶ αἱ δύο ἐπιστολαὶ τοῦ Κλήμενος περιείχοντο εἰς κώδικας, ὅπου εἶχον γραφῆ καὶ τὰ βιβλία τῆς Ἀγ. Γραφῆς.

Οἱ ἀποστολικοὶ πατέρες ἐπεδίωκον διὰ τῶν συγγραμμάτων των νὰ ἠθικοποιήσουν τοὺς Χριστιανοὺς καὶ νὰ διδάξουν τὰς ἀρχὰς τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας. Ἐπεδίωκον ἀκόμη νὰ ἐνισχύσουν τὸ προφορικὸν κήρυγμα καὶ νὰ τὸ διασαφηνίσουν. Διὰ τὰ συγγράμματά των ὡς πηγὰς εἶχον τὰ βιβλία τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ τὰ πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ συγγράμματα. Ταῦτα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἔχουν τὸν τύπον τῶν ἐπιστολῶν.

1. Τὸ ἀρχαιότερον ἐκ τούτων εἶναι α) *Αἱ ἀποστολικαὶ διδασκαλίαι*. Τοῦτο εὔρε εἰς τινα ἀρχαῖον κώδικα ὁ ἐπίσκοπος Βρυνένσιος κατὰ τὸ 1883 εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Εἰς αὐτὸ περιέχονται ὁδηγίαι εἰς τοὺς θέλοντας νὰ γίνουν Χριστιανοί. Αὗται εἶναι, νὰ ἀποφεύγουν τοὺς ψευδοδιδασκάλους νὰ ἐκτελοῦν τὰς ἐντολάς τοῦ Χριστοῦ καὶ νὰ πιστεύουν. Ἐπειτα εἰς αὐτὸ ἀναφέρεται πῶς πρέπει νὰ γίνεταί τὸ βάπτισμα καὶ ἡ θεία εὐχαριστία. Τὸ βιβλίον τοῦτο ἐγράφη ἀπὸ τοῦ ἔτους 90-100. Ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ εἶναι ἄγνωστος.

2. *Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Βαρνάβα.* Τῆς ἐπιστολῆς ταύτης συγγραφεὺς εἶναι ὁ Βαρνάβας. Οὗτος εἶχε σπουδαίαν θέσιν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐκκλησίαν καὶ ὑπῆρξεν ἀκόλουθος τοῦ Παύλου. Αὕτη ἐγράφη κατὰ τὰ ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Ἀδριανοῦ (117-38). Ὁ συγγραφεὺς συγχαίρει τοὺς Χριστιανούς, διότι ζοῦν κατὰ τὰς ἐντολάς τοῦ Χριστοῦ, καὶ θέλει νὰ μὴ πιστεύουν μόνον, ἀλλὰ καὶ νὰ γνωρίζουν τὴν πίστιν των. Ἐπειτα λέγει, ὅτι ἡ χριστιανικὴ θρησκεία δὲν θέλει ὑλικὰς θυσίας, διότι αὕτη συνεπλήρωσε τὴν Ἰουδαϊκὴν.

3. Μεταξὺ τῶν σπουδαίων συγγραμμάτων τῆς ἐποχῆς ταύτης θεωροῦνται καὶ αἱ δύο ἐπιστολαὶ τοῦ Κλήμενος ἐπισκόπου Ῥώμης πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κορίνθου. Αἱ ἐπιστολαὶ αὗται ἐγράφησαν ἐπὶ Δομιτιανοῦ τὸ ἔτος (95-96). Εἰς ταύτας ὁ συγγραφεὺς προσπαθεῖ νὰ δεῖξῃ ποῖος ὀφείλει νὰ εἶναι ὁ ἀληθὴς Χριστιανός. Διὰ τοῦτο συνιστᾷ τὴν ὁμόνοιαν, τὴν εὐσέβειαν, τὴν πειθαρχίαν, τὴν πίστιν, καὶ τὴν ταπεινοφροσύνην εἰς τοὺς χριστιανούς τῆς Κορίνθου.

4. Ἐξαίρετον θέσιν μεταξὺ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων κατέχει ὁ Ἰγνάτιος, ὅστις ἦτο ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας καὶ ὠνομάζετο Θεοφόρος. Οὗτος ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον ἐπὶ Τραϊανοῦ κατὰ τὸ ἔτος 110 εἰς τὴν Ῥώμην.

Ὁ Ἰγνάτιος ἔγραψε ἑπτὰ ἐπιστολάς, αἱ ὁποῖαι στέλλονται ἀνὰ μία εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς Φιλαδελφείας, τῶν Τράλλεων καὶ τῆς Ῥώμης· τρεῖς εἰς τὴν ἐκκλησίαν Τροίας καὶ μίαν πρὸς τὸν Πολύκαρπον ἐπίσκοπον Σμύρνης. Εἰς τὰς ἐπιστολάς ταύτας ὁ Ἰγνάτιος ἀνατρέπει τὴν διδασκαλίαν τῶν αἵρετικῶν. Ἐξαίρει τὴν σημασίαν τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἐπισκόπου καὶ δίδει συμβουλὰς πολυτίμους εἰς τοὺς Χριστιανούς,

5. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγνατίου τὸ σπουδαιότερον πρόσωπον εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἦτο ὁ Πολύκαρπος ἐπίσκοπος Σμύρνης, ὅστις ἀπέθανε τὸ ἔτος 156 μαρτυρικὸν θάνατον. Οὗτος ἦτο φίλος τοῦ Ἰγνατίου καὶ μαθητὴς τοῦ ἀποστόλου Ἰωάννου. Τούτου σώζεται μία ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Μακεδονικῆς πόλεως Φιλίππους. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν συγχαίρει τοὺς Φιλιππησίους, διότι περιεποιήθησαν τὸν Ἰγνάτιον καὶ τοὺς συμβουλεύει νὰ ἐμμένουν εἰς τὴν πίστιν νὰ μὴ ἀδικοῦν, νὰ

μη εἶναι πλεονέκται καὶ φιλάργυροι. Νὰ εἶναι δὲ δίκαιοι καὶ σώφρονες.

6. Ἄλλος μαθητὴς τοῦ Ἰωάννου ἦτο ὁ Παπίας, ἐπίσκοπος εἰς τὴν Ἱεράπολιν τῆς Φρυγίας. Οὗτος ἔγραψε τὸ ἔτος 130 πέντε βιβλία ἐπιγραφόμενα *Λογίων Κυριακῶν ἐξηγήσεις*. Ταῦτα ἦσαν συλλογὴ λόγων καὶ ἔργων τοῦ Χριστοῦ, οἱ ὅποιοι δὲν ἀναφέρονται εἰς τὰ ἄλλα συγγράμματα. Διὰ τούτων ἐξηγοῦνται καλῶς, ὅσα ἀναφέρονται περὶ τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὰ συγγράμματα τῆς Κ. Δ. Ἐκ τοῦ βιβλίου τούτου σώζονται ὀλίγα μόνον τεμάχια.

23 Ἡ ἀπολογητικὴ φιλολογία.

Οἱ ἀπολογηταὶ ὑπερασπίζουσι τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν ἀπὸ τὰς κατηγορίας τῶν Ἰουδαίων καὶ εἰδωλολατρῶν. Τὰ συγγράμματά των φέρουσι ἐπιστημονικὸν χαρακτῆρα καὶ εἶναι διατριβαὶ ὑπὸ μορφήν διαλόγου ἢ λόγου ὁητορικοῦ. Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ περιεχομένου τοῦ Χριστιανισμοῦ τοὺς ἐβρόθήθησεν ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία. Ἀπέδειξαν τὸ ψεῦδος τῆς Ἰουδαϊκῆς καὶ εἰδωλολατρικῆς θρησκείας καὶ τὴν ἀλήθειαν τῆς χριστιανικῆς. Τὴν Χριστιανικὴν διδασκαλίαν ὑπεστήριξαν διὰ τῶν λεχθέντων ὑπὸ τῶν προφητῶν, διὰ τῶν προφητειῶν τοῦ Χριστοῦ καὶ διὰ τῶν ὑπερόχων ἠθικῶν ἀρχῶν, αἱ ὅποιοι περιέχονται εἰς τὰ Ἅγια βιβλία καὶ τὰς ὁποίας ἐφήρμοσεν εἰς τὴν ζωὴν του ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Ἐπιτίθενται δὲ πολλαῖς κατὰ τῶν ἀσχημιῶν τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν μυθολογίαν καὶ κατὰ τῆς ἀνηθικότητος, ἣτις ἐπεκράτει μεταξὺ τῶν ἀπίστων.

1. Ὁ σπουδαιότερος ἀπολογητὴς εἶναι ὁ Ἰουστίνος, ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς, ὅπως λέγεται. Οὗτος ἦτο ἀπὸ τὴν Φλαβίαν ἢ Νεάπολιν τῆς Σαμαρείας. Ἀπέθανε δὲ μαρτυρικὸν θάνατον εἰς τὴν Ῥώμην ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου κατὰ τὸ ἔτος 165. Οὗτος εἶναι ὁ σπουδαιότερος ἀπολογητὴς τοῦ Βου αἰῶνος, διακρινόμενος διὰ τὴν μεγάλην του εὐστροφίαν.

Τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν ὑπεστήριξεν ἐναντίον τῶν Ἰουδαίων τῶν ἐθνικῶν καὶ τῶν αἰρετικῶν μετ' ἀγάπην καὶ ἐνθουσιασμόν. Οὗτος ἐξήτει νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς συνεφώνει

μὲ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Πλάτωνος καὶ ἄλλων φιλοσόφων." Ἐγραψε πλεῖστα συγγράμματα ἐκ τῶν ὁποίων διεσώθησαν τρεῖς ἀπολογίαι. Τούτων αἱ δύο ἐγράφησαν ἐναντίον τῶν εἰδολολατρῶν καὶ μία ἐναντίον τῶν Ἰουδαίων. Τὴν τελευταίαν ὀνομάζει διάλογον πρὸς Τρύφωνα.

Ἡ ἀρχαιοτάτη καὶ ἡ σπουδαιοτάτη ἐκ τῶν δύο ἀπολογιῶν τῶν ἀπευθυνομένων πρὸς τὸν Ἀντωνῖνον τὸν Εὐσεβῆ ἐγράφη τὸ ἔτος 150.

Εἰς ταύτην ἀνασκευάζει τὰς κατὰ τῶν Χριστιανῶν κατηγορίας, ὅτι εἶναι ἄθεοι, ὅτι εἶναι ἀνήθικοι καὶ ὅτι τρώγουν ἀνθρωπίνους σάρκας. Ὑποστηρίζει τὴν θεότητα τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν λατρείαν τῶν χριστιανῶν. Ἡ δευτέρα εἶναι συμπλήρωσις τῆς πρώτης.

Ὁ δὲ διάλογος πρὸς Τρύφωνα ἀποδεικνύει ἐκ τῆς Π. Α. ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ περιμενόμενος Μεσσίας.

2. Ἄλλος ἀπολογητὴς εἶναι ὁ Τατιανός. Οὗτος ἦτο μαθητὴς τοῦ Ἰουστίνου, ὅτε διέμενε εἰς τὴν Ῥώμην. Ἐγραψε *λόγον πρὸς Ἕλληνας*, εἰς τὸν ὁποῖον κατακρίνει τὴν μυθολογίαν, τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὸν πολιτισμὸν ἐν γένει τῶν Ἑλλήνων καὶ ὑποστηρίζει τὸν χριστιανισμὸν. Τὸ ἔργον αὐτὸ ἐγράφη τὸ ἔτος 165.

3. Ἐπίσης σπουδαῖος ἀπολογητὴς ὑπῆρξεν ὁ Ἀθηναγόρας. Οὗτος ἔγραψε τὸ ἔτος (177-180) ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐπέγραφε *Προσβεία* καὶ τὸ ἔστειλε εἰς τὸν αὐτοκράτορα Μάρκον Αὐρήλιον, καὶ τὸν υἱὸν του Κόμμοδον. Τοῦτο κάμνει διὰ νὰ ἀποδείξῃ ἀβασίμους τὰς τρεῖς κατὰ τῶν χριστιανῶν κατηγορίας, ὅτι ἦσαν ἄθεοι, ἀνήθικοι καὶ ὅτι τρώγουν ἀνθρώπινα κρέατα. Ὁ βίος τῶν χριστιανῶν ἦτο τόσον ἀγνὸς καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ τόσον ὑψηλή, ὥστε ὅλα τὰ λεγόμενα καὶ γραφόμενα κατ' αὐτῶν λέγει ἦσαν ψεύδη.

4. Εἰς τὰ ἀπολογητικὰ συγγράμματα κατατάσσεται καὶ ἡ πρὸς *Διόγνητον ἐπιστολή*. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι ἀπὸ τὰ ἄριστα τοῦ εἶδους τούτου. Ὁ Διόγνητος πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπευθύνεται ἡ ἐπιστολή, ἦτο κάποιος ἐπίσημος, ὁ ὁποῖος ἐγένετο Χριστιανός, διότι ἐξετίμησε τὰς ἰδέας τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως εἶχε καὶ μερικὰς ἀμφιβολίας, ταύτας ἀνασκευάζει ὁ συγγραφεὺς. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐγράφη εἰς τὸ τέλος τῆς Βας ἑκατονταετηρίδος.

5. Ἀναντιρρήτως ὁ σπουδαιότατος θεολόγος τῆς Βας ἑκατο-
νταετηρίδος ἦτο ὁ Εἰρηναῖος. Οὗτος ἐγένετο ἐπίσκοπος τῆς Γαλ-
λικῆς πόλεως Λουγδούνου (Λυών). Εἰς τὴν Γαλλίαν ἦλθεν ἀπὸ
τὴν Μικρὰν Ἀσίαν διὰ νὰ ἐργασθῆ ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ,
ὅπου καὶ ἀπέθανε μαρτυρικὸν θάνατον τὸ ἔτος 202.

Ὁ Εἰρηναῖος ἠσχολήθη μὲ τὰς δοξασίας τῶν διαφόρων αἵρε-
τικῶν τὰς ὁποίας καὶ ἐπολέμησεν. Ἀπὸ τὰ συγγράματά του ἐγνω-
ρίσαμεν τὰς γνωστικὰς αἱρέσεις. Ἐκτὸς τούτου ἔγραψε καὶ ἄλλα
συγγράμματα.

24. Οἱ Ἕλληνες ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τῆς Γ'ης ἑκατονταετηρίδος καὶ ιδίως οἱ Ἀλεξανδρινοί.

Κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα ἀνεπτύχθη πάρα πολὺ ἡ Θεολογικὴ
ἐπιστήμη εἰς τρεῖς κυρίως πόλεις· τὴν Ἀλεξάνδρειαν, τὴν Και-
σάρειαν τῆς Παλαιστίνης καὶ τὴν Ἀντιόχειαν. Εἰς τὰς πόλεις
ταύτας σοφώτατοι ἄνδρες ἠσχολήθησαν μὲ τὰ προβλήματα τῆς
Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἐπειτα
βοηθούμενοι ἐκ τῆς φιλοσοφίας διετύπωσαν ἐπιστημονικῶς τὸ
περιεχόμενον τοῦ χριστιανισμοῦ.

Εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἡ ὁποία κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην
προΐστατο πάσης ἐπιστημονικῆς κινήσεως, ἰδρύθη μία κατηχητικὴ
σχολὴ (τῆς κατηχίσεως διδασκαλεῖον). Σκοπὸς τῆς σχολῆς ταύτης
ἦτο νὰ διαδώσῃ τὰς θεμελιώδεις χριστιανικὰς διδασκαλίας εἰς
τοὺς παῖδας καὶ εἰς τοὺς προσερχομένους εἰς τὸν χριστιανισμόν.
Τάχιστα ἡ σχολὴ αὕτη ἔλαβε σοβαρώτατον χαρακτῆρα. Εἰς αὐτὴν
ἄνδρες σοφοὶ ἤρχισαν νὰ ἐξετάζουν τὸ περιεχόμενον τοῦ χριστι-
ανισμοῦ ἐπιστημονικῶς καὶ ἐζήτησαν νὰ ὑψωθοῦν ἀπὸ τῆς πίστεως
εἰς τὴν γνῶσιν. Νὰ ἐννοήσουν δηλαδὴ ἐπιστημονικῶς τὸν χριστι-
ανισμόν.

Πρῶτος καθηγητὴς εἰς τὴν χριστιανικὴν αὐτὴν ἀκαδημίαν
ἐγένετο ὁ Πάνταινος. Οὗτος κατήγετο ἀπὸ τὴν Σικελίαν καὶ
ἔμεινεν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἀπὸ τοῦ ἔτους 180-200. Ὁ Πάν-
ταινος δὲν ἀφῆκε συγγράμματα, ἀλλ' εἰργάσθη μὲ τὸν προφορικὸν
λόγον καὶ ἔδωκε τὴν ὑψηλὴν κατεύθυνσιν εἰς τὴν σχολὴν ταύτην.

Τοῦτον διεδέχθη ὁ Ἀθηναῖος Κλήμης (215), ὅστις ὑπῆρξεν

ὄνομαστός διδάσκαλος εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἀπὸ τοῦ 190—203. Τὸν Κλήμεντα διέκρινε ἀκόμη τόλμη μεγάλη καὶ προοδευτικότης εἰς τὰς σκέψεις του. Αὐτὸς ἐδημιούργησε τὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην, ὑψώθη δηλαδὴ ἀπὸ τῆς πίστεως εἰς τὴν ἐπιστήμην. Εἰς ἓνα του σύγγραμμα, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖται ἀπὸ τρεῖς πραγματείας, τὸν λόγον προτρεπτικὸν πρὸς Ἑλληνας, τὸν Παιδαγωγὸν καὶ τοὺς Σιρωμματεῖς εἰσάγει εἰς τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν χριστιανικὴν ζωὴν. Εἰς τὸ πρῶτον ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ πολυθεϊστικὴ θρησκεία δὲν ἔχει ἀξίαν· τὸ δεύτερον εἶναι χριστιανικὴ ἠθικὴ, τὸ δὲ τρίτον εἶναι εἰσαγωγή εἰς τὰ βάθη τῆς χριστιανικῆς γνώσεως.

Τούτου σῶζεται καὶ ἄλλο ἔργον *Τις ὁ σωζόμενος πλούσιος*, εἰς τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύει ποῖα εἶναι τὰ κοινωνικὰ καθήκοντα τοῦ χριστιανοῦ. Ἀπὸ λογοτεχνικῆς μὲν ἀπόψεως τὰ συγγράμματά του τὸν ἀποδεικνύουν δεινὸν χειριστὴν τοῦ λόγου· ἀπὸ θεολογικῆς δὲ πάλιν ταῦτα εἶναι σημαντικά. Εἰς τὰ ἔργα του καταβάλλει ζηλευτὴν προσπάθειαν νὰ συνδιαλλάξῃ τὴν πίστιν μὲ τὴν ἀρχαίαν φιλοσοφίαν, κυρίως δὲ μὲ τὴν πλατωνικὴν καὶ στωϊκὴν.

Ἀκόμη ὀνομαστότερος αὐτοῦ ἀνεδείχθη ὁ μαθητὴς του Ὁριγένης. Οὗτος ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν τὸ ἔτος 185 καὶ ἦτο υἱὸς τοῦ Λεωνίδου, ὅστις ἐμαρτύρησε τὸ 202. Τὸ ἔτος δὲ 203 ἐκλήθη νὰ διευθύνῃ τὴν κατηχητικὴν σχολὴν Ἀλεξανδρείας. Ὁ Ὁριγένης ἔζησε ζωὴν ἀσκητοῦ καὶ ὑπέβαλλε τὸν ἑαυτὸν του εἰς διαφόρους στερήσεις. Διὰ νὰ μορφωθῇ φιλοσοφικῶς ἠκολούθησε τὰ μαθήματα Ἀμμωνίου Σακκά, ὅστις ἦτο φιλόσοφος (νεοπλατωνικός). Συγχρόνως ἐσπούδασε καὶ τὴν Ἑβραϊκὴν γλῶσσαν. Διὰ νὰ γνωρίσῃ δὲ τὰς ἀρχαίας ἐκκλησίας ἐταξίδευσεν εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἐκεῖ ἐσχετίσθη μὲ τὸν ἐπίσκοπον Ἰππόλυτον. Διὰ νὰ ἐπαρξῇ εἰς τὸ ἔργον του προσέλαβε καὶ βοηθὸν τὸν Ἡρακλᾶν, διὰ νὰ διδάσκῃ τοὺς ἀρχαίους. Αὐτὸς τότε περιορίσθη εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν προχωρημένων.

Ἐπειδὴ κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ἐπισκόπου Δημητρίου ἐχειροτονήθη ἀντικανονικῶς πρεσβύτερος, κατηγορήθη καὶ ὑπὸ δύο συνόδων κατεδικάσθη ὡς ἑτεροδόξος καὶ ἐπαύθη ἀπὸ τὴν θέσιν τοῦ διευθυντοῦ τῆς Σχολῆς. Τότε ὁ Ὁριγένης κατέφυγεν εἰς τὴν Καισάρειαν τῆς Παλαιστίνης, ὅπου ἴδρυσεν νέαν θεολογικὴν scho-

λὴν. Κατὰ τὸ 234 ἀπέθανεν ἀπὸ τὰ βασανιστήρια, τὰ ὁποῖα ὑπέστη κατὰ τὸν διωγμὸν τοῦ Δεκίου.

Ὁ Ὀριγένης ἐθαυμάσθη ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων διὰ τὴν σοφίαν του καὶ τὴν ἐργατικότηκά του ὠνομάσθη δὲ διὰ τοῦτο χαλκέντερος ἢ ἀδαμάντινος. Ἐπλούτισε τὴν Θεολογικὴν ἐπιστήμην διὰ πλείστων συγγραμμάτων. Ἐνας ἀρχαῖος πατὴρ λέγει, ὅτι ἔγραψε 2000 συγγράμματα (Ἰερώνυμος). Τὰ συγγράμματά του εἶναι, ἐξηγητικά, λόγοι, δογματικά καὶ ἀπολογητικά. Ἐπίσης ἐδιόρθωσε τὰ σφάλματα, τὰ ὁποῖα εἶχε ἡ μετάφρασις τῆς Π. Δ. Ὁ Ὀριγένης ἔπρεπε νὰ ἔχη τὴν πρώτην θέσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Δυστυχῶς ὁμως κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν περιεχομένων τῆς χριστιανικῆς θρησκείας παρεσύρθη πολὺ ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν καὶ ἠλλοίωσε τοῦτο, διὰ τοῦτο κατεκρίθη ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐθεωρήθη αἰρετικός.

Εἰς τοὺς Ἀλεξανδρινούς θεολόγους ἀνῆκε καὶ ὁ Διονύσιος, ὁ ὁποῖος ἦτο μᾶλλον ἄνθρωπος ἔργων, παρὰ ἐπιστήμων. Οὗτος ἐγένετο ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας καὶ ἀπέθανε τὸ ἔτος 264. Ἐλαβε μέρος εἰς ὅλους τοὺς ἐκκλησιαστικούς ἀγῶνας, καὶ ἐθαυμάσθη διὰ τὴν δραστηριότητά του. Ἐκ τῶν ἀπειραρίθμων συγγραμμάτων του σφύζονται μόνον τεμάχιά τινα.

25. Λατῖνοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς.

Χριστιανικὰ συγγράμματα γραμμένα εἰς τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν ἀναφαίνονται μόλις κατὰ τὰ τέλη τῆς 2ας ἑκατονταετηρίδος. Ταῦτα ἐγράφησαν κυρίως εἰς τὴν Ἀφρικὴν, ὅπου ὑπῆρχε ἀποικία Ῥωμαϊκὴ μὲ πρωτεύουσαν τὴν Καρχηδόνα. Ἡ πόλις αὕτη ἠγεῖται τῆς ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας τῆς Δύσεως· κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην καὶ ἐκεῖ δημιουργεῖται ἀπὸ τὸν Τερτυλλιανὸν καὶ Κυπριανὸν ἡ Λατινικὴ ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα.

Ἡ χρῆσις τῆς Λατινικῆς γλώσσης εἰς τὴν λειτουργίαν καὶ εἰς θεολογίαν εἰσῆχθη εἰς τὴν Ῥώμην μόλις μετὰ τὴν 3ην ἑκατονταετηρίδα. Μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἰς τὴν Ῥώμην ἐγένετο χρῆσις τῶν Ἑλληνικῶν θεολογικῶν συγγραμμάτων. Ἀλλὰ εἰς τὴν Δύσιν δὲν ἠῤαριστοῦντο μὲ τὴν θεωρητικὴν ἐξέτασιν τοῦ χριστιανισμοῦ. Τοῦτον ἐξήτασαν πρακτικῶς καὶ προσεπάθησαν νὰ

ἀποκριθῶν εἰς τὰς ἐξῆς ἐρωτήσεις. Ποῖος πρέπει νὰ εἶναι ὁ χριστιανὸς καὶ ποῖα τὰ καθήκοντά του ; Ποία ἡ ἐκκλησία, ἡ κυβέρνησις αὐτῆς καὶ ποῖος ὁ σκοπὸς τῆς ; Εἰς τὴν ἀρχαίαν φιλοσοφίαν ἢ δὲν ἔδιδον τὴν πρέπουσαν σημασίαν, ἢ ἀντετίθεντο πρὸς αὐτήν.

Ὁ κορυφαῖος τῶν Ἀφρικανῶν θεολόγων εἶναι ὁ Τερτυλλιανός. Οὗτος ἐγεννήθη εἰς τὴν Καρχηδόνα κατὰ τὸ ἔτος 160. Ὁ πατὴρ του ἦτο ἑκατόνταρχος. Τὸν χριστιανισμὸν ἐδιδάχθη εἰς μεγάλην ἡλικίαν καὶ ἀπέθανε τὸ ἔτος 220. Ἦτο ἄνθρωπος ὑπέροχος καὶ προικισμένος μὲ ῥητορικὴν δεινότητα, μὲ εὐφυΐαν, μὲ φαντασίαν καὶ μὲ δραστηριότητα μεγάλην. Ἔχει ὕφος συναρπαστικὸν εἰς τὰ συγγράμματά του. Ὁ Ἰερώνυμος ἀναφέρει, ὅτι εἶχε τὸν βαθμὸν τοῦ πρεσβυτέρου.

Τὰ συγγράμματά του εἶναι πολυάριθμα. Ἐκ τούτων τινὰ ἀπολογητικά, εἰς ἄλλα ἀντιρροῦει τὰς γνώμας τῶν αἰρετικῶν καὶ ἰδίως τῶν γνωστικῶν καὶ εἰς ἄλλα ὑποστηρίζει τὴν Χριστιανικὴν ἠθικὴν. Τὸ σπουδαιότερόν του ἀπολογητικὸν ἔργον εἶναι τὸ ἀπευθυνόμενον εἰς τοὺς ἐθνικούς. Ἐγραψε ἐπίσης περὶ ψυχῆς, περὶ μετανοίας καὶ ἄλλα, τὸ ὅλον 30.

Ἄλλος ἐπίσης σπουδαῖος θεολόγος ὑπῆρξεν ὁ Κυπριανός. Πρὶν γίνῃ Χριστιανὸς οὗτος ἐξήσκει τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ῥήτορος. Κατόπιν ἐγένετο χριστιανὸς καὶ ἐχειροτονήθη πρεσβύτερος ἀργότερον δὲ ἐπίσκοπος εἰς τὴν Καρχηδόνα (249-258). Ὡς βάσιν διὰ τὰς σπουδὰς του εἶχε τὰ ἔργα τοῦ Τερτυλλιανοῦ. Διετήρησεν ὅμως τὴν ἐλευθερίαν τῆς σκέψεώς του. Εἰς τοὺς διωγμοὺς τοῦ Δεκίου καὶ τοὺς ἐσωτερικοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ἀγῶνας ἐφάνη συνετὸς καὶ θαρραλέος ποιμενάρχης. Εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ὑπερασπίσθη τοὺς πιστοὺς καὶ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν. Ὁ Αὐγουστίνος τὸν ὀνομάζει ἐπίσκοπον ὀλοκλήρου τῆς ἐκκλησίας (καθολικόν). Τὰ συγγράμματά του εἶναι πρακτικὰ καὶ γενικῶς ἐπηρσεασμένα ἀπὸ τὴν Ἀγίαν Γραφήν. Τὸ ζήτημα, τὸ ὁποῖον περισσότερον τὸν ἀπησχόλησε ἦτο ἡ ἐνότης τῆς ἐκκλησίας. Ἀπηχθάνετο τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἐριδας καὶ τὰ σχίσματα ἐν γένει, διότι κατέστρεφον τὴν ἐκκλησίαν. Ὁ Κυπριανὸς ἐμαρτύρησεν τὸ ἔτος 258.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΑΠΟ ΤΟΥ ΘΡΙΑΜΒΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΔΙΑ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΣΧΙΣΜΑΤΟΣ (313-867)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

ΕΞΑΠΛΩΣΙΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ

26. Ἐξάπλωσις τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἡ καθ' ἑκάστην ἐξαφάνισις τῆς ἐθνικῆς θρησκείας τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους.

Ἄφ' ὅτου ὁ μ. Κωνσταντῖνος ἐστράφη πρὸς τὸν χριστιανισμόν, ἐπετράπη εἰς τοὺς χριστιανούς νὰ τελοῦν μὲ ἐλευθερίαν τὴν λατρείαν των, ὅπως καὶ οἱ εἰδωλολάτραι. Ἐπειτα ἐχορήγησεν εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν διάφορα προνόμια καὶ κατέστησεν αὐτὴν ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ Κράτους. Ἀνεγνώρισεν π.χ. εἰς τοὺς ἐπισκόπους δικαστικὴν ἐξουσίαν. Ἐπέβαλε τὴν Κυριακὴν, ὡς ἡμέραν ἐπίσημον γενικῆς λατρείας καὶ καθιέρωσε τὴν ἀρχίαν κατὰ ταύτην. Ἐκαμε πλείστας χρηματικὰς δωρεάς, εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τοὺς κληρικούς. Ἡ εὐνοια αὕτη πρὸς τὴν νέαν θρησκείαν ἐπέφερον μαρασμὸν πρὸς τῆς ἀρχαίαν τοιαύτην. Διὰ πολιτικούς ὅμως λόγους δὲν διέκοψε τὰς σχέσεις του μὲ αὐτὴν καὶ ἐξηκολούθει νὰ φέρῃ τὸν τίτλον τοῦ μεγίστου ἀρχιερέως. Ἐπίσης ἐπὶ πολλὸν καιρὸν εἰς τὰ νομίσματα ἐφέρετο μὲ τὰ συνήθη εἰδωλολατρικὰ ἔμβλήματα, ἐνῶ πολλάκις πλησίον τούτων εὐρίσκονται καὶ τὰ χριστιανικά, ὅπως ὁ σταυρὸς καὶ τὸ μονόγραμμα τοῦ Χριστοῦ.

Ὅταν δὲ πλέον ἔμεινε μονοκράτωρ, ἔλαβε μοναδικὴν φροντίδα διὰ τὸν χριστιανισμόν. Καὶ ἐν ᾧ πρότερον ἐκ πολιτικῶν λόγων

δὲν ἤθελε νὰ φαίνεται χωρισμένος ἀπὸ τοὺς ἔθνικους καὶ δὲν περιεφρόνει ἐντελῶς τὴν λατρείαν τῶν, τὴν πλεον ἄφοσιώνεται εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Ἀνύψωσε χριστιανούς εἰς μεγίστας πολιτικὰς καὶ στρατιωτικὰς θέσεις καὶ ἴδρυσε εἰς πολλὰ μέρη ἐκκλησίας. Διὰ νὰ ἀπελλισθοῦν δὲ οἱ ἔθνικοί, ὅτι εἶναι δυνατὸν διὰ βιαίου κινήματος νὰ καταργήσουν τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, μετέθεσε τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους εἰς τὴν Ἀνατολήν, εἰς τὸ παλαιὸν Βυζάντιον. Τοῦτο ἔκαμε, διότι οἱ ἀριστοκρατικοὶ οἴκοι τῆς Ῥώμης ἐνέμενον εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν. Ἡ νέα πρωτεύουσα ἦτο ἐντελῶς χριστιανικὴ πόλις καὶ εἰς ταύτην ἰδρῦθησαν ναοὶ χριστιανικοί.

Ἐπίσης ἐφρόντισε διὰ τὴν εἰρήνευσιν τῆς ἐκκλησίας, διότι αὕτη εἶχε διασαλευθῆ ὑπὸ τῶν αἵρετικῶν Ἀριανῶν κ.λ.π. Τὸ βίπτισμα ἐδέχθη εἰς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του. Ἀπέθανε τὸ ἔτος 337. Ἡ ἐκκλησία ἐτίμησε τὸν ἄνδρα ὡς καὶ τὴν μητέρα του τὴν εὐσεβῆ *Ἑλένη* καὶ τὸν κατέταξε μεταξὺ τῶν Ἁγίων τῆς ὀνομάσασα αὐτὸν *ἰσαπόστολον ἢ καὶ 13ον ἀπόστολον*. Ἐπίσης διὰ τὴν πολιτικότητα αὐτοῦ ὀνομάσθη μέγας.

Οἱ υἱοὶ τοῦ Κωνσταντίνου ὑπεστήριξαν τὸν Χριστιανισμόν καὶ κατεδίωξαν τὴν ἔθνικὴν θρησκείαν.

Εἰς μάτην δὲ κατὰ τὸ ἔτος (361 363) γενόμενος αὐτοκράτωρ ὁ Ἰουλιανός, ὁ ὁποῖος ὀνομάσθη παραβάτης, εἰργάσθη νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἔθνικὴν θρησκείαν καὶ καταργήσῃ τὸν χριστιανισμόν. Ἡ ἀπόπειρά του ἀπέτυχε, διότι ὁ χριστιανισμὸς πλεον εἶχεν εἰσδύσει εἰς τὰς συνειδήσεις τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, εἶχεν ἀναγνωρισθῆ ἢ ὑπεροχὴ του καὶ δι' αὐτὸ ἦτο ἀδύνατον νὰ σταματήσῃ ἢ πρόοδος του. Τοῦτο ἐνόησεν εἰς τὸ τέλος τοῦ βίου του καὶ ὁ Ἰουλιανός, ὅστις ἀποθνήσκων λέγεται, ὅτι εἶπεν «νενίκηκάς με Γαλιλαῖε». Οἱ μετὰ ταῦτα αὐτοκράτορες ἦσαν πάντες χριστιανοί, διὰ τοῦτο εἰργάσθησαν ὑπὲρ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Πολλάκις δὲ καὶ κατεδίωξαν τοὺς εἰδωλολάτρους. Ἐπὶ τέλους ὁ Ἰουστινιανὸς ὁ Α' (527-65) κατήργησε τὰς ἔθνικὰς πανηγύρεις, ἔκλεισε τὰς φιλοσοφικὰς σχολὰς καὶ τοιοῦτοτρόπως ἐξέλιπε καὶ τὸ τελευταῖον στήριγμα τῆς ἔθνικῆς θρησκείας. Ἡ ἔθνικὴ θρησκεία καταργήθη καὶ μόνον εἰς τὴν Πελοπόννησον οἱ ὄρειοὶ Μαῖνᾶται ἐξηκολούθουν μέχρι τοῦ 950 νὰ τηροῦν τὴν ἔθνικὴν θρησκείαν.

27. Ἡ ἐξάπλωσις τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν, Ἀφρικὴν καὶ Εὐρώπην.

Εἰς τὴν Περσίαν ὁ χριστιανισμὸς εἰσήχθη κατὰ τὴν τρίτην ἑκατονταετηρίδα καὶ ἤκμασε κατὰ τὴν 4ην. Ἀλλὰ ἀργότερον, ἔνεκα πολιτικῆς σκοπιμότητος ἔγειναν φοβεροὶ κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμοί. Ὁ πρῶτος ἐξεργάγη ἐπὶ τοῦ βασιλέως Σαποῦρ τοῦ Β'. Διήρκεσε καθ' ὅλην τὴν 4ην ἑκατονταετηρίδα καὶ ὑπῆρξε πολὺ σφοδρὸς, ἰδίως κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου μεταξὺ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ Περσῶν. Οἱ χριστιανοὶ τῆς Περσίας ἔδειξαν ἡρωϊσμόν. Ὁ ἱστορικὸς τῆς ἐκκλησίας ὁ Σωζόμενος, ἀναφέρει, ὅτι ἔμαρτύρησαν 16000 χριστιανοί. Ἔπειτα οἱ χριστιανοὶ ἐπὶ τινα χρόνον ἠσύχασαν, ἀλλ' ὅτε ὁ ἐπίσκοπος Σάρδεων Ἀβδᾶ διέταξε νὰ καταστραφῇ ἕνας ναός, ὁ ὁποῖος ἀνῆκε εἰς τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν τῶν Περσῶν, ἐγένετο νέος μέγας κατὰ τῶν Χριστιανῶν διωγμός, ὅστις διήρκεσε ἀπὸ τοῦ 420—38 καὶ μετὰ τινων διαλειμμάτων μέχρι τοῦ 450. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον εἰς τὴν Περσίαν συνεκεντρώθησαν οἱ ὀπαδοὶ τῆς Νεστοριανῆς αἵρέσεως (περὶ τῆς ὁποίας θὰ εἴπωμεν κατωτέρω) οἱ ὁποῖοι ἴδρυσαν ἀνεξάρτητον ἐκκλησίαν ὑπὸ τοὺς Μητροπολίτας Κτησιφῶντος καὶ Σελευκείας. Οὗτοι κατέφυγον ἐκεῖ, διότι ἀφωρίσθησαν ὑπὸ τῆς ὀρθοδόξου θρησκείας καὶ ἐξωρίσθησαν, ὡς ἐχθροὶ τοῦ κράτους.

Εἰς τὴν Ἀρμενίαν, ἣ ὁλοία κεῖται μεταξὺ τῆς Συρίας καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, διεδόθη ἀμέσως ὁ Χριστιανισμὸς καὶ κατὰ τὴν τρίτην ἑκατονταετηρίδα ἤκμασεν. Ἰεραπόστολος αὐτῆς ἐγένετο ὁ Γρηγόριος, ὁ ὁποῖος ἐλέγετο φωτιστής. Οὗτος προσεῖλκυσεν εἰς τὸν Χριστιανισμὸν τὸν βασιλέα τῆς Ἀρμενίας Τιριδάτην, ὁ ὁποῖος καὶ τὸν διώρισε Μητροπολίτην Ἀρμενίας (302). Ἀλλὰ, ὅταν οἱ Πέρσαι ἀπὸ τοῦ ἔτους 429 ἐγένοντο κύριοι αὐτῆς, κατεδίωξαν τοὺς Χριστιανούς καὶ ἐλέβαλον τὴν ἰδικὴν τῶν θρησκείαν διὰ τῆς βίας. Ἀργότερον οἱ Ἀρμένιοι ἠκολούθησαν τὴν μονοφυσιτικὴν αἵρεσιν.

Εἰς τὴν Ἀφρικὴν ἐκέρδησεν ὁ Χριστιανισμὸς τὴν Ἀβυσσηνίαν (Αἰθιοπίαν). Ἐκεῖ τὸν χριστιανισμὸν διέδωκαν δύο νέοι ἀπὸ τὴν Συρίαν. Οὗτοι ἐταξίδευσαν εἰς τὰς Ἰνδίας, ὅπου συνε-

λήφθησαν ὑπὸ ληστῶν καὶ ἐπωλήθησαν εἰς τὴν Ἀβυσσηνίαν, ὡς δούλοι. Αὐτοὶ δὲ ἦσαν ὁ Φρουμέντιος καὶ ὁ Αἰδέσιος. Τούτους ἐδέχθη ὁ βασιλεὺς Ἀζάνας καὶ ἐδιδάχθη παρ' αὐτῶν τὸν χριστιανισμόν. Μεταξὺ τῆς Ἀβυσσηνίας ἄλλως τε καὶ τοῦ Βυζαντίου ὑπῆρχε πολιτικὴ σχέσις. Ὁ Αἰδέσιος ἔφυγε διὰ τὴν πατρίδα του, ὁ δὲ Φρουμέντιος ἐχειροτονήθη ὑπὸ τοῦ μ. Ἀθανασίου ἐπίσκοπος Ἀβυσσηνίας. Ὁ χριστιανισμὸς ἐξηπλώθη εἰς ὅλην τὴν χώραν, ἀλλὰ ἀργότερον οὗτοι ἀπεκόπησαν ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν καὶ ἠκολούθησαν τὸν μονοφυσιτισμόν.

Ἀπὸ τοὺς Γερμανικοὺς λαοὺς οἱ πρῶτοι, οἱ ὁποῖοι ἐδέχθησαν τὸν χριστιανισμόν ἦσαν οἱ Βησιγότθοι. Οὗτοι εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὰς βορείας ὄχθας τοῦ Δουνάβεως ποταμοῦ μέχρι τῆς τοῦ Εὐξείνου πόντου. Ὅταν ἐγένετο ἡ πρώτη οἰκουμενικὴ σύνοδος εἰς τὴν Νίκαιαν (325) ἔλαβε μέρος καὶ ἐπίσκοπος Γότθος, ὁ ὁποῖος ἐλέγετο Θεόφιλος καὶ ὁ ὁποῖος ἴσως ἦτο Ἕλλην. Μεγαλυτέραν διάδοσιν ἔλαβε ἐκεῖ ὁ χριστιανισμὸς ἐπὶ τοῦ Γότθου ἐπισκόπου Οὐλφίλα. Οὗτος ἦτο λόγιος καὶ μετέφρασε πρῶτος τὴν Ἀγ. Γραφήν εἰς τὴν Γερμανικὴν γλῶσσαν. Οἱ Βησιγότθοι ὅμως οὗτοι ἐδέχθησαν τὸν Ἀρειανισμόν.

Οἱ Φράγκοι, οἱ ὁποῖοι συγκαταλέγονται μεταξὺ τῶν Γερμανικῶν λαῶν, ἐδέχθησαν τὸν χριστιανισμόν ἀπὸ τοῦ ἔτους 196, ἀφ' ὅτου ὁ βασιλεὺς αὐτῶν Χλοδοβίκος ἐγένετο Χριστιανός, παρακινηθεὶς ὑπὸ τῆς συζύγου του Κλοτίλδης, ἡ ὁποία τὸν ἔπεισε νὰ βαπτίσῃ πρῶτον τὰ δύο του τέκνα. Οὗτος ἐδέχθη τὸ βάπτισμα εἰς τὰς Ῥήμας (Reims) μὲ 3000 ὑπηκόους του.

Εἰς τὴν *Βρετανίαν*, ἡ ὁποία τότε ἦτο Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία, εἰσήχθη ὁ χριστιανισμὸς ἀπὸ τὴν 2αν ἑκατονταετηρίδα· κατὰ τὴν 4ην δὲ εἶχε τελείως ἐπικρατήσει.

Ἀλλά, ὅτε κατὰ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 449 τὴν χώραν ταύτην κατέλαβον οἱ Ἀγγλοσάξωνες, ὁ χριστιανισμὸς κατεδιώχθη. Τότε ἐφρόντισε διὰ τὴν διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ ὁ πάππας Γρηγόριος καὶ τὸ ἐπέτυχεν. Εἰς τὴν Ἀγγλικανικὴν ἐκκλησίαν εἰργάσθη παραπολὸν ὁ Ἕλλην μοναχὸς Θεόδωρος. Οὗτος ἦτο πολὺν πεπαιδευμένος καὶ ἐγένετο ἐπίσκοπος Κανταουρίας (869), ὅπου ἵδρυσεν καὶ σχολὴν διὰ νὰ σπουδάσουν οἱ νέοι τὴν θεολογίαν, τὰ μαθη-

ματικά καὶ τὴν φιλολογίαν. Ἐπειτα διεδόθη ὁ χριστιανισμὸς εἰς τὴν Σκωτίαν καὶ Ἰρλανδίαν.

28. Ὁ περιορισμὸς τοῦ χριστιανισμοῦ ὑπὸ τοῦ Ἰσλαμισμού.

Ἐνῶ τὸ εὐαγγέλιον κατέκτα ἕδαφος εἰς τὴν Δύσιν, εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἡ διάδοσις του περιορίσθη, διότι συνήντησε φοβερὸν ἐχθρὸν τὸν Ἰσλαμισμόν. Ἡ γενέτειρα τῆς θρησκείας ταύτης χώρα ὑπῆρξεν ἡ Ἀραβία. Ἰδρυτὴς δὲ αὐτῆς ἐγένετο ὁ Μωάμεθ (570-632), ὁ ὁποῖος ἐγεννήθη εἰς τὴν Μέκκαν. Οὗτος ἀνῆκε εἰς μίαν ἱεραματικὴν φυλὴν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του καὶ ἀργότερον τῆς μητρὸς του, μὴ ἔχων τὰ μέσα νὰ ζήσῃ ἐγένετο ποιμὴν, ὁδηγὸς καμῆλων καὶ ἔπειτα ἔμπορος.

Ὡς ἔμπορος ἐταξίδευσεν εἰς τὴν Συρίαν καὶ εἰς ἄλλα μέρη, ὅπου ἐγνώρισε τὴν θρησκείαν τῶν Ἰουδαίων, τὴν χριστιανικὴν καὶ τὰς ἰδέας τῶν διαφόρων αἰρετικῶν. Οὗτος παρεδέχετο τὸν Μωϋσέα καὶ τὸν Χριστόν, ὡς προφήτας, τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν καὶ τὴν μέλλουσαν κρίσιν. Κατὰ τὸ ἔτος 619 παρουσιάσθη, ὡς ἰδρυτὴς νέας θρησκείας καὶ ἔλεγε, ὅτι ἔλαβεν ἐντολὴν ἀπὸ τὸν Θεὸν νὰ διαδώσῃ ταύτην. Ἐλεγεν ἐπίσης ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ μεγαλύτερος τῶν προφητῶν καὶ προσεκάλει τὸν λαὸν νὰ πιστεύσῃ εἰς αὐτόν. Ἐπειδὴ αἱ θρησκευτικαὶ του δοξασαί ἀντετίθεντο εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν θρησκείαν, οἱ κάτοικοι τῆς Μέκκας ἀντετάχθησαν ἐναντίον του. Τότε ἔφυγεν εἰς τὴν Μεδίαν κατὰ τὸ ἔτος 622 (τοῦτο εἶναι ἀρχὴ τῆς χρονολογίας τῶν Μωαμεθανῶν). Ἐκτοτε ἤρχισε νὰ προσηλυτίζῃ εἰς τὴν θρησκείαν του πιστοὺς καὶ ἐπέτυχε νὰ παρασύρῃ πολλούς. Ἐπίστευσεν ὅτι ἡ θρησκεία του ἦτο συμπλήρωσις τῆς χριστιανικῆς, ὅπως ὁ Χριστιανισμὸς ἦτο συμπλήρωσις τῆς Ἰουδαϊκῆς. Ἀρχικῶς ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν ἡ σύζυγός του, ὁ πενθερός του, ὁ ἀδελφός του Ἀλῆς καὶ ὁ δούλος του Σαΐδ. Εἰς τὴν Μεδίαν ἀπέκτησε πολλοὺς ὁπαδούς. Τότε ἀνέλαβεν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν χριστιανῶν. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του, εἴτε διότι ἤθελον εἴτε διότι ἐβιάσθησαν, ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν ὅλοι αἱ Ἀραβικαὶ φυλαί.

Αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι τοῦ Μωάμεθ περιλαμβάνονται εἰς τὸ

κοράνιον. Τοῦτο περιέχει τὰ ὅσα εἶπεν ὁ Μωάμεθ, χωρὶς συνέχειαν, χωρὶς ὀρισμένον σχέδιον, χωρὶς χρονολογικὴν σειρὰν. Ἡ θρησκεία τοῦ Μωάμεθ παραδέχεται τὸν μονοθεϊσμόν καὶ τὴν μοιρολατρείαν. Ὁ Θεὸς εἶναι εἷς, εἶναι αἰώνιος καὶ παντοδύναμος. Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀθάνατος. Εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν οἱ κακοὶ θὰ τιμωρηθῶν, ἐν ᾧ οἱ ἀγαθοὶ θὰ ἀπολαύσουν. Παραδέχεται παράδεισον ὑλικόν. Ἐπιβάλλει τὴν προσευχὴν, ἣ ὁποία πρέπει νὰ γίνεται πέντε φορές τὴν ἡμέραν. Τὸ κοράνιον παραδέχεται τὴν δουλείαν καὶ τὴν πολυγαμίαν. Ὁ ἰδρυτὴς τῆς θρησκείας ταύτης καὶ οἱ ὄπαδοί του ἔδωκαν εἰς αὐτὴν πολιτικὴν σημασίαν. Ἐκήρυξαν ἱερὸν πόλεμον ἐναντίον ὅλου τοῦ κόσμου καὶ ἔβαλον, ὡς σκοπὸν τῶν νὰ ὑποτάξουν τοὺς λαοὺς, διὰ νὰ διαδώσουν εἰς αὐτοὺς τὴν θρησκείαν τῶν.

Τὸν Μωάμεθ ἀποθανόντα διεδέχθησαν οἱ χαλίφαι. Οὗτοι ἐνόμιζον, ὅτι ἔχουν ἐντολὴν ἀπὸ τὸν Θεὸν νὰ συνεχίσουν τὸ ἔργον τοῦ Μωάμεθ καὶ διὰ τοῦτο ἤρχισαν νὰ ὑποτάξουν τὰς γειτονικὰς τῆς Ἀραβίας χώρας καὶ ἐπιβάλλουν εἰς αὐτὰς τὸν Μωαμεθανισμόν. Οἱ Ἀραβες ἐπέπεσαν, ὡς καταιγὶς κατὰ τοῦ Βυζαντιτικοῦ κράτους ὑπέταξαν πλουσιωτάτας ἐπαρχίας καὶ ἐξήλειψαν ἀπὸ αὐτὰς τὸν χριστιανισμόν. Ἐνὶς μεγάλος ἱστορικὸς ἀπὸ τοὺς νεωτέρους λέγει ὅτι ὁ *Μωαμεθανισμὸς ἐγένετο ὁ δῆμιος τοῦ Ἑλληνισμοῦ*. (Μόμφρεν). Ἡ Παλαιστίνη, ἡ Συρία, ἡ Αἴγυπτος καὶ ἡ Περσία ὑπετάχθησαν εἰς τοὺς Ἀραβὰς. Τὰ Πατριαρχεῖα Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας (638) ἦσαν ὑπὸ τὴν Ἀραβικὴν κατοχὴν. Ἡ διαίρεσις τῶν χριστιανῶν, ἡ γενομένη, ἕνεκα λόγων δογματικῶν, ἐπετάχθη τὴν καταστροφὴν τῶν. Οἱ μονοφυσῖται τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Συρίας ἐχαιρέτησαν τὴν κυριαρχίαν τῶν Ἀράβων, ὡς ἀπελευθέρωσίν των ἀπὸ τὸ Βυζάντιον. Ἐπειτα οἱ Ἀραβες κατέκτησαν τὴν Ἀρμενίαν καὶ τὴν Κύπρον 644-56. Ἀκολούθως ὁλόκληρον τὴν βορείαν Ἀφρικὴν καὶ ἀπ' ἐκεῖ ἐπέρασαν εἰς τὴν Ἰσπανίαν (711). Ἐπίσης ἠπέλιπεν καὶ αὐτὴν τὴν Κων(σταντινούπολιν). Γενικῶς λοιπὸν εἰς τὰς κατακτηθείσας ὑπὸ τῶν Ἀράβων χώρας ὁ χριστιανισμὸς ἢ περιορίσθη ἢ ἐξέλιπεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ. ΘΕΟΛΟΓΙΚΑΙ
ΕΡΙΔΕΣ, ΑΙΡΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΧΙΣΜΑΤΑ

29. Περὶ τῶν θεολογικῶν ἐρίδων γενικῶς.

Ὁ Ἀρειανισμὸς καὶ ἡ πρώτη οἰκουμενικὴ σύνοδος.

Οἱ θεολογικοὶ ἀγῶνες τῆς περιόδου ταύτης δὲν συγκρίνονται μὲ τοὺς τῆς πρώτης. Οὗτοι λαμβάνουν μεγάλην ἔκτασιν καὶ σημασίαν, διότι προσβάλλονται τὰ σπουδαιότερα σημεῖα τῆς πίστεως. Συζητεῖται, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, τὸ δόγμα τῆς Ἀγίας Τριάδος καὶ ἰδίως ποία εἶναι ἡ σχέσις τοῦ υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα. Τοῦτο γίνεται, διότι ὁ Ἀρειος διέστρεψε τὴν ὀρθὴν περὶ τοῦ δόγματος τούτου γνώμην τῆς ἐκκλησίας.

Ἐπειτα συζητεῖται ἡ σχέσις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πρὸς τὰ δύο ἄλλα πρόσωπα πατέρα καὶ υἱόν, διότι οἱ αἰρετικοὶ οἱ ὀνομασθέντες πνευματομάχοι, ἐπρέσβευον ἀντίθετα πρὸς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν. Ἀκολούθως ἀναφαίνονται αἱ ἔριδες διὰ τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ *αἱ καλούμεναι χριστολογικαί*.

Ἡ ἐκκλησία παρεδέχετο τὴν ἰσότητά μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ. Ἡ διδασκαλία αὕτη ἐπῆγαγεν ἀπὸ τὴν Ἀγ. Γραφήν. Πρὸς ταύτην ὅμως ἀντετάχθη ὁ Ἀρειος. Οὗτος ἐδίδασκεν, ὅτι ὁ υἱὸς δὲν εἶναι τῆς αὐτῆς οὐσίας μὲ τὸν πατέρα, δηλαδὴ ὁμοούσιος. Ἀλλὰ εἶναι τὸ πρῶτον δημιουργημα τοῦ Θεοῦ, τὸ ὁποῖον ἐκτίσθη διὰ τῆς θελήσεως τοῦ πατρὸς, ἐκ τοῦ μηδενὸς καὶ μετὰ τὸν μετεχειρίσθη ὁ Θεὸς διὰ τὴν δημιουργίαν τῶν λοιπῶν κτισμάτων. Ἐδίδασκε δηλαδὴ ὅτι εἶναι *κτίσμα ἢ ποίημα* τοῦ πατρὸς. Διότι *ἐξ οὐκ ὄντων ἦν*. Ὡστε ὁ Υἱὸς κατὰ τὸν Ἀρειον ἦτο ἡμίθεος, ἢ ἐκτὸς τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ. Ἡ διδασκαλία αὕτη ἦτο μία μεταστροφή εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν.

Τὰς ἰδέας του ταύτας διέδιδεν ὁ Ἀρειος διὰ κηρυγμάτων, δι' ἐπιστολῶν, διὰ ἰσμάτων καὶ τελευταῖον δι' ἑνός του συγγράμματος, τὸ ὁποῖον ἐπεγράφετο *Θάλεια*. Τότε ὁ ἐπίσκοπος Ἀλεξαν-

δραίας Ἀλέξανδρος συνεκάλεσε δύο συνόδους εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν (321), εἰς τὰς ὁποίας κατέκρινε τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀρείου. Αἱ σύνοδοι αὐταὶ ἐδίδαξαν, ὅτι ὁ υἱὸς ἐγεννήθη ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς πρὸ πάντων τῶν αἰώνων καὶ ὅτι εἶναι ἴσος πρὸς τὸν πατέρα.

Ἡ αἴρεσις ἐλάμβανε διαστάσεις, διότι καὶ ἐπίσκοποι καὶ ἀρκετοὶ λαϊκοὶ ἠσπάσθησαν αὐτήν. Μεταξὺ τῶν ἐπισκόπων τούτων ἦτο καὶ ὁ εὐστροφος καὶ παντοδύναμος τότε Εὐσέβιος ὁ Νικομηδείας.

Τότε ὁ μέγας Κωνσταντῖνος ἀπεφάσισε νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἡσυχίαν εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὴν διαταραχθεῖσαν ἐνότητα. Ἀμέσως ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν τὸν ἐπίσκοπον τῆς Κορδοῦης Ὅσιον ὅστις ἦτο ἐμπιστός του, νὰ μεσιτεύσῃ μεταξὺ τοῦ Ἀρείου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀλλὰ εἰς μάτην. Διὰ νὰ σταματήσῃ ἡ ἔρις μεταξὺ τῶν χριστιανῶν διέταξε νὰ συγκληθῇ σύνοδος, εἰς τὴν ὁποίαν νὰ λάβουν μέρος ὅλοι οἱ ἐπίσκοποι τοῦ κράτους. Αὕτη εἶναι ἡ πρώτη οἰκουμενικὴ Σύνοδος, ἣτις συνῆλθε τὸ θῆρος εἰς τὴν Νίκαιαν κατὰ τὸ ἔτος 325 καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβον μέρος 318 ἐπίσκοποι. Οἱ σημαίνοντες εἰς τὴν Σύνοδον ταύτην ἦσαν ὁ Ὅσιος, ὁ Ἀλέξανδρος, ὁ Ἀντιοχείας Εὐστάθιος καὶ ὁ διάκονος Ἀθανάσιος, ὅστις ἦτο ἀκόλουθος καὶ γραμματεὺς τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας. Εἰς τὴν Σύνοδον ἔλαβε μέρος καὶ ὁ Κωνσταντῖνος.

Μετὰ πολλὰς συζητήσεις ἐνεκρίθη ἡ διδασκαλία τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὅτι ὁ υἱὸς εἶναι ὁμοούσιος πρὸς τὸν πατέρα καὶ συνετάχθη τὸ Σύμβολον τῆς Νικαίας.

Ἡ Σύνοδος αὕτη ἐκανόνισε τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα καὶ ἄλλα τινὰ δευτερεύοντα ζητήματα.

30. Αἱ περὶ τοῦ Ἁγ. Πνεύματος θρησκευτικαὶ ἔριδες καὶ ἡ ἐπίσημος γνώμη τῆς ἐκκλησίας

1. Οἱ Ἀρειανοὶ ἐδόξαζον, ὅτι ὁ υἱὸς ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς καὶ ἔπειτα διὰ τοῦ υἱοῦ ἐδημιουργήθησαν τὰ λοιπὰ ὄντα, ἐπομένως καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Μία σύνοδος, ἡ ὁποία ἐγίνετο εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν τὸ ἔτος 362, ἀπεφάνθη ὅτι, τὸ Ἅγιον Πνεῦμα

εἶναι ὁμοούσιον πρὸς τὸν Πατέρα, ὅπως καὶ ὁ υἱός. Εἰς τὴν διδασκαλίαν ταύτην ἀντετάσσετο ὁ ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Μακεδόνιος (360). Ἔνεκα τούτου οἱ Πνευματομάχοι ὠνομάσθησαν βραδύτερον (360) Μακεδονianoί. Ἐκτοτε διάφοροι σύνοδοι ἐδίδαξαν, ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἶναι ὁμοούσιον πρὸς τὸν πατέρα καὶ οἱ μεγάλοι πατέρες εἰς τὰ συγγράμματά των ὑπεστήριξαν τὰ ἴδια. Ἐπειδὴ τὸ ζήτημα τοῦτο ἦτο ὑψίστης σημασίας, συνεκροτήθη ἡ δευτέρα οἰκουμενικὴ Σύνοδος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ ἔτος 381. Εἰς ταύτην ἔλαβον μέρος 150 ὀρθόδοξοι ἐπίσκοποι. Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν 36 ἐπισκόπων, οἵτινες ἦσαν ὀπαδοὶ τοῦ Μακεδονίου, συνέταξεν ἡ Σύνοδος τὸ Σύμβολον τῆς πίστεως, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνεγράφη ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἶναι ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ καὶ συνδοξαζόμενον.

2. Αἱ λοιπαὶ Χριστολογικαὶ ἔριδες.—Οἱ Ἀρειανοὶ δὲν ἠρνοῦντο μόνον τὴν Θεότητα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ προσέβαλλον καὶ τὴν ἀνθρωπίνην του φύσιν. Οὗτοι ἐπίστευον, ὅτι τὸ σῶμά του ἦτο ἄνευ ψυχῆς. Ὅλοι δὲ αἱ ἐκδηλώσεις αἱ ἔξωτερικαὶ τῆς ψυχῆς τοῦ Χριστοῦ ὠφείλοντο εἰς τὴν Θεότητα. Ἔνεκα τούτου ἔπρεπε νὰ καθορισθῇ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις τοῦ Χριστοῦ, σχετικῶς μὲ τὴν Θείαν.

Ἄφορμὴν ἔδωκεν εἰς τοῦτο ὁ Νεστόρειος. Οὗτος ἦτο μοναχὸς ἀπὸ τὴν Ἀντιόχειαν, πολὺ μορφωμένος καὶ ἰκανώτατος ἱεροκλήρῳ. Οὗτος κατὰ τὸ ἔτος 428 ἐγένετο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Νεστόριος ἐδίδασκειν, ὅτι ἡ μήτηρ τοῦ Χριστοῦ ἔπρεπε νὰ λέγεται Χριστοτόκος καὶ ὄχι Θεοτόκος. Κατ' αὐτὸν ὁ Χριστὸς ἐγεννήθη ὡς ἀνθρωπος καὶ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις μετὰ τὴν γέννησιν ἠνώθη μετὰ τῆς Θείας.

Ἐπειδὴ ἡ εἰρήνη τῆς ἐκκλησίας διεσαλεύθη, ὁ αὐτοκράτωρ Θεοδόσιος συνεκάλεσεν εἰς Ἔφεσον τὸ ἔτος 431 οἰκουμενικὴν Σύνοδον, ἣτις κατέκρινε τὸν Νεστόριον. Κατὰ τὸ ἔτος δὲ 431 ὑπεγράφη Σύμβολον τὸ ὁποῖον ἔλεγεν «Ὁμολογοῦμεν ἓνα Χριστόν, ἓνα Υἱόν, ἓνα Κύριον Θεὸν τέλειον καὶ ἀνθρωπὸν τέλειον· δύο γὰρ φύσεων ἔνωσις γέγονε. Κατὰ ταύτην τὴν ἔννοιαν ὁμολογοῦμεν τὴν παρθένον Θεοτόκον».

3. Αἱ μονοφυσικαὶ ἔριδες. Ἐνῶ, ὡς εἶδομεν οἱ Νεστοριανοὶ ἐχώριζον τὰς δύο τοῦ Χριστοῦ φύσεις οἱ ἀντίπαλοι αὐτῶν

περιέπεσαν εἰς τὸ ἀντίθετον ἄκρον. Οὗτοι ἀνεμείγνουν τὰς δύο φύσεις παρεδέχοντο, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ἀπεροσφήθη ὑπὸ τῆς Θείας, καὶ ἔμεινεν μία φύσις μόνον. Ταῦτα ἐδίδασκε κυρίως ὁ Εὐτυχῆς, ὅστις ἦτο κληρικὸς εἰς τὴν Κων]πολιν, πολὺ εὐσεβής, ἀλλ' ὄχι καὶ σπουδαῖος θεολόγος. Ἐπειδὴ καὶ τὸ ζήτημα τοῦτο ἀνεστάτωσε τὴν ἐκκλησίαν, συνεκλήθη εἰς Χαλκηδόνα τὸ ἔτος 451 ἡ τετάρτη οἰκουμενικὴ σύνοδος. Εἰς τὴν σύνοδον ταύτην ἔλαβον μέρος 600 ἐπίσκοποι. Αὕτη ἐθέσπισεν, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι «*Θεὸς ἀληθῶς καὶ ἀνθρώπος ἀληθῶς, ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα καὶ ὁμοούσιος ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα*».

4. *Ἡ πελαγιανικὴ ἔρις.* Ἐνῶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν συνεζήτουν περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ τὸ χριστολογικὸν ζήτημα, εἰς τὴν Δύσιν ἠσχολοῦντο μὲ τὸ πῶς δύναται νὰ σωθῆ ὁ πιστὸς (σωτηρολογία). Τὸ ζήτημα τοῦτο παρουσίασεν ὁ ἐκ Βρετανίας μοναχὸς Πελάγιος, ὅστις κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Ε΄. ἑκατονταετηρίδος ἔζησεν εἰς τὴν Ῥώμην καὶ διεκρίνετο διὰ τὴν εὐσεβειάν του. Οὗτος καθὼς καὶ ὁ φίλος του μοναχὸς Καιλέστιος ἐδίδασκεν, ὅτι ὁ ἀνθρώπος δύναται νὰ σωθῆ ὁ μόνος του, ἐὰν θέλῃ, διότι διὰ τῆς ἁμαρτίας ἡ ἀνθρωπίνη φύσις δὲν διεφθάρη καὶ ὁ ἀνθρώπος δύναται νὰ ἐκτελῆ τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ.

Τὴν διδασκαλίαν ταύτην ἐπολέμησεν ὁ Αὐγουστῖνος, ἐπίσκοπος Ἰπλῶνος, ὅστις ὠνομάσθη διδάσκαλος τῆς Θείας χάριτος. Οὗτος ἦτο βαθυνοούτατος θεολόγος καὶ ἠσχολήθη μὲ τὸ ζήτημα τοῦτο. Ἐδίδασκεν, ὅτι ἡ ἁμαρτία ἐβάρυνε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τόσο, ὥστε ὁ ἀνθρώπος εἶναι ἀδύνατον νὰ σωθῆ διὰ τῶν ἰδίων του δυνάμεων. Σώζεται δὲ μόνον διὰ τῆς θείας χάριτος, χωρὶς νὰ συνεργασθῆ μὲ αὐτὴν ἡ ἀνθρωπίνη θέλησις.

Τὸ ζήτημα τοῦτο συνεζητήθη καὶ εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν σύνοδον τῆς Ἐφέσου, τὸ ἔτος 431.

Οἱ Ἕλληνες πατέρες ἔχουν τὴν γνώμην, ὅτι ὁ ἀνθρώπος σώζεται διὰ τῆς θείας χάριτος, ἥτις συνεργάζεται μὲ τὴν ἀνθρωπίνην θέλησιν.

5. Αίρετικά δοξασίαι κατακριθεῖσαι ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ.

Ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ (527-65) τὸ βυζαντιακὸν κράτος ἔζησεν ἡμέρας λαμπρότητος καὶ δόξης. Ὁ αὐτοκράτωρ αὐτὸς εἶχε τὴν φιλοδοξίαν τὰ στερεώσῃ τὰ θεμέλια τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ἐκλείσσε τὰς φιλοσοφικὰς **σχολάς**, διὰ νὰ καταργήσῃ ὀριστικῶς τὴν εἰδωλολατρείαν, καθώρισε τὰς σχέσεις τοῦ κράτους καὶ τῆς ἐκκλησίας, οἰκοδόμησε πλείστας ἐκκλησίας, προπαντὸς εἰς τὴν Κων]πολιν καὶ τὴν Ῥαβένναν. Ἐθεώρει τὸν ἑαυτὸν τοῦ κυρίαρχον ἐκ Θεοῦ λαβόντα τὴν ἐξουσίαν καὶ ὑπερασπιστὴν τῆς ὀρθοδοξίας. Ἐνόμιζεν ὅτι ἡ προστασία τῆς ὀρθῆς πίστεως εἶναι κρατικὴ ὑπόθεσις. Διὰ τοῦτο συνεκάλεσε τὸ ἔτος 553 οἰκουμενικὴν σύνοδον εἰς τὴν Κων]πολιν, εἰς τὴν ὁποίαν κατεκρίθησαν διάφοροι αἵρετικοί, οἱ ὁποῖοι ἐπίστευον εἰς διδασκαλίαν κατακριθεῖσας εἰς ἄλλας συνόδους.

6. Αἱ μονοθελητικαὶ ἔριδες. Τὸ χριστολογικὸν ζήτημα ἐπανερχεται πάλιν. Τώρα συζητεῖται πόσας θελήσεις εἶχεν ὁ λυτρωτῆς. Ὁ πατριάρχης Κων]πόλεως Σέργιος, διὰ νὰ προσελκύσῃ τοὺς μονοφυσίτας, παρεδέχετο, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶχε μίαν θέλησιν, ἂν καὶ εἶχε δύο φύσεις (ἡεανδρική ἐνέργεια). Τὴν γνώμην ταύτην πρῶτος ἐξέφρασεν ὁ βασιλεὺς Ἡράκλειος, ὅστις ἀπέβλεπε διὰ τούτου νὰ διαθέσῃ ὑπὲρ αὐτοῦ τοὺς μονοφυσίτας τῆς Συρίας καὶ τῆς Περσίας διὰ πολιτικούς σκοπούς. Ἄλλ' ἡ διδασκαλία αὕτη δὲν ἐπεδοκιμάσθη ἀπὸ ὅλους, διότι προσέβαλε τὰς δύο φύσεις τοῦ Χριστοῦ. Πρῶτος, ὅστις ἤρχισε τὸν ἀγῶνα ἦτο ἓνας μοναχὸς ἀπὸ τὴν Παλαιστίνην, ὁ Σωφρόνιος, ὁ ὁποῖος ἔγινε πατριάρχης Ἱεροσολύμων. Ἡ ἔρις αὕτη ἔλαβε διαστάσεις. Μὲ ὅλην τὴν βίαν, τὴν ὁποίαν μετεχειρίσθη, κατὰ τῆς διδασκαλίας ταύτης ἡ πολιτὴ ἐξουσία, δὲν κατώρθωσε νὰ τὴν ἐπιβάλῃ. Ἐπὶ τέλος συνεκροτήθη τῷ 681 ἡ ἕκτη οἰκουμενικὴ σύνοδος, ἡ ὁποία ἐθέσπισεν, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶχε δύο θελήσεις τὴν θείαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην. Τὰς ἰδίας ἀποφάσεις κατὰ τῆς διδασκαλίας ταύτης ἔλαβε καὶ ἡ κατὰ τὸ ἔτος 692 συγκληθεῖσα σύνοδος, ἡ ὁποία λέγεται **Πενθέκτη**, διότι συνεπλήρωσε τὴν πέμπτην καὶ ἕκτην σύνοδον ἢ ἐν Τρούλλῳ, διότι συνεκροτήθη εἰς μίαν αἴθουσαν τῶν ἀνακτόρων, ἡ ὁποία εἶχε θόλον.

7. *Ἡ Εἰκονομαχικὴ ἔρις.* Ἐπειδὴ εἶχε παραγνωρισθῆ ἡ τιμὴ ἢ ὀφειλομένη εἰς τὰς εἰκόνας καὶ αἱ λαϊκαὶ μᾶζαι ἔνεκα τῆς ἀμαθείας ἐλάτρευον αὐτάς, ὁ αὐτοκράτωρ Λέων ὁ Ἰσαυρος ἀπηγόρευσε νὰ ἀποδίδεται τιμὴ εἰς τὰς εἰκόνας καὶ ἀργότερον κατέστρεψε ταύτας. (725-30). Ὁ λαὸς ἐξηγέρθη καὶ ὠνόμασε τὸν αὐτοκράτορα καὶ τοὺς ὁμόφρονάς του εἰκονομάχους, ἐνῶ οἱ φίλοι τῶν εἰκόνων ὠνομάσθησαν εἰκονολάτραι. Εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν ὑπεστήριξε τὰς εἰκόνας ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός, ὅστις ὑπῆρξε ὁ σπουδαιότερος θεολόγος τῆς ἐποχῆς ταύτης. Ἡ ἔρις ἐξηκολούθησε καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἰσαύρου, μέχρις οὗτου τὸ ἔτος 787 ἡ αὐτοκρατεία Εἰρήνη συνεκάλεσε τὴν ἑβδόμην οἰκουμένην σύνοδον. Εἰς ταύτην ἀπεφασίσθη ἡ ἐπαναφορὰ τῶν εἰκόνων εἰς τὰς ἐκκλησίας. Ἐδίδαξε δὲ ἡ σύνοδος αὕτη, ὅτι ἡ τιμὴ καὶ ἡ προσκύνησις ἢ ἀποδιδόμενη εἰς τὰς εἰκόνας διαβαίνει εἰς τὸ πρωτότυπον

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀπόφασιν τῆς συνόδου ταύτης ἡ ἔρις ἐξηκολούθησε· μόλις δὲ τὸ ἔτος (842) ἡ Θεοδώρα ἡ αὐτοκράτειρα ἐπανεφθερε θριαμβευτικῶς τὰς εἰκόνας εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ ὥρισε νὰ ἐορτάζεται πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ θριαμβίου τούτου ἡ πρώτη Κυριακὴ τῶν νηστειῶν, ἥτις ὠνομάσθη Κυριακὴ τῆς *ὀρθοδοξίας*. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν μὲ ἠρωϊκὸν σθένος ὑπεστήριξε τὰς εἰκόνας ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς Στουδίου, ἡ ὁποία ἦτο εἰς τὴν Κων]πολιν, Θεοδωρος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ,

31. Νέοι ἐκκλησιαστικοὶ τίτλοι. Μόρφωσις
ἐκλογῆ, συντήρησις καὶ προσόντα
τῶν κληρικῶν.

Ἡ ταχεῖα διάδοσις τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἡ μεγάλη αὐξησις τῶν χριστιανικῶν κοινοτήτων, κυρίως ἀπὸ τῆς 4ης ἑκατονταετηρίδος, ἐπέφερε ἄποιαν μεταβολὴν εἰς τοὺς ὑπαλλήλους τῆς ἐκκλησίας. Κατὰ πρῶτον οἱ πρῶτοι μεταξὺ τῶν πρεσβυτέρων καὶ διακόνων ὠνομάσθησαν *ἀρχιπρεσβύτεροι* καὶ *ἀρχιδιάκονοι*. Οὗτοι ἦσαν ἀντιπρόσωποι τῶν ἐπισκόπων εἰς τὰ ἱερατικά των καθήκοντα καὶ ἐβόηθουν αὐτοὺς εἰς τὴν διοίκησιν καὶ εἰς τὴν ἐξάσκησιν τῶν δικαστικῶν των καθηκόντων.

Ἐπίσης καὶ εἰς τὸν κατώτερον κλῆρον, ἔγινε μεταβολή. Ἐναφαίνονται οἱ *ἐξορκισταί*. Αἱ *διακόνισσαι* μετὰ τὴν καθιέρωσιν τοῦ νηπιοβαπτισμοῦ, ἐλλείπουν. Ἄλλοι ὑπάλληλοι, κυρίως εἰς τὰς πόλεις, ἀναφαίνονται οἱ ψάλται, οἱ διερμηνεῖς, οἱ ὅποιοι ἠρμήνευον τὰς Ἁγίας Γραφὰς εἰς διαφόρους γλώσσας· ἐπίσης οἱ *νοσοκόμοι*, οἱ *νεκροθάπται* (κοπιατόρες), οἱ *σύγγελοι*, οἱ ὅποιοι ἦσαν σύμβουλοι τοῦ ἐπισκόπου, οἱ *οἰκονόμοι*, οἱ ὅποιοι διεχειρίζοντο τὰς ἐκκλησιαστικὰς περιουσίας, *οἰνοτάριοι* (ἢ ζωγράφοι), καὶ οἱ *ἀποκριτάριοι*, οἱ ὅποιοι ἦσαν ἀντιπρόσωποι τοῦ πατριάρχου.

Διὰ τὴν μόρφωσιν τῶν κληρικῶν ἐτέθησαν ἄλλαι βάσεις. Π.χ. οἱ κληρικοί, οἱ ὅποιοι ἦσαν εἰς τὴν ἐπισκοπικὴν περιφέρειαν τοῦ Αὐγουστίνου, πρὶν γίνων τοιοῦτοι ἐφοίτων εἰς σχολεῖα, ὅπου ἔζων ὅλοι μαζί, ὡς μία κοινότης καὶ συγχρόνως ἐδιδάσκοντο. Τὰ ἴδια ἐγίνοντο καὶ εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ Ἰταλίαν. Ἐπὶ τούτων, ὡς σχολαὶ τῶν κληρικῶν ἐχρησιμοποιοῦντο τὰ Μοναστήρια.

Διὰ τὴν ἀνακατάληψιν τῆς μίαν θέσιν εἰς τὸν κλῆρον ἔπρεπε νὰ ἐκλεγῆ ἀπὸ τὸν λαὸν καὶ ἀπὸ τὸν κλῆρον, ὁ δὲ ἐπίσκοπος τῆς ἐπαρχίας νὰ ἐπικυρώσῃ τὴν ἐκλογὴν ταύτην. Κἀπὼς ὅμως τὸ δικαίωμα τοῦ λαοῦ περιορίσθη, διότι ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἐθεσπί-

σθη νὰ ἐκλέγουν τοὺς κληρικοὺς οἱ μορφωμένοι καὶ οἱ πρόκριτοι. Οὗτοι ἐξέλεγον τρεῖς καὶ ἐξ αὐτῶν ὁ μητροπολίτης ἕνα. Ἀργότερον, πάλιν, ἀπεφασίσθη ἡ ἐκλογή νὰ γίνεται ὑπὸ τῆς κοινότητος.

Οἱ κληρικοὶ ἔζων ἢ ἀπὸ τὴν ἰδιαιτέραν των περιουσίαν, ἢ διὰ τῆς ἐργασίας των, διότι τινὲς ἦσαν γεωργοί, ἄλλοι δὲ καὶ τεχνῖται. Ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου αἱ ἐκκλησῖαι ἀπέκτησαν ἰδίας περιουσίας, ἀπὸ αὐτὰς δὲ συνετηροῦντο καὶ οἱ κληρικοί.

Διὰ νὰ γίνῃ τις κληρικός, ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐλεύθερος. Οἱ δοῦλοι ἐγίνοντο κληρικοί, ἐὰν ὁ κύριός των τοὺς ἀπέδιδε τὴν ἐλευθερίαν. Ἐπρεπε νὰ διέλθῃ τις τὰς διαφόρους βαθμίδας καὶ νὰ μὴ γίνῃ ἀμέσως ἐπίσκοπος. Μόνον ὑπέροχοι ἄνδρες, γνωστοὶ διὰ τὴν ἐξαιρετικὴν αὐτῶν μόρφωσιν καὶ τὴν ἠθικὴν των ζοὴν, ἠδύνατο νὰ μὴ παραμείνουν πολὺν καιρὸν εἰς τὰς διαφόρους βαθμίδας, ὥπως π.χ. ὁ Ἀμβρόσιος καὶ ἄλλοι.

Ὡς πρὸς τὸν γάμον τῶν κληρικῶν, παρατηροῦμεν, ὅτι ἀπὸ τοῦ 4ου αἰῶνος διάφοροι ἀρχαὶ ἐπεκράτουν εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἰς τὴν Δύσιν. Εἰς τὴν Δύσιν, μετὰ μίαν σύνοδον τοῦ ἔτους 306 (ἐν Ἐλβίρα), ἀπηγορεύθη ὁ γάμος ἀπὸ τοῦ βαθμοῦ τοῦ ἐπισκόπου μέχρι τοῦ ὑποδιακόνου.

Εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἀνεγνωρίζετο ὁ γάμος ὁ γενόμενος πρὸ τῆς ἱερωσύνης. Ἐχομεν δὲ καὶ παραδείγματα ἐγγάμων ἐπισκόπων, ἰδίως κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα. Ὁ πατὴρ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ ἦτο ἐγγαμος καὶ ἄλλοι. Ὁ γάμος τῶν ἐπισκόπων ἀπηγορεύθη ὑπὸ τῆς Πενθέκτης Συνόδου τὸ ἔτος 692.

32. Οἱ Πατριάρχαι καὶ αἱ σχέσεις των.

Ἀπὸ τῆς 7ης ἑκατονταετηρίδος παρατηρεῖται, ὅτι ἀπὸ τοὺς μητροπολίτας ἐξηρητῶντο ἐπίσκοποι μικροτέρων πόλεων. Ἡ πρώτη οἰκουμενικὴ σύνοδος, ἡ γενομένη εἰς τὴν Νίκαιαν διατάσσει εἰς τὸν 6ον αὐτῆς κανόνα, ὅτι τῶν λοιπῶν ἐπισκόπων διακρίνονται οἱ μητροπολίται τῆς Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ῥώμης. Οὗτοι εἶχον μεγαλυτέραν ἐξουσίαν καὶ ὑπ' αὐτοὺς ὑπήγοντο περισσότεραι ἐπαρχίαι. Ἀργότερον μετὰ τὸ ἔτος 330, ἕνα ἕκτακτον συμβάν, τὸ ὁποῖον ἦτο ἡ μεταφορὰ τῆς πρωτευούσης εἰς τὸ Βυζάντιον, τὴν μετὰ ταῦτα Κωνσταντινούπολιν, ἥλλαξε

τὴν τάξιν τῶν ἐπισκόπων. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἔγινε ἔδρα τῶν αὐτοκρατόρων, ἐπομένως καὶ ἔδρα ἐπισκόπου, ὑπὸ τὸν ὁποῖον ὑπήχθησαν πολλαὶ ἐπαρχίαι. Τοιοῦτοτρόπως λοιπὸν ὑψώθη ὁ ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ὁποῖος ἄλλοτε ὑπήγετο ὑπὸ τὸν ἐπίσκοπον Ἡρακλείας, ἥτις ἦτο πόλις τῆς Θρακίης. Τὴν ἐξέχουσαν ταύτην τιμητικὴν θέσιν εἰς τὸν ἐπίσκοπον Κωνσταντινουπόλεως ἀνεγνώρισε ἡ βασιλικὴ σύνοδος διὰ τοῦ βίου κανόνος αὐτῆς. Ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Κωνσταντινουπόλεως ὑπήχθησαν αἱ ἐπαρχίαι τοῦ Πόντου, τῆς Θρακίης, τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἀργότερον τῆς Ἰλλυρίας. Ὡστε ἡ ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχε μεγαλυτέραν θέσιν ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ῥώμης. Ὁ ἐπίσκοπος δὲ τῆς ἐκκλησίας ταύτης (καθὼς καὶ ἄλλων τινῶν ἐκκλησιῶν) ὠνομάσθη ἀπὸ τῆς 5ης ἑκατονταετηρίδος Πατριάρχης. Οἱ δὲ ἐπίσκοποι τῆς Καισαρείας, τῆς Ἐφέσου καὶ Ἡρακλείας φέροντες τὸν τίτλον τοῦ Ἐξάρχου ὑπήχθησαν ὑπ' αὐτόν.

Ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης Λέων ὁ Α΄ διεμαρτυρήθη κατὰ τῆς νέας ταύτης τάξεως καὶ ἠρνήθη νὰ παραδεχθῆ τὴν νέαν κατάστασιν· ἀλλ' εἰς μάτην.

Οἱ ἐπίσκοποι τῆς Κωνσταντινουπόλεως διετήρησαν τὴν θέσιν τῶν καὶ ἀνεγνωρίσθη αὕτη ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας τῆς ἀνατολῆς ἀφ' οὗ μάλιστα, τῶν ἐπισκόπων τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ Ἀντιοχείας ἐμειώθη ἡ θέσις, ἔνεκα τῆς μονοφυστικῆς, τῆς Νεστοριανικῆς αἰρέσεως καὶ τῆς διαδόσεως τοῦ Ἰσλαμισμού. Ἀπὸ τῆς 6ης ἑκατονταετηρίδος ὁ Πατριάρχης ὠνομάσθη *οἰκουμενικός*, δηλαδή Πατριάρχης ὅλου τοῦ κράτους. Ὁ Ἰουστινιανός, εἰς ἕν του διάταγμα ἀνεγνώρισε τὴν ἐκκλησίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὡς τὴν ἀνωτέραν πασῶν. Καθωρίσθη δὲ ὁ ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, νὰ ἔχη ἴσην θέσιν πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Ῥώμης. Ἀπέκτησε δὴλα δὴ πρεσβεῖα τιμῆς, τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν τοῦ ἔδιδον οὐδεμίαν ἐξουσίαν, ἐπὶ τοὺς ἄλλους Πατριάρχας. Πατριάρχαι ὠνομάσθησαν καὶ οἱ ἐπίσκοποι Ἀντιοχείας, Ἀλεξανδρείας καὶ ἀπὸ τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Β΄.ου (431) καὶ ὁ Ἱεροσολύμων. Οὗτοι μετὰ τοῦ Πατριάρχου Ῥώμης ἦσαν οἱ σπουδαιότατοι ἀντιπρόσωποι τῆς ἐκκλησίας, ἐτήρουν τὴν ἐνότητα αὐτῆς καὶ ἐχειροτόνουν τοὺς μητροπολίτας. Μόνον ἡ ἐκκλησία τῆς Κύπρου παρέμεινε ἀνεξάρτητος.

Ἡ ἐκκλησία τῆς Ῥώμης ἐκυβέρινα ὅλας τὰς ἐκκλησίας τῆς Δύσεως, ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων. Οἱ πάπαι εἶχον τὴν γνώμην, ὅτι ἡ Ῥώμη ἦτο πρωτεύουσα τοῦ Χριστιανικοῦ κόσμου καί, ὅτι ἡ ἐκκλησία τῆς ἦτο ἡ πέτρα ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐθεμελιώθη ἡ ἐκκλησία. Ἐπίσης ἐνόμιζον ὅτι ἦσαν ἡ κεφαλὴ αὐτῆς καί, ὅτι αὐτοὶ ἔπρεπε νὰ διοικοῦν τὴν ἐκκλησίαν.

Τὰς τοιαύτας γνώμας τῶν παπῶν ἀπέκρουον οἱ ἐπίσκοποι τῆς ἀνατολῆς. Οὗτοι ἀνεγνώριζον μόνον πρεσβεῖα τιμῆς εἰς αὐτούς. Ἡ μοναρχικὴ ὁμως αὕτη τάσις τῶν παπῶν ὑπεδήλωνε, ὅτι ἡ ἐνότης τῆς ἐκκλησίας θὰ διεσπᾶτο ἀργότερον.

33. Περὶ τῶν συνόδων.

Ἐξ αἰτίας τῶν Θεολογικῶν ἐρίδων, αἱ ὁποῖαι ἀνεφάνησαν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἐγένοντο πλεῖσται σύνοδοι. Μέχρι τοῦ τέλους τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος ἔχομεν ἑπτὰ οἰκουμενικὰς συνόδους, ἐκ τούτων δύο ἐγένοντο εἰς τὴν Νίκαιαν 325, 787, τρεῖς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν 381, 553, 680/81 μία εἰς τὴν Ἐφεσον 431 καὶ ἄλλη εἰς τὴν Χαλκηδόνα 451. Τὴν ὀνομασίαν **οἰκουμενικῆ** ἔλαβε πρώτη ἡ σύνοδος ἡ γενομένη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ ἔτος 381. Ἐπειτα δὲ καὶ αἱ λοιπαί. Ἐπίσης, ὡς οἰκουμενικαί, ἀνεγνωρίζοντο εἰς μὲν τὴν Δύσιν ἡ σύνοδος ἡ γενομένη εἰς τὴν Σαρδικίαν 343, εἰς δὲ τὴν ἀνατολὴν ἡ ἐν Τρούλλῳ, εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ ἔτος 692.

Αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι ἦσαν σύνοδοι κρατικά, διότι δὲν ἐνδιαφέρονται μόνον δι' ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις, ἀλλὰ καὶ διὰ κρατικὰς τοιαύτας· διὰ τοῦτο εἰς αὐτὰς παρίστατο καὶ κρατικὸς ἀντιπρόσωπος, τὰς δὲ ἀποφάσεις τῶν ἐπέβαλλεν εἰς πάντας ἡ κρατικὴ ἐξουσία. Τὸ κράτος ἐνδιεφέρετο διὰ τὴν ὀρθοδοξίαν, διότι εἰς τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως, ἐστηρίζετο ἡ ἐνότης του. Οἱ αἵρετικοὶ δὲ ἐθεώρουν τὸ κράτος ἐχθρικὸν πρὸς αὐτοὺς καὶ διὰ τοῦτο, ὡς εἶδομεν, οἱ νεστοριανοὶ καὶ οἱ μονοφυσῖται ἠνθόησαν τὸν Ἰσλαμισμόν καὶ συνετέλεσαν εἰς τὸν περιορισμὸν τῶν ὀρίων αὐτοῦ.

Αἱ σύνοδοι συνεκαλοῦντο ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων καὶ προηδρεύοντο ὑπὸ τῶν ἐπισημοτέρων ἐπισκόπων. Εἰς ταύτας κυρίως ἐκανόνιζοντο τὰ ζητήματα τῆς πίστεως. Εἰς ἀποφάσεις, αἱ ὁποῖαι

ἀνεφέροντο εἰς τὴν πίστιν, ἔπρεπε πάντες νὰ εἶναι σύμφωνοι. Οἱ διαφωνοῦντες ἀπεκόπτοντο τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας καὶ ἐθεωροῦντο *αἰρετικοί*. Εἰς ταύτας ἐλαμβάνοντο καὶ ἀποφάσεις διὰ τὴν διοίκησιν τῆς ἐκκλησίας, οἱ λεγόμενοι *κανόνες*. Διὰ τῶν συνόδων ὠμίλει ὁλόκληρος ἡ ἐκκλησία. Πιστεύομεν δέ, ὅτι αἱ ἀποφάσεις αὐτῶν ἦσαν *θεόπνευστοι*. Ὁ Μέγας Βασίλειος λέγει «Οἱ τριακόσιοι δέκα καὶ ὀκτὼ οὐκ ἄνευ τῆς τοῦ πνεύματος ἐνεργείας ἐφθέγγαντο τὴν πίστιν». Ἐπειδὴ δὲ εἶναι θεόπνευστοι, αἱ ἀποφάσεις αὐτῶν, εἶναι ἀμετάβλητοι καὶ αἰώνιοι, ἰδίως αἱ ἀφορῶσαι τὴν πίστιν. Εἰς τὸ κῦρος δὲ αὐτῶν πρέπει νὰ ὑποτάσσονται πάντες εἰς αὐτὰς καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ Πατριάρχαι καὶ οἱ Πάπαι. Τέλος γενικῶς τὰ ἀντικείμενα τῶν συσκέψεων τῶν συνόδων, ἦσαν παντοειδῆ. Αἱ ἐπ' αὐτῶν γινώμαι τῶν συνόδων οἱ καλούμενοι ὄροι ἀφείρουν αἱ μὲν τὴν πίστιν καὶ ἐκαλοῦντο *δόγματα, σύμβολα, ἐκθέσεις πίστεως*, αἱ δὲ τὴν *διοίκησιν, τὴν πειθαρχίαν, τὴν λατρείαν* καὶ ἐκαλοῦντο *κανόνες*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

ΛΑΤΡΕΙΑ, ΠΕΙΘΑΡΧΙΑ ΚΑΙ ΗΘΗ

34. Βάπτισμα, λειτουργία, κήρυγμα, θεία κοινωνία, ψάλται καὶ ὄραι λατρείας.

Τὸ βάπτισμα κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐτελεῖτο ἀκριβῶς, ὅπως καὶ κατὰ τὴν πρώτην. Πλεῖστοι δὲ ἦσαν οἱ μέλλοντες νὰ βαπτισθῶν, διότι διαρκῶς εἰδωλολάτραι ἐδέχογτο τὸν Χριστιανισμόν. Ἐπίσης πολλοί, ἂν καὶ ἐγεννῶντο ἀπὸ χριστιανούς γονεῖς, ἀνέβαλλον τὸ βάπτισμα καὶ τὸ ἐτέλουν εἰς μεγάλην ἡλικίαν, ἐνίοτε δὲ καὶ εἰς τὸ τέλος τῆς ζωῆς των. Ἀπὸ τῆς πέμπτης ὁμως ἑκατονταετηρίδος εἰς γενικὴν χρῆσιν ἦτο τὸ βάπτισμα τῶν νηπίων. Σημ. ἡ ἄρνησις τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, κατὰ τὰς Πελαγιανικὰς ἔριδας, ἐπολεμήθη διὰ τοῦ νηπιοβαπτισμοῦ.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἡ λατρεία, λαμβάνει χαρακτῆρα μεγαλοπρεπῆ, διότι ἐλευθέρως τελεῖται μετὰ τοὺς διωγμούς. Ἡ βασικὴ

αὐτῆς γραμμῆ περιορίζετο εἰς τὸ μυστήριον τῆς θείας εὐχαριστίας (τὴν ἀναφοράν). Αὕτη δὲ διετηρήθη καὶ μόνον εἰς ἀκαθόριστά τινα σημεῖα ἔγιναν μελαβολαί τινες. Εἰς τὴν ἀνατολὴν ἔλαβε τὸ μυστηριακὸν χαρακτῆρα, τὸν ὁποῖον ἔχει ἐν γένει ἡ λατρεία. Ἀργότερον δὲ ἐπηρεάσθη ἀπὸ τὴν διατύπωσιν τοῦ δόγματος. Διὰ τοῦτο εἰσῆχθησαν εἰς ταύτην διάφοροι τύποι, ὅπως διασαφηνισθῆ τὸ δόγμα. Μετὰ τὴν διάδοσιν τοῦ νηπιοβαπτισμοῦ καὶ τῆς κατ' ἄλλον τρόπον διατυπώσεως τῆς διδασκαλίας τῶν μετανοούντων, ἡ διδασκαλία τῶν κατηγουμένων καὶ μετανοούτων κατὰ τὴν λειτουργίαν, ἢ ἔπαυσε, ἢ δὲν ἐδίδετο εἰς αὐτὴν μεγάλη σημασία. Ὁ Μ. Βασίλειος καὶ ἔπειτα ὁ Χρυσόστομος, ἐπειδὴ ἡ λειτουργία ἦτο μακρῶς διαρκεῖς τὴν ἐσυντόμεισαν. Εἰς τὴν Δύσιν παρὰ τὴν διάρκειάν της καὶ τὸ ἀμετάβλητόν της, εἶχεν αὕτη μεγάλην ποικίλιαν.

Αἱ σπουδαιότεραι ἐκκλησίαι εἶχον ἰδιαιτέρας λειτουργίας. Εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα ἦτο ἐν χρήσει ἡ λειτουργία τοῦ Ἰακώβου, τοῦ Ἀδελφοθέου. Εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν τοῦ Μάρκου. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν περιοχὴν αὐτῆς ἐγένετο χρῆσις τῆς λειτουργίας τοῦ μ. Βασιλείου καὶ τοῦ Χρυσοστόμου, οἱ ὁποῖοι ἐλευθέρως τὰς συντάξαν. Τούτων δὲ ἡ χρῆσις ἐγενικεύθη. Αἱ ἄλλαι ἐτελοῦντο ἀργότερον εἰς ὠρισμένας ἡμέρας. Ἀρχαιοτάτη ὄλων εἶναι ἡ ἀποδιδομένη εἰς τὸν Κλήμεντα καὶ ἡ περιεχομένη εἰς τὸ 8ον βιβλίον τῶν ἀποστολικῶν διαταγῶν.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τὸ κήρυγμα ἐξυψώθη. Ἐπίσης συνεγράφησαν καὶ αἱ ὑπεροχώτεροι εὐχαί, αἱ ὁποῖαι ἀναγινώσκονται εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ῥήτορες ἢ ἔρμηνεύουν διαφόρους περικοπὰς καὶ μετὰ ταῦτα ζητοῦν τὴν ἐφαρμογὴν εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἠθικῶν πορισμάτων, τῶν ἐξαγομένων ἐκ τῆς ἐρμηνείας, (ὁμιλία) ἢ συντάσσουν λόγους μετ' ὅλην τὴν ῥητορικὴν τέχνην.

Ἡ ἀκμὴ τοῦ κηρύγματος συμπίπτει μετὰ τὴν ἀκμὴν τῆς ὅλης χριστιανικῆς φιλολογίας, ἡ ὁποία ἐπεκτείνεται κυρίως ἀπὸ τοῦ ἔτους 325-541. Τὸ κήρυγμα δὲν ἐγένετο μόνον κατὰ τὰς Κυριακάς καὶ λοιπὰς ἑορτάς, ἀλλ' ἐνίοτε καὶ εἰς ἄλλας ἡμέρας. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ὅμως τῶν νηστειῶν ἐγένετο καθ' ἡμέραν. Ὁ ἐπίσκοπος ἐκήρυττε ἀπὸ τῆς ἑδρας του· ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ 5ου αἰῶνος καὶ ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος. Ἐκτὸς τοῦ ἐπισκόπου ἐκήρυττον καὶ οἱ πρεσβύτεροι

καὶ οἱ διάκονοι καὶ λαϊκοί, μετὰ ἄδειαν τοῦ ἐπισκόπου. Σπουδαῖοι ὀήτορες, **μοναδικοὶ Ἰώσως**, ἀνεφάνησαν εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν ὁ μ. Βασίλειος, ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ὁ Γρηγόριος ὁ Νύσσης καὶ ὁ πάντων ἀνώτερος ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος. Εἰς δὲ τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν ὁ Ἀμβρόσιος, ὁ Αὐγουστίνος, ὁ Πέτρος ὁ Χριστολόγος καὶ ἄλλοι.

Οἱ χριστιανοὶ μετελάμβανον κατ' ἀρχὰς συχνά. Ὁ ἱερός Αὐγουστίνος, λέγει, ὅτι οἱ Χριστιανοὶ δύνανται νὰ μεταλαμβάνουν ἢ κάθε ἡμέραν, ἢ κάθε Κυριακὴν μόνον. Ὁ Χρυσόστομος ἦτο κατὰ τῆς συχνῆς μεταλήψεως. Οἱ ψάλται, οἱ ὁποῖοι κατ' ἀρχὰς ἀπήγγελλον μόνον ψαλμοὺς καὶ ὕμνους ἀφιερωμένους εἰς τὴν λατρείαν, τώρα ἀπῆρτισαν ὠρισμένην τάξιν καὶ εἶχον ὠρισμένα καθήκοντα· δι' αὐτοὺς δὲ ὑπῆρχον καὶ σχολαὶ εἰς τὰς ὁποίας ἐμορφώνοντο. Εἰς τὸ Μεδιόλανον π. χ. ἰδρῦθη τοιαύτη σχολή, εἰς τὴν ὁποίαν ἐδιδάσκετο ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ μουσικὴ.

Ἐκτὸς τῆς θείας λειτουργίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπήγαινον εἰς τοὺς ναοὺς οἱ χριστιανοὶ διὰ νὰ προσευχηθῶν, ὠρίσθησαν καὶ αἱ λεγόμεναι ὄραι ἢ 3η, 6η καὶ 9η, ἡ ἑσπέρα καὶ τὸ μεσονύκτιον, κατὰ τὰς ὁποίας προσηύχοντο. Τοῦτο ὅμως κυρίως ἐγένετο εἰς τὰ μοναστήρια.

35. Αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ἑορταὶ καὶ αἱ νηστεῖαι.

Αἱ ἑορταί, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον ἐτελοῦντο ἐντελῶς ἰδιαιτέρως ὑπὸ τῶν χριστιανῶν, τώρα ἐγίνοντο πανηγυρικῶς. Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος διέταξε, τὴν Κυριακὴν νὰ μὴ γίνωνται δίκαι, καθὼς καὶ πᾶσα ἐργασία, ὑπὸ τῶν ὀργάνων τοῦ κράτους. Ἐπίσης ὁ Μ. Θεοδόσιος (386) ἀπηγόρευεν νὰ γίνωνται θεατρικαὶ παραστάσεις τὴν Κυριακὴν. Ἀργότερον δὲ ἀπηγορεύθησαν καὶ αἱ ἐργασίαι εἰς τοὺς ἀγρούς. Τὸ Σάββατον ἐθεωρήθη ἀπὸ τῆς 4ης ἑκατονταετηρίδος, ὡς ἡμέρα ἡμιαναπαύσεως καὶ ἀπηγορεύθη κατ' αὐτὸ ἡ νηστεία, ἡ ὁποία ἐπεκράτει εἰς τὴν Δύσιν.

Ἐπίσης εἰς τὴν περίοδον ταύτην εἰσῆχθησαν νέα ἑορταὶ καὶ καθωρίσθη τὸ θρησκευτικὸν ἔτος, τὸ ὁποῖον ἀρχίζει ἀπὸ τῆς 1ης Σεπτεμβρίου.

Ἐκτὸς τῶν Ἐπιφανείων, ἣτις εἰσῆχθη εἰς τὴν ἀνατολὴν ἀπὸ τῆς 3ης ἑκατονταετηρίδος, ὠρίσθη τὴν 25 Δεκεμβρίου **να ἑορτάζεται ἡ γέννησις τοῦ Χριστοῦ**. Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἀναφαίνεται τὸ ἔτος 354 εἰς τὸ ἑορτολόγιον τῆς ἐκκλησίας τῆς Ῥώμης καὶ ἀπὸ ἐκεῖ διεδόθη εἰς τὴν Ἀνατολήν. Εἰς ὅλον δὲ τὸ κράτος γενικῶς τὴν ἐπέβαλεν ὁ Ἰουστινιανὸς ὁ Β' (565-78). Μόνον οἱ Ἀρμένιοι δὲν τὴν ἀπεδέχθησαν καὶ ἐξακολουθοῦν μέχρι σήμερον νὰ ἑορτάζουν τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ τὴν ἡμέραν τῶν Θεοφανείων. Τὴν ἐπομένην μετὰ τὰ Χριστοῦγεννα ἡμέραν, ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τῆς 5ης ἑκατονταετηρίδος ἑορτάζετο ἡ μνήμη τοῦ πρωτομάρτυρος Στεφάνου. Ἐπίσης ἀπὸ τοῦ ἔτους 367 εἰσῆχθη ἡ ἑορτὴ τῆς **περιτομῆς** τοῦ Κυρίου ἡ ὁποία ἑορτάζεται τὴν 1ην Ἰανουαρίου.

Ἐπειτα ἀπὸ τῆς 4ης ἑκατονταετηρίδος ἔχομεν τὴν Κυριακὴν **τῶν Βαῶν** καὶ τὴν ἑορτὴν τῆς **Ἀναλήψεως**.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἔχομεν καὶ τὰς ἑορτὰς τῆς Θεοτόκου, ὅπως τὴν ἑορτὴν τῆς **Ὑπαπαντῆς**. Αὕτη ἀνεφάνη τὴν 4ην ἑκατονταετηρίδα εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ ἐκεῖθεν διεδόθη εἰς τὴν Συρίαν, Αἴγυπτον, Κωνσταντινούπολιν. Ἐορτάζεται δὲ τὴν 2αν Φεβρουαρίου. Ἡ ἑορτὴ τῆς γεννήσεως τῆς Θεοτόκου 8 Σεπτεμβρίου, τῶν Εἰσοδίων 21 Νοεμβρίου καὶ τῆς Κοιμήσεως 15 Αὐγούστου.

Ἐπίσης διαδίδονται κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καὶ αἱ ἑορταὶ τῶν μαρτύρων καὶ τῶν ἀποστόλων.

Ἡ πρὸ τοῦ Πάσχα νηστεία ἀπὸ τῆς 4ης ἑκατονταετηρίδος ἐπεξετάθη πανταχοῦ καὶ ὠνομάσθη Τεσσαρακοστή. Αὕτη καθωρίσθη εἰς ἀνάμνησιν τῆς νηστείας τοῦ Κυρίου, ἡ ὁποία διήρκεσε 40 ἡμέρας. Περιελάμβανε δὲ αὕτη 6 ἑβδομάδας καὶ τὴν μεγάλην, ἧτοι ἐν ὅλῳ ἐπτά. Ἐκτὸς τῆς νηστείας ταύτης, ἐνήστευον πάντοτε τὴν Τετάρτην καὶ Παρασκευὴν. Ἐπίσης ἀργότερον κατὰ τὸν βον αἰῶνα εἰσῆχθη ἡ πρὸ τῶν Χριστοῦγέννων νηστεία.

36. Ἡ ἀρχαία ἐκκλησιαστικὴ τέχνη.

Κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἐμφανίσεως τοῦ χριστιανισμοῦ οἱ πιστοὶ πρὸς τέλεσιν τῆς λατρείας τῶν συνήρχοντο εἰς

ἰδιωτικοὺς οἴκους. Ἀπὸ τῆς 2ας ἑκατονταετηρίδος ὑπῆρχον δημόσιοι ναοί, οἱ ὅποιοι ἦσαν ἐντὸς τῶν νεκροταφείων. Κατὰ τὸ ἔτος 201 ὑπῆρχεν εἰς τὴν Ἔδεσσαν κτισμένος ναός. Εἰς τὰς ἐορτὰς τῶν μαρτύρων ἐλειτούργουν τὴν ἡμέραν, κατὰ τὴν ὁποίαν εἶχον μαρτυρήσει, εἰς τοὺς τάφους των καὶ διὰ τοῦτο ἐπήγαιναν εἰς τὰ κοιμητήρια. Ταῦτα εἰς τὴν Ῥώμην καὶ εἰς ἄλλας τινὰς πόλεις ἦσαν ὑλόγιοι στοαί· ἀπὸ δὲ τῆς 9ης ἑκατονταετηρίδος ὠνομάσθησαν **κατακόμβαι**. Εἰς ταύτας κατέφευγον οἱ χριστιανοί, ἰδίως οἱ τῆς Ῥώμης καὶ εὖρισκον ἡσυχίαν. Ἐνεκα ὅμως τῆς στενότητος αὐτῶν δὲν ἠδύναντο νὰ περιλάβουν πάντας τοὺς χριστιανούς, διὰ νὰ τελέσουν τὰ τῆς λατρείας των. Αἱ σπουδαιότεραι τῶν κατακομβῶν τῆς Ῥώμης εἶναι τῆς Ἁγίας Δομιτίλλης τῆς Πρισκίλλης καὶ τοῦ ἁγ. Καλλίστου. Τοὺς τοίχους τῶν κατακομβῶν ἐξωγράφιζον μὲ συμβολικὰς παραστάσεις.

Ἀπὸ τοῦ μ. Κωνσταντίνου ὅμως ἡ τέχνη λαμβάνει μεγίστην ἀνάπτυξιν. Νεώτεροι ἐρευνᾶ ἀπέδειξαν, ὅτι ἡ ὄθησις ἐδόθη ἐκ τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ Παλαιστίνη, ἡ Συρία, ἡ Αἴγυπτος, ἡ Μικρὰ Ἀσία καὶ ἡ Ἀρμενία ὑπῆρξαν τὰ μέρη, ὅπου ἐγεννήθη ἡ τέχνη.

Εἰς τὴν Δύσιν ἐστία τῆς ἀναπτύξεως τῆς τέχνης ἦτο ἡ Ῥώμη. Ἀργότερον ἀπὸ τοῦ 5ου αἰῶνος μέχρι τοῦ 7ου αὕτη ἤκμασεν εἰς τὴν Κων]πολιν, ἣτις ἦτο ἡ πρωτεύουσα τοῦ κράτους. Εἰς τὴν πόλιν ταύτην συνεδέθη ἡ Ἑλληνικὴ τέχνη μετὰ τῆς Ἀνατολικῆς. Ἡ τοιαύτη τέχνη ὠνομάσθη **βυζαντινὴ** καὶ κατ' αὐτὴν ἐγένοντο ὑπέροχοι ναοί, ὅχι μόνον εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Δύσιν, ὅπως π.χ. εἰς τὴν Ῥαβένναν καὶ τὴν Ῥώμην.

Ὡς πρὸς τοὺς ἀναπτυχθέντας ῥυθμοὺς παρατηροῦμεν, ὅτι μετὰ τὴν καιαστροφὴν τῶν ναῶν, κατὰ τὸν τελευταῖον διωγμὸν, ἰδρῦθησαν μέγιστοι καὶ ὠραιότατοι τοιοῦτοι. Κατὰ παρακίνησιν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἰδρῦθησαν ναοὶ εἰς τὴν Ῥώμην, εἰς τὴν Κων]πολιν, τὴν Βηθλέμ, Ἱερουσαλὴμ καὶ Ἀντιόχειαν. Ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἄλλων αὐτοκρατόρων ἰδρῦθησαν. Αἱ πρῶται ἐκκλησῖαι εἶχον ὡς πρότυπα τὰ Ῥωμαϊκὰ οἰκοδομήματα, τὰ ὅποια ἐχρησιμοποιοῦντο, ὡς δικαστήρια, ἢ ὡς ἰδιωτικαὶ οἰκίαι προκρίτων. Αἱ ἐκκλησῖαι αὗται καλοῦνται **βασιλικαί**, καὶ ὁ ῥυθμὸς **βασιλικός**.

Αἱ κατὰ τὸν ῥυθμὸν τοῦτον οἰκοδομούμεναι ἐκκλησῖαι εἶναι μακρὰ τετράγωνα οἰκοδομήματα. Τούτων ἡ στέγη εἶναι ἐπικλινῆς

καὶ στηρίζεται εἰς σειρὰς κίονων. Καταλήγει δὲ εἰς ἀψίδα. Ἐκεῖ ἦτο τὸ Ἅγιον βῆμα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἦτο ὁ θρόνος τοῦ ἐπισκόπου. Ἐκτὸς τοῦ Ἅγ. Βήματος ἄλλα μέρη εἶναι ὁ κυρίως ναὸς καὶ εἰς τὰ ἔμπροσθεν ὁ νάρθηξ. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, διὰ τῆς συνδέσεως τοῦ τύπου τῆς βασιλικῆς μὲ τὸν τύπον τῶν στρογγύλων (κυκλικῶν) οἰκοδομημάτων, παρήχθη ὁ ὁυθμὸς τῆς βασιλικῆς μετὰ τρούλλου καὶ ἡ ἔχουσα σχῆμα σταυροῦ μετὰ τρούλλου ἐκκλησία. Ὁ ὁυθμὸς οὗτος ὠνομάσθη βυζαντινός. Κατὰ τοῦτον ἰδρῦθη ὁ περιλάλητος ναὸς τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας εἰς τὴν Κων]πολιν ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ (532-537), ὁ ὁποῖος σφίεται μέχρι σήμερον καὶ ὁ ὁποῖος ἀπὸ τοῦ ἔτους 1453 μετετράπη εἰς τζαμίον.

Ἡ ζωγραφικὴ ἢ ἀναφανεῖσα τὸ πρῶτον εἰς τὰς κατακόμβας φέρει συμβολικὸν χαρακτῆρα. Παρίσταται ὁ Χριστός, ὡς ἀρνίον, ὡς καλὸς ποιμὴν ἢ ὡς ἰχθύς. Ἐκτὸς τούτων ἄλλα σύμβολα εἶναι ἢ ἄγκυρα σύμβολον τῆς ἐλπίδος. Τὸ μυθολογούμενον πτηνὸν φοινίξ τῆς ἀναστάσεως καὶ ἄλλα. Ἐπίσης ζωγραφίζονται σκηναὶ ἀπὸ τὴν Ἅγ. Γραφήν. Εἰς τὰς βασιλικὰς ὑπάρχει ἀπέραντος χῶρος πρὸς ζωγραφικὴν, διότι οἱ τοῖχοι, ἢ ἀψὶς καὶ ὁ τρούλλος ζωγραφίζονται μετὰ τὸν τελειωτικὸν θριάμβον τοῦ χριστιανισμοῦ. Καὶ ἔχομεν εἰκόνας εἴτε μὲ ψηφιδωτά, εἴτε μὲ χρώματα κατασκευασμένας. Αἱ πρῶται εἰκόνες ἔφερον ἱστορικὸν χαρακτῆρα. Ἀλλὰ μετὰ τὴν διατύπωσιν τῆς ὁρθῆς πίστεως ἔφερον δογματικόν.

37. Περὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου κατὰ τὴν περίοδον ταύτην.

Οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ εἶχον μεγίστην ὑπόληψιν εἰς τὸν οἰκονομικὸν βίον. Ἀλλὰ συγχρόνως ἔδιδον μεγαλυτέραν σημασίαν εἰς τὴν ἀγαμίαν καὶ διὰ τοῦτο πολλοὶ δὲν ἐνυμφεύοντο. Ἰσως ἀπέδρασαν ὠρισμένα χωρία τῆς Ἅγ. Γραφῆς, εἰς τὰ ὁποῖα φαίνεται, ὅτι ἡ ἀγαμία ἦτο προτιμότερα. (Ματ. 19. 12-21 Ἀ΄ Κορ. 7. 7). Τὴν τάσιν ταύτην πρὸς τὴν ἀγαμίαν ἐπεκαλοῦντο οἱ ἀπολογηταί, διὰ τὰ ἀποδείξουν, ὅτι, οἱ χριστιανοὶ ἐνεπνέοντο ἀπὸ ὑψηλοτέρας ἠθικῆς ἀρχῆς (Ἰουσ. ἀπόλ. 1. 15 καὶ ἄλλοι).

Κατὰ τὴν 3ην ἑκατονταετηρίδα μερικαὶ παρθένοι ἔδιδον

ὑπόσχουσιν εἰς τὸν Θεόν, ἰσοβίως νὰ εἶναι ἀφωσιωμένοι εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἐκκλησίας καὶ νὰ ἐξυπηρετοῦν τοὺς σκοποὺς αὐτῆς.

Ἐξων δι' αὐταὶ ζῶν ἀσκητικὴν.

Ἐπίσης κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἀναφαίνεται καὶ ὁ **συνασκητισμός**. Συνέζων δηλαδὴ ἄνδρες ἀσκηταὶ καὶ γυναῖκες παρθένοι, ἢ χῆραι, μίαν ἀνωτέραν θρησκευτικὴν ζωὴν.

Ἀπὸ τῆς 4ης ἑκατονταετηρίδος ὅμως, ὁ μοναχικὸς βίος λαμβάνει ἄλλον τύπον. Πολλοί, εἴτε διὰ νὰ ἀποφύγουν τοὺς κινδύνους τῶν διωγμῶν, ἢ ἀπὸ ἀηδίας πρὸς τὴν ζωὴν, ἔνεκα τῆς ἐπικρατούσης διαφθορᾶς, ἔφευγον ἀπὸ τὰ κέντρα καὶ ἔμενον εἰς ἔρημα μέρη. Οἱ τοιοῦτοι ὠνομάζοντο **ἀναχωρηταὶ ἢ ἐρημίται**.

Ἐπειδὴ δὲ ἔμενον μόνοι, ἐλέγοντο καὶ **μοναχοί**. Ἐκεῖ ἔζων ἐντελῶς ἀφωσιωμένοι εἰς τὸν Θεόν. Οἱ ἐπισημότεροι ὀπαδοὶ τῆς τάσεως ταύτης, ἀναφαίνονται κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Αἴγυπτον, διότι ἐκεῖ ἦσαν εὐνοϊκαὶ αἱ κλιματολογικαὶ συνθῆκαι. Μεταξὺ τῶν ἀναχωρητῶν τούτων τὴν πρώτην θέσιν κατέλαβον ὁ Παῦλος ὁ ἐκ Θηβαΐδος (4. 347) καὶ ὁ Ἄγ. Ἀντώνιος (251-356) ὁ ὁποῖος θεωρεῖται ὁ πατριάρχης τοῦ μοναχικοῦ βίου. Οὗτος κατέστη περιβόητος, διότι ἐθεράπευε τοὺς ἀσθενεῖς, ἐνίκα τοὺς δαίμονας καὶ ὠδήγει τὰς ψυχὰς εἰς τὸν Χριστόν. Τὸν βίον του συνέγραψεν ὁ Μ. Ἀθανάσιος διὰ νὰ τὸν προβάλλῃ, ὡς ὑπόδειγμα εἰς τοὺς μέλλοντας νὰ γίνουιν μοναχοί.

Ἀργότερον πολλοὶ μοναχοὶ ἀποτελοῦν κοινότητα καὶ ζοῦν ἀπὸ κοινοῦ (κοινόβιοι). Πρῶτος ὁ μοναχὸς Παχώμιος τὸ ἔτος 320 ἵδρυσεν μοναστήριον εἰς τὴν ἄνω Αἴγυπτον. Τοῦτο ἦτο ἕνα εὐρύχωρον οἰκοδόμημα μὲ πολλὰ δωμάτια, εἰς τὰ ὁποῖα ἔμενον πολλοί· γύρωθεν δὲ περιεβάλλετο μὲ τεῖχος. Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο, ὠνομάσθη, **μοναστήριον ἢ κοινόβιον**. Οὗτος ἐπέβαλλε εἰς τοὺς ἐκεῖ συναθροισθέντας μοναχοὺς νὰ προσεύχωνται, νὰ ἀσκοῦνται εἰς μίαν πνευματικὴν ζωὴν καὶ νὰ διοικοῦνται μὲ ὄρισμένον κανονισμόν. Ὅφείλουν δὲ πάντες νὰ ὑπακούουν, εἰς ἕνα, ὁ ὁποῖος ἐλέγετο Ἀββᾶς (πατήρ).

Ἐπειτα ὁ μοναχικὸς βίος ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου, διεδόθη τάχιστα εἰς ὅλην τὴν Ἀνατολήν. Ὁ Παχώμιος, ἐπειδὴ ἐπολλαπλασιάσθησαν οἱ μοναχοί, ἔκτισεν ὀκτὼ οἰκήματα. Τὸ κέντρον τῶν μοναστηρίων τούτων ἦτο εἰς τὴν Παμβώ. Ἐκτὸς τῶν ἀνδρικῶν

μοναστηρίων ιδρύθησαν καὶ γυναικεῖα. Εἰς τὴν Νιτρίαν, ὁ Ἄμμώνιος τὸ ἔτος 359 ἔδρυσεν μοναστήριον.

Ἐκ τῆς Αἰγύπτου ὁ μοναχικὸς βίος διαδίδεται εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Παλαιστίνην. Ἐπίσης ὁ Ἰλαρίων εἰς τὴν ἔρημον τῆς Γάζης τῆς Παλαιστίνης τὸ ἔτος 371 ἔκτισε μοναστήρια. Κατὰ τὴν ἡν ἑκατονταετηρίδα φημίζεται, ὡς πατὴρ τῶν μοναχῶν, ὁ Εὐστάθιος ἐπίσκοπος Σεβαστείας, ὅστις μετέφερε τὸν μοναχικὸν βίον εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν (473 †). Ἐπίσης πλησίον τῆς Ἀντιοχείας, τῆς Συρίας, ιδρύθησαν πολλὰ μοναστήρια, καθὼς καὶ εἰς τὴν Καισάρειαν τῆς Καππαδοκίας. Τὸν μοναχικὸν βίον εἰς τὴν Καισάρειαν ἠνύνησε πολὺ ὁ Μ. Βασίλειος, ὁ ὁποῖος ἐξέδωκε κανόνας τοῦ μοναχικοῦ βίου. Εἰς τούτους ὁ Μ. Βασίλειος ἐκτὸς τῶν ἄλλων, συνιστᾷ καὶ τὴν σπουδὴν τῆς θεολογίας.

Εἰς τὴν Δύσιν ὁ μοναχικὸς βίος ἐγένετο γνωστὸς διὰ τοῦ Μ. Ἀθανασίου. Ἐνθουσιώδης δὲ ὁπαδὸς του ἐγένετο ὁ Μαρτίνος, ὅστις ἔζησεν, ὡς ἀσκητὴς καὶ ὅτε ἀκόμη ἐγένετο ἐπίσκοπος Τουρώνης. Οὗτος εἰσήγαγε τὰς στερήσεις, τὰς ὁποίας εἶχον οἱ μοναχοὶ τῆς Ἀνατολῆς. Κλιματολογικοὶ ὅμως λόγοι δὲν ἐπέτρεπον τοῦτο καὶ διὰ τοῦτο ὁ Βενέδικτος, ἔδρυσεν μοναστήριον, εἰς τὸ ὁποῖον οἱ μοναχοὶ δὲν υπεβάλλοντο εἰς πολλὰς στερήσεις. Ἐπίσης ιδρύθησαν καὶ πολλὰ γυναικεῖα μοναστήρια. Οἱ μοναχοὶ ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἔργων εἰς τὴν Δύσιν, καθὼς καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἀντέγραφον τὰ διάφορα βιβλία καὶ τοιοῦτοτρόπως αὐτοὶ διέσωσαν ὅλον τὸν ἀρχαῖον πνευματικὸν θησαυρόν. Ἐπίσης ἐχρησιμοποιοῦθησαν οἱ μοναχοὶ, ὡς διδάσκαλοι τῶν λαῶν καὶ ὡς ἱεραπόστολοι διὰ τοὺς βαρβάρους.

38. Ἡ κοινωνικὴ καὶ ἠθικὴ ζωὴ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην

Ἡ ἐπίδρασις τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ τοῦ δημοσίου βίου κατὰ τὰς πρώτας ἑκατονταετηρίδας, δὲν ἦτο τόσον μεγάλη. Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ θριάμβου τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅταν πλέον οὗτος ἐγκαθιδρύθη ἐπὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου, τότε ἡ ἐκκλησία κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν νὰ ἠθικοποιήσῃ τὴν κοινωνίαν. Ἡ ἐκκλησία διὰ τοῦ κηρύγματος, διὰ τῆς κατηχήσεως καὶ διὰ τῶν μυστηρίων, ἐζήτησε νὰ ἀλλάξῃ τὴν ζωὴν τῆς ἀρχαίας κοινωνίας. Ἐπίσης

ἐμόρφωσε καὶ ἐξεπολίτισε βαρβάρους ἕως τότε λαούς, ὅπως ἦσαν οἱ Γερμανικοί. Ἡ ἐκκλησία, ὅπως λέγει ὁ Ἱερώνυμος (πατὴρ τῆς Δυτ. ἐκκλησίας) «ἦτο πολὺ ἰσχυρὰ καὶ πλούσια, ἀλλὰ πρὸς τοὺς μετανοοῦντας ἐφαίνετο ἀδύνατος, ὅλους τοὺς συνεχώρει καὶ πρὸς χάριν αὐτῶν ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ καὶ τὰ πλοῦτη της αὐτὰ». Ἡ ἀγωγή τῆς ἐκκλησίας ἐξημέρωνε ἠθικῶς τοὺς λαοὺς καὶ ἡ θρησκευτικὴ ζωὴ τοὺς ἰσοπέδωνε. Πολλάκις ἦτο αὕτη αὐστηρὰ πρὸς τοὺς μάγους καὶ τοὺς ἀστρολόγους. Ἐπίσης ἤλεγχε καὶ μερικὰ ἑλαττώματα, τὰ ὁποῖα ἔμειναν εἰς τοὺς Χριστιανούς, ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῆς εἰδωλολατρείας. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν μεγάλων μεταναστεύσεων, ἰδίως εἰς τὴν Δύσιν, ἡ ἐκκλησία ἐπραξε τὸ πᾶν χάριν τῶν Χριστιανῶν. Πολὺ ἐνωρὶς εἶχε κάμει βαθεῖαν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς εἰδωλολάτρας ἢ ἀγάπη ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐνεπνέοντο οἱ Χριστιανοὶ καὶ ἡ αὐτοθυσίαι των. Αἱ τότε ὑπὸ τὸ περιστάσεων παρουσιαζόμεναι ἀνάγκαι, ἔδιδον εἰς τοὺς Χριστιανούς νέας δυνάμεις, διὰ νὰ δείξουν τὰς ἀρετὰς των. Ἡ ἱστορία ἀναφέρει πλείστας πράξεις φιλανθρωπίας, τὰς ὁποίας ἔκαμον οἱ Χριστιανοί. Μέρος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πλοῦτου διετίθετο διὰ τοὺς πτωχοὺς. Οἱ ἐπίσκοποι ἐφρόντιζον νὰ ἐνδύουν καὶ νὰ τρέφον τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην. Θαυμασίως εἶχεν ὀργανωθῆ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ Ἀντιόχειαν ἡ περιθάλψις τῶν πτωχῶν. Καὶ σύνοδοι ἐκκλησιαστικαὶ ὅπως εἰς τὴν Τουρόνην (τὸ Τουρ) 567 κανὼν 5ος) ἐπέβαλον φροντίδα διὰ τοὺς δυστυχεῖς. Αἱ ἐκκλησιαστικὰ γενικῶς ἔδιδον τὰ πάντα διὰ νὰ ἀνακουφίσουν τὴν δυστυχίαν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἰδρυσαν πτωχοκομεῖα καὶ παντὸς εἶδους φιλανθρωπικὰ ἰδρύματα. Τοῦτο ἔκαμνε τοὺς εἰδωλολάτρας νὰ ἀποροῦν. Ὁ Ἰουλιανὸς δὲ διὰ νὰ πολεμήσῃ τὸν Χριστιανισμόν μετεχειρίσθη τὰ ἴδια μέτρα. Ὄνομαστὰ ὑπῆρξαν τὰ φιλανθρωπικὰ ἰδρύματα τῆς Καισαρείας, τὰ ὁποῖα ἐθεμελίωσεν ὁ Μέγας Βασίλειος. Αὐτὰ ἦσαν ἡ γνωστὴ Βασιλείας. Παρόμοια ἰδρύθησαν καὶ εἰς ἄλλα μέρη.

Ἡ δουλεία ἦτο ἀνεκτὴ ὑπὸ τῆς εἰδωλολατρικῆς κοινωνίας καὶ ἐθεωρεῖτο κατὰ φυσικόν. Ἡ Χριστιανικὴ ὅμως κοινωνία δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ τὴν παραδεχθῆ, διότι κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἴσοι. Τὰς σχέσεις μεταξὺ δούλων καὶ κυρίων ἐκανόνισεν ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία ἐπὶ ἠθικῶν βά-

σεων. Ὁ δούλος ἐθεωρεῖτο, ὡς ἀδελφὸς ὑπὸ τοῦ Κυρίου του καὶ σύντροφός του διὰ τοῦτο πολλάκις ἐδίδετο εἰς αὐτοὺς ἐλευθερία ἀπὸ τοὺς κυρίους των. Ἀλλὰ καὶ ὅσοι τῶν δούλων δὲν ἠλευθεροῦντο, ἐὰν ἦσαν Χριστιανοί, ἐθεώρουν ὡς ὑποχρεώσιν των νὰ ὑπηρετοῦν τοὺς κυρίους των τιμίως καὶ εὐσυνειδήτως.

Μεγάλαι φροντίδες κατεβάλλοντο διὰ τὴν διάσωσιν τῶν ἀνθρώπων, Ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία ἀπηγόρευσε τὴν αὐτοκτονίαν, τὴν ὁποίαν θεωρητικῶς παρεδέχοντο τότε οἱ στωϊκοὶ φιλόσοφοι καὶ ἡ ὁποία ἦτο συνήθης.

Ὡσαύτως κατεβάλλοντο προσπάθειαι διὰ τὰ νήπια ὅπως διασωθῶν καὶ ὑποστηριχθῶν διὰ νὰ ζήσουν. Καὶ αἱ μονομαχίαι δὲ κατεκρίνοντο, ὡς πράξεις ἀντιχριστιανικαί.

Ἀλλ' ὅταν σεισμοὶ, λοιμοὶ καὶ λιμοὶ καὶ ἄλλα φυσικὰ κακὰ ἐπλήροχοντο, ἡ ἐκκλησία ἀνελάμβανε νὰ βοηθήσῃ τοὺς πάσχοντας. Διέθετε εἰς τὰς περιστάσεις ταύτας ἀκόμη καὶ αὐτὰ τὰ ἱερά της σκεύη. Τὸ πρόγραμμά της ἦτο νὰ ἀνακουφίσῃ τοὺς πάσχοντας, καὶ νὰ φροντίσῃ δι' αὐτούς. Ταῦτα πράττουσα τοὺς ἐστερέωνε εἰς τὴν πίστιν καὶ τοὺς ἐβεβαίωνε, ὅτι ἡ ἐκκλησία ἦτο ὄργανον τοῦ Θεοῦ, διὰ νὰ ἀνακουφίσῃ τὴν δυστυχίαν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ πίστις των ἦτο σταθερωτέρα καὶ ὁ σεβασμὸς πρὸς τὴν ἐκκλησίαν μέγας. Ἡ σπουδαιότερα φροντίς τῆς ἐκκλησίας, ἦτο ἡ περίθαλψις τῶν δυστυχῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

39. Ἡ ἀκμὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας κατὰ τὸν 4ον καὶ 5ον αἰῶνα καὶ οἱ σπουδαιότεροι ἀντιπρόσωποι αὐτῆς.

Ἀπὸ τῆς 4ης ἑκατονταετηρίδος, μετὰ τὸν ὀριστικὸν θρίαμβον τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀρχίζει ἡ ἀνθισις τῆς χριστιανικῆς φιλολογίας καὶ τῆς θεολογίας ἐν γένει. Αἱ μεγάλαι θεολογικαὶ συζητήσεις τῆς ἐποχῆς ταύτης δεικνύουν τὴν ὑψίστην ταύτην πνευματικὴν κίνησιν. Εἰς ταύτην προεξάρχειμία σειρὰ ἀνδρῶν, οἱ ὅποιοι προικισμένοι διὰ σπανίων πνευματικῶν δώρων κατέχουν τὴν πρῶ-

την θέσιν μεταξὺ τῶν θεολόγων, ὄχι μόνον τῆς ἐποχῆς των, ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν μετέπειτα ἐποχῶν. Ὡς πρῶτιστον ἔργον των θεωροῦν οὗτοι νὰ διασαφηνίσουν τὴν χριστιανικὴν πίστιν, τὴν ὁποίαν ἐζήτησαν νὰ μεταβάλλουν οἱ αἵρετικοί. Δι' αὐτό, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τὰ ἔργα των φέρουν δογματικὸν χαρακτῆρα. Ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους κλάδους τῆς θεολογίας ἐκαλλιέργησαν.

Τῆς πνευματικῆς ταύτης κινήσεως ἠγοῦνται ἡ Ἀλεξάνδρεια καὶ ἡ Ἀντιόχεια. Ἡ ἐπιστημονικὴ ὁμως αὕτη κίνησις δὲν περιορίζεται εἰς μόνας τὰς δύο ταύτας πόλεις, ἀλλὰ ἐπεκτείνεται εἰς ὁλόκληρον τὴν ἐκκλησίαν. Εἰς διάφορα μέρη ὑπάρχουν πρῶτης τάξεως θεολόγοι. Ἡ θεολογία ἀκμαίνει καὶ εἰς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν. Ἐπίσης εἰς τὴν Συρίαν καὶ Ἀρμενίαν.

1. Τὴν σειρὰν τῶν Ἑλλήνων θεολόγων ἀρχίζομεν ἀπὸ τὸν πατέρα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας Εὐσέβιον († 339). Οὗτος ἦτο ἐπίσκοπος Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης. Ἐχρημάτισε δὲ μαθητὴς τοῦ πρεσβυτέρου Παμφίλου, τοῦ ἐκ Καισαρείας, διὰ τοῦτο καὶ Εὐσέβιος ὁ τοῦ Παμφίλου ἐλέγετο. Εἶχε μεγάλην θέσιν πλησίον τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ ἔνεκα τῶν ἔργων του κατέστη ὀνομαστός. Ἐγραψε *ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν* μεγάλης ἀξίας, τὸν βίον τοῦ *Μεγάλου Κωνσταντίνου*, βιβλίον *Χρονικῶν*, δηλαδὴ γενικὴν ἱστορίαν καὶ περὶ *εὐαγγελικῆς παρασκευῆς*. Ὁ Εὐσέβιος εἶχε μεγίστην μόρφωσιν καὶ ἐπιτηδειότητα νὰ μαζεύῃ ἱστορικὰς εἰδήσεις.

2. Σύγχρονος τοῦ Εὐσεβίου ἀλλὰ νεώτερος αὐτοῦ, ἦτο ὁ *Μ. Ἀθανάσιος* († 373). Οὗτος ἦτο ἀπὸ τὰ ἰσχυρότερα πνεύματα τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας καὶ ὁ σπουδαιότερος ὑπερασπιστὴς τῆς πίστεως τῆς Νικαίας. Ὀλόκληρον τὴν ζωὴν του ἀπησχόλησε μὲ τὴν ἀῖρῃσιν τοῦ Ἀρείου. Διάκονος ἀκόμη ἔλαβε μέρος εἰς τὴν σύνοδον τῆς Νικαίας (325). Τὸ ἔτος δὲ 328 κατέλαβε τὴν ἔδραν τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἐπειδὴ εἶχε συναίσθησιν τῆς μεγίστης θέσεώς του καὶ μέγαν ζῆλον διὰ τὴν ἐπικράτησιν τῆς ὀρθοδοξίας, οὐδεμίαν δύναμιν ἀνθρωπίνην ἠδύνατο νὰ τὸν πτοήσῃ, ὥστε νὰ ἀρνηθῇ τὰς πεποιθήσεις του. Πεντάκις ἐξωρίσθη καὶ πολλάκις ἐκινδύνευσε. Ἐγραψε πολλὰ ἔργα. Εἰς αὐτὰ ὑπερασπίζει τὴν θεότητα τοῦ Θεοῦ λόγου καὶ πολεμεῖ τὸν Ἀρειανισμόν. Ταῦτα εἶναι: *Λόγος περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ λόγου*, ὁ βίος

τοῦ **Μεγάλου Ἀντωνίου** καὶ ἄλλα, τὸ ὅλον 43. Ἐκ τῶν ἔργων του φαίνεται ἡ μεγάλη του διάνοια. Εἶναι πολὺ θεωρητικὸς καὶ πολὺ πλούσιος εἰς ἐννοίας.

3. Εἰς τὴν χωρεῖαν τῶν Μεγάλων Πατέρων συναριθμοῦνται καὶ οἱ τρεῖς Καππαδόκαι, ὁ **Βασίλειος**, ὁ **Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς** καὶ ὁ **Γρηγόριος ὁ Νύσσης**. Καὶ οἱ τρεῖς οὗτοι ὁλόκληρον τὴν ζωὴν των ἀφιέρωσαν εἰς τὴν προστασίαν τῆς ὁρθῆς πίστεως, τὴν ὁποίαν ἐζήτησαν νὰ παραλλάξουν οἱ Ἀρειανοὶ καὶ οἱ πνευματομάχοι. Ὁ μ. Βασίλειος κατήγετο ἀπὸ τὴν Καισάρειαν τῆς Καππαδοκίας († 379). Οὗτος διεκρίθη, ὡς ὄργανωτὴς τοῦ μοναχικοῦ βίου, ὡς ὑπέροχος ποιμενάρχης, διότι ὄχι μόνον διοίκησε καλῶς τὴν ἐκκλησίαν, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν πτωχῶν ἐφρόντισε· διεκρίθη ὡς μεγάλος ἐρμηνευτὴς τῆς γραφῆς καὶ τέλος, διότι ἐξῆσε βίον ἀνεπίληπτον.

Τὰ πρῶτα διδάγματα τῆς εὐσεβείας ἔλαβεν ἀπὸ τὴν μητέρα του Ἑμμέλειαν. Χάριν εὐρύτερων σπουδῶν μετέβη εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου τότε ἤκαμαζον τὰ γράμματα. Ἐκεῖ μαζὶ μὲ τὸν φίλον του Γρηγόριον ἐσπούδασε τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἱστορικὴν. Μετὰ ταῦτα ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πατρίδα του.

Κατὰ τὸ ἔτος 364 ἐχειροτονήθη πρεσβύτερος καὶ τὸ 370 ἐπίσκοπος. Ὡς τοιοῦτος διεκρίθη διὰ τοὺς ἀγῶνάς του ὑπὲρ τῆς ὁρθῆς πίστεως, διὰ τὴν υπεράσπισιν τῆς ὁποίας ἦτο ἔτοιμος καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν του νὰ θυσιάσῃ. Πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Οὐάλεντα, ὁ ὁποῖος ἠθέλησε νὰ τὸν ἀπειλήσῃ διὰ τοῦ ἐπιτρόπου Μοδέστου, νὰ δεχθῆ τὸν Ἀρειανισμόν, ἀπήντησεν, ὅτι **Πῦρ καὶ ξίφος καὶ θῆρες καὶ οἱ τῆς σάρκας τέμνοντες ὄνυχες τροφὴ μᾶλλον ἡμῖν εἰσίν, ἢ κατάπληξις**.

Ὡς ἐπίσκοπος ἐγένετο πραγματικὸς πατὴρ τῶν δυστυχούντων. Χάριν αὐτῶν ἵδρυσεν πτωχοκομεῖον, τὸ ὁποῖον ἦτο τὸ μέγιστον τῆς ἐποχῆς του. Διὰ τὴν συντήρησίν του δὲ διέθετε ὅλα τὰ εἰσοδήματα τῆς Μητροπόλεως.

Ὡς συγγραφεὺς θεωρεῖται ἐκ τῶν ἐπισημοτάτων τῆς ἐκκλησίας διὰ τοῦτο ὠνομάσθη πατὴρ τῆς οἰκουμένης. Συνέγραψε πολλὰ ἔργα. Τὰ σπουδαιότερα εἶναι ἡ **Ἑξαήμερος**, ἥτοι ἐρμηνεῖα τῶν ἕξ ἡμερῶν τῆς δημιουργίας καὶ ἄλλα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀναφέρομεν **τὸν λόγον πρὸς τοὺς νέους**, τοὺς ὁποίους συμβου-

λεύει νὰ μελετοῦν τοὺς Ἑλληνας συγγραφεῖς, διότι ἐκ τῆς μελέτης ταύτης ἔχουν νὰ ὠφεληθοῦν πολύ, ἐπειδὴ οὗτοι μορφώνουν καὶ στολίζουν τὴν ψυχὴν.

4. Φίλος τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ συμμαθητῆς ὑπῆρξεν ὁ **Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς** († 390). Καὶ οὗτος τὴν μεγάλην του εὐσέβειαν ὄφειλε εἰς τὰ διδάγματα τῆς μητρὸς του Νόννης. Ἐσπούδασε δὲ εἰς τὴν Καισάρειαν, Ἀλεξάνδρειαν καὶ τέλος εἰς τὰς Ἀθήνας. Ὅταν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πατρίδα του ἐχειροτονήθη πρεσβύτερος ὑπὸ τοῦ πατρὸς του, ὁ ὁποῖος ἦτο ἐπίσκοπος, καὶ ἀργότερον ὑπὸ τοῦ φίλου του Βασιλείου, ἐπίσκοπος μιᾶς μικρᾶς πόλεως πλησίον τῆς Καισαρείας.

Ἐπειδὴ ἡ ὀρθοδοξία ἐκινδύνευε τότε ἀπὸ τὸν Ἀρειανισμόν, προσεκλήθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ νὰ τονώσῃ τοὺς ὀλίγους ἐκεῖ ὀρθοδόξους. Ὅταν ἦλθεν εἰς τὴν βασιλεύουσαν ἤρχισε νὰ ὀμιλῇ εἰς ἓνα ἀσήμαντον ναὸν τῆς Ἀγ. Ἀναστασίας. Τάχιστα ἡ ὀρητορικὴ του δύναμις, ἡ λογικότης τῶν ἐπιχειρημάτων καὶ ἡ μεγάλη του σοφία, ἐθαυμάσθη ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Διὰ τὰς ὑψηλὰς θρησκευτικὰς ἀληθείας, τὰς ὁποίας ἐκήρυττε καὶ διὰ τοὺς περιφήμους λόγους του περὶ τῆς θεότητος τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, ὠνομάσθη **Θεολόγος**. Τότε (381) συνεκροτήθη ἡ Βασιλικὴ σύνοδος, τῆς ὁποίας ἐγένετο πρόεδρος. Ἀπὸ τὴν θέσιν τοῦ πατριάρχου παρητήθη καὶ μετέβη εἰς τὴν πατρίδα του τὴν Ναζιανζόν, ὅπου ἔμεινε μέχρι τὸ τέλος τῆς ζωῆς του.

Καὶ ὁ Γρηγόριος συγκαταλέγεται μεταξὺ τῶν μεγίστων συγγραφέων τῆς ἐκκλησίας. Τὰ συγγράματά του εἶναι πολλά. Μεταξὺ τούτων διακρίνομεν τοὺς **πέντε Θεολογικοὺς** λόγους, τοὺς ἐναντίον τοῦ **Ἰουλιανοῦ** τοῦ παραβάτου καὶ τοὺς **πανηγυρικοὺς** του.

Καὶ ὁ Γρηγόριος, ὅπως ὁ Βασίλειος ἠγάπα τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν, τὴν ὁποίαν ὀνομάζει τὸ **πρωτίστον τῶν ἀνθρώπων καλόν**. Τὴν μεγίστην δὲ σοφίαν του ἀπέκτησε καὶ ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Ἦτο φύσις ποιητικὴ καὶ τοῦ ἤρεσκεν ὁ ἤρεμος βίος.

5. Μετὰ τῶν δύο τούτων κατατάσσομεν καὶ τὸν **Γρηγόριον τὸν Νύσσης**, ὅστις ἦτο νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ Μ. Βασιλείου, († 395). Καὶ οὗτος ἀνεδείχθη μέγιστος Θεολόγος, ἂν καὶ ἀκολου-

θῆ τὰς γνώμας τοῦ Ὁριγένους. Ἐπολέμησε τὰς αἱρέσεις τῆς ἐποχῆς του, ἰδίως τὸν Ἀρειανισμόν. Ὑπὸ τῶν συγχρόνων του ὀνομάσθη «πατὴρ πατέρων καὶ φωστὴρ Νουσσαέων».

Συνέγραψε πολλὰ συγγράμματα. Ταῦτα εἶναι ὁ *μέγας κατηχητικὸς λόγος* του, ἔπειτα *κατὰ τοῦ Εὐνομίου, περὶ ψυχῆς* καὶ *ἀναστάσεως* καὶ ἄλλα.

Ὁρισμένως οὗτος θὰ ἐτιμᾶτο μεταξὺ τῶν τριῶν μεγάλων πατέρων, ἀλλ' ἐπειδὴ παρεδέχετο αἰρετικὰς τινὰς διδασκαλίας τοῦ Ὁριγένους, κατηγορήθη ὡς αἰρετικὸς.

6. Ἡ μεγίστη προσωπικότης τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ἦτο ὁ ἐξ Ἀντιοχείας *Ἰωάννης*, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τῆς 6ης ἑκατονταετηρίδος ὀνομάσθη *Χρυσόστομος*. Οὗτος ὑπῆρξεν ὁ μεγαλύτερος ῥήτωρ τῆς ἐκκλησίας.

Ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἀντιόχειαν τὸ (347). Ἡ μήτηρ του Ἀνθοῦσα τὸν ἀνέθρεψε μετὰ μεγάλης ἐπιμελείας. Εἰς τὴν ὀητορικὴν εἶχε διδάσκαλον τὸν περίφημον Λιβάνιον, εἰς δὲ τὴν θεολογίαν τὸν Διόδωρον τὸν Ταρσοῦ καὶ τὸν Θεόδωρον τὸν ἐπίσκοπον Μομφουεστίας, οἱ ὁποῖοι εἰσήγαγον αὐτὸν εἰς τὴν μελέτην τῆς Ἀγ. Γραφῆς καὶ τὰ χριστολογικὰ ζητήματα.

Ἡ πρώτη του δρασις ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ ἔτους (386), ὁπότε ἐχειροτονήθη πρεσβύτερος τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας. Τότε, διέπρεψε κυρίως ὡς ἐκκλησιαστικὸς ῥήτωρ, καὶ ἡ μεγάλη του ἀξία ἐγένετο πανταχοῦ γνωστὴ. Διὰ τοῦτο, ὅταν ἐκενώθη ἡ ἔδρα τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νεκταρίου, προσεφέρθη αὕτη εἰς αὐτὸν τὸ ἔτος 398. Ἐκεῖ πλέον ἔδειξε τὰ ὑπέροχα ποιμαντορικά του προσόντα.

Ἀπέβη ἀληθὴς πατὴρ τῶν δυστυχῶν καὶ ἤλεγχε τὰς παρεκτροπὰς πάντων καὶ αὐτῶν τῶν μελῶν τῆς αὐτῆς ἀκόμῃ. Διὰ τοῦτο ἡ αὐτοκράτειρα Εὐδοξία διετέθη ἐναντίον του καὶ κατώρθωσε νὰ τὸν ἐξορίσῃ εἰς τοὺς Κομάνους τῆς Καππαδοκίας, ὅπου καὶ ἀπέθανεν (407).

Ὁ Χρυσόστομος δὲν διεκρίθη μόνον ὡς ῥήτωρ, ἀλλὰ καὶ ὡς ἑρμηνευτὴς τῆς Ἀγ. Γραφῆς. Ἀκόμῃ καὶ δογματικὰ ἔργα ἔγραψε καὶ ἐπιστολάς καὶ λειτουργίαν.

40. Ἡ Λατινικὴ ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία κατὰ τὴν 4^{ην} καὶ 5^{ην} ἑκατονταετηρίδα.

1. Συγγραφεὺς μεγάλης σημασίας κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ὑπῆρξεν ὁ Ἰάριος († 367) ὅστις ἦτο ὁ ὀξυνούστατος καὶ βαθύ-
νους θεολόγος. Οὗτος κατήγετο ἀπὸ εἰδωλολατρικὴν οἰκογένειαν,
διὰ τοῦτο δὲ ὥριμος τὴν ἡλικίαν ἐγένετο χριστιανὸς καὶ ἀργότε-
ρον ἐπίσκοπος εἰς τὴν πατρίδα του τὸ Ποατιέ. Εἰργάσθη εἰς τὴν
Δύσιν κατὰ τοῦ Ἀρειανισμοῦ καὶ διὰ τοῦτο τὸν ὠνόμασαν Ἄθα-
νάσιον τῆς Δύσεως. Ἐξωρίσθη εἰς τὴν Φρυγίαν ὑπὸ τοῦ Μ. Κων-
σταντίνου· ἐκεῖ εὗρε εὐκαιρίαν καὶ ἐμελέτησε τοὺς Ἑλληνας
πατέρας. Ἀφῆκε πολλὰ συγγράμματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶναι
καὶ ἐρμηνεῖαι, εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ματθαίου τοὺς ψαλμοὺς
καὶ ἄλλα.

2. Πολὺ ἀνώτερος αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ ἐπίσκοπος Μεδιολάνων
Ἀμβρόσιος († 397), ὅστις εἶχεν ὑποστῆ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Ἑλ-
ληνικῆς θεολογίας. Ἐσπούδασε τὴν ῥητορικὴν καὶ τὴν νομικὴν
εἰς τὴν Ῥώμην καὶ διωρίσθη ἕπατος εἰς τὴν Ἰταλίαν μὲ ἔδραν
τὸ Μεδιόλανον. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐπισκόπου Αὐξεντίου
ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος Μεδιολάνων ἀπὸ λαϊκός. Ἐντὸς ὀκτῶ
ἡμερῶν ἀνῆλθε τὰς τρεῖς βαθμίδας τῆς ἱερωσύνης. Διεκρίθη, ὡς
ἐκκλησιαστικὸς ποιμὴν καὶ ὡς προστάτης τῆς ὀρθοδοξίας. Ὅταν
ἐπρόκειτο νὰ ὑποστηρίξη τὰ δίκαια τῆς ἐκκλησίας δὲν ἐκάμπτετο
πρὸ οὐδενός· καὶ αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα Θεοδόσιον, ὅταν παρε-
ξείτραπη, τὸν ἤλεγξε.

Ἐμορφώθη θεολογικῶς διὰ τῆς μελέτης τῶν Ἑλλήνων ἐκ-
κλησιαστικῶν πατέρων. Διεκρίθη κυρίως ὡς κῆρυξ τοῦ θεοῦ λό-
γου καὶ ὡς κατηχητής. Συνέγραψε πολλὰ ἔργα ἰδίως ἐρμηνευτικά.
Εἰς ταῦτα ἀκολουθεῖ τὸν Ὠριγένην καὶ τὸν Μ. Βασίλειον. Ἐκτὸς
αὐτῶν καὶ πολλὰ δογματικὰ καὶ ἠθικά, καθὼς καὶ πολλοὺς ἐκ-
κλησιαστικὸς ὕμνους.

3. Ἐπίσης σπουδαῖος θεολόγος ὑπῆρξεν ὁ Ἱερώνυμος († 420)
ἀπὸ τὴν Δαλματίαν. Καὶ οὗτος ἐσπούδασεν εἰς τὴν Ῥώμην.
Μετὰ ταῦτα ἦλθεν εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὅπου διέμεινε πολλὰ ἔτη.
Διεκρίθη ὡς συγγραφεὺς. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον ἔργον του
εἶναι ἡ μετάφρασις τῆς Ἀγ. Γραφῆς εἰς τὴν Λατινικὴν. Ἡ Λα-

τικὴ ἐκκλησία ταύτην μεταχειρίζεται ἐπισήμως μέχρι σήμερον, διότι εἶναι τελειοτάτη, ἐπειδὴ οὗτος ἐγνώριζεν ἄριστα τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὴν Ἑβραϊκὴν γλῶσσαν.

4. Ἄλλὰ ὁ ὑπατος τῶν θεολόγων τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἦτο ὁ **Ἀύγουστινος**. Ὁ ἴδιος μᾶς περιγράφει τὸν βίον του εἰς ἓνα του σύγγραμμα, τὸ ὁποῖον ὀνομάζει **ἐξομολογήσεις**. Οὗτος ἐγεννήθη εἰς τὴν Ταγάστην τῆς Νουμιδίας· ὁ πατήρ του ἦτο εἰδωλολάτρης, ἡ μήτηρ του ὅμως φανατικὴ χριστιανή. Ἐσπούδασεν εἰς τὴν Καρχηδόνα καὶ ἔπειτα εἰς τὸ Μεδιόλανον. Δυστυχῶς παρασυρθεὶς ἀπὸ τὰς πλάτωνικὰς ἰδέας ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τὸν χριστιανισμόν. Ἄλλ' ἀργότερον ἐπανῆλθε πάλιν, ὅταν ἤκουσε εἰς τὸ Μεδιόλανον τὰ κηρύγματα τοῦ Ἀμβροσίου.

Μετὰ ταῦτα ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἀφρικὴν, ὅπου τὸ 391 ἐχειροτονήθη πρεσβύτερος καὶ τὸ 395 ἐπίσκοπος. Ἐκεῖ 35 ὀλόκληρα ἔτη ἔζησε μετὰ τῶν ἄλλων κληρικῶν σχεδὸν ἀσκητικὴν ζωὴν καὶ ἀπέθανε τὸ 430.

Ὁ Ἀύγουστινος συνεδύαζε τὴν θεωρίαν μὲ τὴν πράξιν. Κατὰ δὲ τὴν θεολογικὴν μόρφωσιν πλησιάζει τοὺς μεγάλους Ἑλληνας πατέρας.

Σημείωσις. Τὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα ἀπασχόλησαν τὸν Ἀύγουστινον ἦσαν κυρίως *ποία ἡ σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, ἡ ἁμαρτία καὶ ἡ θεία χάρις καὶ ἡ ἐκκλησία ὡς ὄργανισμός.* Ἐγραψε πολλὰ συγγράμματα κατὰ τῶν **Μανιχαίων**, τῶν **Πελαγιανῶν**, *περὶ θείας πολιτείας* καὶ ἄλλα.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ

ΑΠΟ ΤΟΥ ΣΧΙΣΜΑΤΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΠΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙ-
ΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ 867-1453

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

ΕΞΑΠΛΩΣΙΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ

41. Ἡ διάδοσις τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τοὺς Σλαύους

Δύο λαοὶ μεγάλοι ἐδέχθησαν τὸν χριστιανισμόν, ὅταν ἔγινε ἡ μεγάλη μετανάστευσις. Αὐτοὶ ἦσαν οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Σλαῦοι. Οἱ πρῶτοι ἐδέχθησαν τὸν χριστιανισμόν ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης· οἱ δεῦτεροι ἀπὸ τὴν Ἀνατολικήν.

Κατὰ τὸ ἔτος 578 ἔγινε μία μεγάλη μετακίνησις τῶν λαῶν ἕξ αἰτίας τῆς εἰσβολῆς τῶν Οὐννων. Τότε διάφοροι Σλαβῆ καὶ φυλαὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν Μακεδονίαν τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Στερεάν Ἑλλάδα καὶ ἀργότερον ἀφωμοιώθησαν. Ἐπειδὴ οὗτοι ἦσαν εἰδωλολάτραι καὶ, ἐπειδὴ ἐπανεστάτουں κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἡ αὐτοκράτειρα Εἰρήνη (797-802) ἔστειλε εἰς τὴν Πελοπόννησον τὸν στρατηγὸν Σταυράκιον, ὁ ὁποῖος ὄχι μόνον τοὺς ὑπέταξε, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἠνάγκασε νὰ δεχθοῦν τὸν χριστιανισμόν. Ἀπὸ τότε πλέον ἐξηφανίσθη πᾶν ἴχνος εἰδωλολατρείας ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον. Ἐπίσης ὁριστικῶς ἐδέχθησαν τὸν χριστιανισμόν οἱ Σέρβοι ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνοσ (867). Τότε ἔστειλαν πρεσβείαν καὶ παρεκάλουν νὰ σταλοῦν εἰς αὐτοὺς κήρυκες τοῦ εὐαγγελίου. Πράγματι δὲ ἦλθον εἰς τὴν χώραν τῶν ἱερεῖς, οἱ ὁποῖοι διέδωσαν τὸν χριστιανισμόν καὶ τὴν ἰδρυθεῖσαν ἐκκλησίαν ὑπήγαγον ὑπὸ τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως.

Ἐπίσης ἐδέχθησαν τὸν Χριστιανισμόν οἱ Μοραβοί, οἱ Βοημοὶ καὶ οἱ Παννονοὶ (Κροάται καὶ οἱ νότιοι Οὐγγροὶ). Τὸν χριστιανισμόν

νισμὸν ἐκήρυσαν εἰς τοὺς λαοὺς τούτους ὁ Μεθόδιος καὶ ὁ Κύριλλος. Οὗτοι ἦσαν Ἕλληνες μοναχοί, καταγόμενοι ἐκ τῆς Θεσσαλονίκης. Ἐκ μικρᾶς ἡλικίας ἠσπάσθησαν τὸν μοναχικὸν βίον καὶ ἐμόνασαν εἰς ἓνα μοναστήριον τῆς Κων)πόλεως. Ἐμαθον ἀριστα τὴν Σλαυϊκὴν γλῶσσαν καὶ μετέφρασαν εἰς αὐτὴν τὴν Ἀγ. Γραφήν καὶ τὴν ἱερὰν λειτουργίαν. Οἱ δύο οὗτοι ἐπέστρεψαν εἰς τὸν Χριστιανισμὸν καὶ τοὺς Βουλγάρους.

Οἱ Βούλγαροι εἶναι λαὸς Μογγολικῆς καταγωγῆς. Μετὰ πολὺν περιπετείαν ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν ἀρχαίαν Μοισίαν (τὴν σημερινὴν Βουλγαρίαν) καὶ ἔδρυσαν Βουλγαρικὸν κράτος. Ἐπειτα ἀφωμοιωθήσαν μὲ τοὺς Σλαύους ἀπὸ δὲ τοῦ (800) ὡς μητρικὴν τὴν γλῶσσαν εἶχον πλέον τὴν Σλαυϊκὴν.

Κατ' ἀρχὰς εἰσγάσθησαν διὰ τὴν διαδοθῆ ὁ χριστιανισμὸς εἰς τοὺς Βουλγάρους διάφοροι αἰχμάλωτοι χριστιανοί. Ἄλλ' ὁ ἐκ χριστιανισμοῦ τῶν Βουλγάρων γίνεται κατὰ τὸ ἔτος (861). Τότε ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν ἡ ἀδελφὴ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Βογόριδος. Αὕτη διέμεεν εἰς τὴν Κων)πολιν, ὡς ὄμηρος. Ἐκεῖ δὲ ἐδιδάχθη τὸν χριστιανισμὸν.

Ὅταν εὐρέθη εἰς τὴν πατρίδα τῆς προσεπάθησε νὰ κάμῃ χριστιανὸν τὸν ἀδελφόν της· πρὸς τοῦτο τὴν ἐβοήθησε καὶ ὁ γνωστὸς ἀπόστολος Σλαύων Μεθόδιος. Ὁ Βόγορις δὲν ἐπέιθετο. Δύο ὅμως περιστατικὰ τὸν ἔπεισαν νὰ γείνη χριστιανός. Τὸ πρῶτον ἦτο τὸ ἔξῃς. Ὁ Μεθόδιος ἐζωγράφισε μίαν εἰκόνα τῆς μελλούσης κρίσεως καὶ τῆς δευτέρας παρουσίας τοῦ Κυρίου, τὴν ὁποίαν ἔδωκεν εἰς τὸν Βόγοριν. Τὸ ἄλλο ἦτο μία φοβερὰ ἀσθένεια, ἡ ὁποία ἔπεσε εἰς τὸ Βουλγαρικὸν ἔθνος, ἀλλὰ ἀπεσοβήθη ὕστερα ἀπὸ πολλὰς δεήσεις τῶν χριστιανῶν. Αὐτὰ ἔκαμον μεγίστην ἐντύπωσιν εἰς τὸν ἡγεμόνα καὶ ἐβαπτίσθη τὸ (861), μετονομασθεὶς Μιχαήλ. Μετὰ ταῦτα ὅλοι οἱ Βούλγαροι ἔγιναν χριστιανοί, καὶ ἡ ἐκκλησία τῶν ἐξηρητήθη ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖον Κων)πόλεως. Οἱ δύο δὲ μοναχοὶ Κύριλλος καὶ Μεθόδιος, ὄχι μόνον τὴν Ἀγ. Γραφήν καὶ τὴν θεῖαν λειτουργίαν μετέφρασαν εἰς τὴν Σλαυϊκὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἄλλα ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα, ὥστε ἐξ αἰτίας τῶν ἤρχισε νὰ ἀναπτύσσεται ἡ Σλαυϊκὴ φιλολογία. Ἐπίσης τὸν χριστιανισμὸν ἐδέχθησαν καὶ οἱ Ρῶσσοι.

Ἡ ἀρχαία παράδοσις, ἀναφέρει ὅτι εἰς τὴν Ῥωσσίαν ἐκήρυξεν ὁ ἀπόστολος Ἄνδρέας. Ἐπίσης μεγάλως εἰργάσθη διὰ τὴν διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὴν χώραν ταύτην, ὁ πατριάρχης Φώτιος (867) ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδὼν καὶ ἄλλοι. Ἄλλ' ὁ χριστιανισμὸς ἐκεῖ διεθόθη ὡς ἐξῆς. Τὸ ἔτος 955 ἡ αὐτοκράτειρα τῆς Ῥωσσίας Ὀλγα, ἡ ὁποία ἐκυβέρινα τὴν Ῥωσσίαν, ἀφῆκε τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους εἰς τὸν υἱὸν τῆς Σβετοσλαῦον καὶ ἦλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ νὰ διδαχθῆ τὸν χριστιανισμόν. Ἐκεῖ ὁ πατριάρχης Πολύευκτος τὴν ἐβάπτισε καὶ τὴν ὠνόμασεν Ἐλένην. Ὅταν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ῥωσσίαν κατέβαλε φροντίδας διὰ τὴν διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσε τίποτε, διότι ὁ υἱὸς τῆς ἔμεινε εἰδωλολάτρης. Ὅτι ὁμοίως δὲν ἔκαμνε ὁ υἱὸς τῆς, τὸ ἔκαμεν ὁ ἔγγονός τῆς Βλαδίμηρος, ὅστις ἐβαπτίσθη καὶ ἐνυμφεύθη τὴν ἀδελφὴν τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου Ἄνναν. Αὕτη, ὅταν ἦλθεν εἰς τὴν Ῥωσσίαν παρηκολουθεῖτο ἀπὸ πολλοὺς κληρικούς, οἱ ὁποῖοι εἰργάσθησαν διὰ τὴν ὁργάνωσιν τῆς Ῥωσσικῆς ἐκκλησίας, διότι μετὰ τὸ βάπτισμα τοῦ αὐτοκράτορος ἐβαπτίσθησαν σχεδὸν ὅλοι οἱ Ῥῶσσοι. Ἀμέσως ἰδρύθησαν εἰς τὸ κράτος ἐκκλησῖαι καὶ σχολεῖα καὶ ἤρχισεν ὁ ἐκπολιτισμὸς τῶν Ῥώσσω. Τὸν Βλαδίμηρον, ὅστις μετὰ τὸ βάπτισμα ὠνομάσθη Βασίλειος, ἐτίμησαν οἱ Ῥῶσσοι, ὡς *ἰσαπόστολον*. Ἐπίσης εἰργάσθη διὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ χριστιανισμοῦ ἐκεῖ, ὁ υἱὸς τοῦ Βλαδιμήρου ὁ Ἱεροσλαῦος. Οὗτος ἐξύψωσε τὴν λατρείαν καὶ ἐκίνησε τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Ῥώσσω πρὸς τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

ΑΙΡΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΧΙΣΜΑΤΑ

42. α' Σχίσμα μεταξύ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας.

Τὸ μεγαλύτερον ἱστορικὸν γεγονός τῆς ἐποχῆς ταύτης εἶναι τὸ σχίσμα μετὰξὺ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας. Τοῦτο ἐχώρισε τὸν χριστιανικὸν κόσμον εἰς δύο μέρη καὶ ἐπέδρασε πολὺ ἐπὶ τῆς ἰδιαιτέρας ἀναπτύξεως ἐκάστης ἐκκλησίας. Ἡ κυριωτέρα αἰτία τούτου ὑπῆρξε ἡ φιλοδοξία τῶν ἱεραρχῶν τῆς Ῥώμης, οἱ ὅποιοι ἐζήτουν νὰ κυριαρχήσουν ἐφ' ὅλης τῆς ἐκκλησίας. Ἐκτὸς τούτου τὸ διευκόλυναν καὶ διαφοραὶ τινες δογματικαὶ καὶ ἰδίως ἡ πίστις τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ.

Τὸ σχίσμα ἐγένετο ὡς ἑξῆς. Αὐτοκράτωρ τῆς Κων]πόλεως ἦτο ὁ Μιχαὴλ ὁ Γ' (842-57). Ἐπειδὴ ὁμοῦ αὐτὸς ἦτο ἀνήλικος, τὸ κράτος διηύθυνον ἡ μήτηρ του Θεοδώρα καὶ ὁ θεῖός του Βάρδας, ὅστις διεκρίνετο διὰ τὴν μεγάλην του μόρφωσιν καὶ ἦτο προστάτης τῶν γραμμάτων. Ἀλλὰ οἱ δύο οὗτοι κηδεμόνες τοῦ Μιχαὴλ δὲν συνεφώνουν. Ἡ Θεοδώρα ἐζήτηε νὰ κυβερνᾷ αὐτὴ καὶ μετὰ τὴν ἐνηλικίωσιν τοῦ Μιχαὴλ. Τότε πατριάρχης Κων]πόλεως ἦτο ὁ Ἰγνατίος, ὁ ὅποιος κατήγετο ἀπὸ αὐτοκρατορικὴν οἰκογένειαν καὶ διεκρίνετο διὰ τὴν εὐσέβειάν του καὶ τὴν ἀρετὴν του. Οὗτος διέκειτο φιλικῶς πρὸς τὴν αὐτοκράτειραν. Τὸν Βάρδαν δὲν ἐτίμα πολὺ, διότι ὁ βίος τούτου δὲν ἦτο ἀγνός. Ὅτε προσῆλθε (857) ὁ Βάρδας διὰ νὰ κοινωνήσῃ, ὁ πατριάρχης τὸν ἀπέπεμψε! Ὡστε αἱ σχέσεις τοῦ Βάρδα καὶ τοῦ Ἰγνατίου, δὲν ἦσαν κανονικαί.

Ὁ Βάρδας καὶ ὁ αὐτοκράτωρ, διὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν Θεοδώραν διατάσσουν τὸν Ἰγνατίον νὰ κείρῃ αὐτὴν μοναχὴν, διότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ ἀπεμακρύνετο ἐκ τῆς Κων]πόλεως καὶ θὰ ἦσαν ἡσυχοί. Ὁ Ἰγνατίος δὲν ἐξετέλεσε τὴν αὐτοκρατορικὴν διαταγὴν καὶ διὰ τοῦτο κατεβιβάσθη ἀπὸ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον καὶ ἐξωρίσθη.

Ὁ θρόνος λοιπὸν τῆς Κων]πύλεως ἐκενώθη καὶ ἐσκέποντο νὰ τὸν συμπληρώσουν. Τότε ἡ προσοχὴ πάντων ἐστράφη πρὸς τὸν Φώτιον. Οὗτος κατήγετο ἀπὸ ἐπιφανῆ οἰκογένειαν καὶ κατεῖχεν ἀνώτατον πολιτικὸν ἀξίωμα. Ἦτο ὁ σοφώτατος ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς του. Τὸν Φώτιον λοιπὸν προσεκάλεσαν νὰ καταλάβῃ τὴν ἔδραν τοῦ πατριάρχου. Ἀπὸ λαϊκὸς εἰς διάστημα ἕξ ἡμερῶν ἀνῆλθε τοὺς τρεῖς βαθμοὺς τῆς ἱερωσύνης καὶ ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τῆς ἐκκλησίας.

Μετὰ ταῦτα ἐπληκολούθησε μεγάλη διαπάλῃ μεταξὺ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ἰγνατίου καὶ τοῦ Φωτίου. Μία δὲ σύνοδος τὸ 859 ἐπεκύρωσε τὴν ἐκλογὴν τοῦ Φωτίου. Ἄλλ' ἀπεφασίσθη νὰ γίνῃ σύνοδος, ἡ ὁποία νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν κατάστασιν. Εἰς ταύτην προσεκλήθησαν καὶ αἱ λοιπαὶ ἐκκλησίαι, καθὼς καὶ ἡ ἐκκλησία τῆς Ῥώμης. Ὁ αὐτοκράτωρ ἔστειλε καὶ προσεκάλεσε τὸν πάπαν, συγχρόνως δὲ τοῦ ἔγραψε μίαν ἐπιστολὴν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐξέθετε τὰ γενόμενα, καὶ ὁ Φώτιος δι' ἐπιστολῆς ἀνήγγειλε τὴν ἀνοδὸν του εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον.

Πάπας τῆς Ῥώμης τότε ἦτο ὁ Νικόλαος ὁ Α'. ἄνθρωπος ὑπερήφανος καὶ τυραννικός. Οὗτος ἀπέστειλε εἰς τὴν σύνοδον δύο ἀντιπροσώπους του, οἱ ὁποῖοι ἔφερον καὶ δύο ἐπιστολάς μίαν εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ ἄλλην εἰς τὸν Φώτιον. Εἰς τὰς ἐπιστολάς ταύτας κατέκρινε τὴν σύνοδον τὴν ἐπικυρώσασαν τὴν ἐκλογὴν τοῦ Φωτίου, διότι ἔγινε ἀπὸ λαϊκὸς πατριάρχης. Οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ πάππα ἔλαβον μέρος εἰς τὴν σύνοδον, ἡ ὁποία ἔγινε τὸ 861. Αὕτη ἐπεκύρωσε τὴν ἐκλογὴν τοῦ Φωτίου, κατεδίκασε τὸν Ἰγνατίον καὶ ἐξέδωκε καὶ ἄλλας ἀποφάσεις. Ὄταν ἐτελείωσεν ἡ σύνοδος ἐστάλησαν τὰ πρακτικὰ εἰς τὴν Ῥώμην, συνοδευόμενα μὲ μίαν ἐπιστολὴν τοῦ Φωτίου, εἰς τὴν ὁποίαν οὗτος συνίστα τὴν χριστιανικὴν ἀγάπην καὶ ἀνεσχεύαζε τὰ ὅσα εἶχε γράφει ἐναντίον του ὁ πάπας.

Ὁ πάπας, ὅταν ἔμαθε τὰ διατρέξαντα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀπεδοκίμασε τὰ γενόμενα καὶ προσεκάλεσε τὸν Φώτιον καὶ Ἰγνατίον εἰς τὴν Ῥώμην διὰ νὰ ἀπολογηθοῦν. Τὸν Φώτιον δὲν τὸν ὠνόμαζε πλέον πατριάρχην, ἀλλὰ *ληστὴν* κτλ.

Συνεκάλεσε μάλιστα σύνοδον, τὸ 863 εἰς τὴν Ῥώμην, εἰς τὴν

ὁποῖαν κατεδίκασε τὸν Φώτιον ὡς σχισματικὸν καὶ ἀνεγνώρισε τὸν Ἰγνάτιον, ὡς νόμιμον πατριάρχη.

Ἐν τῷ μεταξὺ γίνεται μία πολιτικὴ μεταβολὴ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀνακηρύσσεται Καῖσαρ ὁ Βασίλειος, ἀφ' οὗ ἐφρόνευσε τὸν Βάρδαν τὸ 866. Τότε ὁ Νικόλαος ἐχάρη πολὺ καὶ ἤλπιζε νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἀκόμη καὶ ἄλλο γεγονός δίδει ἀφορμὴν νὰ χαλαρωθοῦν οἱ δεσμοὶ μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ἡ Βουλγαρία, ἡ ὁποία ἐδέχθη τὸν χριστιανισμὸν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τῆς ὁποίας ἡ ἐκκλησία ἐξηριᾶτο ἐκ τοῦ Βυζαντίου, διὰ λόγους πολιτικούς ἐζήτησε νὰ ὑπαχθῇ ὑπὸ τὸν πάπαν. Τότε δυτικὸι κληρικοὶ ἐστάλησαν εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ μετέβαλον τὸ ἐκεῖ ὑπάρχον ἐκκλησιαστικὸν καθεστῶς. Τοῦτο ἐστενοχώρησε τὸν Φώτιον καὶ ἔγραψε τὸ ἔτος 867 μίαν ἐγκύκλιον ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς λοιποὺς πατριάρχας, εἰς τὴν ὁποῖαν κατέκρινε τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν. Τὸ αὐτὸ δὲ ἔτος συνῆλθε εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν σύνοδος ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Φωτίου, ἣτις ἀνεθεμάτισε τὸν Νικόλαον καὶ τοὺς ὁμόφρονάς του. Τὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου ταύτης ἐστάλησαν εἰς τὴν Ῥώμην.

Ὑστερον γίνεται αὐτοκράτωρ ὁ Βασίλειος, ὅστις διὰ νὰ στηριχθῇ εἰς τὸν θρόνον περιεποιήθη τὴν μερίδα τοῦ Ἰγνατίου. Καταβιβάζει τὸν Φώτιον καὶ ἐπαναφέρει πάλιν τὸν Ἰγνάτιον. Ἐπειτα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγνατίου καλεῖται εἰς τὸν θρόνον πάλιν ὁ Φώτιος (878). Τὸ ἔτος 879 συνέρχεται ἡ σύνοδος εἰς τὴν ὁποῖαν ἔλαβον μέρος πλείστοι ἐπίσκοποι. Εἰς ταύτην ἐστεῖλεν ἀντιπροσώπους καὶ ὁ τότε πάπας Ἰωάννης, ὁ ὁποῖος ἦτο μετριοπαθής. Ἡ σύνοδος ἐδικαίωσε τὸν Φώτιον. Τοῦτο παρεδέχθησαν καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ πάπα. Εἰς ἔνδειξιν δὲ τῆς ὁμοφωνίας συνελειτούργησαν.

Ἐπειτα ὑπέγραψαν πάντες ὁμολογίαν, ἡ ὁποία μεταξὺ τῶν ἄλλων ἔλεγε «ὁ δὲ ἀποθρασυνόμενος ἀφαιρεῖν ἢ προσθεῖναι, καὶ ἀτελεῖ τὴν εἰς τὴν ὁμοούσιον καὶ ἀδιαίρετον Ἀγ. Τριάδα μέχρι σήμερον ἀνέκαθεν ἐπικρατοῦσαν ὁμολογίαν δείκνυσι διὰ τοῦτο ἀνάθεμα ἔστω». Ἀλλ' ὁ πάπας μετανοήσας ἀφώρισε τὸν Φώτιον καὶ τοιουτοτρόπως ἡ διαίρεσις ἐξηκολούθησεν.

43. Συμπλήρωσις τοῦ σχίσματος. Ἀπόπειραι πρὸς ἔνωσιν. Ἡ σύνοδος τῆς Φλωρεντίας

Ἡ ψυχρότης μεταξύ τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἐξηκολούθησεν. Οἱ μετὰ ταῦτα πατριάρχαι ἐκ πνεύματος ἀγάπης διὰ νὰ μὴ διασπασθῇ ἡ ἐνότης, ἦσαν ἐνδοτικοί. Ἀλλὰ καὶ οἱ αὐτοκράτορες διὰ λόγους πολιτικούς, ὅπως διατηρήσουν τὴν ἐπιρροὴν τῶν εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν, δὲν ἤθελον τὴν διάσπασιν τῶν ἐκκλησιῶν.

Κατὰ τὸ ἔτος (1042—1054) αὐτοκράτωρ ἦτο ὁ Κωνσταντῖνος ὁ μονομάχος καὶ πατριάρχης ὁ Κηρουλάριος. Τότε ἤρχισε πάλιν ὁ ἀνταγωνισμὸς μεταξύ τῶν δύο ἐκκλησιῶν. Εἶχον σταλῆ δὲ εἰς τὴν Κων]πολιν ἀντιπρόσωποι τοῦ πάπα, διὰ νὰ συμβιβάσουν τὰς διαφοράς. Ἀντὶ τούτου ὅμως τὴν 16 Ἰουλίου 1054 εἰσελθόντες εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγ. Σοφίας, κατέθεσαν ἐπὶ τῆς Ἀγ. Τραπέζης ἀφορισμὸν κατὰ τοῦ Πατριάρχου καὶ ὅλης τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἐτίναξαν τὴν σκὸνὴν τῶν ὑποδημάτων των καὶ ἐφώνησαν «Κύριος κρινέτω τὰ μεταξύ ἡμῶν». Ὁ ἀφορισμὸς αὐτὸς ἐπεκύρωσε τὸ σχίσμα, καὶ ἀπὸ τότε τὸ χάσμα μεταξύ τῶν δύο ἐκκλησιῶν δὲν ἐγεφυρώθη. Τοῦτο συνέβη, διότι ἡ δυτικὴ ἐκκλησία διαρκῶς προσέθετε νέα δόγματα, ἐνῶ ἡ ἀνατολικὴ ἐνέμενεν εἰς τὰ πατροπαράδοτα καί, διότι ἡ ἀνύψωσις τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἔκαμε τὸν πάπαν τόσον ὑπερήφανον, ὥστε μόνον ὑποταγὴν τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἐξήτει. Ἀκολουθῶν αἱ σταυροφορίαι ἐξῆψαν τὸ μῖσος μεταξύ τῶν δύο ἐκκλησιῶν, ἐπειδὴ οἱ σταυροφόροι ἔδειξαν μεγάλην ἀσέβειαν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν καὶ ἐπίεσαν τοὺς χριστιανοὺς τῆς ἀνατολῆς. Πολλοὶ ἀπόπειραι ἐγένοντο πρὸς ἔνωσιν· ἡ σπουδαιότερα εἶναι ἡ γενομένη εἰς τὴν Φλωρεντίαν τὸ (1439). Τὸ ἔτος 1425 αὐτοκράτωρ ἦτο ὁ Μανουήλ. Οὗτος ἔγραψεν ἐπιστολὴν εἰς τὸν πάπαν καὶ τὸν παρεκάλει νὰ συγκληθῇ σύνοδος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, διὰ νὰ λυθοῦν αἱ μεταξύ τῶν δύο ἐκκλησιῶν διαφοραί. Τὴν αὐτὴν παράκλησιν ἐπανέλαβε καὶ ὁ διαδεχθεὶς τὸν αὐτοκράτορα, Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος. Ὁ Πάπας ἀπήντησεν, ὅτι προτιμᾷ ἡ σύνοδος νὰ γίνῃ εἰς τὴν δύσιν, καὶ ἀναλαμβάνει ὅλα τὰ ἔξοδα. Τότε εἶχε συγκροτηθῆ μία σύνοδος εἰς τὴν Βασιλείαν, ἡ ὁποία ἐξήτει τὴν μεταρρυθμίσειν τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας.

Ὁ πάπας ὁμοῦ διεφώνησε πρὸς τὴν σύνοδον ταύτην καὶ μετέφερε τὴν ἔδραν τῆς εἰς τὴν Φερράραν. Πολλοὶ ὁμοῦ ἔμειναν εἰς τὴν Βασιλείαν καὶ ἔκαμαν ἰδικὴν τῶν σύνοδον. Οἱ ἀποτελοῦντες τὴν σύνοδον τῆς Φερράρας καθὼς καὶ οἱ τῆς Βασιλείας ἀπέστειλαν πλοῖα εἰς τὴν Κων)πολιν. Ὁ αὐτοκράτωρ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀπεφάσισαν νὰ παρευρεθοῦν εἰς τὴν σύνοδον τῆς Φερράρας. Εἰς τὴν Φερράραν ὁ πάπας ἐζήτησεν, ἵνα ὁ πατριάρχης τοῦ ἀσπασθῇ τὸν πόδα. Τότε ὁ πατριάρχης λέγει: «πρόθεν ἔχει τὸ δικαίωμα αὐτό, μήπως νομίζει, ὅτι εἶναι διάδοχος τοῦ Πέτρου; Τότε ἡμεῖς τοῦ λέγομεν, ὅτι εἴμεθα διάδοχοι τῶν λοιπῶν ἀποστόλων». Μετὰ ταῦτα ὁ πάπας ὑπεχώρησε. Ἐβαλε ὁμοῦ τὸν Πατριάρχην νὰ καθίσῃ εἰς χαμηλὸν κάθισμα καὶ τοὺς λοιποὺς ἐπισκόπους τοὺς ἀφῆκεν ὀρθοῦς εἰς ἔνδειξιν περιφρονήσεως.

Ἐκεῖ οἱ ὀρθόδοξοι ὑπέφερον πολὺ. Πολλοὶ ἠσθένησαν δὲν εἶχον δὲ καὶ τὰ μέσα τῆς συντηρήσεως.

Εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ὁ πάπας εἰδοποίησε τὸν αὐτοκράτορα, ὅτι μετέθεσε τὴν ἔδραν τῆς συνόδου εἰς τὴν Φλωρεντίαν. Τοῦτο δὲ ἔκαμε διὰ νὰ ἐξαναγκάσῃ τοὺς ὀρθοδόξους νὰ ὑποκύψουν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις του. Τὴν 26 Φεβρουαρίου 1439 ἔγινεν εἰς τὴν Φλωρεντίαν ἡ πρώτη συνεδρίασις. Μὲ ὅλους ὁμοῦ τοὺς ἀγῶνας τοῦ Μάρκου, ὅστις ἔλεγεν. «**ὅτι οὐ συγχωρεῖ συγκατάβασις εἰς τὰ τῆς πίστεως**» ἐγένετο δεκτὴ κατὰ πλειοψηφίαν ἡ ἔνωσις τῶν ἐκκλησιῶν. Οἱ ἀνατολικοὶ πιεσθέντες ὑπέγραψαν, ἔκτος τοῦ Μάρκου καὶ ἄλλων.

Ἡ ἔνωσις ὁμοῦ ἀπεκρούσθη ἀπὸ τὸ σύνολον τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ὑπογράψαντες αὐτήν, εἶχον μετανοήσει. Διὰ τοῦτο τὸ 1440 συνεκροτήθη σύνοδος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἡ ὁποία ἀπεκήρυξε τὴν σύνοδον τῆς Φλωρεντίας καὶ τὴν ὑπογραφεῖσαν ἐκεῖ ἔνωσιν. Ἐκτοτε τὸ χάσμα μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἔγινε μεγαλύτερον καὶ πᾶσα ἐλπίς ἐνώσεως ἐξέλιπεν.

44. Ἡ Παυλικιανὴ αἵρεσις—Βογομίλοι—Ἡ περὶ τῶν Ἑσυχαστῶν ἔρις.

1. Ἀνανέωσις τῶν γνωστικῶν αἵρέσεων ἦτο ἡ *Παυλικιανὴ αἵρεσις*. Οἱ ὄπαδοί ταύτης ὠνομάσθησαν τοιοῦτοτρόπως, ἔπειδὴ ἐτίμων πολὺ τὸν ἀπόστολον Παῦλον. Ἰδρυτὴς τῆς αἵρέσεως ταύτης ἦτο κάποιος Κωνσταντῖνος, Σύριος τὴν καταγωγὴν. Οὗτος ἀνέγνωσε τὰς Ἀγ. Γραφὰς καὶ ἐνόμισε, ὅτι προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὴν ἀρχαίαν ἀγνότητα. Οἱ ὄπαδοί τῆς αἵρέσεως ταύτης ἐνόμιζον, ὅτι ἦσαν οἱ ἀληθεῖς χριστιανοί, ἐν ᾧ τοὺς ἄλλους χριστιανοὺς ὠνόμαζον Ῥωμαίους. Οὗτοι παρεδέχοντο δύο Θεούς, τὸν ἀγαθὸν καὶ τὸν πονηρὸν, τὸν ὁποῖον ἐκάλουν δημιουργόν. Ὁ δημιουργὸς αὐτὸς ἐπλασε τὸ ἀνθρώπινον σῶμα. Ἡ ψυχὴ ὅμως κατὰγεται ἀπὸ τὸν ἀγαθὸν Θεόν. Περὶ τοῦ Χριστοῦ ἐδίδασκον, ὅτι δὲν εἶχε πραγματικὸν σῶμα, ἀλλὰ κατὰ τὸ φαινόμενον. Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ἀπέρριπτον τὴν ἱερωσύνην, τὰς ἐκκλησιαστικὰς τελετὰς τὴν προσκύνησιν τῶν ἱερῶν εἰκόνων καὶ τῶν Ἀγίων λειψάνων. Ἐπίσης ἀπέρριπτον τὸ βάπτισμα, τὴν θεῖαν εὐχαριστίαν καὶ τὴν ἱερὰν παράδοσιν.

Τὴν αἵρεσιν ταύτην κατεδίωξε τὸ ἐπίσημον βυζαντιακὸν κράτος καὶ τὴν περιώρισε πολὺ.

2. Ἄλλη αἵρεσις ἦτο ἡ τῶν *Βογομίλων*, ἣτις ἀνεφάνη κατὰ τὸν ΙΒ αἰῶνα, κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Πολλοὶ ἠσπασθήσαν τὴν αἵρεσιν ταύτην καὶ ἰδίως γυναῖκες. Ἰδρυτὴς αὐτῆς ἦτο κάποιος Βασίλειος, ὅστις ἦτο ἱατρός. Τοῦτον προσεκάλεσεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος ὁ Κομνηνὸς διὰ νὰ τὸν διδάξῃ τὴν αἵρεσίν του. Ὁ αὐτοκράτωρ διὰ νὰ λάβῃ ἡ ἱερὰ Σύνοδος μίαν ἰδέαν τῆς διδασκαλίας ἐκείνης ἔκαμε τὸ ἔξῃς.

Ἐτοποθέτησε τὸν Βασίλειον εἰς ἓν δωμάτιον, τὸ ὁποῖον ἐχωρίζετο εἰς δύο δι' ἑνὸς παραπετάσματος. Εἰς τὸ ἓν ἔμεινεν αὐτὸς μετὰ τοῦ Βασιλείου καὶ εἰς τὸ ἄλλο ἡ Ἱερὰ Σύνοδος. Ὁ Βασίλειος ἀνέπτυξε τὰς ἰδέας του. Ἀφ' οὗ ἔτελείωσεν ἔπεσε τὸ παραπέτασμα καὶ εἶδεν, ὅτι ἐκεῖ συνεδρίαζεν ἡ ἱερὰ σύνοδος μὲ τὸν Πατριάρχον.

χην Νικόλαον. Ὁ Βασίλειος τότε ἐδήλωσεν, ὅτι ἦτο ἕτοιμος νὰ ὑποστῇ τὰ πάντα ἀλλὰ δὲν ἠρνεῖτο τὰς ἰδέας του.

Ἡ αἵρεσις αὕτη ἐδίδασκεν, ὅτι ὁ θεὸς εἶχε υἱὸν τὸν Σαταναὴν καὶ τὸν Χριστόν. Ἐπειτα ἐπίστευεν, ὅτι ὁ θεὸς εἶναι ἀσώματος ἀλλὰ καὶ ἀνθρωπόμορφος. Τὸν πρῶτόν του υἱὸν τὸν Σαταναὴν τὸν ἐξεδίωξε, διότι ἐσκέφθη νὰ ἐπαναστατήσῃ κατ' αὐτοῦ. Ἄλλ' ὁ Σαταναὴν ἐδημιούργησε τὸν ὄρατὸν κόσμον καὶ τὸν ἄνθρωπον. Μετέδωκεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους πάσας τὰς κακίας καὶ διὰ τοῦτο οὗτοι στεναρίζουν ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν. Ἀλλὰ τὸν κόσμον ἔσωσεν ὁ Χριστός, ὁ ὁποῖος ἐσταυρώθη κατὰ τὸ φαινόμενον καὶ ἔπειτα ἀνέστη. Οἱ ὀπαδοὶ τῆς αἵρέσεως ταύτης ἠρνοῦντο τοὺς Ἁγίους, τὰς Ἁγ. εἰκόνας, τὸ σημεῖον τοῦ τιμίου σταυροῦ, τὸ ἅγιον βάπτισμα καὶ τὴν θεῖαν εὐχαριστίαν.

3. Ἡ ἔρις τῶν Ἡσυχαστῶν.

Εἰς τὰ μοναστήρια τοῦ Ἁγίου ὄρους κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα ὑπῆρχον μοναχοί, οἱ ὁποῖοι ἐλέγοντο ἡσυχασταί. Οὗτοι ἐκλείοντο μέσα εἰς τὰ κελліα των καὶ ἔπαυον νὰ σκέπτονται τὰ κοσμικά. Ἐβλεπον διαρκῶς πρὸς τὸν ὀμφαλὸν αὐτῶν καὶ δὲν ἀνέπνεον. Ἐπειτα ἐσκοτίζοντο καὶ ἀργότερον ἔβλεπον γύρω τους ἕνα φῶς θεῖον, ἄκτιστον. Τὴν αἵρεσιν ταύτην ἐπολέμησεν ὁ Βαρλαάμ. Ἀλλὰ τότε διεξήχθη μέγας ἀγὼν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Παλαμᾶ. Τέλος ἡ ἔρις αὕτη κατέπαυσε κατὰ τὸν ιε' αἰῶνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ ΤΑΥΤΗΝ

45. Σχέσεις ἐκκλησίας καὶ πολιτείας

Μία ἀρχὴ εἶχε καθιερωθῆ, ὅτι ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ πολιτεία εἶναι δύο σώματα ἀνεξάρτητα. Καί, ὅτι τὸ ἓν ὄφειλε νὰ βοηθῇ τὸ ἄλλο. Μερικοὶ ὅμως αὐτοκράτορες ἐπενέβαινον εἰς τὰ πράγματα τῆς ἐκκλησίας. Τοῦτο ἔκαμνον καὶ διότι εἶχον τύχει θεο-

Ἱστορία Ἐκκλησιαστικῆ. — Α. Π. Σακελλαρίου. Ἐκδ. Α'. 6

λογικῆς παιδείας καὶ διότι, ὅταν ἀνεκηρύσσοντο αὐτοκράτορες, ἐχρῶντο δι' ἠγιασμένου μύρου καὶ ἐνόμιζον, ὅτι ἀπέκτων ἐκκλησιαστικὸν βαθμὸν. Τοιαύτας ἐπεμβάσεις τῶν αὐτοκρατόρων παρετηρήσαμεν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ σχίσματος.

Ἐπίσης οἱ αὐτοκράτορες ἀνεμειγνύοντο καὶ εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν ἐπισκόπων· πολλάκις μάλιστα αὐτοὶ ἀνεβίβαζον καὶ κατεβίβαζον τοὺς πατριάρχας. Ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος ὁ Φωκῆς ἐξέδωκε νόμον *μὴ ἄνευ τῆς αὐτοῦ γνώσεως καὶ προτροπῆς ἐπίσκοπον ἢ ψηφίζεσθαι ἢ προχειρίζεσθαι.*

Εἰς τὰς ἐπεμβάσεις ταύτας τῶν αὐτοκρατόρων ἡ ἐκκλησία δὲν ὑπέκυπτε πάντοτε, ὅταν μάλιστα τὸν θρόνον τοῦ πατριάρχου κατεῖχον ἄνδρες ἰσχυροῦ χαρακτῆρος.

Μὲ ὅλα ὅμως ταῦτα ἡ ἐκκλησία ἐπροστατεῦετο ἰσχυρῶς ἀπὸ τὴν πολιτείαν. Π.χ. τὰ μοναστήρια καὶ αἱ ἐκκλησίαι δὲν ἐπλήρωνον οὐδένα φόρον. Τὰ ἀκίνητα κτήματα αὐτῶν δὲν ἐπωλοῦντο καὶ ἡ διαχείρισις τῶν εἰσοδημάτων τῶν ἤτο ἔργον τοῦ ἐπισκόπου.

Ἡ ἐκκλησία εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ νομοθετῇ καὶ ἐν γένει νὰ ἀποφασίζῃ περὶ τῶν ὑποθέσεών της. Ἡ Πολιτεία μόνον ἔπρεπε νὰ ἐπικυρώνη τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐκκλησίας. Ἡ ἐκκλησία ἀπεφάσιζε συνερχομένη εἰς συνόδους οἰκουμενικὰς ἢ ἐπαρχιακάς. Ἄλλοτε αἱ ἐπαρχιακαὶ σύνοδοι συνήρχοντο δύο φορὰς τὸ ἔτος. Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω συνόδων ἦτο καὶ ἡ *ἐνδημοῦσα* σύνοδος, ἡ ἀποτελουμένη ἀπὸ τοὺς εἰς τὴν Κων]πολιν εὐρισκομένους ἀρχιερεῖς.

46. Ὁ Ἱερὸς κλῆρος, ἡ ἱεραρχία καὶ τὰ Πατριαρχεῖα.

Διὰ νὰ γείνη τις κληρικὸς κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἔπρεπε νὰ ἔχη μόρφωσιν. Ἐξεπαιδεύοντο δὲ οἱ κληρικοὶ εἰς τὰς αὐτοκρατορικὰς σχολὰς καὶ εἰς τὰ μοναστήρια. Πᾶς τις ἠδύνατο νὰ γίνῃ κληρικὸς, ἀρκεῖ νὰ εἶχε τὰ ὑπὸ τῶν ἱερῶν κανόνων ὀριζόμενα προσόντα. Ὁ γάμος ἐπετρέπετο μέχρι τοῦ βαθμοῦ τοῦ πρεσβυτέρου, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ τελεσθῇ πρὸ τῆς ἱερωσύνης. Οἱ ἐπίσκοποι ἔπρεπε νὰ εἶναι ἔγγαμοι.

Τὸν ἀνώτερον κλῆρον ἀπετέλουν οἱ διάκονοι, οἱ πρεσβύτεροι

καὶ οἱ ἐπίσκοποι. Οἱ ἐπίσκοποι ἐξελέγοντο ὑπὸ τῶν κληρικῶν τῆς πόλεως καὶ τῶν προκριτῶν. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἐτηρεῖτο πάντοτε, διότι συχνὰ ἐπενέβαινον οἱ μητροπολίται, ἢ οἱ πατριάρχαι, ἢ ἡ πολιτικὴ ἐξουσία. Ἡ ἐκλογή τοῦ πατριάρχου ἐγίνετο ὡς ἑξῆς. Ὅταν ἐχίρουν ὁ πατριαρχικὸς θρόνος, ὁ βασιλεὺς ἀνήγγελε τοῦτο εἰς τὴν σύνοδον. Τότε ἡ σύνοδος συνήρχετο ἐπρότεινε τρεῖς ὑποψηφίους καὶ ὁ βασιλεὺς ἐξέλεγεν ἓνα ἐξ αὐτῶν. Ἐπειτα συνηθροίζοντο εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τῶν ἀνακτόρων, καὶ τότε ὁ αὐτοκράτωρ εἰς τὴν ἐκεῖ εὐρισκομένην σύνοδον καὶ τὴν σύγκλητον, ἔλεγε ποῖον ἐγκρίνει καὶ ἀκολούθως ἐγίνετο ἡ χειροτονία. Οἱ ἐπίσκοποι ἔζων ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐξ ἄλλων κανονικῶν ἐσόδων. Μετὰ τὸν θάνατόν των, τὴν περιουσίαν τὴν ὁποίαν ἀπέκτησαν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκληρονόμει ἡ ἐκκλησία. Μετὰ τὴν ἀπόσχισιν τῆς ἐκκλησίας τῆς Ῥώμης τὰ Πατριαρχεῖα περιορίσθησαν εἰς τέσσαρα. Τὸ τῆς Κων/πόλεως, Ἰαλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων. Οἱ πατριάρχαι εἶχον εἰς τὴν ἐξουσίαν των τοὺς μητροπολίτας καὶ οὗτοι τοὺς ἐπισκόπους. Ἀρχιεπίσκοποι ἐκαλοῦντο οἱ ἐπίσκοποι τῶν αὐτοκεφάλων ἐκκλησιῶν καὶ ἐν γένει οἱ μὴ ὑποκείμενοι εἰς μητροπολίτας. Οἱ μητροπολίται ἦσαν ἀνεξάρτητοι ἀναμεταξύ των, ἀλλ' ὑπέκειντο εἰς τὸν πατριάρχην.

Ἐξ ὅλων τῶν πατριαρχείων ἠκμαζε τὸ τῆς Κων/πόλεως, τὸ ὁποῖον ἐκαλεῖτο *οἰκουμενικόν*. Τοῦτο εἶχε μεγίστην δικαιοδοσίαν, διότι ἐκτὸς τῶν ἐπαρχιῶν αἱ ὁποῖαι ἀνήκον εἰς αὐτὸ κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον, προσετέθησαν ἡ Βουλγαρία καὶ ἡ Ῥωσσία. Ἦλθεν ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποίαν ὑπὸ τὸν πατριάρχην Κων/πόλεως ὑπήγοντο 80 μητροπολίται μετὰ 54 ἐπισκόπων. Τὸ πατριαρχεῖον Ἰαλεξανδρείας περιορίσθη σημαντικῶς. Ἐνῶ εἰς τοῦτο ἄλλοτε ὑπήγοντο 99 ἐπισκοπαί, τώρα μόλις ὑπάγονται 27. Τὰ ἴδια συνέβησαν καὶ εἰς τὰ πατριαρχεῖα Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων. Εἰς τὴν κατάπτωσιν τῶν Πατριαρχείων τούτων συνετέλεσαν αἱ μονοφυτικαὶ ἔριδες τῆς προηγουμένης περιόδου καὶ ἡ ἐπικράτησις τοῦ Ἰσλαμισμού.

47. Ὁ μοναχικὸς βίος

Εἰς τὴν περίοδον ταύτην ἀκμάζει ὁ μοναχικὸς βίος. Τοσοῦτος δὲ ἐνθουσιασμός παρατηρεῖται διὰ τοῦτον, ὥστε γίνονται μοναχοὶ ἄνθρωποι ἀνήκοντες εἰς τὰ ἀνώτερα στρώματα τῆς κοινωνίας καὶ μέλη ἀκόμη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας. Οἱ μοναχοὶ κατορθώνουν πολλά, διότι ἦσαν ἀνεξάρτητοι, εἶχον ἰσχυρὰν θέλησιν καὶ ἠδύνατον νὰ ἀντεπεξέρχωνται κατὰ πάσης αὐθαιρεσίας. Ὅμοίως αὐτοὶ ἐκαλλιέργουν τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας. Τὰ μοναστήρια ἦσαν σχολεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐμορφώνοντο ὅλοι σχεδὸν οἱ κληρικοί.

Ἐνεκα ὅμως τῶν διωγμῶν τῶν εἰκονομάχων κατὰ τῶν μοναχῶν καὶ ἐξ ἄλλων λόγων, παρατηρεῖται καί τις κατάπτωσης τοῦ μοναχικοῦ βίου. Πολλοὶ ἦσαν πλεονέκται, ἠγάπων τὰς φιλονικίας καὶ ἐν γένει ὁ βίος των ἦτο ἄτακτος. Διὰ τοῦτο οἱ φίλοι τῶν μοναχῶν συνίστων εἰς αὐτοὺς τὴν ἐγκράτειαν, τὴν ἐργασίαν καὶ τὴν προσευχὴν. Αἱ ἐλλείψεις αὗται τῶν μοναχῶν δὲν ἦσαν ἱκαναὶ νὰ σταματήσουν τὴν τάσιν τῆς ἐποχῆς πρὸς τὸν μοναχικὸν βίον, διότι καθ' ἑκάστην ἰδρύνοντο καὶ νέα μοναστήρια, Κοιτὶς δὲ τοῦ μοναχικοῦ βίου, ἀπέβη εἰς τὴν περίοδον ταύτην ἡ Κων/πολις. Εἰς ταύτην ἦτο ἡ μονὴ τῶν Ἀκοιμήτων, ἡ τοῦ Στουδίου, ἡ τῆς Περιβλέπτου καὶ ἄλλαι. Ἐπίσης μοναστήρια ἰδρύθησαν εἰς τὴν Βιθυνίαν καὶ εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Εἰς τὴν Πελοπόννησον ἰδρύθη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνοσ ἡ μονὴ τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, τοῦ Ὁσίου Λουκά εἰς τὴν Βοιωτίαν, τοῦ Δαφνίου εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ τῶν Μετεώρων.

Ἡ ἐστία ὅμως τοῦ μοναχικοῦ βίου ἀποβαίνει κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ Ἄθως. Κατὰ τὸν 9^{ον} αἰῶνα κάποιος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ὀνομαζόμενος Ἰωάννης Κολοβός, ὁ ὁποῖος ἦτο ἠγούμενος, ἦλθεν εἰς τὸν Ἄθωνα καὶ ἰδρυσεν τὸ πρῶτον μοναστήριον. Εἰς αὐτὸν ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος ἐδώρησεν ὀλόκληρον τὸν Ἄθωνα. Κατὰ τὸ ἔτος 924 ἰδρύθη ἐκεῖ ἡ μονὴ τοῦ Ξηροποτάμου ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ. Ὑπὸ τοῦ ἰδίου αὐτοκράτορος ἰδρύθη ἀκόμη ἡ μονὴ τῶν Ἰβήρων. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ μοναχοὶ τοῦ Ἄθωνος ὑπέφεραν ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Σαρακηνῶν, κατέφευγον οὗτοι εἰς τὰ ὄρεινά μέρη τῆς Χερσονήσου.

Ἄλλ' οἱ Σαρακηνοὶ οὗτοι πειραταὶ ἐξηφανίσθησαν καὶ τότε ὠδήγησεν ἐκεῖ ὁ μοναχὸς Ἀθανάσιος, ὀλόκληρον ἀποικίαν μοναζῶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἴδρυσεν τὴν μονὴν τῆς Ἁγίας Λαύρας.

Ἐπειδὴ ὅμως οἱ μοναχοὶ οὗτοι, ἐκτὸς τῆς προσευχῆς ἐργάζοντο, π.χ. ἦσαν κτηνοτρόφοι, ὑφαινον κ.λ. π., διὰ τοῦτο οἱ ὑπάρχοντες ἐκεῖ μοναχοὶ παρεπονέθησαν. Τότε ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ὁ Τσιμισκῆς ἠνάγκασε τοὺς ἀρχαίους μοναχοὺς τοῦ Ἁθωνοῦ νὰ ἐργάζονται καὶ αὐτοί. Ἀκολούθως ἰδρύθη ἡ μονὴ τοῦ Βατοπεδίου. Ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μονομάχου (1045) ἐξεδόθη ὁ κανονισμὸς τῶν μοναστηρίων τοῦ Ἁγ. Ὄρους. Κατὰ πρῶτον οἱ μοναχοὶ διηροῦντο εἰς 4 τάξεις. 1) τοὺς ἐρημίτας, οἱ ὅποιοι ἔζων μεμονωμένοι. 2) τοὺς ἐρημίτας, οἱ ὅποιοι ἔζων εἰς κελλία μαζὶ μὲ ἄλλους. 3) τοὺς ἰδιορρῦθμους, οἵτινες μόνον τὴν προσευχὴν εἶχον κοινήν, κατὰ δὲ τὰ ἄλλα ἔζων ἐντελῶς μόνοι των καὶ 4) **τοὺς κοινοβιάτας**, οἱ ὅποιοι εἶχον ἓνα ἰσόβιον ἠγουμένον, ὁ ὅποιος τοὺς ἐκυβέρνα καὶ εἶχον τὰ πάντα κοινά. Εἶχον ὁμοιόμορφον στολὴν καὶ τράπεζαν κοινήν. Ὄταν δὲ ἐργάζοντο ἡ ἐργασία κατενέμετο μεταξὺ των κανονικῶς ἐπίσης κατὰ τὸν κανονισμὸν τοῦτον ἀπηγορεύετο εἰς γυναῖκας νὰ ἐπισκέπτονται τὰς μονὰς τοῦ Ἁγ. Ὄρους.

Τὰ μοναστήρια τοῦ Ἁγ. ὄρους ὑπήγοντο ὑπὸ τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐλέγοντο σταυροπηγιακά, διότι, ὅταν ἰδρύνοντο, ἐνέπηγον ἐντὸς τῶν θεμελίων σταυρόν.

Ὅλαι σχεδὸν αἱ μοναὶ τοῦ Ἁγ. ὄρους σφύζονται μέχρι σήμερον. Ὁ ἀνωτέρω ἀναφερθεὶς κανονισμὸς ἰσχύει ἀκόμη. Καὶ σήμερον ὑπάρχουν ἐκεῖ μοναχοὶ πεπαιδευμένοι. Διασφύζονται σπουδαῖα ἔργα ἀρχιτεκτονικῆς καὶ ζωγραφικῆς, ἀπέραντοι βιβλιοθῆκαι καὶ πλῆθος κειμηλίων. Ὁ ἐπισκεπτόμενος τὸ Ἁγ. ὄρος νομίζει ὅτι ζῆ εἰς τὸν 10ον ἢ 11ον αἰῶνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

ΛΑΤΡΕΙΑ, ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ, ΗΘΗ

48. Θεία λειτουργία, έορταί, εικόνες, μυστήρια.

Τέχνη.

Ἡ θεία λειτουργία κατὰ τὴν περίοδον ταύτην μένει στάσιμος· εἶναι αὕτη ὅπως τῶν προηγουμένων περιόδων. Ὁ λόγος εἶναι ὅτι αὕτη διετυπώθη τελείως εἰς τὰς προηγουμένας περιόδους καὶ δὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ προστεθῆ τι. Μόνον, ὡς πρὸς τὰς έορτάς, παρατηροῦμεν ὅτι προσετέθησαν θεομητορικαὶ τινες έορταί, ὅπως ἡ έορτὴ τῶν Εἰσοδίων καὶ πολλαὶ έορταί τῶν Ἀγίων. Τὰς έορτάς, ὅπως καὶ ἄλλοτε καὶ τώρα ἡ έκκλησία έορτάζει μὲ ὀλονυκτίας διὰ νὰ σκορπίζη τὴν χαρὰν καὶ τὴν ἀγαλλίασιν. Εἰς τὰς έορτάς έξεφωνοῦντο λόγοι, οἵτινες έξύμνουν τὰ προτερήματα τῶν Ἀγίων καὶ τῶν μαρτύρων, ἐπίσης δὲ ἀνεγινώσκοντο τὰ μαρτυρολόγια (βιβλία περιέχοντα τοὺς βίους καὶ τὰ θαύματα τῶν ἁγίων). Ἡ έκκλησία έσέβετο, ὅπως κάμνει τοῦτο καὶ σήμερον, τὰ ἱερὰ λείψανα τῶν ἁγίων, ὅπως καὶ τὰς ἁγίας εἰκόνας.

Ὡς πρὸς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν παρατηροῦμεν, ὅτι ἐπὶ τῆς έποχῆς τῶν Κομνηνῶν, παρουσιάζεται νέα ἀκμὴ τῆς τέχνης (ἀπὸ τοῦ θ΄. β΄ αἰῶνος) τὴν ὁποίαν οἱ ἀρχαιολογολογοὶ καλοῦν χρυσοῦν έποχὴν. Οἱ ἀρχιτέκτονες τῆς έποχῆς ταύτης δὲν ἀκολουθοῦν τὸ παράδειγμα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγ. Σοφίας, διότι τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο τὸ θεωροῦν μὲν παραπολὺ σοφόν, ἀλλὰ πολὺ τολμηρόν. Ἐξ ἄλλου φρονοῦν, ὅτι οἱ θόλοι τῶν οἰκοδομημάτων κατὰ τὸ σχέδιον τοῦτο εἶναι πολὺ βαρεῖς καὶ χαμηλοί. Διὰ νὰ ἀποφευχθῆ δὲ τοῦτο, οἱ ἀρχιτέκτονες τῆς έποχῆς ταύτης, στήριζον τὸν θόλον ἐπὶ ἑνὸς τυμπάνου, τὸ ὁποῖον ὑψοῦται ἐπὶ τοῦ ὑποθολίου. Τότε ὁ θόλος γίνεται κομψὸς καὶ πολὺ ἑλαφρὸς. Τοιοῦτοι ναοὶ εἶναι ὁ ναὸς τοῦ Λαφνίου, ὁ ναὸς τοῦ Ἀγ. Ἐλευθερίου εἰς τὰς Ἀθήνας, τῶν Ἀγίων Θεοδώρων ἐπίσης, τῆς Ἀγ. Μονῆς εἰς τὸ Ναύπλιον, τῆς Καισαριανῆς καὶ τῆς Καπνικαρέας εἰς τὰς Ἀθήνας.

Ἐπίσης ἀπὸ τοῦ 13ου αἰῶνος μέχρι 1400 παρατηρεῖται νέα ἀναγέννησις τῆς τέχνης, διότι ἡ δυναστεία τῶν Παλαιολόγων ἠδύνησε αὐτάς. Ἡ τέχνη κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἐπηρεάζεται καὶ ἀπὸ τὴν Δυτικὴν. Θαυμάσια ἔργα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς εἶναι εἰς τὸν Μυστρᾶν ἢ Παντάνασσα, εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ὁ ναὸς τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων καὶ πλεῖστα ἐκκλησίαι τῶν μοναστηρίων τοῦ Ἁγ. ὄρους.

Ἐπίσης μετὰ τὰς εἰκονομαχικὰς ἔριδας ἀναπτύσσεται κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν, ἡ εἰκονογραφία. Τὰ θέματα τῆς εἰκονογραφίας, εἶναι συνήθως δογματικῶς περιεχομένου. Συνηθίζουσι κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν νὰ διακοσμοῦν ὀλόκληρον τὸν τοῖχον καὶ ὁ διάκοσμος φέρει χαρακτῆρα λειτουργικὸν καὶ δογματικόν. Ὑπὸ τὸν θόλον ζωγραφίζεται ὁ Χριστὸς ὡς Παντοκράτωρ, ὁ ὁποῖος διὰ τοῦ βλέμματός του βλέπει ὀλόκληρον τὸν κόσμον. Κάτωθεν τοῦ Παντοκράτορος ζωγραφίζονται οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ προφῆται, ἐπὶ τῶν ὑποθολίων δὲ οἱ εὐαγγελισταί. Ἐνωθεν τῆς Ἁγ. Τραπέζης ἐπὶ τῆς ἀψίδος, ἢ Θεοτόκος (ἢ Πλατυτέρα). Ὑπὸ αὐτὴν οἱ ἀρχάγγελοι καὶ ἡ θεία κοινωμία. Ὁ κυρίως ναὸς καὶ ὁ νάρθηξ ζωγραφίζεται μὲ ἐπεισόδια τοῦ βίου τοῦ Χριστοῦ, τῆς Θεοτόκου καὶ τῶν ἁγίων. Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν γίνεται καὶ χοῆσις ψηφιδωτῶν. Τὰ σπουδαιότερα ψηφιδωτὰ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς σφύζονται εἰς τὸ Δαφνίον, εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ εἰς τὴν Λεβιάδειαν, εἰς τὸν Ἁγ. Μᾶρκον τῆς Βενετίας καὶ ἄλλαχού.

Ἀπὸ τοῦ 15ου αἰῶνος οἱ ζωγράφοι ἐμπνέονται ἀπὸ ἐπεισόδια ἀναφερόμενα εἰς τὰ ἀπόκρυφα εὐαγγέλια καὶ δίδουν εἰς τὰ ἔργα των χαρακτῆρα διηγηματικόν. Τοιαῦτα ἔργα βλέπει τις εἰς τὸν Μυστρᾶν, τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἄλλαχού.

Τὰ μυστήρια ἐκτελοῦνται, ὅπως καὶ κατὰ τὰς προηγουμένας περιόδους καὶ εἶναι ἑπτὰ, τὰ γνωστὰ εἰς ἡμᾶς.

Τελεῖται κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἡ λειτουργία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου εἰς ὁρισμένας ἡμέρας καὶ ἡ τοῦ Ἁγίου Χρυσόστομου συνήθως. Ἐτελεῖτο δὲ αὕτη ἐπὶ καθηγιασμένης Τραπέζης καὶ ἀπηγορεύετο δύο λειτουργίαι νὰ γίνουσι τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐπὶ τῆς αὐτῆς Τραπέζης.

49. Τὰ ἤθη τῶν Χριστιανῶν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ὑπῆρχον βεβαίως καὶ ἄνθρωποι εὐσεβεῖς, ὅπως καὶ εἰς τὰς προηγουμένας περιόδους καὶ τοιούτους ἠδύνατό τις νὰ εὔρη ὄχι μόνον μεταξὺ τῶν μοναχῶν καὶ τῶν λαϊκῶν τάξεων, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν αὐτοκρατόρων ἀκόμη. Ἐπίσης τῆς εὐσεβείας ταύτης ἦσαν οἱ πολυάριθμοι ξενῶνες, τὰ πτωχοκομεῖα, τὰ νοσοκομεῖα, καὶ τὰ παντὸς εἶδους φιλανθρωπικὰ καταστήματα, τὰ ὁποῖα εὐρίσκοντο εἰς ἀπάσας τὰς πόλεις. Ἐπίσης ἀπὸ εὐσεβείαν παρακινούμενοι οἱ ἄνθρωποι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἔκτισαν μεγαλοπρεπεστάτους ναοὺς ἐκ τῶν ὁποίων τινὲς σώζονται μέχρι σήμερον. Εἰς τὰ μοναστήρια ὑπῆρχον ἄνδρες καὶ γυναῖκες τοὺς ὁποίους ἐθαύμαζον πάντες διὰ τὸν αὐστηρὸν αὐτῶν βίον, διὰ τὴν εὐσεβειάν των καὶ τὴν ἀρετὴν των ἔν γένει.

Μετὰ μεγάλης εὐχαριστήσεως οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἤσκουν τὴν ἐλεημοσύνην.

Ἄλλὰ μὲ ὅλα αὐτὰ οἱ Χριστιανοὶ τῆς περιόδου ταύτης ὑπολείπονται τῶν Χριστιανῶν τῶν ἄλλων ἐποχῶν. Ἡ θρησκεία τοὺς περισσοτέρους δὲν ἐξωογόνει καὶ δὲν τοὺς ἐπέβαλλε τὸ πνεῦμα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δίδει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν δύναμιν νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν. Οἱ Χριστιανοὶ φοιτοῦν εἰς τοὺς ναοὺς, παρακολουθοῦν τὰς ἱεροτελεστίας καὶ δεικνύουν μέγα ἐνδιαφέρον κατὰ τὰς θρησκευτικὰς συζητήσεις. Ὅλα ὅμως αὐτὰ ἦσαν ἐξωτερικαὶ ἐκδηλώσεις.

Οἱ αὐτοκράτορες π. χ. παρακολουθοῦν τὰς ἱερὰς ἀκολουθίας, κτίζουσι μεγαλοπρεπεῖς ναοὺς, ψάλλουσι οἱ ἴδιοι εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ συγγράφουσι ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους. Συγχρόνως ὅμως διαπράττουσι ἀπανθρωποτάτας πράξεις. Ἐκτυφλώνουσι ἐχθροὺς των, ἀκρωτηριάζουσι, φονεύουσι τοὺς προκατόχους των καὶ ἔν γένει τινὲς φέρονται μὲ βαρβαρότητα.

Καὶ αἱ λαϊκαὶ μᾶζαι δὲν ἔχουσι σαφῆ ἰδέαν τῆς θρησκείας. Ὁ λαὸς φοβεῖται τὰ θεῖα, ἀλλὰ πιστεύει εἰς τὰς προλήψεις καὶ εἰς τὰς μαγείας. Τοῦτο συνέβαινε, διότι ἐπεκράτει μεγάλη ἀμάθεια.

Πολλοὶ ὑπανδρεύοντο καὶ τέσσαρας καὶ πέντε φορὰς καὶ ἄλλοι πάλιν δὲν ἐσέβοντο τὴν ἀργίαν τῆς Κυριακῆς.

Ἄλλὰ καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν κληρικῶν δὲν ἦσαν καλύτεροι. Ἐκ τούτων ἄλλοι ἐχρηματίζοντο, χωρὶς νὰ φοβοῦνται, εἴτε κλέπτοντες τὰ εἰσοδήματα τῶν μοναστηρίων, εἴτε ἐμπορευόμενοι τὸ ὑψηλὸν ὑπόουγμα τῆς ἱερωσύνης, εἴτε ἀσκούντες τὴν μαγείαν καὶ ἄλλας διαβολικὰς πράξεις ἐκτελοῦντες.

Ἡ ὑποκρισία πολλάκις ἀντικαθίστα τὴν πραγματικὴν εὐσέβειαν. Κατὰ τὸν φόνον τοῦ Βάρδα π.χ.οἱ συνωμόται συννοοῦνται, ὅτι ἡ κατάλληλος στιγμή τοῦ φόνου θὰ ἦτο, ὅταν θὰ ἐγίνετο τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ· ἔκαμε λοιπὸν τις τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ καὶ μετὰ τοῦτο ἐπετέθησαν κατ' αὐτοῦ καὶ τὸν ἐφόνευσαν. Ἄλλὰ καὶ σκληρότης τις διέκρινε τοὺς ἀνθρώπους τῆς περιόδου ταύτης. Εἶναι συχνόταται αἱ τυφλώσεις, αἱ ἀποκοπαὶ τῆς ὀφθῆος καὶ ἐν γένει οἱ παντὸς εἴδους ἀκρωτηριασμοί.

Ὡστε ἐνῶ ὑπῆρχε ἀληθῆς εὐσέβεια καὶ ἀληθῆς ἀρετή, παρατηροῦνται καὶ ἠθικαὶ ἐλλείψεις. Ἡ ἐπίσημος ἐκκλησία εἰργάζεται πρὸς καταπολέμησιν τῶν ἠθικῶν ἐλλείψεων, μεταχειριζομένη πρὸς τοῦτο πᾶν μέσον συντελεστικόν, ὅπως τὸ κήρυγμα καὶ τὴν ἀποστολὴν πατριαρχικῶν ἐγκυκλίων. Προσεπάθει ἐπίσης διὰ τῶν θείων μυστηρίων, ὅπως π. χ. διὰ τοῦ μυστηρίου τῆς θείας ἔξομολογήσεως, νὰ κινήσῃ τοὺς πιστοὺς εἰς μετάνοιαν καὶ νὰ μεταδώσῃ εἰς αὐτοὺς τὴν θεῖαν χάριν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

50. Θεολογικὴ φιλολογία καὶ οἱ κυριώτεροι ἀντιπρόσωποι ταύτης.

Ἡ εἰκονομαχία ἐπέφερε εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος κατάπτωσιν τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν. Τότε πλεῖστα μοναστήρια κατεστράφησαν μετὰ τῶν βιβλιοθηκῶν. Ἐπίσης πολλοὶ μοναχοί, οἱ ὅποιοι ἐπεδίδοντο εἰς τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας, κατεδιώχθησαν.

Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος ἀρχίζει ἀναγέννησις τῶν γραμμα-

των. Ἐν ᾧ ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἐλησμονήθησαν, αἴφνης οἱ Βυζαντινοὶ στρέφουν πάλιν τὴν προσοχὴν των πρὸς τὰ ἀθάνατα ἔργα τῶν προλατόρων των καὶ ἀρχίζει πάλιν ὁ θαυμασμὸς πρὸς αὐτά. Δὲν παράγουν νέα ἔργα, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην οἱ σοφοί, ἀλλὰ διατηροῦν τὰ ἀρχαῖα καὶ καταβάλλουν μεγίστας προσπάθειάς νὰ τὰ ἐννοήσουν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ περίοδος αὕτη θέτει τὰς βάσεις τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ.

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν γραμμάτων βαίνει καὶ ἡ θεολογία. Αὕτη ἀπὸ τοῦ βου αἰῶνος ἔπαυσε νὰ εἶναι δημιουργική. Μετὰ τὴν μεγίστην ἀκμὴν τῆς θεολογίας κατὰ τὸν Δ' καὶ Ε' αἰῶνα ἀρχίζει ἡ κατάπτωσις, διότι μετὰ μεγίστην ἀκμὴν ἀρχίζει ἡ παρακμὴ. Διὰ τοῦτο οἱ μετὰ ταῦτα θεολόγοι, ἐπεξεργάζονται τὰ συγγράμματα τῶν θεολόγων τοῦ Δ' καὶ Ε' αἰῶνος καὶ ἐν γένει συναθροίζουσι τοὺς καρπούς τῆς πνευματικῆς ἐκείνης εὐφορίας.

1. Ὁ ἐπιφανέστερος τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων τῆς ἐποχῆς ταύτης ὑπῆρξεν ὁ **Μέγας Φώτιος**. Οὗτος ἦτο στήριγμα τῆς ὀρθοδοξίας, πολέμιος τοῦ παπισμοῦ καὶ μέγας ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν. Ὁ Φώτιος συνεκέντρωνε μέγιστα πνευματικὰ προσόντα καὶ διὰ τοῦτο συνεσώρευσε εἰς τὸν ἑαυτὸν του ὅλας τὰς ἐπιστημονικὰς γνώσεις τῆς ἐποχῆς του καὶ ἀπέβη πολυμαθέστατος. Συγχρόνως ἠδύνατο νὰ κρίνῃ μετὰ κύρους καὶ ὅλα τὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς του πνευματικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ ἔργα. Ἦτο φιλόλογος, θεολόγος, ἱατρὸς καὶ μαθηματικός. Ἐν ἓκ τῶν σπουδαιότερων ἔργων του ἦτο ἡ **μυριόβιβλος**. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι μία γραμματολογία, εἰς τὴν ὁποίαν κρίνει καὶ ἀναλύει τὰ 279 συγγράμματα. Ἐκτὸς τούτου συνέγραψε τὰ **Ἀμφιλόχεια**, εἰς τὰ ὁποῖα λύει διαφόρους ἀπορίας, τὸ **Σύνταγμα** τῶν κανόνων καὶ ἄλλα.

2. Ἄλλος συγγραφεὺς κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ὑπῆρξεν ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, ὁ ὁποῖος ἦτο υἱὸς τοῦ αυτοκράτορος Λέοντος τοῦ σοφοῦ. Οὗτος συνέγραψε τὸ περισπούδαστον ἔργον **περὶ τῆς Βασιλείου τάξεως**. ἀπὸ τὸ ὁποῖον μανθάνομεν, ὅλας τὰς ἐθιμοτυπίας τῶν ἀνακτόρων καὶ ἄλλα.

Ἐπίσης σπουδαῖοι συγγραφεῖς ἦσαν καὶ οἱ κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα ἀκμάσαντες **Συμεὼν ὁ μεταφραστὴς**, ὁ ὁποῖος συνέγραψε

τοὺς βίους τῶν ἁγίων *καὶ ὁ Οἰκουμένιος*, ὁ ὁποῖος ἔγραψεν ἐρμηνείαν εἰς τὰς Πράξεις τῶν ἀποστόλων, τὰς ἐπιστολάς τοῦ Παύλου καὶ τὰς καθολικὰς τοιαύτας.

Ἄλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Κομνηνῶν (1057-1185) ἤκμασεν ἡ θεολογία καὶ τὰ γράμματα ἐν γένει. Ὅλα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας ταύτης ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἦσαν σοφοί, ὅπως ἡ Εὐδοκία ἡ κόρη τοῦ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ καὶ Ἄννα ἡ κόρη τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ.

4. Σπουδαῖος θεολόγος καὶ συγγραφεὺς γενικῶς κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα εἶναι ὁ *Μιχαὴλ ὁ Ψελλός*. Οὗτος ἐγεννήθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ 1020 καὶ ἀπέθανε τὸ 1106. Ὄνομάζετο *ἀνὴρ σοφώτατος καὶ τῶν φιλοσόφων ὑπάτος*. Ὅπως ὁ Φώτιος, ὡσαύτως καὶ ὁ Ψελλός ἦτο θεολόγος, φιλόσοφος, μαθηματικός, ἰατρός καὶ ρήτωρ. Εἰς ὅλους αὐτοὺς τοὺς κλάδους ἔγραψε σοφὰ συγγράμματα.

5. Μεταξὺ τῶν ἀρίστων ἐλίσης θεολόγων κατατάσσομεν τὸν *Εὐθύμιον τὸν Ζυγαβινόν*, ὅστις ἔγραψεν ἐρμηνείαν εἰς ὅλην τὴν Κ. Δ. ἐκτὸς τῆς Ἀποκαλύψεως. Διαπρεπέστατοι συγγραφεῖς ὑπῆρξαν ἀκόμη, ὁ Εὐστάθιος ὁ Θεσσαλονίκης, ὁ Θεόδωρος Βαλσαμών, Νεῖλος Καβάσιλας καὶ ὁ γνωστὸς ἐχθρὸς τῆς ἐνώσεως Μᾶρκος ὁ Εὐγενικός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄.

ΑΙ ΑΠΟ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΑΠΟΣΧΙΣΘΕΙΣΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ

1. *Νεστοριανοί*. Οὗτοι εἶναι οἱ ἀναγνωρίζοντες, ὡς ὀρθὴν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Νεστορίου, περὶ τῆς ὁποίας ὠμιλήσαμεν εἰς τὴν προηγουμένην περιόδον καὶ οἱ ἀπορρίπτοντες τὴν σύνοδον τῆς Ἐφέσου (431).

Κέντρον τῶν αἰρετικῶν τούτων ἀπέβη ἡ Περσία. Οἱ βασιλεῖς τῶν Περσῶν καὶ κατοπιν οἱ Ἀραβες ὑπεστήριξαν αὐτοὺς εἴτε, διότι ἦσαν ἐχθροὶ τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους, εἴτε, διότι ἀπὸ αὐτοὺς παρελάμβανον τοὺς γραμματεῖς, ἰατροὺς καὶ ἄλλους πολιτικούς ἀρχοντας, ἐπειδὴ οὗτοι ἦσαν πεπαιδευμένοι. Κατὰ τὴν ἐπο-

χήν ταύτην εὐημέρουν οἱ Νεστοριανοὶ καὶ διέδωσαν τὴν αἵρεσίν των εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἀνατολῆς ἰδίως δὲ εἰς τὴν Κίαν.

Ὁ Πατριάρχης αὐτῶν εἶχε τὴν ἔδραν του εἰς τὴν Σελεύκειαν καὶ ἀργότερον τὴν μετέφερεν εἰς τὸ Βαγδάτιον.

Ἐπὶ τῆς Ἀραβικῆς κατοχῆς τῆς Περσίας συμπίπτει ἡ μεγίστη ἀκμὴ τῶν Νεστοριανῶν, ὅχι μόνον εἰς τὴν θεολογίαν, ἀλλ' εἰς ὅλας τὰς ἐπιστήμας. Μετέφρασαν πλείστα ὅσα Ἑλληνικὰ ἔργα εἰς τὴν Ἀραβικὴν. Εἰς τὴν δύσιν μάλιστα ἔγιναν γνωστοὶ οἱ Ἑλληνες συγγραφεῖς ἀπὸ τὰς μεταφράσεις αὐτάς.

Αἱ θρησκευτικαὶ διαφοραὶ αὐτῶν ἦσαν αἱ ἑξῆς : ἀπέρριπτον τὴν ὀνομασίαν Θεοτόκος, τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων καὶ τῶν ἁγίων λευφάνων καὶ ἐπέτρεπον τὸν γάμον εἰς ὅλους τοὺς κληρικούς.

2. Ἀρμενικὴ ἐκκλησία. Οἱ Ἀρμένιοι ἀπεσχίσθησαν μετὰ τὴν σύνοδον τῆς Χαλκηδόνος (451) καὶ ἐνέμενον εἰς τὴν γνώμην τοῦ Εὐτυχοῦς, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις τοῦ Χριστοῦ ἀπεροφήθη ὑπὸ τῆς θείας. Πολλὰ ἀπόπειραι ἐγένοντο νὰ ἐνωθοῦν μὲ τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν, ἀλλ' ἀπέτυχον. Αἱ διαφοραὶ τῶν δύο ἐκκλησιῶν εἶναι αὗται. Δὲν ἀναμειγνύουν τὸν οἶνον μὲ ὕδωρ εἰς τὸ μυστήριον τῆς θείας εὐχαριστίας, κάμνουν χρῆσιν ἄζύμων καὶ ὄχι ἐνζύμου ἄρτου, ὅπως πράττει ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησία. Ἀφαιροῦν μερικὰ χωρία ἀπὸ τὰ εὐαγγέλια, τὰ ὅποια φανερώνουν, ὅτι ὁ Κύριος ἦτο καὶ τέλειος ἄνθρωπος. Εἰς τὸ μυστήριον τοῦ χρίσματος μεταχειρίζονται ἔλαιον σησάμινον. Τὴν ἑορτὴν τῶν Χριστουγέννων ἑορτάζουν τὴν 6ην Ἰανουαρίου. Παραδέχονται ὅμως τὰ ἑπτὰ μυστήρια. Τὴν θείαν εὐχαριστίαν μεταδίδουν καὶ ὑπὸ τὰ δύο εἶδη (σῶμα καὶ αἷμα), τὸ βάπτισμα τελοῦν διὰ τριττῆς καταδύσεως.

3. Ἰακωβίται. Οἱ μονοφυσῖται τῆς Παλαιστίνης καὶ τῆς Συρίας ὀνομάσθησαν Ἰακωβῖται, ἔκ τινος μοναχοῦ Ἰακώβου, ὁ ὁποῖος ἀνεσυνέταξεν αὐτούς, διότι ἐπρόκειτο νὰ διαλυθοῦν. Καὶ οὗτοι ἀπέρριπτον τὴν σύνοδον τῆς Χαλκηδόνος· εἰς τὴν θείαν εὐχαριστίαν ἐκτὸς τοῦ ἐνζύμου ἄρτου, μετεχειρίζοντο ἔλαιον καὶ ἄλας, τοὺς δὲ ἐπισκόπους αὐτῶν ἐξέλεγον διὰ κλήρου.

4. Κόπται. Τὴν μονοφυσιτικὴν διδασκαλίαν ἠσπάσθησαν καὶ οἱ Ἰθαγενεῖς τῆς Αἰγύπτου, οἵτινες ὀνομάζονται Κόπται (Αἰγύ-

πιοι). Οὗτοι ἐκτὸς τῶν τριῶν πρώτων οἰκουμενικῶν συνόδων δὲν παραδέχονται ἄλλην. Τῆς λειτουργίας των συντάκτης ὑπῆρξεν ὁ Κύριλλος. Παραδέχονται τὰ ἑπτὰ μυστήρια, πιστεύουν, ὅτι ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος εἰς τὴν θεϊαν εὐχαριστίαν, μετὰ τὴν εὐλογία, μεταουσιῶνται εἰς ἀληθὲς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου. Διατηροῦν ὅμως τὴν περιτομὴν καὶ τὴν ἑορτὴν τοῦ Σαββάτου. Τὴν αὐτὴν πίστιν μὲ τοὺς Κόπτας ἔχει καὶ ἡ ἐκκλησία τῆς Ἀβυσσηνίας.

5. Μαρωνῖται. Οὗτοι ἦσαν λείψανα τῶν παραδεχομένων, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶχεν μόνον μίαν θέλησιν. Ἐπειδὴ δὲ ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη κατεδιώχθησαν, κατέφυγον εἰς τὸ Μοναστήριον τοῦ Ἀγ. Μύρωνος, τὸ ὁποῖον ἦτο εἰς τὸ ὄρος Λίβανος καὶ διὰ τοῦτο ὠνομάσθησαν Μαρωνῖται.

Οἱ Μαρωνῖται αὐτοὶ ἔζων εἰς τὰ ὄρη καὶ ἦσαν ἀνεξάρτητοι. Ὅταν ἦλθον εἰς αὐτὰ τὰ μέρη οἱ σταυροφόροι, τοὺς ἔπεισαν καὶ ἠνώθησαν μὲ τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν, ὑπὸ τὸν ὄρον ἡ λειτουργία των νὰ γίνεται εἰς Συριακὴν γλῶσσαν, νὰ μεταδίδουν τὴν θεϊαν εὐχαριστίαν ὑπ' ἀμφοτέρα τὰ εἶδη καὶ οἱ κληρικοί των νὰ εἶναι ἔγγαμοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Ἡ ΔΥΤΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ ΤΑΥΤΗΝ

51. Αὔξησης τῆς δυνάμεως τῶν παπῶν ἐν γένει. Οἱ πάπαι Γρηγόριος ὁ Ζ΄. Ἰννοκέντιος ὁ Γ΄. καὶ Βονιφάτιος ὁ Η΄.

Κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν περίοδον οἱ πάπαι ἐξήτουν νὰ θεωροῦνται ἡ κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἀπῆτουν, ὅπως πᾶσαι αἱ ἐκκλησῖαι ἀναγνωρίζουν τὸ πρωτεῖον τοῦ πάπα. Καὶ τοῦτο μὲν ἐδέχθησαν αἱ ἐκκλησῖαι τῆς δύσεως, ἐνῶ εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἐξ αἰτίας τῶν ἀπαιτήσεων τούτων προεκλήθη τὸ σχίσμα.

Τώρα οἱ πάπαι ἐκτὸς τῆς πνευματικῆς ἐξουσίας ἀπέκτησαν καὶ κοσμικὴν. Ὁ βασιλεὺς τῶν Φράγκων, ὁ Πιπῖνος, ἔσωσε τὴν Ῥώμην ἀπειλουμένην ὑπὸ τῶν Λογγοβάρδων καὶ ἐδώρησεν αὐτὴν εἰς τὸν πάπαν (754).

Ἀργότερον ἐπεκύρωσε τὴν δωρεὰν ταύτην Κάρολος ὁ μέγας (774) καὶ ἠῤῥξῆσεν ἀκόμη τὸ παλικὸν κράτος. Οἱ πάπαι πλέον ἦσαν ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τὸ Βυζάντιον, ἀλλ' ὑπετάχθησαν εἰς τοὺς βασιλεῖς τῶν Φράγκων, διότι οὗτοι ἐνόμιζον ὅτι ἦσαν ὑπάλληλοί των καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν αὐτῶν κράτος δὲν ἐπλήρωσε μόνον φόρους, ἐνῶ κατὰ τὰ ἄλλα διετέλει ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῶν βασιλέων τῶν Φράγκων. Οἱ πάπαι ὅμως μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας ἀπέκτησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των (875) ἐπὶ Καρόλου τοῦ Φαλακροῦ.

Ἀπὸ τοῦ 12ου ὅμως αἰῶνος ἀρχίζει ἡ μεγίστη ὕψωσις τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας, διότι ὁ πάπας συνεκέντρωσε πᾶσαν τὴν πνευματικὴν καὶ πολιτικὴν ἐξουσίαν, εἰς τὴν δύσιν. Ὁ πάπας ἐκεῖνος, ὅστις εἰργάσθη ἀποκλειστικῶς ὑπὲρ τῆς ἰδέας ταύτης ἦτο ὁ Γρηγόριος ὁ Ζ' (1073-85).

Ὅταν οὗτος ἀνέβῃ εἰς τὸν Παλικὸν θρόνον, ἡ ἐκκλησία εἶχεν ὑποταχθῆ εἰς τὴν πολιτείαν, ἡ πίστις πρὸς τὴν θρησκείαν ἦτο ψυχρά, οἱ ἡγεμόνες καὶ οἱ κληρικοὶ συνήθροιζον μόνον χρήματα καὶ ὁ λαὸς εὕρισκετο ψυχικῶς εἰς ἀθλίαν κατάστασιν.

Ἐκτὸς δὲ τούτου ἔστερεῖτο καὶ παντὸς μέσου διὰ νὰ συντηρηθῆται. Διὰ τοῦτο ὁ πάπας αὐτὸς ἐσκέφθη νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τὸν κόσμον τὴν **θεοκρατίαν**. Οὗτος ἐνόμιζεν ὅτι ὁ πάπας εἶναι ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ διὰ τοῦτο πᾶσα ἐξουσία, εἴτε πνευματικὴ εἶναι αὕτη, εἴτε κοσμικὴ, ἔπρεπε ν' ἀπορρέῃ ἀπὸ αὐτόν. Αὐτὸς πρέπει νὰ κρίνῃ ὅλους, χωρὶς νὰ δίδῃ λόγον εἰς οὐδένα. Οἱ κοσμικοὶ ἡγεμόνες διὰ νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὴν θέσιν των ἔπρεπε νὰ λάβουν τὴν ἔγκρισιν ἀπὸ τὸν πάπαν. Ὅπως ἡ σελήνη φωτίζεται ἀπὸ τὸν ἥλιον, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ ἡ πολιτικὴ ἐξουσία φωτίζεται ἀπὸ τὴν θεϊκὴν, τὴν ὁποίαν κατέχει μόνον ὁ πάπας.

Διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τοῦτο οὗτος, ἐκτύπησε τὴν σιμωνίαν, ἔλαβεν ἀδυστηρὰς ἀποφάσεις ὑπὲρ τῆς ἀγαμίας τοῦ κλήρου καὶ ἠγωνίσθη, νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτὸν ἡ ἐκλογή τῶν ἐπισκόπων καὶ τῶν λοιπῶν κληρικῶν. Εἰς τὰς ἀποφάσεις ταύτας τοῦ πάπα ἀντετάχθη ὁ Ἑρρίκος ὁ Δ'. Τότε οὗτος τὸν ἠπέλιψεν, ὅτι θὰ τὸν ἀφορίσῃ ἀλλ' ὁ Ἑρρίκος δὲν ἔδωκεν οὐδεμίαν σημασίαν εἰς τὴν ἀπειλὴν ταύτην. Ἀμέσως ὁ πάπας συνεκάλεσε σύνοδον εἰς τὴν

Ῥώμην, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπεφασίσθη νὰ στερηθῆ ὁ Ἑρροϊκὸς τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, οἱ δὲ ὑπῆκοοὶ του νὰ ἀπαλλαγοῦν τοῦ ὄρκου, τὸν ὁποῖον εἶχον δώσει εἰς αὐτόν. Ἐπειδὴ ὁ λαὸς δὲν ἀνεγνώριζε πλέον τὸν Ἑρροϊκόν, ἔρχεται οὗτος εἰς τὴν Ῥώμην καὶ μένει, εἰς ἐποχὴν χειμῶνος, τρεῖς ὁλοκλήρους ἡμέρας νηστικὸς καὶ ἀνυπόδητος εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ παπικοῦ ἀνακτόρου καὶ ἐπὶ τέλους ἔλαβε τὴν συγχώρησιν ἀπὸ τὸν πάπαν.

Ἐπίσης εἰς τὴν μεγίστην ἀκμὴν τῆς παπικῆς δυνάμεως συνετέλεσε καὶ ὁ Ἰννοκέντιος, ὅστις ἐκτὸς τῶν ἄλλων πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν του προσόντων, ἦτο καὶ πολυμαθέστατος. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του ὁ παπισμὸς παρουσιάζει τὴν μεγίστην του δύναμιν. Ὁ πάπας θεωρεῖται, ὡς ἀνιπρόσωπος τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Πανταχοῦ διατάσσει καὶ αἱ διαταγαὶ του ἐκτελοῦνται. Ἐπίσης ὑπὲρ τοῦ μεγαλείου τοῦ παπισμοῦ εἰργάσθη καὶ ὁ Βονιφάτιος ὁ Η΄ (1303), ὅστις ὑπῆρξεν εὐφρέστατος, μὲ μεγάλην θέλησιν, ἀλλὰ πολὺ φίλαρχος καὶ ἐμπαθῆς.

52. Ὁ μοναχικὸς βίος εἰς τὴν δύσιν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην.

Οἱ μοναχοὶ εἰς τὴν δύσιν προσέφερον πολλὰς ὑπηρεσίας. Οὗτοι δὲν ἀπέφευγον τὴν θεωρίαν ἀλλ' ἔδιδον μεγάλην σημασίαν καὶ εἰς τὴν πράξιν, διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὸν κόσμον καὶ τὴν ἐκκλησίαν ἐφάνησαν πολὺ ὠφέλιμοι. Τὰ μόνα σχολεῖα ποῦ ἦσαν εἰς τὴν δύσιν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἦσαν εἰς τὰ μοναστήρια. Οἱ μοναχοὶ ἐξ ἄλλου εἰργάσθησαν ὄχι μόνον νὰ ἐκπολιτίσουν τοὺς βαρβάρους τότε λαοὺς τῆς δύσεως, ἀλλὰ καὶ ἀπεράντους ἐκτάσεις ἐκαλλιέργησαν· τὰ μοναστήρια ἦσαν ἄσυλα τῶν δυστυχῶν καὶ εἰς αὐτὰ κατέφευγον διὰ νὰ παρηγορηθοῦν, ὄχι μόνον ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ ἀλλὰ καὶ οἱ ἡγεμόνες ἀκόμη. Ἡ παρουσία τῶν μοναστηρίων εἶχεν ἀξιοθῆ πολὺ, διότι εἰς ταῦτα ἐγίνοντο πλεῖσται δωρεαί, ἄλλως τε καὶ οἱ μοναχοὶ εἰργάζοντο. Ὅλα τὰ μοναστήρια ἐξηρηθῆσαν ἀπὸ τοὺς πάπας, διὰ τοῦτο οὗτοι εἶχον τοὺς μοναχοὺς τυφλά των ὄργανα.

Ἐπειδὴ ὁμοῦς ὁ μοναχικὸς βίος παρουσιάζεν ἐλλείψεις, ἐγέ-

νοντο πολλά ἀπόπειραι μεταρρυθμίσεώς των. Ἰδρῦθησαν διάφοροι μοναχικοὶ σύνδεσμοι ἢ τάγματα, τὰ ὁποῖα ἐκτὸς τῆς ἐγκρατείας, ἐκαλλιέργουν καὶ τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας. Οἱ ὀπαδοὶ ἐκάστου τάγματος ἐφόρουν ἰδιαιτέραν στολὴν καὶ ἐπέδιωκον ὠρισμένον σκοπόν· π.χ. ἄλλο τὴν καταπολέμησιν τῶν αἰρετικῶν, ἄλλο τὴν περίθαλψιν τῶν πασχόντων κλπ. Ἀργότερον τὰ τάγματα ταῦτα ἀπέκτησαν ὑψίστην δύναμιν καὶ ἐγένοντο τὸ μόνον στήριγμα τοῦ παπισμοῦ. Διὰ τοῦτο ὁ πάπας ἠνύνησε πολὺ τοὺς μοναχοὺς· ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς καὶ οἱ ἡγεμόνες τοὺς ἐτίμων πολὺ. Ἀρχαιότερα τάγματα ἦσαν τὸ τῶν Κιστερσιανῶν, οἱ ὁποῖοι ἐφόρουν λευκὴν κουκούλαν· κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα τὸ τάγμα τοῦτο ἠρίθμει 2.000 ἀνδρικὰ καὶ 6.000 γυναικεῖα μοναστήρια· τὸ τῶν Αὐγουστιανῶν καὶ ἄλλα. Ἀλλὰ σπουδαιότατα ἀπέβησαν τὰ τάγματα τῶν Φραγκισκανῶν καὶ τῶν Δομινικανῶν, τὰ τῶν ἐπαιτῶν λεγόμενα. Ἡ δύναμις των ἦτο τόσον μεγάλη, ὥστε πολλοὶ προερχόμενοι ἐκ τῶν ταγμάτων τούτων ἐγιναν καὶ πάπαι. Αὐτοὶ ἐχρησίμευον ὡς διδάσκαλοι τῶν ἡγεμόνων, αὐτοὶ ἐκυβέρνησαν τὸν λαόν, εἰς αὐτοὺς εἶχεν ἐμπιστευθῆ ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία τὸ κήρυγμα καὶ τὴν ἐξομολόγησιν. Ἀκόμη καὶ σήμερον τὰ τάγματα ταῦτα ἐξασκοῦν μεγίστην ἐπιρροὴν εἰς τὴν Δυτικὴν ἐκκλησίαν.

Ἐκ τούτων, τὸ τῶν Φραγκισκανῶν ἰδρῦθη ὑπὸ τοῦ Φραγκίσκου. Οὗτος κατήγετο ἀπὸ τὸ Ἀσίζιον τῆς Οὐμβρίας (Ἰταλίας). Εἶχε μεγάλην περιουσίαν, ἀλλὰ τὴν ἀφῆκε διὰ τοὺς πτωχοὺς. Αὐτὸς δὲ διήρχετο τὰ διάφορα μέρη καὶ ἐκήρυττε μετάνοιαν· διὰ νὰ τρέφεται δὲ εἶχε γίνει ἐπαίτης. Ὁ πάπας Ἰννοκέντιος ὁ Γ' τοῦ ἐπέτρεψε νὰ ἰδρῦσῃ μοναχικὸν τάγμα, τὸ ὁποῖον ὡς κύριον ἔργον του ἀνέλαβε τὸ θεῖον κήρυγμα. Διὰ νὰ ζοῦν οἱ ὀπαδοὶ τοῦ τάγματος τούτου ἔπρεπε νὰ ἐργάζωνται· ἂν δὲ ἐδίδοντο εἰς αὐτοὺς ἐλεημοσύνη, αὐταὶ ἔπρεπε νὰ διατίθενται χάριν τῶν πτωχῶν.

Τοῦ ἄλλου τάγματος ἰδρυτῆς ὑπῆρξεν ὁ Δομίνικος. Οὗτος κατήγετο ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν καὶ εἰσγάγχετο διὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν αἰρετικῶν. Καὶ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ τάγματος τούτου ἀπηγορεύετο νὰ ἔχουν ἰδίαν περιουσίαν καὶ οὗτοι ὡς κύριον ἔργον εἶχον τὸ κήρυγμα, διὰ τοῦτο καὶ τάγμα ἱεροκηρῦκων ἐλέγετο. Ἀργότερον ὁμως τοῦτο ἀπέκτησε κοινὴν περιουσίαν. Δὲν εἶχε δηλαδὴ περι-

ουσίαν ἕκαστος μοναχὸς χωριστά, ἀλλ' ὅλοι μαζί. Τὰ δύο αὐτὰ τάγματα ἀπέκτησαν μεγίστην δύναμιν. Ἐκαστον εἶχεν ἀπὸ ἓνα γενικὸν ἀρχηγόν, ὁ ὁποῖος ἔμενεν εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἄλλους δύο, ἓνα, ὁ ὁποῖος ἔμενε εἰς ἑκάστην χώραν, ὅπου ὑπῆρχον μοναστήρια καὶ ἄλλον, ὁ ὁποῖος ἦτο ὁ ἡγούμενος ἑκάστου μοναστηρίου.

Οἱ Δομινικανοὶ ἀνέλαβον τὴν ἱερὰν ἐξέτασιν καὶ τοιοῦτοτρόπως ἀπέβησαν ὁ φόβος καὶ ὁ τρόμος πάντων.

Εἰς τὰ μοναχικὰ τάγματα ἀνῆκον καὶ τὰ *ἱπποτικά*. Ταῦτα συνέδεσαν τὸν μοναχικὸν μὲ τὸν ἱπποτικὸν βίον καὶ ὡς κύριον σκοπὸν τῶν εἶχον τὴν πτωχείαν, τὴν ὑπακοὴν καὶ τὴν ἀγνότητα τῶν ἡθῶν.

Ἐνῶ κατ' ἀρχὰς οἱ μοναχοὶ γενικῶς εἰς τὴν Δύσιν ὠφέλησαν τοὺς λαοὺς, ἀργότερον ἀπέβησαν ἐπιβλαβεῖς. Ἠμπόδισαν πᾶσαν πρόοδον τῆς ἐπιστήμης καὶ πᾶσαν ἀνάπτυξιν τῶν λαῶν καὶ υπερήσπισαν ὅλας τὰς καταχρήσεις τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας, διὰ τοῦτο ὠνομάσθησαν *ἀνθρώποι τοῦ σκότους*. Ἐπειτα δὲν ἡσυχολοῦντο μὲ τὰ γράμματα, ἐγίναν πλεονέκται, ἔδειξαν ἄγριον φανατισμὸν εἰς τὴν καταδίωξιν τῶν αἰρετικῶν καὶ τὸ σπουδαιότατον ἀπέβησαν ἀνηθικώτατοι.

53. Ἡ λατρεία καὶ τὰ ἥθη τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας.

Ὡς πρὸς τὴν λατρείαν παρατηροῦμεν, ὅτι ἐπεκράτησεν ἡ λειτουργία τοῦ Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου καὶ μαζί μὲ αὐτὴν ἡ Λατινικὴ γλῶσσα. Τὸ κήρυγμα ἠκούετο σπανίως, διότι δὲν ἐθεωρεῖτο, ὡς ἀναγκαῖον καὶ διότι εἶχεν ἐπικρατήσει μεγίστη ἀμάθεια. Ἀλλὰ καὶ ὅπου τοῦτο ἐγίνετο, ἔφερε ἐντελῶς λαϊκὸν χαρακτῆρα καὶ ἐγίνετο εἰς Λατινικὴν γλῶσσαν. Διὰ τὴν διδασκαλίαν ὁ λαὸς ἐκυκλοφόρουσεν βιβλία εἰς τὰ ὁποῖα ἦσαν ζωγραφίαι, αἱ ὁποῖαι παρίστων ἱστορίας ἀπὸ τὴν Κ.Δ. καὶ τὴν Π.Δ. Ἡ Ἀγ. Γραφή ἦτο ἀγνωστος εἰς τὸν λαόν. Ἄλλως τε, καὶ ἂν τὴν εὔρισκέ τις καὶ ἤθελε νὰ τὴν ἀναγνώσῃ, ἔπρεπε νὰ γνωρίζῃ τὴν Λατινικὴν. Τὰ μυστήρια ἦσαν ἑπτὰ, ἀλλ' ἐπιστεύετο, ὅτι ταῦτα ἐνεργοῦν μόνον τῶν. Δηλαδή ἦρκει νὰ τὰ ἐκτελέσῃ τις καὶ τοῦτο

Ἱστορ. Ἐκκλησιαστικὴ—Α. Π. Σακελλαρίου. Ἐκδ. Α'.

7

ἦτο ἀρκετόν. Δὲν ἦτο δὲ διόλου ἀναγκαία ἡ πίστις τοῦ τελουόντος. Τὸ σπουδαιότατον τῶν μυστηρίων ἦτο ἡ θεία εὐχαριστία· ἔπρεπεν ὅμως ὁ πιστὸς νὰ κοινωνῇ μίαν φορὰν τὸ ἔτος. Οἱ λαϊκοὶ ἐκοινωνοῦν μόνον μὲ σῶμα (ἄρτον) ὄχι δὲ καὶ μὲ αἷμα (οἶνον). Τὸ μυστήριον τοῦ βαπτίσματος ἐγίνετο διὰ ὕαντίσματος καὶ ὄχι μὲ τρεῖς καταδύσεις. Τὸ χρίσμα ἀπὸ τοῦ Ιβ' αἰῶνος τὸ ἐτέλουον μόνον οἱ ἐπίσκοποι. Τὸ μυστήριον τοῦ εὐχελαίου ἐτελεῖτο ἀποκλειστικῶς εἰς τοὺς ἐτοιμοθανάτους. Ὁ γάμος ἐθεωρεῖτο ἀδιάλυτος.

Πολὺ ηὐξήθη ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἀγίων καὶ τὰ λείψανα αὐτῶν. Περὶ τῶν λειψάνων π.χ. ἐπεκράτουν ἰδέαι γελοῖαι. Ἐπίστευον ὅτι εἶχον *τὴν λόγγην* μὲ τὴν ὁποίαν ἐκεντήθη ἡ πλευρὰ τοῦ Κυρίου, ὅτι εἶχον *τὸν ἄρραφον αὐτοῦ χειτῶνα*, τὰ σώματα *τῶν τριῶν μάγων*, πολλὰς *κεφαλὰς, τοῦ Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ*, τὸν *οἶκον τῆς παρθένου*, ὁ ὁποῖος μετεφέρθη ὑπὸ ἀγγέλων ἐκ τῆς Παλαιστίνης εἰς τὴν Δύσιν, *τεμάχιον γῆς*, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ὁ Θεὸς ἔπλασε τὸν Ἀδάμ κλπ.

Ἐπίσης ἐπίστευον, ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἠμπόρουσαν νὰ ἀγοράσουν τὴν συγχώρησιν τῶν ἁμαρτιῶν των. Πρὸς τοῦτο ἐπωλοῦντο συγχωροχάρτια. Ἐπιστεῦετο δέ, ὅτι σῶζονται ἀπὸ πᾶσαν μέλλουσαν τιμωρίαν ὄχι μόνον οἱ ζῶντες, ἀλλὰ καὶ οἱ τεθνεῶτες· διὰ τοῦτο πολλοὶ ἔσπευδον ν' ἀγοράσουν τοιαῦτα καὶ σώσουν τὰς ψυχὰς τῶν προσφιλῶν των νεκρῶν. Διὰ τοῦ μέσου τούτου εἰσέπραττεν ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία μέγιστα χρηματικὰ ποσά.

Ἡ ἠθικὴ κατάστασις ἦτο ἀθλία. Τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς ταύτης χαρακτηρίζει ἡ σκληρότης, ἡ πλεονεξία, ἡ φιλαρχία, ἡ ἐπιτορκία, ἡ ἀρπαγὴ καὶ γενικῶς ἡ διαφθορά. Εἰς τὰ παραπτώματα ταῦτα ὑποπίπτουν πολλάκις καὶ οἱ κληρικοὶ.

Τὴν θρησκείαν τὴν ἀντικατέστησεν ἡ δεισιδαιμονία. Ἐπίστευον εἰς τὴν μαγείαν, νεκρομαντείαν κλπ. ἀγυρτείας.

Ἐπάρχουν ὅμως καὶ ἐνάρετοι, οἱ ὁποῖοι ἔχουν αὐταπάρησιν καὶ ζοῦν μὲ βαθὺ θρησκευτικὸν αἴσθημα καὶ μὲ τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ. Ἐπίσης καὶ ἡ φιλανθρωπία ἀσκεῖται ἀρκούντως κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, διότι ἰδρῦθησαν παντὸς εἶδους φιλανθρωπικὰ καταστήματα.

54. Αί σταυροφορίες.

Τὴν δύναμιν τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἠύξησαν καὶ αἱ ὑπ' αὐτῆς διοργανωθεῖσαι **Σταυροφορίες**.

Ἡ πρώτη σταυροφορία ἐγένετο ἐπὶ τοῦ πάπα Οὐρβανοῦ τοῦ Β'. Τοῦτον προέτρεψεν ὁ μοναχὸς Πέτρος ὁ ἐξ Ἀμιένης, ὁ ὁποῖος μὲ τὰ μελανώτερα χρώματα περιέγραψε τὰ δεινοπαθήματα τῶν χριστιανῶν, οἱ ὁποῖοι μετέβαινον εἰς τοὺς Ἁγίους τόπους καὶ ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι διέμενον εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ὅλα ταῦτα συνέβαινον, διότι τὰ μέρη ἐκεῖνα τὰ κατεῖχον οἱ Μωαμεθανοί. Τὸ ἔτος 1095 συνεκροτήθη σύνοδος εἰς τὴν Κρεμόνην, εἰς τὴν ὁποίαν περιεγράφησαν τὰ ὅσα ὑπέφερον οἱ χριστιανοὶ ἀπὸ τοὺς Μωαμεθανούς. Εἰς ταύτην τοσοῦτον ἐνεθουσιάσθησαν τὰ πλήθη, ὥστε ἐφώναξαν ὅλοι «ὁ Θεὸς τὸ θέλει νὰ ἔλευθερωθοῦν οἱ ἅγιοι τόποι». Πολλοὶ δὲ τότε προσῆλθον νὰ λάβουν μέρος εἰς τὴν ἐκστρατείαν. Διὰ νὰ φανῇ δέ, ὅτι ὁ πόλεμος θὰ ἐγίνετο χάριν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ἔγραψαν εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα ἓνα σταυρὸν ἐρυθρὸν καὶ διὰ τοῦτο ὠνομάσθησαν **σταυροφόροι** καὶ αἱ ἐκστρατεῖαι **σταυροφορίες**.

Δύο ἄτακτοι τοιαῦται ἐγένοντο κατὰ πρῶτον, ἡ μὲν μὲ ἀρχηγὸν τὸν Πέτρον, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβον μέρος 40.000 ἄνδρες, ἡ δὲ μὲ 200.000. Ἀλλὰ καὶ αἱ δύο αὗται ἀπέτυχον καὶ οἱ λαβόντες μέρος κατεστράφησαν. Συστηματικὴ ἐκστρατεία ἔγινε τὸ 1096. Εἰς ταύτην ἔλαβον μέρος 400.000 μὲ ἀρχηγούς τοὺς ἀρίστους ἡγεμόνας τῆς Δύσεως. Αὐτοὶ ἦσαν ὁ Γοδοφρίδος ὁ ἐκ Βουῦλλιωνος ὁ Ταγκρέδος καὶ ἄλλοι. Οὗτοι συνενοήθησαν μὲ τὸν Ἀλέξανδρον Κομνηνὸν καὶ ὑπεσχέθησαν, ὅτι ὅλα τὰ κατακτώμενα μέρη θὰ ἐδίδοντο εἰς αὐτόν. Μαζὶ λοιπὸν μὲ τὸν Βυζαντινὸν στρατὸν ἐκυρίευσαν πρῶτον τὴν Νίκαιαν καὶ ἔπειτα τὴν Ἀντιόχειαν, τὸ 1099. Ἡθέτησαν ὁμῶς τὰς ὑποσχέσεις των πρὸς τὸν Ἀλέξιον τὸν Κομνηνόν. Τέλος ἔφθασαν εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, τὴν ὁποίαν ἐκυρίευσαν καὶ κατέστησαν βασιλέα αὐτῆς τὸν Γοδοφρίδον. Ἐπίσης ἴδρυσαν καὶ Λατινικὸν πατριαρχεῖον.

2. Τὸ ἔτος (1147) ἔγινεν ἡ δευτέρα σταυροφορία, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβον μέρος πολυάριθμοι μαχηταὶ ὑπὸ τοὺς ἀρχηγούς Λουδοβίκον τὸν Ζ' τῆς Γαλλίας καὶ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμα-

νίας Κονράδον τὸν Γ'. Τὰ πλήθη διὰ τὴν σταυροφορίαν ταύτην παρώτρυνε ὁ πάπας Εὐγένιος ὁ Γ', ὁ ὁποῖος ὑπέσχετο, ὅτι ὅσοι θὰ ἔξεστράτευον, θὰ ἐλάμβανον ἄφεισιν ἁμαρτιῶν. Ἄλλ' ὅλο αὐτὸ τὸ πλήθος κατεστράφη, ἢ ἀπὸ τὴν πείναν καὶ διαφόρους ἀσθενείας, ἢ ἀπὸ τὸ ξίφος τῶν Τούρκων.

3. Ἐπειτα ἡ εἶδησις, ὅτι τὸ βασίλειον τῆς Ἱερουσαλήμ κατελήφθη ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Σελαδίν, ἐπέφερε μέγαν συγκλονισμόν· εἰς τὴν Δύσιν καὶ ἀπεφασίσθη ἡ τρίτη σταυροφορία (1189). Κατὰ ταύτην, ἐκτὸς τῶν ἄλλων μερῶν, ἐκυριεύθη καὶ ἡ νῆσος Κύπρος (1191). Τότε οἱ ὀρθόδοξοι ὑπέφεραν τὰ πάνδεινα.

4. Τέλος ἡ τετάρτη σταυροφορία ἐγένετο (1202). Ταύτην προεκάλεσεν ὁ πάπας Ἰννοκέντιος ὁ Γ'. Τότε ὅμως οἱ σταυροφόροι ἐπωφεληθέντες ἐσωτερικῶν διαιρέσεων, αἱ ὁποῖαι ἦσαν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἐκυρίευσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἵδρυσαν τὴν Λατινικὴν αὐτοκρατορίαν (1202-61). Αὐτοκράτορα ἀνηγόρευσαν τὸν Βαλδουῖνον. Ὁ πάπας ἐνεθουσιάσθη ἀπὸ τὸ γεγονός τοῦτο καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν Λατῖνον πατριάρχην Μοροζίνην τὸ ὁμοφόριον.

Κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως συνέβησαν ἀπερίγραπτοι βαρβαρισμοί. Χιλιάδες πολιτῶν ἐφονεύθησαν, πλεῖστοι ἐλῆστεύθησαν. Ἐπειτα, ἀφοῦ εἰσῆλθον εἰς τοὺς ὀρθοδόξους ναοὺς, ἀνέτρεψαν τὰς ἁγίας Τραπέζας, ἔχυσαν τὸν ἱερὸν οἶνον (αἷμα), κατέστρεψαν θρόνους ἐπισκοπικοὺς καὶ διὰ νὰ μεταφέρουν τὰ ἱερά κειμήλια τῶν ἐκκλησιῶν, εἰσῆγον εἰς τὰς ἐκκλησίας ἡμιόνους. Ἐπίσης ἀφῆρσαν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν σπουδαῖα ἔργα τέχνης. Μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς πρωτεύουσας ἐγένοντο κύριοι ὀλοκλήρου σχεδὸν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους.

Ἐπειτα ἐπηκολούθησεν ἡ σταυροφορία, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβον μέρος 20.000 παῖδια, ἡ ὁποία ἀπέτυχε· καὶ ἄλλη, ἡ ὁποία ἔγινε τὸ ἔτος 1228 ὑπὸ τοῦ Φρειδερίκου τοῦ Β', ὅστις κατέλαβε τὴν Ἱερουσαλήμ.

Αἱ σταυροφορίαι ἠῤῥξησαν τὰ θρησκευτικὰ πάθη μεταξὺ Ἐκκλησιῶν καὶ Δύσεως καὶ κατέστησαν ἀδύνατον τὴν ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν,

ΜΕΡΟΣ Δ΄.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΕΤΑΡΤΗ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΠΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ
ΠΡΟΣ ΤΟ ΤΟΥΡΚΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ

55. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἀνατολικὴ ἐκκλησία καὶ ὁ Μωάμεθ ὁ κατακτητὴς (1453-81)

Κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως πᾶσαι αἱ χῶραι τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου ὑπετάγησαν εἰς τοὺς Τούρκους. Ἐπομένως καὶ αἱ ἐκκλησίαι τῶν χωρῶν τούτων ὑπεδουλώθησαν. Ἀρχίζουσι λοιπὸν διὰ τοὺς Χριστιανοὺς χρόνοι δύσκολοι. Οἱ κατακτηταὶ ἐπεμβαίνουν εἰς τὴν διοίκησιν τῆς ἐκκλησίας, πολλοὶ Χριστιανοὶ ἐξαναγκάζονται νὰ δεχθοῦν τὸν Μωαμεθανισμόν, ἐπιβάλλονται εἰς αὐτοὺς βαρεῖαι φορολογίαι καὶ οἱ κληρικοὶ καταπιέζονται.

Ὁ Μωάμεθ μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν κατεδίωξεν ἀμέσως τὴν ἐκκλησίαν, ἀλλ' ἔδωκεν εἰς αὐτὴν πλεῖστα προνόμια. Τοῦτο ἔπραξεν ὁ Μωάμεθ, κυρίως ἐκ πολιτικῶν ὑπολογισμῶν. Ἡ πολιτικὴ σωφροσύνη ἀπῆτει νὰ κερδίσῃ τὰς καρδίας τῶν ὑπηκόων του. Τοῦτο ὅμως δὲν θὰ τὸ ἐπετύγχανε, εἰάν δὲν ἐφέρετο καλῶς πρὸς αὐτούς. "Ἄλλως τε εἶχεν ἀνάγκην ἐργατικῶν χειρῶν, διότι οἱ Τούρκοι μόνον πολεμιστοὶ ἦσαν." Ἐπρεπε λοιπὸν οἱ ὑπῆκοοι νὰ ἐργάζωνται, διὰ νὰ συντηρηθοῦν οἱ Τούρκοι καὶ διὰ τοῦτο οἱ Χριστιανοὶ νὰ διατηρηθοῦν. "Ἄλλως τε καὶ

τὸ Κοράνιον ἀνέχεται τοὺς μονοθεϊστὰς ἀρκεῖ ὅμως οὗτοι νὰ πληρῶνουν κεφαλικὸν φόρον. Ὅταν τοῦτο γίνεται τότε δύνανται ἐλευθέρως νὰ ἑξασκοῦν τὰ θρησκευτικὰ των καθήκοντα.

Ὅταν ὁ Μωάμεθ δὲν εἶδε τὸν πατριάρχην νὰ σπεύσῃ νὰ τὸν προσκυνήσῃ ἐνόησεν, ὅτι ὁ θρόνος ἐχίρρευε καὶ διέταξε νὰ γίνῃ ἐκλογὴ πατριάρχου. Ἀμέσως τότε προέβησαν εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Γενναδίου Σχολαρίου. Αὐτὸς τότε μετὰ πολλῶν μητροπολιτῶν καὶ ἄλλων. μεγίστην θέσιν κατεχόντων, ἐνεφανίσθη εἰς τὸν Σουλτᾶνον. Ὁ Μωάμεθ Β' τὸν ἐδέχθη εὐχαρίστως, τοῦ ἐπεκύρωσε τὴν ἐκλογὴν καὶ τοῦ προσέφερε πολλὰ δῶρα. Ταῦτα ἦσαν μανδύας, ὠμοφόριον στολισμένον μὲ πολυτίμους λίθους, ῥάβδος ποιμαντορικὴ καὶ χίλια φλωριά. Ὅταν τοῦ ἔδιδε τὰ δῶρα ταῦτα τοῦ εἶπε «πατριάρχευ ἐν εἰρήνῃ, ἔχων πάντα τὰ προνόμια τῶν προκατόχων σου». Εἶπε δὲ εἰς τὸν πατριάρχην, ὅτι ἡ θέσις του θὰ εἶναι ἰσοβία, δὲν θὰ πληρῶνῃ φόρους καὶ ὅτι οὐδεὶς θὰ τὸν ἐνοχλῇ. Διὰ τούτων ὁ Σχολάριος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ ἀνεγνωρίζοντο ὡς ἀνώτατοι πνευματικοὶ ἄρχοντες τῶν χριστιανῶν καί, ὡς ἐθνάρχει ὅλων τῶν χριστιανῶν ὑπηκόων.

Ὁ πατριάρχης εἶχε δικαίωμα νὰ δικάζῃ τὰς μεταξὺ αὐτῶν πολιτικὰς διαφορὰς καὶ νὰ φορολογῇ τὸν κλῆρον. Πᾶσαι αἱ ὑπάρχουσαι ἐκκλησίαι, ἐθεωρήθησαν ὡς κτήματα τῶν χριστιανῶν. Ἐπίσης ἀνεγνωρίσθη καὶ πᾶσα ἰδιοκτησία τῆς ἐκκλησίας. Ἀλλ' ὅλα αὐτὰ ἦσαν λόγοι κενοί. Διότι, ὅτι ἐδίδετο διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς ἐλαμβάνετο διὰ τῆς ἄλλης. Δὲν ἦτο δυνατὸν οἱ Μωαμεθανοὶ νὰ φανοῦν ἀνεξίθρησκοι, διότι ἦσαν φανατικοὶ εἰς τὴν θρησκείαν των. Ἐπειτα εἶχον τὴν γνώμην, ὅτι οἱ χριστιανοὶ ἦσαν ὑποτελεῖς των, κατώτεροί των, καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ τοὺς ἀνεχθοῦν. Ὁ ἴδιος ὁ κατακτητὴς δώδεκα ἐκκλησίας τὰς μετέβαλεν εἰς τζαμιά. Ἐκρήμνισε τὸν ναὸν τῶν Ἁγ. Ἀποστόλων καὶ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων του ἵδρυσεν τζαμίον. Ἀλλὰ καὶ ἐφορολογοῦντο καὶ οἱ μετὰ τὸν Σχολάριον πατριάρχαι, διότι, ὅταν ἐξελέγοντο ἔπρεπε νὰ δίδουν εἰς τὸν Σουλτᾶνον τὸ λεγόμενον *πεσκέσιον*, τὸ ὁποῖον ἦτο χρηματικὴ ἀμοιβή.

Ἀληθινὴ μᾶστιξ διὰ τοὺς χριστιανοὺς ἦτο τὸ τάγμα τῶν Γιανιτσαρῶν. Τοῦτο συνέστησε μὲν πρῶτος ὁ Ὁρχάν 1328, τὸ ὠργάνωσεν ὅμως ὁ Μωάμεθ ὁ κατακτητὴς. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν

άνώτεροι άξιωματικοί του κράτους διήρχοντο τās πόλεις και τās χωρία και έξ εκάστης πόλεως ή χωρίου έλάμβανον άνά δέκα οικογενείας ένα παιδίον ήλικίας 7 έτών ή και κατωτέρας.

Τά παιδιά ταύτα παρεδίδοντο εις ώρισμένας σχολάς, αι όποϊαι ήσαν εις τήν Κωνσταντινούπολιν και έδιδάσκοντο διάφορα μαθήματα. Όταν έφθανον εις ήλικίαν 20 έτών κατετάσσοντο εις τόν στρατόν και τόν στόλον. Κατ' αυτόν τόν τρόπον χιλιάδες χριστιανοπαίδων έξισλαμίζοντο.

56. Οί διάδοχοι του Σουλτάνου και ή εκκλησία

Οί χριστιανοί υπέφερον παραπολύ επί τών διαδόχων του Μωάμεθ. Ακολουθεϊ μία σειρά αυτοκρατόρων, οί όποιοι επεσώρευσαν μεγάλας συμφοράς εις τήν εκκλησίαν. Πάντας δέ υπερέβη ό Σελήμ Α' (1519). Ούτος ηρώτησε τόν Μουφτιήν, *τί είναι ψυχωφελέστερον να υποτάξη τις όλον τόν κόσμον, ή να εξαναγκάση τούς υπηκόους του να γίνουν Μωαμεθανοί.* Ο Μουφτιής του απήντησεν, ότι τò δεύτερον είναι ψυχωφελέστερον. Τότε ό Σουλτάνος διέταξεν όλαι αι εκκλησίαι να γίνουν τζαμία και να φονευθούν όλοι, όσοι ηρονούντο να δεχθούν τόν ισλαμισμόν. Ο κίνδυνος ήτο μέγας. Αλλά τουτο επληροφορήθη ό Πατριάρχης Θεοφύλακτος και έσπευσε εις τὰ ανάκτορα μαζί με άλλους προσεπτάς, Αμέσως παρουσιάσθησαν εις τόν Σουλτάνον και τόν παρεκάλεσαν να μη εκτελέση τήν απόφασιν εκείνην, διότι άλλως ό Μωάμεθ ό Β' ειχεν υπογράψει επίσημον συνθήκην, κατά τήν όποιαν επετρέπετο εις τούς χριστιανούς να τελούν ελευθέρως τὰ τής θρησκείας των. Δέν ηδύνατο όμως ό πατριάρχης να παρουσιάση τò επίσημον έγγραφον, διότι ειχε και, άλλ' επεβεβαίωσαν τήν ύπαρξίν του και τò περιεχόμενον, τρεις Γιανίτσαροι. Ο Σελήμ μετεπείσθη, άλλ' αφήρησεν από τούς χριστιανούς όλας τās λιθοκτίστους εκκλησίας, πλην ελαχίστων.

Εκτός τών άνωτέρω οί χριστιανοί έπαθιν πολλά. Οί φόροι επόλλαπλασιάσθησαν και αι πιέσεις ήσαν περισσότεραι. Τò 1623 ό Μουράτ κατεδίωξε τόσον πολύ τούς χριστιανούς ώστε ώνομάσθη Νέρων τής εκκλησίας. Τούς Πατριάρχας οί Σουλτάνοι μετεχειρίζοντο ώς τούς χειροτέρους τών κακούργων. Διάσημοι

Πατριάρχαι, ὡς π.χ., ὁ Κύριλλος Λούκαρις 1638, καὶ ἄλλοι ἀπηγγονίσθησαν. Ἄλλ' ἂν ἐφέροντο τοιοῦτοτρόπως πρὸς τοὺς ἀρχηγούς τῆς ἐκκλησίας, δύννται τις νὰ φαντασθῆ ποίας βιαιότητος διέπραττον κατὰ τοῦ κατωτέρου κλήρου καὶ κατὰ τῶν λαϊκῶν.

Εἰς τὴν Ἀλβανίαν ὁλόκληροι πληθυσμοὶ ἐδέχθησαν διὰ τῆς βίας τὸν Ἰσλαμισμόν, καθὼς καὶ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Πολλῶν ἔκοπτον τὰς γλώσσας, ἂν δὲν ὠμίλουν τὴν Τουρκικὴν. Ἐὰν πάντα ταῦτα σκεφθῆ τις πρέπει νὰ ἐκπλαγῆ πῶς διειρηθῆ ὁ χριστιανισμός. Ἄλλ' ἡ θέσις τῆς ἐκκλησίας ἦτο ἀπελπιστικὴ κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν. Ὅταν τὸ ἔθνος ἀπεφάσισε νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ἐλευθερίαν του, ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἐπρωτοστάσαν εἰς τοῦτο ἦσαν οἱ κληρικοί. Οὗτοι διέτρεχον τὰ πόλεις καὶ χωρία καὶ ἐκήρυττον μυστικὰ τὸ εὐαγγέλιον τῆς ἐλευθερίας. Ὅταν ἐξεροράγη ἡ ἐπανάστασις, τὸ πρῶτόν της θῦμα ἐγένετο ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε΄. Ἄλλ' ἐκτὸς αὐτοῦ ἀπεκεφαλίσθησαν ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἐφέσου, ὁ Νικομηδείας, ὁ Ἀγγιάλου καὶ ὁ Ἀδριανουπόλεως Κύριλλος, μετὰ 12 ἀνωτέρων κληρικῶν. Ἐπίσης μαρτυρικὸν θάνατον εὗρεν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου καὶ ἕξ ἄλλοι ἀρχιεπίσκοποι Κρήτης.

Ἐκτὸς τούτων καὶ εἰς τὰς μάχας ἔλαβον μέρος πλεῖστοι κληρικοί, ἢ ὡς ἀρχηγοὶ σωμάτων, ἢ ὡς στρατιῶται, ἢ ὡς πολιτικοὶ σύμβουλοι. Τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως ἠλόγησεν ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός. Ὁ Παπαφλέσσας ἐφρονεῦθη εἰς τὸ Μανιάκι μετὰ ἡρωϊκὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ Ἰμβραήμ. Ὁ Διάκος ἐσουβλίσθη, ἀφ' οὗ ἐπολέμησε μὲ γενναιότητα, εἰς τὴν Ἀλαμάναν. Ἄλλοι ἐπίσκοποι ἦσαν ἀριτηγοὶ σωμάτων, ὅπως ὁ Βρεσθένης Θεοδώρητος, ὁ Καρύστου Νεόφυτος καὶ λοιποί. Τὰ μοναστήρια ἐχρησιμοποιήθησαν, ὡς νοσοκομεῖα καὶ ὡς τόποι καταφυγῆς τοῦ ἀόπλου πληθυσμοῦ.

Ἐπὶ τέλους ἡ Ἑλλὰς ἠλευθερώθη, ἀφ' οὗ ἠγωνίσθη ἐπὶ πολλὰ ἔτη. Ἄλλ' ἂν ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα διειρηθῆ, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τοὺς ἀγῶνας τῆς ἐκκλησίας, τῶν ὁποίων πρωτεργάται ἦσαν οἱ κληρικοί. Διὰ τοῦτο λοιπὸν ἐπιβάλλεται εἰς ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας ἰδιαιτέρος σεβασμὸς εἰς τὴν ἐκκλησίαν μας.

Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς μικρᾶς τότε Ἑλλάδος, οἱ ὑπὸ

τὸν Τουρκικὸν ζυγὸν ἐναπομείναντες χριστιανοὶ ἔζων κᾶπως ἡσυ-
χώτεροι, οἱ δὲ Τοῦρκοι ὑπεσχέθησαν (1856) νὰ ἐξιώσουν τοὺς
χριστιανοὺς πρὸς αὐτοὺς. Ὅλα ὅμως αὐτὰ ἦσαν λόγοι καὶ τίποτε
περιπλέον. Ἐπληκολούθησαν ἔκτοτε μεγάλα γεγονότα, ὅπως οἱ
Βαλκανικοὶ πόλεμοι, ὁλοτε πλεῖσται χῶραι ἠλευθερώθησαν ἀπὸ
τὸν Τουρκικὸν ζυγόν. Μετὰ τούτους ὁ Εὐρωπαϊκὸς πόλεμος καὶ
ἡ Μικρασιατικὴ ἐκστρατεία, ἡ ἀποτυχία τῆς ὁποίας ἔδωκεν ἀφορ-
μὴν νὰ ἐκριζωθῇ ὅλος ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς τῆς Μ. Ἀσίας
καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Θουράκης (1922).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

ΑΙΡΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΧΙΣΜΑΤΑ

57. Τὸ Βουλγαρικὸν σχῆμα.

Ἡ Βουλγαρικὴ ἐκκλησία ἀπὸ τοῦ 932 ἦτο ἀνεξάρτητος ἀπὸ
τὴν ἐκκλησίαν Κωνσταντινουπόλεως. Ὑπῆγετο δὲ ὑπὸ τὸν ἀρ-
χιεπίσκοπον Ὁσρίδος. Τὴν ἀνεξαρτησίαν ταύτην τῆς Βουλγαρι-
κῆς ἐκκλησίας ἐπεδίωξε καὶ ἐπέτυχεν ὁ βασιλεὺς τῆς Βουλγα-
ρίας Συμεών. Ἀλλὰ κατὰ τὸ ἔτος 1767, ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου Σα-
μουὴλ τοῦ Α΄, ἐζήτησαν οἱ Βούλγαροι νὰ ἐνωθοῦν πάλιν μετὰ τὴν
ἐκκλησίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ λόγος ὁ ὁποῖος προε-
κάλεσε τοῦτο ἦτο νὰ τεθοῦν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Πατριάρ-
χου, τοῦ ὁποῖου ἡ δύναμις ἦτο μεγίστη καὶ ἡδύνατο νὰ τοὺς προ-
στατεύσῃ ἀπὸ τὰς διαφόρους τουρκικὰς αὐθαιρεσίας. Τοῦτο καὶ
ἐγένετο. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς
Σερβίας καὶ τῆς καθιερώσεως τῆς ἀρχῆς, ἐκάστη φυλὴ νὰ ἐλευ-
θερωθῇ καὶ νὰ ἀποτελέσῃ ἴδιον ἔθνος, ἤρχισαν καὶ οἱ Βούλγαροι,
ἂν καὶ ὑποτεταγμένοι ἀκόμη εἰς τοὺς Τούρκους, νὰ σκέπτονται
περὶ ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως. Διὰ νὰ χαρακτηρισθοῦν δὲ περισ-
σότερα ἐδάφη ὡς Βουλγαρικὰ καὶ ἰδρυθῇ ἀργότερον μέγα Βουλ-
γαρικὸν κράτος, προσεπάθησαν νὰ ἐργασθοῦν πρὸς τοῦτο. Κατάλ-
ληλον ἔδαφος παρεῖχεν ἡ Μακεδονία, τῆς ὁποίας μέρος τοῦ
πληθυσμοῦ ὠμίλει ἀκαθόριστόν τινα Σλαβικὴν γλῶσσαν, ἂν καὶ

ἡ ψυχὴ καὶ ἡ συνείδησίς του ἦτο Ἑλληνική. Ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῆς ἔθνικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς συνειδήσεως τοῦ λαοῦ τούτου εἰργάζετο τὸ Πατριαρχεῖον.

Οἱ Βούλγαροι λοιπὸν παρακινήθεντες, εἴτε ἐξ ἔθνικιστικῶν ἐλατηρίων, εἴτε ὑπὸ τῆς προπαγάνδας τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας, ἐζήτησαν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1860, ἵνα πάντες οἱ ὀπουδήποτε διεσπαρμένοι Βούλγαροι, ἀποκτήσουν ἀνεξάρτητον ἐκκλησίαν. Ὡς Βουλγάρους δὲ ἐχαρκτηρίζον πάντας τοὺς ὁμιλοῦντας τὴν Σλαβικὴν γλῶσσαν.

Αἱ ἀξιώσεις αὗται τῶν Βουλγάρων δὲν συνεφώνουν πρὸς τὰ ἰσχύοντα μέχρι τότε περὶ διοικήσεως τῆς ἐκκλησίας. Εἰς μίαν ἐπισκοπὴν δὲν ἠδύνατο νὰ εἶναι δύο ἐπίσκοποι ἕνας Βούλγαρος καὶ ἕνας τοῦ Πατριαρχείου. Ὁ πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Στ' ἠθέλησε νὰ συμβιβῆσῃ τὰ πράγματα καὶ ἐπέτρεψε νὰ ὑπάρῃ Βουλγαρικὴ ἐκκλησιαστικὴ διοίκησις (ἐξαρχία) εἰς ὅσας ἐπαρχίας ἦσαν πράγματι Βούλγαροι, ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ ἀναγνωρίζεται τὸ Πατριαρχεῖον, ὡς ἀνωτάτη ἐκκλησιαστικὴ ἀρχή. Οἱ Βούλγαροι ὅμως ὑπεστήριζον τὴν πρώτην τῶν ἄποψιν, διότι ὁ σκοπὸς τῶν ἦτο πολιτικός.

Τὸ ζήτημα ἔφθασε μέχρι τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως. Τότε μέγας Βεζύρης ἦτο ὁ Ἄλῆς, ὅστις ἦτο μισέλλην καὶ διὰ νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς Ἑλληνας ἐξέδωκε διάταγμα (φερμάνιον), διὰ τοῦ ὁποίου ἀνεγνώριζε τὴν Βουλγαρικὴν ἐκκλησίαν ὡς ἀνεξάρτητον. Ἡ δικαιοδοσία της δὲ ἐξετείνεται καὶ εἰς τινὰς ἐπαρχίας τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας.

Εἰς τὴν Βουλγαρικὴν ἐκκλησίαν ἐπίσης ἠδύνατο νὰ προστεθῇ καὶ πᾶσα ἄλλη ἐπαρχία, ἐὰν τὰ δύο τρίτα τοῦ πληθυσμοῦ τὸ ἤθελον. Τότε ἤρχισεν ἀγρία προπαγάνδα διὰ νὰ ἀποσπασθοῦν ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖον, ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότεραι ἐπαρχίαι. Ἐὰν καὶ ὁ Πατριάρχης διεμαρτυρήθη, ἤρχισεν ἡ λειτουργία τῆς ἀνεξαρτήτου Βουλγαρικῆς ἐκκλησίας, μετ' ἄνωγον τὸν Βυδίνης Ἄνθιμον. Ὁρίσθη δέ, ὡς ἔδρα τῆς ἐξαρχίας ταύτης ἡ Κων]πολις. Τότε ὁ Πατριάρχης Ἄνθιμος πρῶτον ἀφώρισε τὸν Βούλγαρον Ἄνθιμον, διότι ἡ θέσις του δὲν ἐστηρίζετο εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικὸς κανόνας. Ἐπειτα προσεκάλεσεν εἰς τὴν Κων]πολιν τὸ 1872 τοπικὴν σύνοδον, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκήρυξε τὴν

Βουλγαρικὴν ἐκκλησίαν σχισματικὴν. Διὰ τῆς πράξεως ταύτης τὸ Πατριαρχεῖον ἔσωσε τοὺς διαφοροὺς πληθυσμοὺς ἀπὸ τὸν ἐκβουλγαρισμὸν καὶ συγχρόνως κατεδίκασε τὴν ἐθνικιστικὴν ταύτην προᾶν τῶν Βουλγάρων, οἱ ὅποιοι ἐξήτουν, μεταχειριζόμενοι τὴν ἐκκλησίαν ὡς ὄργανον, νὰ ἐπωφεληθῶν πολιτικῶς. Τὸ σχίσμα τοῦτο ἀνεγνωρίσθη καὶ ἀπὸ τὰς λοιπὰς ὀρθοδόξους ἐκκλησίας καὶ ὑφίσταται μέχρι σήμερον, διότι οἱ Βούλγαροι, ἂν καὶ ἀπὸ τοῦ 1878 ἀπετέλεσαν ἀνεξάρτητον κράτος, δὲν ἤθελον ἢ ἐκκλησία των νὰ περιορίζεται εἰς τὸ κράτος των ἀλλὰ καὶ πέραν τούτου. Διὰ τοῦτο ἐξηκολούθει ὁ ἔξαρχός των νὰ ἐδρεύη εἰς τὴν Κων] πολιν. Οἱ Βούλγαροι κατώρθωσαν διὰ διαφορῶν ἐνεργειῶν νὰ ἀποσποῦν ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖον ἐπισκοπὰς ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θράκην. Τὸ Οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον διεμαρτύρητο, ἀλλ' οὐδεὶς ἔδιδε σημασίαν. Κατὰ τὸ ἔτος μάλιστα 1890 τοσοῦτον ὠξύνθησαν τὰ πράγματα, ὥστε ὁ Πατριάρχης Διονύσιος ὁ Ε΄. ἔκλεισε τὰς ἐκκλησίας καὶ ἐκήρυξε τὴν ὀρθοδοξίαν εἰς διωγμὸν. Ἐκτοτε ἡ Μακεδονία καὶ μέρος τῆς Δυτικῆς Θράκης ἐγένετο στάδιον ἐθνικιστικῶν διαμαχῶν. Ἐπηκολούθησαν μετὰ ταῦτα οἱ Βαλκανικοὶ πόλεμοι, ἡ πλήρης ἀπελευθέρωσις τῆς Μακεδονίας καὶ ἡ διανομὴ αὐτῆς ἀναλόγως τῶν ἐθνικῶν ἐπιροῶν. Ἀλλὰ τὸ σχίσμα δυστυχῶς ὑπάρχει ἀκόμη. Ἐλπίζομεν ἢ σωφροσύνη καὶ ἢ θεία χάρις νὰ πείσῃ τοὺς ἰθύνοντας τὴν ἐκκλησίαν τῆς Βουλγαρίας, ν' ἀναγνωρίσουν τὰ δικαιώματα τοῦ Πατριαρχείου καὶ τοιοῦτοτρόπως νὰ ἐπέλθῃ ἡ ἔνωσις τῶν δύο ἐκκλησιῶν, τὴν ὁποίαν τόσον ἐπιθυμοῦν ὅλοι οἱ χριστιανοί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ, ΛΑΤΡΕΙΑ ΚΑΙ ΗΘΗ ΚΑΤΑ
ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ ΤΑΥΤΗΝ

58. Διοίησις τῆς ἐκκλησίας.

**Ἡ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως καὶ οἱ λοιποὶ
ἐπίσκοποι καὶ μητροπολίται**

Κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡ ἐκκλησία ἀνεγνωρίσθη, ὡς ἰδιαίτερον σωματεῖον, τοῦ ὁποίου τὰ μέλη εἶχον ἀναμεταξύ των διαφόρους ὑποχρεώσεις. Ἡ ἐκκλησία δὲν εἶχε μόνον ἐλευθερίαν νὰ κανονίζῃ τὰ θρησκευτικὰ τῆς ζητήματα, ἀλλ' ἐδόθη εἰς αὐτὴν καὶ πολιτικὴ ἐξουσία (καθὼς εἶδομεν ἀνωτέρω) νὰ κανονίζῃ τὰς πολιτικὰς διαφορὰς μεταξύ τῶν χριστιανῶν. Αὕτη λοιπὸν ἦτο ἐντελῶς ἀνεξάρτητος, εἶχεν ἰδίους νόμους, ἰδίαν περιουσίαν καὶ μεγάλην δύναμιν. Ἐννοεῖται, ὅτι πάντες οἱ Σουλτᾶνοι δὲν ἀνεγνώριζον τὰ δικαιώματα ταῦτα τῆς ἐκκλησίας. Ἡ ἐκκλησία ἀπετελεῖτο ἀπὸ τὰ γνωστὰ τέσσαρα Πατριαρχεῖα. Ἐκ τούτων μεγίστην δύναμιν εἶχε τὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διότι, ὡς εἶδομεν, τῶν ἄλλων ἡ περιφέρεια περιορίσθη. Πάντες οἱ Πατριάρχαι ἦσαν ἰσότημοι. Ἐτιμᾶτο ὅμως περισσότερο ὁ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διότι ἐθεωρεῖτο, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ δούλου γένους καὶ ἤρχετο εἰς συχνὴν ἔπαφὴν μὲ τοὺς διοικοῦντας.

Τὰ δικαιώματα τοῦ πατριάρχου ἦσαν τὰ ἑξῆς. Ἐξέλεγε μετὰ τῆς συνόδου τοὺς μητροπολίτας καὶ ἐπισκόπους καὶ ἐδίκαζε τὰς παρεκτροπὰς αὐτῶν. Ἐπίσης πάλιν μετὰ τῆς συνόδου ἀπεφάσιζεν περὶ τῶν διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων. Τὸν πατριάρχην ἐξέλεγον οἱ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μένοντες ἀρχιερεῖς, ὁ κληρὸς τῆς μεγάλης ἐκκλησίας καὶ οἱ ἐπιφανεῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ πατριάρχης ἐκυβέρνα τὴν ἐκκλησίαν μὲ σύνοδον, τὴν ὁποίαν ἀπετέλουν ἀρχιερεῖς, οἱ ὁποῖοι ἔμενον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀρχιερεῖς τῶν πλησίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως μερῶν. Ἐκτὸς τῆς συνόδου, διὰ τὰς ὑποθέσεις τῆς ἀρχιε-

πισκοπῆς του, εἶχεν ἰδιαίτερον ἐκκλησιαστικὸν συνέδριον, τὸ ὁποῖον ἀπετελεῖτο ἐκ διαφόρων κληρικῶν καὶ λαϊκῶν.

Ὁ πατριάρχης εἶχεν ἰδιαίτεραν σφραγίδα, ἡ ὁποία παρίστα δικάφαλον ἀετὸν μὲ στέμμα. Κατόκει δὲ εἰς τὸ ἐκάστοτε Πατριαρχεῖον. Εἰσοδήματα εἶχε τὰ λεγόμενα *τυχηρά*, τὰς ἐπιχορηγήσεις τῶν ἀρχιερέων καὶ τὰς προσφορὰς τῶν ἱερέων (ἐμβάτκια).

Ἡ δικαιοδοσία τοῦ πατριάρχου ἦτο μεγίστη. Περιελάμβανε τὴν Θράκην, τὴν Μακεδοσίαν, τὴν Ἑπειρον, τὴν Σερβίαν, τὴν Βουλγαρίαν, Βλαχίαν, Ἰλλυρίαν, τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα μὲ ὅλας τὰς νήσους.

Καὶ οἱ λοιποὶ πατριάρχαι εἶχον εἰς τὰς περιφερείας τῶν τὰ αὐτὰ μὲ τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως δικαιώματα. Τὸ ἴδιον συνέβαινε καὶ μὲ τοὺς μητροπολίτας καὶ τοὺς ἐπισκόπους. Οὗτοι ἦσαν ἀνεξάρτητοι καὶ ἐκυβέρνηον ἐλευθέρως τὰς περιφερείας τῶν. Δὲν εἶχον δὲ μόνον θρησκευτικὴν ἐξουσίαν, ἀλλὰ καὶ πολιτικὴν. Δὲν πρέπει δὲ νὰ φανῆ τοῦτο περίεργον, διότι καὶ ὁ Τοῦρκος Καδῆς εἶχε τὰς δύο ταύτας ἐξουσίας. Οἱ πιστοὶ δι' ὅλας τῶν τὰς ὑποθέσεις, κατέφευγον εἰς τοὺς ἐπισκόπους. Οἱ μητροπολίται καὶ οἱ ἐπίσκοποι ἐξελέγοντο ὑπὸ τοῦ πατριάρχου καὶ τῆς περὶ αὐτὸν συνόδου. Εἰσοδήματα οἱ μητροπολίται εἶχον τὰ *τυχηρά*, τὰ ἐκ τῆς χειροτεχνίας δῶρα, τὰ ἐκ τῶν ἀδειῶν τῶν γάμων δικαιώματα καὶ τὰ ἐξ ἐτησίων φόρων εἰσπραττόμενα.

59. Θεία λατρεία. Ἡθ. Μοναχικὸς βίος.

Ἡ θεία λατρεία ἐτελεῖτο ὅπως καὶ κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν περίοδον. Δὲν εἶχεν ὅμως τὴν ἰδίαν μεγαλοπρέπειαν. Οἱ ἐπισημότεροι τῶν ναῶν μετετράπησαν εἰς τζαμιά, οἱ δὲ χριστιανοὶ ἐλάτρευον τὸν Χριστὸν εἰς ναοὺς σχεδὸν κατεστραμμένους καὶ χωρὶς σπουδαίαν ἐσωτερικὴν διακόσμησιν. Εἰς τοὺς ναοὺς δὲν προσεκαλοῦντο διὰ τῶν κωδῶνων ἀλλὰ διὰ σημάτων ξυλίνων καὶ μεταλλίνων. Ἡ λατρεία συνήθως ἐτελεῖτο τὴν νύκτα, διότι ἐφοβοῦντο οἱ χριστιανοὶ τοὺς Τούρκους. Τὰ μυστήρια ἐφυλάττοντο μὲ εὐλάβειαν καὶ τὸ κήρυγμα ἐγένετο κυρίως κατὰ τὴν περίοδον τῶν νηστειῶν.

Αἱ ἑορταὶ τῆς ἐκκλησίας διειρηθήσαν. Μόνον εἰς τοὺς ὑπάρχοντας μάρτυρας προσετέθησαν καὶ νέοι. Ἐπομένως αἱ ἑορταὶ τῶν μαρτύρων ηὔξήθησαν.

Τὰ ἦθη κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἦσαν ἀγνά. Οἱ διωγμοὶ τοὺς ὁποίους ὑφίσταντο οἱ χριστιανοὶ ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἔκαμαν αὐτοὺς νὰ συνεισθοῦν. Διὰ τοῦτο ἐφοίτων συχνὰ εἰς τοὺς ναοὺς, ἐνήστευον καὶ γενικῶς ἔζων μὲ μεγάλην ἐγκράτειαν.

Ἡ ἐκκλησία διέτρεφε πολλοὺς πτωχοὺς, ἐπροστάτευε χήρας καὶ ὀρφανά, ἐβοήθει τοὺς ἀσθενεῖς, ἴδρνε σχολεῖα καὶ ἐσυνέτρεχεν ἀπόρους μαθητάς. Ἕνας ἱστορικός λέγει «ἀπορεῖ τις τὶ πρότερον νὰ θαυμάσῃ, τὴν δύναμιν τῆς πίστεως, τὴν ἔξοχον τοῦ λαοῦ ἀφοσίωσιν εἰς τὰς παραδόσεις τῶν πατέρων των, ἢ τὴν ἀνεξάντλητον αὐτῶν ὑπομονὴν εἰς τὰς κακοχίας..... Τοὺς χριστιανοὺς δὲν ἠδυνήθη νὰ μεταβάλλῃ, οὔτε τὸ ξίφος, οὔτε ἡ συστηματικὴ αὐθαιρεσία τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως. Ἐπὶ τῶν ὁσῶν τῶν νέων τούτων μαρτύρων ἡ Ἑλληνικὴ ἐκκλησία ἔπηξε τὸ θεμέλιον αὐτῆς». (Σοκολόφ).

Ὡς πρὸς τὸν μοναχικὸν βίον παρατηροῦμεν, ὅτι οὗτος ἀκμάζει πολὺ. Πλεῖστα νέα μοναστήρια ἰδρύθησαν καὶ πολλοὶ μοναχοὶ ἦσαν. Τοῦτο συνέβαινε, διότι μόνον εἰς τὰ μοναστήρια, μακρὰν τῶν βαρβάρων κατακτητῶν, εὔρισκον οἱ ἄνθρωποι τὴν ἡσυχίαν των καὶ τὴν ἐλευθερίαν των.

Καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην διακρίνονται τὰ μοναστήρια τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Ταῦτα εἶναι 20 τὸν ἀριθμὸν καὶ ἦσαν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ πατριάρχου Κων)πόλεως.

Τὰ μοναστήρια ταῦτα διοικοῦνται ὡς ἑξῆς. Ἐκαστον τούτων στέλλει ἓνα ἀντιπρόσωπον εἰς τὰς Καρυάς, ὅπου καὶ μένει οὗτος. Αὐτοὶ ἀποτελοῦν τὴν λεγομένην κοινότητα. Κατὰ πενταετίαν οὗτοι ἐκλέγουν τὸν πρόεδρον, ὁ ὁποῖος εἶναι ἓνας ἐξ αὐτῶν. Αὐτὸς πρέπει νὰ ἀνῆκει εἰς ἓνα ἀπὸ τὰ μεγάλα μοναστήρια. Μετὰ τριῶν δὲ ἄλλων διαχειρίζεται πάσας τὰς μοναστηριακὰς ὑποθέσεις. Ταῦτα ἄλλοτε εἶχον πλούσια εἰσοδήματα προερχόμενα ἐκ κτημάτων, τὰ ὁποῖα ἦσαν εἰς τὴν Ρουμανίαν καὶ Ρωσσίαν. Σήμερον δὲν ἔχουν αὐτὰ τὰ εἰσοδήματα καὶ οἱ μοναχοὶ ζοῦν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ζοῦν, ἐκ τῆς ἰδίας των ἐργασίας.

Ἐκτὸς τῶν μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους εἶναι τὰ μοναστήρια

τοῦ ὄρους Σινᾶ καὶ τοῦ Ἁγ. Τάφου, τὰ ὁποῖα ἐπίσης ἄλλοτε ἦσαν πλούσια. Ἐπίσης εἰς πολλὰ μέρη ἦσαν καὶ καλογραφῶν τοιαῦτα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ
ΤΑΥΤΗΝ

60. Οἱ σπουδαιότεροι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τῆς περιόδου ταύτης.

Ἡ ἄλωσις τῆς Κων. πόλεως ἐκτὸς τῶν ἄλλων συμφορῶν, ἠμπόδισε καὶ τὴν ἀρξαμένην τότε ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων. Οἱ Ἕλληνες σοφοὶ ἐγκατέλιπον τὴν πατρίδα των καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς διάφορα μέρη τῆς Δύσεως. Ἐνας συγγραφεὺς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης γράφει: «βλέπω, ὅτι ὅλα μας τὰ ἀγαθὰ μετέφησαν ἀπὸ τὴν πατρίδα μας εἰς τὴν Δύσιν. Αὐτὰ τὰ ἀγαθὰ εἶναι ἢ σοφία, αἱ τῶν μαθημάτων ἐπιστῆμαι, αἱ τέχναι... ἢ παιδευσίς καὶ ὁ ἄλλος χορὸς τῶν χαρίτων (Θεοδ. Ζυγομαλᾶς πρὸς Κρούσιον). Δὲν ἠδύνατο δὲ καὶ ἄλλως νὰ γίνῃ, διότι οἱ κατακτηταὶ ἠμπόδιζον πᾶσαν ἀνάπτυξιν τῶν ὑψηλῶν των καὶ οἱ Ἕλληνες πάλιν στενάζοντες ὑπὸ τὸν βαρὺν τῶν Τούρκων ζυγόν, δὲν εἶχον τὰ μέσα νὰ μορφωθοῦν.

Ἄλλὰ παρ' ὅλα τὰ φοβερὰ αὐτὰ ἐμπόδια ἀνεφαίνοντο πεπαιδευμένοι Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι διεισήρασαν τὴν συνέχειαν τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας.

Τὰ ὀλίγα σχολεῖα, τὰ ὁποῖα ἦσαν μετὰ τὴν ἄλωσιν, διηροῦντο εἰς δύο. Εἰς ἀνώτερα καὶ κατώτερα. Ἐκ τούτων τὰ κατώτερα ἐχρησίμευον, ὡς προπαρασκευαστικά καὶ εἰς αὐτὰ τὰ παιδιὰ ἐδιδάσκοντο ἀνάγνωσιν καὶ γραφήν. Ἰδίως ἠσκοῦντο νὰ ἀναγινώσκουν καλῶς τὸ ψαλτήριον, τὴν Ὀκτώηχον καὶ τὰ ἄλλα βιβλία τῆς ἐκκλησίας. Τὰ σχολεῖα ταῦτα ἦσαν πλησίον τῶν ἐκκλησιῶν καὶ οἱ διδάσκαλοι ἦσαν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κληρικοί. Τὰ ἀνώτερα ἐλέγοντο, *γυμνάσια ἢ φροντιστήρια, ἢ διδασκαλεῖα*. Εἰς αὐτὰ

ἐδιδάσκοντο ἀνώτερα μαθήματα π. χ. ἐρμηνείαν ἀρχαίων συγγραφέων, ἱστορικὴν, στοιχεῖα φυσικῆς καὶ ἀστρονομίας· καθὼς καὶ τμήματα ἐκ τῶν συγγραμμάτων τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας. Διὰ τὴν ἴδρυσιν τοιούτων σχολείων μέγαν ζῆλον ἐπέδειξαν ὄχι μόνον πατριάρχαι, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι μορφωμένοι ἄνδρες ὅπως π.χ. ὁ Παναγιώτης Νικουῆς, ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ὁ Φλαγγίνης καὶ ἄλλοι. Τοιαῦτα γυμνάσια ἦσαν εἰς πολλὰ μέρη τοῦ κράτους. Εἰς τὴν Κων)πολιν ἦτο ἡ μεγάλη τοῦ γένους σχολή. Αὕτη κατέστη περιώνυμος, διὰ τοὺς σοφωτάτους διδασκάλους της, ὅπως π.χ. τὸν Ματθαῖον Καμαριώτην τὸν Μανουὴλ τὸν Κορίνθιον, Ἰωάννην Ζυγομαλῶν καὶ ἄλλους. Ἐπίσης γυμνάσια ἰδρύθησαν εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, τὴν Θεσσαλονίκην, Κοζάνην, Ἰωάννινα, Ἄρταν, Ἀθήνας, Τρίπολιν, Παραμυθίαν, Πάτιμον, Κέρκυραν καὶ εἰς ἄλλας πόλεις. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες, οἱ ὅποιοι ἦσαν διασκορπισμένοι εἰς τὰ διάφορα μέρη τοῦ κόσμου, ὅπου ἦσαν ἀρκετοὶ ἴδρουν σχολεῖα.

Διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Θεολογίας δὲν ἀπαντοῦν εἰδικαὶ σχολαί. Ἀλλὰ τὰ θεολογικὰ μαθήματα διδάσκονται εἰς τὰς ἀνωτέρας σχολάς, διότι ὅλαι σχεδὸν ἔφερον χαρακτῆρα θεολογικόν. Ἐξ αἰτίας λοιπὸν τούτου καὶ ἔνεκα τῶν ἀγώνων πρὸς τοὺς δυτικούς καὶ τοὺς διαμαρτυρομένους, ἀναφαίνονται σπουδαῖοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς.

1. Τὴν σειρὰν τῶν συγγραφέων τῆς περιόδου ταύτης ἀρχίζομεν μὲ τὸν **Γεννάδιον Σχολάριον**. Οὗτος διεκρίθη, ὡς θεολόγος, ὡς φιλόσοφος καὶ ὡς ῥήτωρ. Ἐλαβε μέρος εἰς τὰς συνόδους Φερράρας καὶ Φλωρεντίας, ὅπου ἐκηρύχθη κατὰ τῆς ἐνώσεως. Μετὰ τὴν ἀλωσιν ἐγένετο ὁ πρῶτος πατριάρχης. Τοῦτον ἐτίμησε πολὺ ὁ κατακτητής. Εἰς τὴν θέσιν τοῦ πατριάρχου ἔμεινε μόνον τρία ἔτη. Ἐπειτα παρητήθη καὶ ἐμόνασε. Ἀπέθανε δὲ τὸ ἔτος 1460. Ὁ Γεννάδιος ἔγραψε πολλὰ ἔργα. Ταῦτα εἶναι, **ὁ ἔλεγχος τῆς Ἰουδαϊκῆς πλάνης, ὁ εὐαγγελικὸς νόμος καὶ ἄλλα**.

2. Ἄλλος συγγραφεὺς ὑπῆρξεν ὁ Ἱερεμίας ὁ Β'. Οὗτος κατήγετο ἀπὸ τὴν Ἀγγίλον καὶ ἐγεννήθη τὸ 1536. Ἀφ' οὗ ἐπατριαρχευσεν 7 ἔτη, κατεβιάσθη ἀπὸ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον καὶ πάλιν ἀνεβιάσθη. Ἀπέθανε δὲ κατὰ τὸ 1599. Ὁ Ἱερεμίας ἐδόξασεν τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Οὗτος ἔγραψε σπουδαῖα συγ-

γράμματα (ἐπιστολαὶ πρὸς τοὺς ἐν Τυβίγγῃ Θεολόγους) εἰς τὰ ὁποῖα συγκρίνει τὴν ὀρθοδοξίαν πρὸς τὸν προτεσταντισμόν. Ἐπίσης ἐκαθάρισε καὶ τὸν κλῆρον, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχον εἰσδύσει πολλοὶ ἀνίκανοι.

3. Ἄλλος εἶναι ὁ Μελέτιος Πηγαῶς. Οὗτος ἐγένετο Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας. Ἦτο σοφώτατος, ἐνάρετος καὶ ζηλωτὴς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως. Κατήγετο ἀπὸ τὴν Κρήτην ἐγεννήθη τὸ ἔτος 1535 καὶ ἐσπούδασεν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἐγραψε πολλὰ ἔργα. Ταῦτα εἶναι ὁ *Στρωματεύς, ἡ ὀρθόδοξος ὁμολογία, λόγοι διάφοροι, ἐπιστολαὶ καὶ ἄλλα.*

Ἐκ τῶν σπουδαιωτάτων ἐπίσης συγγραφέων ἦτο ὁ *Κύριλλος Λούκαρις*. Οὗτος ἐγεννήθη εἰς τὴν Κρήτην ἐσπούδασεν εἰς τὴν Βενετιάν καὶ εἰς ἄλλα πανεπιστήμια. Ἐγίνε πατριάρχης Ἀλεξανδρείας τὸ 1602. Διέκειτο φιλικώτερον πρὸς τοὺς διαμαρτυρομένους καὶ διὰ τοῦτο ἤγειρε φοβερὸν πόλεμον πρὸς τοὺς Δυτικούς. Οἱ πράκτορες ὁμῶς τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας κατεσυκοφάντησαν αὐτόν. Ἀλλὰ ὁ Λούκαρις πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ γένους ἐτάχθη μὲ τὸ μέρος τῶν διαμαρτυρομένων καὶ ἐγένετο Οἰκουμενικὸς πατριάρχης τὸ ἔτος 1621. Ἐνεκα τῶν ῥαδιουργιῶν τῶν Δυτικῶν πέντε φορὰς κατεβιάσθη ἀπὸ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον καὶ τέλος κατεδικάσθη εἰς θάνατον. Ἐπεσε λοιπὸν θῦμα διὰ τοὺς ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας ἀγῶνάς του. Μᾶς ἀφῆκε διάφορα συγγράμματα, τὰ ὁποῖα εἶναι *λόγοι* κατὰ Ἰουδαίων, ἡ *ὀρθόδοξος διδασκαλία* καὶ ἄλλα.

4. Δοκιμώτατος ρήτωρ καὶ σπουδαῖος θεολόγος ὑπῆρξε καὶ ὁ *Ἠλίας Μηνιάτης* (1714). Τούτου θαυμάζομεν τὴν ἀπλότητα τοῦ λόγου καὶ τὸ βαθὺ θρησκευτικὸν αἶσθημα. Ταῦτα φαίνονται ἐκ τῶν διασωθέντων λόγων του. Οὗτος ἐσπούδασεν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Διωρίσθη κατ' ἀρχὰς ἱεροκῆρυξ τῆς μ. ἐκκλησίας. Ἐπειτα ἐγένετο ἐπίσκοπος Καλαβρύτων καὶ Κερκίνης. Τὰ ἔργα του εἶναι αἱ *γλαφυραὶ του ὀμιλῖαι γραμμέναι εἰς γλῶσσαν δημοτικὴν* καὶ ἡ *πέτρα τοῦ Σκανδάλου*.

5. Εὐφυέστατος καὶ πολυμαθέστατος θεολόγος τῆς ἐποχῆς ταύτης ἦτο ὁ *Εὐγένιος Βούλγαρης*. Οὗτος ἐγεννήθη εἰς τὴν Κέρκυραν τὸ 1717 καὶ ἐσπούδασεν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἐδίδαξεν εἰς τὴν σχολὴν τῶν Ἰωαννίνων. Ὑστερον εἰς τὴν σχολὴν Ἀθω-

νος καὶ ἔπειτα ἐγένετο διευθυντῆς τῆς πατριαρχικῆς Σχολῆς Κων|πόλεως. Ἀκολουθῶς ἐγένετο ἐπίσκοπος τῆς Ῥωσικῆς πό-
λεως Χερσῶνας, προσκληθεὶς ὑπὸ τῆς αὐτοκρατείας τῆς Ῥωσ-
σίας Αἰκατερίνης. Ἀπέθανε τὸ 1800. Ὁ Εὐγένιος ἐγνώριζε τὴν
Ἑλληνικὴν, τὴν Ἀραβικὴν, τὴν Ῥωσικὴν, τὴν Λατινικὴν, τὴν
Γερμανικὴν, τὴν Γαλλικὴν, τὴν Τουρκικὴν καὶ τὴν Ἑβραϊκὴν
γλῶσσαν. Ἦτο θαῦμα μνήμης. Ἀφῆκε πολλὰ συγγράμματα.
Ταῦτα εἶναι *ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τοῦ Α' αἰῶνος, τὸ θεολο-
γικὸν σύνταγμα καὶ ἄλλα.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

ΑΙ ΛΟΙΠΑΙ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΙ ΑΠΟ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ ΟΡΘΟΔΟΞΟΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ

Α'. Ἡ ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος.

61. Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τοῦ ἀπελευθερωθέντος Ἑλληνικοῦ Κράτους.

Ἡ ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἰδρύθη ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύ-
λου. Σπουδαιότερα ἐκκλησία κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας
ἦτο ἡ τῆς Κορίνθου, διότι αὕτη ἦτο τότε ἡ πρωτεύουσα τῆς
Ἀχαΐας, ὡς ἐκαλεῖτο ἡ Ἑλλάς. Ὑπὸ τὸν ἐπίσκοπον Κορίνθου
ὑπήγοντο αἱ ἐκκλησῖαι τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Στερεᾶς Ἑλ-
λάδος, τῆς Εὐβοίας τῶν Κυκλάδων καὶ τῶν Ἰονίων νήσων.
Ἐκτὸς τῆς μητροπόλεως Κορίνθου ἔχομεν καὶ ἄλλας τέσσαρας
μητροπόλεις. Ὅσαι ὁμως αὗται ὑπήχθησαν ὑπὸ τὸν Ἐξαρχον
Θεσσαλονίκης. Κατὰ τὰς Ἀρειανικὰς ἐρίδας, αἱ ὑπὸ τὸν Θεσσαλο-
νίκης ἑξαρχτῶμεναι ἐκκλησῖαι ἐτάχθησαν μὲ τὸ μέρος τοῦ Μ.
Ἀθανασίου. Ὑπὲρ τοῦ Ἀθανασίου εἶχε ταχθῆ ὁ πάπας τῆς
Ῥώμης καὶ διὰ τοῦτο ἔκτοτε οἱ πάπαι ἐξήσκουν κατὰ συνήθειαν
ἐποπτεῖαν τινὰ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιῶν τούτων. Ἄλλ' (711-41) ἐπὶ
τῶν εἰκονομαχικῶν ἐρίδων ὑπήχθησαν ὑπὸ τὸν πατριάρχην Κων-
σταντινουπόλεως, καὶ ἔκτοτε διετέλουν ὑπ' αὐτὸν μέχρι τοῦ
ἔτους 1821.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἡ ὁποία

ἔφερε καὶ χαρακτῆρα θρησκευτικόν, διεκόπη ἢ ἐκκλησιαστικῇ κοινωνία μεταξὺ τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἑλλάδος. Οἱ ἀρχιερεῖς τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος ἐμνημόνευον *πάσης ἐπισκοπῆς ὀρθοδόξου*, καὶ ἐθεώρουν τὸν πατριάρχην πνευματικὴν αὐτῶν ἀρχήν.

Ἐπρεπε ὅμως αἱ ἐπαρχαί τῆς Ἑλλάδος νὰ κανονίσουν τὰς ἐκκλησιαστικὰς τῶν σχέσεις. Διὰ τοῦτο ἡ γερούσια τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ ἐθνοσυνέλευσις τῆς Ἐπιδαύρου 1822 ἐκήρυξαν μὲν ἀνεξιθρησκείαν, ἀλλ' ἐπικρατοῦσαν θρησκείαν ἀνεγνώρισαν τὴν ὀρθόδοξον. Διὰ νὰ ἐποπτεύη δὲ τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα, ὥρισε ἡ ἐθνοσυνέλευσις αὕτη τὸν Ὑπουργὸν (Μινίστρον) τῆς θρησκείας. Πρῶτος δὲ ὑπουργὸς τῆς θρησκείας διωρίσθη ὁ ἐπίσκοπος Ἀνδρούσης (Μεσσηνίας) Ἰωσήφ. Οὗτος ἐζήτησε νὰ κανονίσῃ τὰς σχέσεις τῆς ἐκκλησίας πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον, ἀλλ' ὁ ἀγὼν δὲν ἐπέτρεψε νὰ ἀσχοληθῇ περὶ τούτων. Καὶ εἰς τὴν ἐθνοσυνέλευσιν τὴν συγκληθεῖσα εἰς τὸ Ἄστρος 1823 ἐγένετο συζήτησις περὶ διοικήσεως τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ τότε δὲν κατέληξεν αὕτη εἰς οὐδὲν ἀποτέλεσμα. Καὶ ἡ συνέλευσις τῆς Τροιζῆνος 1827 δὲν ἠδυνήθη νὰ λάβῃ ἀποφάσεις ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος, ἂν καὶ οἱ ἱεράρχαι ὑπέβαλον ἓν ὑπόμνημα εἰς τὸ ὁποῖον ἐζητεῖτο ἡ αὐτοδιοίκησις τῆς ἐκκλησίας ἀλλὰ νὰ μὴ γίνῃ αὕτη αὐτοκέφαλος. Ἐπρεπε κατὰ τὴν γνώμην τῶν ἀρχιερέων νὰ διατηρηθῇ ἀδιάσπαστος ἡ ἐνότης μετὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου,

Ὅταν τὴν 5 Ἰανουαρίου 1828 ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Καποδίστριας ἓν ἐκ τῶν κυρίων μελημάτων του ἐθεώρησε τὴν διαρρῦθμισιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων. Ἐζήτησε δὲ τὰ τῆς ἐκκλησίας νὰ διαταχθοῦν συμφώνως πρὸς τὰς ἐπιθυμίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχου. Διὰ τοῦτο ἐξέλεξε τὸν μητροπολίτην Διονύσιον, τὸν ὁποῖον ἀπέστειλεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν νὰ διαπραγματευθῇ τὰ τῆς σχέσεως τῆς ἐκκλησίας πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον. Ἐξ ὅλων του δὲ τῶν ἐνεργειῶν ὁ Καποδίστριας φαίνεται ἀνεγνώριζεν ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησία ἐξηρατᾶτο ἀπὸ τὸ οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον.

Ἐπῆρχεν ὅμως καὶ μερίς, ἡ ὁποία ἤθελε, ἡ ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος νὰ γίνῃ αὐτοκέφαλος. Ὁ Κοραῖς ἔγραφε «τοῦ ἔως

τὴν ὥραν ταύτην ἐλευθερωθέντος μέρους τῆς Ἑλλάδος, ὁ κληρὸς δὲν χρεωστεῖ νὰ ἀναγνωρίζῃ ἀρχηγόν του τὸν πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως». Πολλοὶ τότε παρεδέχθησαν τὰς γνώμας τοῦ Κοραῆ καὶ ἐγεννήθη μία τάσις νὰ πραγματοποιηθῇ ὅ,τι ἔλεγε.

Ὅτι ἡ ἐκκλησία ἔπρεπε νὰ γίνῃ αὐτοκέφαλος ὑπεστηρίχθη καὶ ἀπὸ τὸν Θεόκλητον Φαρμακίδην, ὅστις ὑπῆρξε διαπρεπὴς θεολόγος. Οὗτος παρεδέχετο, ὅτι ἡ ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἦτο αὐτοκέφαλος καὶ ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὴν ἡμέραν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀνεγνωρίσθη ἡ ἀνεξαρτησία αὐτῆς.

Τὸ ζήτημα τοῦτο ἐπανελήφθη καὶ ὅταν ἡ ἀντιβασιλεία ἐπὶ Ὄθωνος διηύθυνε τὰς ὑποθέσεις τῆς Ἑλλάδος. Οἱ διευθύνοντες τότε ἐδέχοντο, ὅτι θὰ ἦτο ἐπιζήμιον κράτος αὐτόνομον πολιτικῶς, νὰ ὑπόκειται ἐκκλησιαστικῶς εἰς ἐκκλησίαν ὑποκειμένην ὑπὸ ἐξουσίαν ἀλλόφυλον καὶ ἀλλόθρησκον.

Τότε συνεστήθη μία ἐπιτροπὴ διὰ τὸ ζήτημα τοῦτο. Αὕτη προέτεινε ὡς πρωτίστην ἀνάγκην τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἐπίσης ἐζήτησε νὰ ὀρισθῇ σύνοδος διὰ νὰ διευθύνῃ τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα. Τὰς ἀποφάσεις ταύτας τῆς ἐπιτροπῆς ἐπεκύρωσε μία γενικὴ συνέλευσις, ἡ ὁποία συνῆλθε εἰς τὸ Ναύπλιον τὸ ἔτος 1833. Ἀμέσως τότε ἐδημοσιεύθη καὶ τὸ καταστατικὸν τῆς συνόδου. Κατὰ τοῦτο τὰ μέλη ταύτης ἦσαν πέντε καὶ κατ' ἔτος ἔπρεπε νὰ ἀνανεώνωνται. Τὴν ἐποπτεῖαν δὲ ἐπὶ τῶν ἀποφάσεων τῆς συνόδου ἐξήσκει ὁ βασιλικὸς ἐπίτροπος, ὁ ὁποῖος ἦτο λαϊκός. Ἡ ἐπιτροπὴ ἐκτὸς τούτου προέτεινε τὴν διάλυσιν πολλῶν μοναστηρίων.

Τὰς ἀποφάσεις ταύτας καὶ τὴν νέαν ἐν γένει κατάστασιν ἐπολέμησαν πολλοὶ καὶ ἰδίως ὁ μέγας θεολόγος Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος. Οὗτοι ἔλεγον, ὅτι ἡ ἐκκλησία ἔπρεπε νὰ διατελῇ ὑπὸ τὸν πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὰς ἐπεμβάσεις τῆς πολιτείας καὶ διὰ νὰ εἶναι ἐντελῶς εἰς τὰς ἐνεργείας τῆς ἐλευθέρου.

Ἐνῶ ταῦτα ἐγίνοντο εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὁ πατριάρχης ἠγνόει τὴν κατάστασιν, διότι εἶχε τὴν γνώμην, ὅτι αὐτὸς ἔπρεπε νὰ κηρύξῃ αὐτοκέφαλον τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἐπὶ τέλους μετὰ πολλὰς συζητήσεις τὸ ἔτος 1850 ὁ πατριάρχης Ἄνθιμος ὁ Α΄ ἐξέδωκε τὸν λεγόμενον Συνοδικὸν τόμον, διὰ τοῦ ὁποῖου

ἀνεγνώριζε τὴν αὐτοδιοίκησιν τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Τὸν τόμον ὅμως τοῦτον ἀπέρριψεν ἡ Βουλὴ τοῦ 1852 καὶ ἐψήφισε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ἐκκλησίας. Τὰς ἀποφάσεις τῆς Βουλῆς ἀνεγνώρισεν ὁ πατριάρχης. Ἀργότερον αἱ ἐκκλησῖαι τῶν ἐπαρχιῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπληλευθερώθησαν ὑπήχθησαν ὑπὸ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος. Σήμερον ἡ ἐκκλησία διοικεῖται ὑπὸ συνόδου ἀπαρτιζομένης ἐξ δώδεκα μελῶν. Πρόεδρος ἰσόβιος εἶναι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν. Κατὰ διετίαν δὲ τὸν μῆνα Ὀκτώβριον συγκαλεῖται ἡ ἱεραρχία, δηλαδή, ὅλοι οἱ ἐπίσκοποι εἰς Ἀθήνας καὶ συσκέπτονται περὶ τῶν γενικῶν τῆς ἐκκλησίας ζητημάτων καὶ ἔχουν ὅλην τὴν ἐξουσίαν ταύτην ἀντικαθιστᾶ ἡ δωδεκαμελής σύνοδος. Ἐπίσης αἱ ἐκκλησῖαι τῶν νέων χωρῶν μετὰ τὴν ἔγκρισιν τοῦ πατριάρχου ὑπήχθησαν ὑπὸ τὴν αὐτοκέφαλον ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος διὰ τοῦ νόμου 1615 τοῦ 1928. Ἐξηρέθησαν μόνον αἱ μοναὶ τοῦ Ἁγ. Ὁρους, αἱ ὁποῖαι ἐξαορτῶνται πνευματικῶς ἀπὸ τὸ Οἴκουμενικὸν Πατριαρχεῖον.

62. Ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ εἰς τὴν αὐτοκέφαλον Ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν.

1. Αἰρέσεις καὶ σχίσματα. Τὴν γαλήνην τῆς ἐκκλησίας ἐτάραξαν διάφοροι αἵρετικοί. Τοιοῦτοι ἦσαν ὁ Θεόφιλος Καΐρης. Οὗτος ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἄνδρον τὸ 1784 καὶ ἐσπούδασε κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν σχολὴν τῶν Κυδωνιῶν, ἔπειτα εἰς τὴν τῆς Πάτου καὶ Χίου Ἀκολουθῶς πρὸς συμπλήρωσιν τῶν σπουδῶν του μετέβη εἰς τὴν Εὐρώπην, ὅπου εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Πίσης, ἐσπούδασε φιλολογίαν καὶ φυσικομαθηματικά. Ἐπίσης διέμεινε τρία ἔτη εἰς Παρισίους. Ἐκεῖ ἐγνώρισε τὸν Ἀδαμάντιον Κοραῖν, ὁ ὁποῖος τότε ἦτο γέρον, ἀλλ' ἀκμαῖος πνευματικῶς. Ἐπανελθὼν μετὰ τὰς σπουδὰς του εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀνέλαβε τὴν Διεύθυνσιν τῆς σχολῆς τῶν Κυδωνιῶν.

Ὅταν ἐξεοργάη ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις, ὁ Καΐρης εἰργάσθη διὰ τὴν ἐπικράτησιν αὐτῆς. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τὸ 1837 ἴδρυσεν εἰς τὴν Ἄνδρον Ἑλληνικὸν σχολεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον συνέρρευσαν πολλοὶ μαθηταί. Τότε ὁ Καΐρης ἔδειξε τὰς ἀντιχριστιανικὰς του ἰδέας. Ἦρνεῖτο τὴν Ἁγίαν Τριάδα, τὴν ἑναν-

θρώπησιν τοῦ θείου λόγου, τὴν θείαν πρόνοιαν καὶ τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς. Ἐνεκα τῶν ἰδεῶν του τούτων ἀφωρίσθη ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον. Ἡ σύνοδος τὸν ἐκάλεσεν εἰς ἀπολογία καί, ἐπειδὴ ἐδίδασκεν ἐναντίον τῆς ἀνεγνωρισμένης θρησκείας, κατεδικάσθη 1852 εἰς φυλάκισιν καὶ ἀπέθανε τὸ ἔτος 1853.

2. Τὴν ἐκκλησίαν ἐτάραξεν ὁ Ἀπόστολος Μακράκις. Οὗτος ἦτο πολὺ φανατικὸς καὶ ἤρχισε νὰ κατηγορῇ τὴν ἐκκλησίαν, διότι εἶχε, κατὰ τὴν γνώμην του διαφθορῇ καὶ τὴν πολιτείαν, ὅτι ἦτο ἔργον τοῦ διαβόλου. Περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του δὲ ἐπίστευεν, ὅτι ἦτο θεῖος ἀπόστολος. Διὰ νὰ διαδώσῃ τὰς ἰδέας του ἵδρυσεν ἰδικὸν του σχολεῖον καὶ ἰδικὴν του ἐκκλησίαν. Οἱ ὀπαδοὶ του μετελάμβανον συχνά, χωρὶς νὰ νηστεύσουν καὶ ἡ ἐξομολόγησις ἐγένετο δημοσία. Ἐπίσης ἐδίδασκεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος συνίσταται ἐκ σώματος, θνητῆς ψυχῆς καὶ ἐκ πνεύματος ἀθανάτου. Ἐπειδὴ εἶχε προσελκύσει πολλοὺς ὀπαδοὺς καὶ ἠπειλεῖτο σχίσμα εἰς τὴν ἐκκλησίαν, κατεδικάσθη καὶ ἡ σχολὴ αὐτοῦ διελύθη.

3. *Θεολογικὴ κίνησις.* Ὁ ἐνοριακὸς κληρὸς μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἦτο ἐντελῶς ἀμαθής. Ἀναφέρεται ἐπισήμως (Μάουερ), ὅτι ἐκ χιλίων κληρικῶν οἱ ἐνεακόσιοι ἐνενήκοντα δὲν ἠδύναντο, οὔτε τ' ὄνομά των νὰ γράφουν. Βεβαίως τοῦτο εἶναι ὑπερβολή, ἀλλὰ πάντως δεικνύει τὴν ἀθλίαν κατάστασιν.

Διὰ τοῦτο ὁ Καποδίστριας συνέστησεν σχολεῖον ἱερατικὸν εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Πόρου.

Μετὰ ταῦτα ἰδρύθη τὸ Πανεπιστήμιον, τὸ ὁποῖον περιέλαβε καὶ θεολογικὴν σχολήν. Εἰς τὴν σχολὴν ταύτην ἐμορφώθησαν καὶ μορφοῦνται οἱ ἀρχιερεῖς, οἱ ἱεροκήρυκες καὶ οἱ καθηγηταὶ τῶν θρησκευτικῶν μαθημάτων.

Κατὰ τὸ ἔτος 1843 δύο ἀδελφοὶ Ἠπειρωταὶ τὴν καταγωγὴν, ὁ Μάνθος καὶ ὁ Γεώργιος Ριζάραι, ἵδρυσαν τὴν Ῥιζάρειον σχολήν. Πρὸς συντήρησιν ταύτης διέθεσαν ὀλόκληρον τὴν μετὰ κόπων καὶ στερήσεων ἀποκτηθεῖσαν περιουσίαν των· ἐκ ταύτης ἐξῆλθον διαπρεπεῖς κληρικοὶ καὶ θεολόγοι. Πολλοὶ δὲ τῶν ἀφοφίτων τῆς ἐσπούδαςαν καὶ εἰς ἄλλας ἐπιστήμας, εἰς τὰς ὁποίας καὶ διέπρεψαν.

Διαπρεπεῖς Θεολόγοι ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἔθνους καὶ ἐντεῦθεν ἀνεφάνησαν, ὁ *Θεόκλητος Φαρμακίδης*. Οὗτος ἐγεν-

νήθη τὸ 1784 εἰς τὴν Λάριссαν. Ἐσπούδασεν εἰς τὴν πατριαρχικὴν σχολὴν Κων)πόλεως καὶ ἔπειτα τῶν Κυδωνιῶν. Ἀκολούθως ἐφοίτησεν εἰς διάφορα εὐρωπαϊκὰ πανεπιστήμια. Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ἔδρασεν. Ἀνέλαβε διάφορα ἀξιώματα καὶ παρευρέθη εἰς πλείστας ἐθνοσυνελεύσεις. Τὸ ἔτος 1857 διωρίσθη καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου. Συνέγραψε πολλὰ συγγράμματα καὶ ἠγωνίσθη διὰ νὰ γίνῃ ἡ ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος αὐτοκέφαλος. Ἀντίπαλος αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ **Οἰκονόμος**. Οὗτος ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἰσαρίτσαιναν τῆς Θεσσαλίας τὸ 1780. Ἐφοίτησεν εἰς τὴν σχολὴν τῶν Ἀμπελακίων καὶ εἰς ἄλλας σχολάς. Εἶναι θανμαστός διὰ τὴν ἡρωϊκὴν του δύναμιν, τὴν μεγάλην του πολυμάθειαν καὶ διὰ τὸ πλῆθος τῶν συγγραμμάτων του.

Ἄλλοι σπουδαῖοι Θεολόγοι ὑπῆρξαν ὁ Μισαήλ, ὁ Κοντογόνης, ὁ Νικόλαος Δαμαλάς, ὁ Νικηφόρος Καλογεράς, ὁ Διομήδης Κυριακός, ὁ Ἐμμανουὴλ Ζολότας, ὁ Γεώργιος Δέρβος καὶ ὁ Νικ. Παπαγιαννόπουλος.

Καὶ σήμερον ἀκόμη ἡ θεολογικὴ ἐπιστήμη καλλιεργείται. Μεταξὺ τῶν διαπρεπῶν θεολόγων, δυνάμεθα νὰ κατατάξωμεν τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν κ. Χρυσόστομον Παπαδόπουλον ἀσχολούμενον καὶ περὶ ἄλλους κλάδους τῆς θεολογίας, ἰδίως ὅμως εἰς τὸν ἱστορικόν. Ἐπίσης ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι σπουδαῖοι ἐπιστήμονες, οἱ ὁποῖοι ἐργάζονται διὰ τὴν θεολογίαν.

63. Ἡ ἱστορία τῆς ὀρθοδόξου Ῥωσικῆς ἐκκλησίας.

1. *Ἐκκλησιαστικὸν πολίτευμα*. Εἰς τὴν Ῥωσίαν ὑπῆρχον κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον δύο μητροπόλεις ἡ τῆς Μόσχας, ἡ ὁποία διηύθυνε τὰς βορείας ἐπαρχίας καὶ ἡ τοῦ Κιέβου τὰς νοτίας. Ἐκ τούτων ὁ μητροπολίτης Κιέβου ἐξηριτάτο ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖον Κων)πόλεως, ὁ δὲ τῆς Μόσχας ἐξελέγετο ὑπὸ Ῥώσων ἐπισκόπων καὶ ἦτο ἀπὸ τοῦ 1495 ἀνεξάρτητος. Τέλος κατὰ τὸν ἰσ' αἰῶνα ἰδρύθη Πατριαρχεῖον εἰς τὴν Μόσχαν καὶ ἡ ἐκκλησία τῆς Ῥωσσίας ἀνεκηρύχθη ἀνεξάρτητος. Πρῶτος δὲ πατριάρχης τῆς Ῥωσσίας ἐγένετο ὁ Ἰώβ, τὸν ὁποῖον ἀνεγνώρισεν ὁ πατριάρχης Ἱερουσάλης τὸ 1589. Μέχρι τοῦ 1657 ἔπρεπε, τὴν ἐκλογὴν τῶν Ῥώσων πατριαρχῶν τυπικῶς νὰ ἐγκρίνῃ τὸ

Οίκουμενικὸν πατριαρχεῖον, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου καὶ τοῦτο κατηργήθη.

Οἱ πατριάρχαι ἀπέκτησαν τότε μεγίστην δύναμιν. Οἱ Τσάροι τοὺς ἐσέβοντο πολύ. Τόσον, ὥστε τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων, ὅταν ὁ πατριάρχης μετέβαινε ἔφιππος εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἐκράτει ὁ αὐτοκράτωρ καὶ τοῦ ὠδήγει τὸν ἵππον. Ὁ μέγας ὅμως Πέτρος δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῆ τὴν δύναμιν ταύτην τῶν πατριαρχῶν. Διὰ τοῦτο κατήργησε τὸ Πατριαρχεῖον καὶ ὥρισε νὰ διευθύνῃ τὴν ἐκκλησίαν, διοικοῦσα σύνοδος τὸ 1721.

Ἡ ἐκκλησία εἰς τὴν Ῥωσσίαν εἶχε μεγάλην περιουσίαν. Ἀπὸ τῆς αὐτοκρατείας ὅμως Αἰκατερίνης τῆς Βας τὴν διαχειρισιν ταύτης ἀνέλαβεν ἡ πολιτεία καὶ ὁ κλῆρος ἐμισθοδοτεῖτο ἀπὸ τὸ κράτος.

2. Ἡ θεία λατρεία εἰς τὴν Ῥωσσίαν. Αὕτη ἐτελεῖτο κατὰ τὴν ἀρχαίαν συνήθειαν. Εἰς τὴν διατήρησιν αὐτῆς συνετέλεσαν διάφοροι σύλλογοι, οἱ ὁποῖοι διετήρουν σχολεῖα καὶ τυπογραφεῖα καὶ πολλοὶ λόγιοι ἀρχιερεῖς. Ἐπίσης ἰδρύθησαν ναοὶ μὲ μεγίστην ἀρχιτεκτονικὴν ἀξίαν, διότι ἐσχεδιάζοντο ἀπὸ μεγάλους Εὐρωπαϊοὺς ἀρχιτέκτονας. Τοιοῦτος ναὸς π. χ. ἦτο ὁ ναὸς τοῦ Κρεμλίνου εἰς τὴν Μόσχαν. Καὶ διὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἐπίσης διακόσμησιν τῶν ἐκκλησιῶν, κατεβλήθησαν πλεῖσται φροντίδες. Οἱ Ἕλληνες οἱ ἐπισκεπτόμενοι τοὺς ναοὺς τούτους, ἔμενον κατάπληκτοι βλέποντες τὸν πλοῦτον καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν αὐτῶν.

3. Ἡθικὸς βίος. Τοὺς Ῥώσσοις τῆς περιόδου ταύτης τοὺς χαρακτηρίζει μεγάλη εὐσέβεια. Δὲν ἔλειπαν ὅμως καὶ πολλαὶ ἠθικαὶ ἀτέλεια, ὅπως π. χ. ἡ δεισιδαιμονία καὶ ἡ ὑποκρισία. Πολλοὶ ἐτήρουν τοὺς θρησκευτικοὺς τύπους, χωρὶς νὰ αἰσθάνωνται τίποτε.

4. Θεολογικὴ φιλολογία. Εἰς τὴν Ῥωσσίαν ἤρχισε μεγάλη θεολογικὴ κίνησις. Τοῦτο συνέβη, διότι αὕτη πλησιάζει πρὸς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην, ὅπου ἤκμαζεν ἡ θεολογικὴ ἐπιστήμη. Πολλοὶ ὀρθόδοξοι ἐσπούδαζον τότε εἰς τὰ Πανεπιστήμια τῆς Ῥωσσίας, ἰδίως δὲ εἰς τὸ τῆς Κρακοβίας τῆς Πράγας. Ἀκολούθως ἰδρύθησαν πλεῖσται θεολογικαὶ σχολαί, εἰς τὰς ὁποίας ἐδιδάσκειτο ἡ θεολογία, ἡ ὀητορικὴ καὶ ἄλλα μαθήματα. Κατὰ τὸν παρελθόντα μάλιστα καὶ παρόντα αἰῶνα ἀνεφάνησαν σπουδαῖοι Ῥῶσσοι θεολόγοι.

5. *Ἐνέργεια τῆς Ῥωσσικῆς ἐκκλησίας πρὸς διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ.* Ῥῶσσοι ἱεραπόστολοι εἰργάσθησαν νὰ διαδώσουν τὸν χριστιανισμὸν εἰς τὴν Σιβηρίαν. Ἐπίσης συνεστήθησαν διάφοροι ἑταιρεῖαι, τῶν ὁποίων τὰ μέλη ἐνήργησαν διὰ τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὰς Ἰνδίας, τὴν Ἰαπωνίαν καὶ τὴν Κίναν.

Ἐκτὸς τῶν ἐνεργειῶν τούτων, ἡ Ῥωσσικὴ ἐκκλησία ὑπεστήριξε καὶ τοὺς ὑπὸ τὸν Τουρκικὸν ζυγὸν ὀρθοδόξους. Δὲν παρέλειπεν ἡ Ῥωσσία, ὡσάκις ἐσυνθηκολόγει μετὰ τῆς Τουρκίας, νὰ μὴ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν καὶ τὰ συμφέροντα τῶν ὀρθοδόξων. Δυστυχῶς ὅμως σήμερον ἡ ἐκκλησία αὕτη ἔχει τελείως ἐκμηδενισθῆ. Ὁ ἐπικρατήσας εἰς τὴν χώραν ταύτην κομμουνισμὸς ἔθεσεν, ὡς κύριόν του πρόγραμμα τὴν ἐξάλειψιν τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας. Συμβαίνουν λοιπὸν ἐκεῖ ἀπαίσια γεγονότα. Ἀρχιερεῖς καὶ ἱερεῖς καταδικάζονται εἰς θάνατον, ἢ εἰς ἄλλας στερήσεις. Αἱ ἐκκλησῖαι μετεβλήθησαν εἰς σταύλους ἢ εἰς αἰθούσας κινηματογράφων. Ἄλλαι δέ, ὅπως ἡ τοῦ Κρεμλίνου ἀνετινάχθησαν εἰς τὸν ἀέρα. Αἱ ἱεραὶ ἀκολουθίαι σατυρίζονται καὶ διδάσκεται διαρκῶς ἡ ἀθεΐα. Ὁ χριστιανισμὸς διέρχεται ἐκεῖ κρίσιν, καθὼς καὶ ἡ ἠθικὴ καὶ ὁ ἱερός θεσμὸς τῆς οἰκογενείας, ὁ ὁποῖος κυριολεκτικῶς κατηργήθη. Χιλιάδες παιδίων ζοῦν ἄνευ οἰκογενιακῆς ἐπιβλέψεως. Γυρίζουν εἰς τοὺς δρόμους νηστικά, γυμνὰ καὶ μὲ ὄλην τὴν δυστυχίαν. Μὲ ὅλας ὅμως ταύτας τὰς τρομακτικὰς πιέσεις ὁ χριστιανισμὸς δὲν θὰ ἐκρίζωθῆ, διότι ἡ καταγωγὴ του εἶναι θεία. Εἶδομεν δὲ εἰς τὴν ἱστορίαν πόσας δυσκολίας συνήντησε. Πρέπει τὰ δεινὰ αὐτὰ τῆς Ῥωσσίας νὰ μᾶς συνετίσουν καὶ νὰ προσέξωμεν πολὺ νὰ μὴ παρασυρθῶμεν ἀπὸ τὰ κηρύγματα τῶν ἀνοήτων κομμουνιστῶν.

64. Ἡ Νεστοριανικὴ καὶ αἱ μονοφυσιτικαὶ ἐκκλησῖαι.

Ἡ κατάσταση τῶν ἐκκλησιῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπεσχίσθησαν ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν, κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, εἶναι οἰκτρὰ. Οἱ αἰρετικοὶ οἱ ἀπαρτίζοντες ταύτας ὑπέστησαν πολλὰ δεινὰ, ἐβασανίσθησαν ἀπὸ διαφόρους τυράννους καὶ κατέπεσαν

πάρα πολὺ πνευματικῶς. Σήμερον δὲ ἐλάχιστα λείψανα διασώζονται ἐκ τούτων. Οἱ Νεστοριανοὶ εἶναι σκορπισμένοι εἰς διαφόρους χώρας τῆς Ἀσίας καὶ ἰδίως εἰς τὴν Συρίαν, Περσίαν καὶ Βαβυλωνίαν. Οὗτοι ἐξακολουθοῦν νὰ καλοῦν τὴν Θεοτόκον Χριστοτόκον, διότι ἐκ ταύτης ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος Χριστός, μετὰ τοῦ ὁποίου ἠνώθη ἡ θεία φύσις. Παραδέχονται, ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς, τὴν τρίτην κατάδυσιν εἰς τὸ βάπτισμα καὶ κοινωνοῦν σώματος καὶ αἵματος, κατὰ τὴν θείαν εὐχαριστίαν. Μεταξὺ τῶν Νεστοριανῶν ἐγεννήθη σχίσμα. Τοῦτο ἐποφελήθησαν οἱ Δυτικὲς καὶ κατώρθωσαν ἱκανὸν ἀριθμὸν αὐτῶν νὰ ἐνώσουν μὲ τὴν Δυτικὴν ἐκκλησίαν, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1681. Οἱ ἀκολουθοῦντες τὴν Νεστοριανικὴν αἵρεσιν σήμερον ἀνέρχονται εἰς 350.000 χιλιάδας. Οὗτοι πολλάκις ἐξέφρασαν τὴν ἐπιθυμίαν των νὰ ἐνωθοῦν μὲ τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν.

2. Ἀρμένιοι. Οὗτοι ἐξακολουθοῦν νὰ ἐμμένουν εἰς ὅσα περιεγράψαμεν εἰς τὴν προηγούμενην περίοδον. Τὸ μόνον, τὸ ὁποῖον προσέθεσαν εἰς τὴν πίστιν αὐτῶν εἶναι ἡ προσκύνησις τῶν εἰκόνων.

Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν κατὰ τὸν ΙΖ'. αἰῶνα ἐξηναγκάσθησαν νὰ δεχθῶν τὸν Μωαμεθανισμόν. Ἄλλοι μετενάστευσαν εἰς τὴν Ῥωσσίαν καὶ εἰς διάφορα μέρη τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ διετήρησαν τὴν πίστιν των. Ὁ πατριάρχης αὐτῶν ἐδρεύει εἰς τὸ Ἐτσματισίν, τὸ ὁποῖον κεῖται πλησίον τῆς Ῥωσσικῆς Ἀρμενίας. Οἱ Ἀρμένιοι, οἱ ὁποῖοι ἔζων εἰς τὴν Τουρκίαν ὑπέφεραν τὰ πάνδεινα· τὸ ἔτος δὲ 1895 ἐσφάγησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων 100.000 ἐξ αὐτῶν. Ἡ Μικρασιατικὴ καταστροφὴ ὑπῆρξεν ἄληθης πανωλεθρία καὶ διὰ τοὺς Ἀρμενίους. Πλείστοι ἐξ αὐτῶν ἐσφάγησαν καὶ οἱ διασωθέντες εὖρον φιλοξενίαν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Οἱ Ἀρμένιοι εὐκόλως θὰ ἠδύναντο νὰ ἐνωθοῦν μετὰ τῶν ὀρθοδόξων, διότι αἱ διαφοραὶ τῆς πίστεως δὲν εἶναι καὶ τόσον σοβαραί.

3. Οἱ Ἰακωβίται. Οὗτοι διαμένουν εἰς τὴν Συρίαν, τὴν Μεσοποταμίαν καὶ Βαβυλωνίαν. Ὁ Πατριάρχης αὐτῶν καλεῖται

πατριάρχης Ἀντιοχείας. Σήμερον σώζονται ἐλάχιστοι. Ἡ Δυτική ἐκκλησία κατώρθωσε νὰ ἐνώση πολλοὺς ἐξ αὐτῶν.

4. **Κόπται καὶ Ἀβυσσήνιοι.** Οἱ μονοφυσίται τῆς Αἰγύπτου ὀνομάζονται Κόπται, οὗτοι ἔχουν ἴδιον πατριάρχη, ὃ ὁποῖος μένει εἰς τὸ Κάϊρον. Ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία ἐφρόντισε νὰ ἐνώση τοὺτους, ἀλλὰ δὲν τὸ κατώρθωσεν. Οἱ Κόπται, καθὼς εἶδομεν, παραδέχονται πολλά, τὰ ὁποῖα παρέλαβον ἀπὸ τὰς θρησκείας τῶν γειτονικῶν λαῶν.

Γενικῶς παρατηροῦμεν ὅτι, αἱ ἐκκλησίαι αὗται ἔχουν τελείως παρακμάσει καὶ ὅτι εὐρίσκονται εἰς μεγίστην κατὰπτωσιν ἕνεκα τῆς ἀμαθείας, ἡ ὁποία ἐπικρατεῖ εἰς τὰ μέλη των.

Β'. Ἱστορία τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας.

65. Ἡ μεταρρυθμίσις τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας.

Πολλὰ ἀπόπειραι μεταρρυθμίσεως τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας ἐγένοντο κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον, ἀλλὰ πᾶσαι ἀπέτυχον. Τοῦτο συνέβη, διότι ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία εἶχε μεγίστην δύναμιν καί, διότι δὲν εἶχεν ἔλθει ἀκόμη ὁ κατάλληλος καιρὸς. Ἡ ἐπιζητούμενη μεταρρυθμίσις ἐγένετο κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα καὶ τοῦτο εἶναι μέγα ἱστορικὸν γεγονός, διότι ἔδωκεν ἄλλας κατευθύνσεις εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Εὐρώπης.

Ἡ διαφθορὰ τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας καὶ ἡ ἀπομάκρυνσις αὐτῆς ἀπὸ τῶν βασικῶν ἀρχῶν τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἦτο τόσοσὸν μεγάλη, ὥστε γενικὴ συνείδησις εἶχε σχηματισθῆ, ὅτι αὕτη ἔπρεπε νὰ μεταρρυθμισθῆ. Ἐνας λόγιος ἐπίσκοπος ἔγραφε κατὰ τὸν ΙΕ'. αἰῶνα πρὸς τὸν πάπαν Εὐγένιον τὸν Α'. ὅτι «αἱ ἀταξίαι τοῦ κλήρου εἶναι τσαῦται, ὥστε εἶναι φόβος μήπως γίνῃ ἐπανάστασις.....; ἡ πυρὰ ἀναπέμπει τὰς φλόγας αὐτῆς καὶ ἡμεῖς τρέχομεν πρὸς αὐτήν». (Ἰουλιανός). Ἐπειτα ἡ ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων, ἡ ὁποία ἐγένετο εἰς τὴν Δύσιν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἔκαμε τοὺς ἀνθρώπους νὰ σκέπτονται ἐλευθέρως, νὰ ἐρευνοῦν τὰ ζητήματα ἀπὸ τὴν πραγματικότητα καὶ νὰ μὴ εἶναι ἐπηρεασμένοι ἀπὸ τὴν παράδοσιν. Ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία τὰ πάντα ἐστήριξεν εἰς τὴν παράδοσιν μὴ δίδουσα σημασίαν εἰς

τὴν Ἀγ. Γραφήν. Ἐπίσης ἐδίδασκεν, ὅτι ἡ δικαίωσις καὶ ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου ἐξηροῦτο ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν τύπων τῆς θρησκείας. Τὴν λατρείαν ἐτέλει εἰς τὴν ἀκατανόητον Λατινικὴν γλῶσσαν καὶ εἶχε παραμελήσει τὸ κήρυγμα. Ἡ διοίκησις τῆς δὲ ἦτο ἀπολυταρχική. Πάντα, ὅστις θὰ ἐτόλμα νὰ ἐλέγξῃ αὐτὴν τὸν παρέδιδεν εἰς τὴν ἱεράν ἐξέτασιν, ἣτις τοῦ ἐπέβαλε τὸν διὰ πυρῶς θάνατον. Ἐπὶ τέλους παρουσιάζεται ὁ Μαρτίνος Λούθηρος, ὁ ὁποῖος κατορθώνει νὰ ἐπιτύχῃ εἰς τὴν Γερμανίαν ὅ,τι ἄλλοι δὲν κατόρθωσαν.

Οὗτος ἐγεννήθη τὸ 1483 ἀπὸ γονεῖς χωρικούς· ἐσπούδασε τὰ νομικά καὶ ἔπειτα ἐγένετο μοναχός, καταταχθεὶς εἰς τὸ τάγμα τῶν Αὐγουστίνων μοναχῶν. Ἀκολούθως ἐγίνε καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βιττεμβέργης. Ὁ Λούθηρος ἐπεσκέφθη τὴν Ῥώμην καὶ τότε εὔρε τὴν εὐκαιρίαν νὰ μελετήσῃ ἐκ τοῦ πλησίον τὴν κατάστασιν τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας.

Τὸν πόλεμον κατὰ ταύτης ἤρχισεν, ὡς ἐξῆς. Τὸ 1516 ὁ πάπας Λέων ὁ Γ' θέλων νὰ συνάξῃ χρήματα, διὰ νὰ οἰκοδομήσῃ τὸν ναὸν τοῦ Ἀγ. Πέτρου καὶ δι' ἄλλους σκοποῦς, ἐξέδωκε **γενικὴν ἄφεσιν**. Ἀνέθεσε δὲ εἰς τοὺς μοναχοὺς νὰ περιέλθουν τὰς ἐκκλησίας καὶ νὰ πωλήσουν ἀφέσεις. Εἰς τὴν Γερμανίαν ἐστάλη πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὁ Τέτσελος, ὁ ὁποῖος μὲ πολλὴν ἀναιδέειαν ἐπώλει τὸ σπουδαῖον τοῦτο ἐμπόρευμα. Ὁ Λούθηρος τότε ἐπολέμησε τὰς ἀφέσεις τὸ 1517, ὡς ἀσυμφώνους πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ. Ἐγραψε 95 θέσεις (ἀντιρρήσεις) κατὰ τῶν ἀφέσεων, τὰς ὁποίας ἐτοιχοκόλλησεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Βιττεμβέργης. Τότε ὁ Τέτσελος ἔκαυσε τὸ χαρτίον ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχον γραφῆ αἱ 95 θέσεις καὶ ἔγραψεν αὐτὸς 105 ἀντιθέσεις. Ἐζήτησε δὲ νὰ ἐξεγείρῃ τὸν κόσμον κατὰ τοῦ Λουθήρου. Τοῦτο ὅμως προεκάλεσεν ἀντίδρασιν. Οἱ φοιτηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βιττεμβέργης ἔκαυσαν τὰς ἀντιθέσεις τοῦ Τετσέλου καὶ ἐν γένει ὁ κόσμος ἐστράφη πρὸς τὸν Λούθηρον.

Τὰ συμβάντα τῆς Βιττεμβέργης ἐτάραξαν τὸν πάπαν καὶ ἀνέθηκεν εἰς τὸν ἐκεῖ ἐπίσκοπον νὰ συζητήσῃ μὲ τὸν Λούθηρον τὸ 1518. Ὁ Λούθηρος ἐπέμενεν εἰς τὰς ἰδέας, **ὅτι ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἔργον τῆς θείας χάριτος καί, ὅτι τὸ πρωτεῖον τοῦ πάπα δὲν προέρχεται ἐκ τοῦ Θεοῦ**. Αἱ ἰδέαι τοῦ Λουθήρου

ἔξετιμήθησαν καὶ μὲ αὐτὸν ἐτάχθησαν ὁ ἐκλέκτωρ τῆς Σαξωνίας Φρειδερίκος καὶ ὁ σοφὸς Φίλιππος Μελάχθων. Ἄλλὰ καὶ οἱ ἀντίθετοι τοῦ Λουθήρου ἐνισχύθησαν, διότι ἐκτὸς τοῦ αὐτοκράτορος Μαξιμιλιανοῦ προσετέθησαν καὶ ἄλλοι. Ὁ Λούθηρος τότε ἔγραψε διάφορα ἔργα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐκθέτει τὴν διδασκαλίαν του, ἢ ὁποῖα εἶναι ἡ ἐξῆς. *Διὰ νὰ σωθῇ ὁ ἄνθρωπος χρειάζεται μόνον πίστις, τὰ ἔργα δὲν εἶναι ἀναγκαῖα. Δὲν παρεδέχεται τὴν λατρείαν, ἀπέρριπτε τὰ μυστήρια ἐκτὸς τριῶν, δὲν παρεδέχεται, ὅτι εἰς τὸ μυστήριον τῆς θείας εὐχαριστίας, ὁ ἄρτος γίνεται σῶμα καὶ ὁ οἶνος αἷμα.* Ἀπέρριπτε τὸ μυστήριον τῆς *ιερωσύνης* καὶ παρεδέχεται, ὅτι ἡ ἱεραρχία δὲν εὐρίσκετο εἰς οὐδεμίαν σχέσιν πρὸς τὸν θεόν. Ἐπίσης ἐδίδασκειν, *ὅτι ἡ ἱερωσύνη ἔχει δύο μόνον βαθμοὺς* τὸν τοῦ πρεσβυτέρου καὶ τὸν τοῦ διακόνου. Τὸ 1520 ὁ πάπας ἀφώρισε τὸν Λούθηρον καὶ τὸν προσεκάλει ἐντὸς 60 ἡμερῶν νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Ῥώμην ν' ἀπολογηθῇ. Τότε ὁ αὐτοκράτωρ διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν πάπαν, ἕνεκα λόγων πολιτικῶν, ἐζήτησε νὰ ἐκτελεσθοῦν, ὅσα ἐζήτησεν οὗτος, ἀπὸ τοὺς ἡγεμόνας, οἱ ὁποῖοι εἶχον συνέλθει εἰς τὸ συνέδριον τῆς Βορματίας 1521. Εἰς τὸ συνέδριον αὐτὸ παρουσιάσθη ὁ Λούθηρος καὶ ἀνέπτυξε τὰς ἰδέας του. Εἶπε δὲ ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ὅτι δὲν ἀπαρνεῖται τὰς ἰδέας του, ἐφ' ὅσον αὐταὶ στηρίζονται εἰς τὴν Ἀγ. Γραφήν. Τὸ συνέδριον τὸν ἄφησεν ἐλεύθερον ἀλλ' ἀμέσως ἐξεδόθη κατ' αὐτοῦ προγραφὴ, κατὰ τὴν ὁποίαν, ὅστις ἠθέλε ἠδύνατο νὰ τὸν φονεύσῃ. Ἐπειδὴ ἦτο κίνδυνος διὰ τὴν ζωὴν τοῦ Λουθήρου, οἱ φίλοι του τὸν ἔκλεισαν εἰς ἓν φρούριον.

Μετὰ ταῦτα αἱ ἰδέαι του διεδίδοντο· πολλοὶ προσεχώρουν εἰς αὐτάς τὸ δὲ ζήτημα τοῦτο ἐδημιούργησε κοινωνικὴν ἐπανάστασιν.

Τὸ ἔτος 1529 συνεκλήθη συνέδριον τῶν ἡγεμόνων εἰς Σπάιερ, εἰς τὸ ὁποῖον ἀπεφασίσθη νὰ ἀνέχωνται τὴν λειτουργίαν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας καὶ νὰ ἐμποδισθῇ πᾶσα νεωτεριστικὴ κίνησις. Ἐπειδὴ οἱ φίλοι τοῦ Λουθήρου ἡγεμόνες δὲν ἠδύναντο νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἀπόφασιν αὐτήν, *διεμαρτυρήθησαν* κατ' αὐτῆς, καὶ τότε ὠνομάσθησαν *Διαμαρτυρόμενοι* (Προτεστάνται).

Μετὰ ταῦτα ἐξηκολούθησαν συνεχεῖς πόλεμοι μεταξὺ Δυτικῶν καὶ Διαμαρτυρομένων, μέχρις ὅτου τὸ (1555), εἰς τὸ συνέδριον τῆς Αὐγούστης, ἀπεφασίσθη οἱ Δυτικοὶ καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι

νά ἐξασκοῦν ἐλευθέρως τὰ τῆς θρησκείας των. Πρὶν ὑπογραφήν ἢ εἰρήνην αὕτη, ὁ Λούθηρος εἶχεν ἀποθάνει τὸ 1546 εἰς τὸν Ἐϊσλέβεν, ὅπου εἶχε γεννηθῆ.

66. Ἡ μεταρρύθμισις εἰς τὴν Ἑλβετίαν καὶ Ἀγγλίαν.

Σύγχρονος μὲ τὸν Λούθηρον, ὁ ὁποῖος ἐκήρυξε τὴν μεταρρύθμισιν εἰς τὴν Γερμανίαν, ἦτο ὁ Ζβίγγλιος, ὁ ὁποῖος ἐνεφανίσθη, ὡς μεταρρυθμιστὴς εἰς τὴν Γερμανικὴν Ἑλβετίαν. Οὗτος ἐσπούδασεν εἰς τὴν Βασιλείαν. Διέφερον ὀλίγον αἱ ἰδέαι τοῦ Λουθήρου μὲ τὰς τοῦ Ζβιγγλίου, καθόσον ὁ μὲν πρῶτος ἀπέρριπτε ὅ,τι δὲν συνεβιάζετο μὲ τὴν Ἀγ. Γραφήν, ὁ δὲ δεύτερος πᾶν ὅ,τι δὲν περιελαμβάνετο εἰς τὴν Ἀγ. Γραφήν. Ἐπίσης ἡ Γερμανικὴ μεταρρύθμισις ἀπέρριπτε πᾶσαν τὴν λατρείαν (εἰκόνας, θυσιαστήρια καὶ ἐκκλησιαστικὸν στολισμὸν) ἐν ᾧ ἡ Ἑλβετικὴ ἀπέρριπτε τὰ πάντα καὶ τοὺς κώδωνας τῶν ἐκκλησιῶν ἀκόμη. Ἀφορμὴν καὶ εἰς τὸν Ζβίγγλιον ἔδωκεν ἡ πώλησις τῶν ἀφέσεων (1519). Ἐπειτα ὁ Ζβίγγλιος τὸ 1522 ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπον Κωνσταντίας νά κηρύττῃ ἐλευθέρως καὶ νά ἐπιτραπῆ ὁ γάμος τῶν ἱερέων. Τὰ ἰδέας αὐτὰς τοῦ Ζβιγγλίου ἐνέκρινε καὶ ἐπέβαλεν ἡ πολιτικὴ ἐξουσία. Ἀργότερον ὁ Ζβίγγλιος συστηματικῶς, εἰς 67 ἄρθρα ἐξέθηκε τὰς ἰδέας του. Αὗται ἦσαν *κανὼν τῆς πίστεως εἶναι μόνον ἡ Ἀγ. Γραφή. Ἡ ἱερὰ παράδοσις δὲν ἔχει οὐδεμίαν ἀξίαν. Κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας εἶναι ὁ Χριστός. Ὁ πάπας καὶ οἱ λοιποὶ ἐπίσκοποι δὲν πρέπει νά ἔχουν οὐδεμίαν ἐξουσίαν. Τὰς ἁμαρτίας συγχωρεῖ μόνον ὁ θεός. Οἱ μοναχοὶ εἶναι ὑποκριταὶ καὶ ἐπιβάλλεται ὁ γάμος τῶν ἱερέων.* Μετὰ ταῦτα οἱ ἱερεῖς ἐνυμφεύοντο, τὰ μοναστήρια ἐκλείοντο καὶ αἱ εἰκόνας ἀπεμακρύνοντο ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας. Καὶ εἰς τὴν Ἑλβετίαν ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ Λυτικῶν καὶ Διαμαρτυρομένων ἦτο τόσο μεγάλη, ὥστε καὶ πόλεμοι ἐγένοντο μεταξύ των. Εἰς μίαν δὲ μάχην τὸ 1531 ἐφονεύθη καὶ ὁ Ζβίγγλιος. Ἐπὶ τέλους ὁμως κατέληξαν εἰς μίαν συμφωνίαν (εἰρήνην εἰς τὸ Κάππελερ) νά ἐπιτρέπεται ἐλευθερία εἰς τὰ τῆς θρησκείας των.

Ἡ μεταρρύθμισις ἐπεκράτησεν εἰς τὴν Γερμανικὴν Ἑλβετίαν. Ὁ ἐργασθεὶς διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς μεταρρυθμίσεως ἐπίσης ἦτο ὁ Ἰωάννης Καλβίνος. Οὗτος ἐγεννήθη τὸ 1509 ἐσπούδασε τὰ νομικὰ καὶ ἔπειτα τὴν θεολογίαν. Ἀπὸ τὸ ἔτος 1536 ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Γενεύην, εἰς τὴν ὁποίαν ἔμεινε μέχρι τοῦ 1538. Κατὰ τὰ δύο ταῦτα ἔτη καὶ ὡς καθηγητὴς τῆς θεολογίας καὶ ὡς ἱεροκῆρυξ εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἀλλὰ ἡ μεταρρύθμισις παρενοήθη ὑπὸ μερικῶν, οἱ ὅποιοι ἔλεγον, ὅτι ἡ Ἄγ. Γραφή δὲν ὀξίζει τίποτε καὶ ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ὅπως ὁ ἄνθρωπος. Ἐπειδὴ ἐθεωρήθη ὑπαίτιος τῆς καταστάσεως ταύτης ὁ Καλβίνος, ἐξωρίσθη ἀλλὰ τὸ 1540 ἐπανῆλθε πάλιν εἰς τὴν Γενεύην. Ὁ Καλβίνος ἦτο πολυμαθέστατος, εὐγλωττος καὶ δέξυνος. Ἐδίδασκε σχεδὸν τὰ αὐτὰ μὲ τὸν Λούθηρον καὶ Ζβίγγλιον. Οὗτος ἐκτὸς τῶν ἄλλων παρεδέχετο, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐλεύθερος, ἀλλὰ ὅ,τι θὰ γίνῃ ἔχει προορισθῆ ἀπὸ τὸν Θεόν.

Εἰς τὴν Ἀγγλίαν τὴν μεταρρύθμισιν ὑπεστήριξεν ὁ Ἑρσῆκος ὁ Η'. Ἔνεκα προσωπικῶν ἀφορμῶν πρὸς τὸν πάπαν τὸ 1534. Οὗτος ἀνύψωσεν εἰς τὸν θρόνον τῆς Κανταουρίας τὸν **Θωμᾶν Κλάμμερ**. Ἀκολούθως ἤρχισαν αἱ μεταρρυθμίσεις. Κατήργησε τὰ μοναστήρια, ἐπίσης καὶ τὰς διαφόρους ἑορτάς. Κατέστρεψε τὰ ἅγια λείψανα, ἀλλ' ἐπέτρεψε τὰς Ἄγ. εἰκόνας καὶ ἀπέρριψε τὸ πρωτεῖον τοῦ Πάπα. Ἐκ τῶν ἄλλων διδασκαλιῶν τῆς Λυτικῆς ἐκκλησίας οὐδεμίαν ἀπέρριψεν. Ἐπὶ Ἐδουάρδου ὅμως ἐγένοντο καὶ ἄλλαι μεταρρυθμίσεις, καθὼς ἐπετράπη ἢ ὑπ' ἀμφοτέρα τὰ εἶδη θεία κοινωνία, ἐπετράπη ὁ γάμος τῶν ἱερέων, ἀναγνωρίζεται ὡς πηγὴ τῆς πίστεως ἡ Ἄγ. Γραφή καὶ ὡς βῆσις τὸ σύμβολον τῆς Νικαίας. Ἐπίσης διατηρεῖται τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα καὶ ἐκ τῶν μυστηρίων, γίνονται δεκτὰ μόνον δύο, τὸ βάπτισμα καὶ ἡ θεία εὐχαριστία. Κατὰ τῆς μεταρρυθμίσεως ταύτης ἐξηγέρθησαν οἱ **Πουριτανοί**, οἱ ὅποιοι ἤθελον τὴν ἐκκλησίαν καθαρὰν καὶ οἱ Προεσβυτεριανοί, οἱ ὅποιοι ἀπέκρουον τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα καὶ ἠκολούθουν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Καλβίνου.

Ἡ μεταρρύθμισις ἐκηρύχθη ἀκολούθως εἰς τὴν Σκωτίαν, τὴν Δανίαν καὶ τὰς Σκανδιναβικὰς χώρας. Ὁ Προτεσταντισμὸς λοιπὸν διεδόθη εἰς πλεῖστα μέρη τῆς Εὐρώπης. Τὸ ἡμῖς τῆς Λυτικῆς ἐκκλησίας ἐδέχθη τὴν μεταρρύθμισιν. Πιστοὶ τοῦ Πάπα

ἔμειναν οἱ λαοὶ τῆς Ἰταλίας, Ἰσπανίας, Πορτογαλλίας καὶ Γαλλίας.

67. Ὁρησκευτικὴ ζωὴ εἰς τὰς ἐκκλησίας τῶν Διαμαρτυρομένων.

1. **Διοικήσεις.** Οἱ Διαμαρτυρόμενοι δὲν παραδέχονται τὴν ἱερωσύνην ὡς μυστήριον, διὰ τοῦ ὁποίου μεταδίδεται ἡ θεία χάρις εἰς ὠρισμένα πρόσωπα. Ἄλλὰ πιστεύουν, ὅτι πάντες δύναται νὰ ἐκτελοῦν τὴν λατρείαν (γενικὴν ἱερωσύνην). Παραδέχονται δύο τάξεις κληρικῶν, τοὺς πρεσβυτέρους καὶ τοὺς διακόνους. Τὴν θέσιν τῶν ἐπισκόπων, οἱ ὅποιοι ἐποπτεύουν τὴν ἐκκλησίαν, τὴν κατέλαβον οἱ πολιτικοὶ ἄρχοντες Ἐκεῖ ἰδρύθησαν τὰ ἐκκλησιαστικὰ συμβούλια, τὰ ὁποῖα ἔχουν τὴν ἐποπτείαν ἐπὶ τῶν ἱερέων καὶ ἐκδίδουν τὰ διαζύγια.

Εἰς τὴν Ἀγγλίαν διετηρήθη ὁ βαθμὸς τοῦ ἐπισκόπου. Ἐκεῖ οἱ ἐπίσκοποι κατὰ θεῖον δικαίωμα, ἐπειδὴ θεωροῦνται διάδοχοι τῶν ἀποστόλων, κυβερνοῦν τὴν ἐκκλησίαν. Ἡ ἐκκλησία αὕτη εἶναι ἡ λεγομένη **ἐπισκοπιανή**, καὶ παραδέχεται τρεῖς βαθμοὺς ἱερωσύνης, ὅπως καὶ ἡ ὀρθόδοξος.

Εἰς τὰς χώρας τῶν Διαμαρτυρομένων τὰ μοναστήρια διελύθησαν καὶ τὰ κτήματα αὐτῶν ἐδημεύθησαν. Τὰ περισσότερα ἐκ τῶν εἰσπραχθέντων χρημάτων διετέθησαν πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς παιδείας, ἢ διὰ φιλανθρωπικοὺς σκοποὺς.

2. **Δατρεία.** Τινὲς Διαμαρτυρόμενοι (Λουθηρανοὶ) διετήρησαν τὸν ἐσωτερικὸν στολισμὸν τῶν ἐκκλησιῶν τὰ φῶτα, τὸν ἐσταυρωμένον καὶ τὰς ἱερὰς εἰκόνας, τὰς ὁποίας ὁμως δὲν προσκυνοῦν. Ὅμοίως ἡ λειτουργία τελεῖται κατὰ ὠρισμένον τύπον καὶ διετήρησαν καὶ τινὰς ἐσορτάς. Αὗται εἶναι ἡ τοῦ Πάσχα, τῆς Πεντηκοστῆς, τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τῶν Ἀποστόλων, τοῦ Προδρόμου καὶ τῶν Ἀρχαγγέλων. Οἱ ἀκολουθοῦντες τὸν Καλβινισμόν ἀπέβαλον τὰ πάντα, ὅπως τοὺς κώδωνας τὰ ὄργανα, τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἄσμα καὶ τὰς εἰκόνας. Ὁ ναὸς δὲ εἶναι μία αἴθουσα, εἰς τὴν ὁποίαν συνέρχονται πρὸς κοινὴν προσευχὴν καὶ πρὸς ἀκρόασιν τοῦ θεοῦ λόγου.

3. **Ἡθθ.** Ἡ μεταρρύθμισις ἐπεδίωξε τὴν βελτίωσιν τῶν

ἠθῶν διὰ τοῦ κηρύγματος καὶ δι' ἄλλων μέσων. Ἡ προσπάθειά της αὕτη ἐπέτυχε, διότι τὰ ἦθη ἔγιναν ἀγνά καὶ ἐπεκράτησεν ἀληθὲς θρησκευτικὸν φρόνημα. Μεγάλῃ ἐπίσης φροντίς κατεβλήθη διὰ τοὺς δυστυχεῖς. Ἐννοεῖται ὅμως, ὅτι παρατηροῦνται καὶ ἐκεῖ ἠθικαὶ παρεκτροπαί.

4. **Αἱ αἱρέσεις.** Ἐπειδὴ οἱ Διαμαρτυρόμενοι ἀπορρίπτουν τὴν ἱεράν παράδοσιν καὶ θεωροῦν, ὡς μόνην πηγὴν τῶν τὴν Ἀγ. Γραφῆν, τὴν ὁποίαν ἐρμηνεύει ἕκαστος ὅπως αὐτὸς θέλει. Δὲν ὑπάρχει καμμία κατεύθυνσις, οὔτε ἀναγνωρίζεται ὠρισμένον δόγμα κατὰ τὴν ἐρμηνείαν. Ἐπίσης αἱ ὑπάρχουσαι εἰς αὐτοὺς ὠρισμέναι ὁμολογίαι πίστεως δὲν εἶναι *κανὼν τῆς πίστεως*, ἀλλ' ἔχουν μόνον ἱστορικὴν ἀξίαν. Ἐνεκα λοιπὸν ὅλων τούτων τῶν λόγων ἐδημιουργήθησαν ἐκεῖ πάρα πολλὰ αἱρέσεις.

5. **Θεολογικὴ φιλολογία.** Εἰς τὴν Διαμαρτυρομένην ἐκκλησίαν ὑπῆρξε καὶ ὑπάρχει μεγίστη ἐπιστημονικὴ κίνησις. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν ἐλευθερίαν, τὴν ὁποίαν ἔχουν οἱ διαμαρτυρόμενοι θεολόγοι, διὰ τὴν ἐξετάζουν τὰ θεολογικὰ ζητήματα. Ἀλλ' ἡ ἐλευθερία πολλάκις καταντᾷ τὴν εἶναι ἀυθαιρεσία. Πολλοὶ δὲ θεολόγοι ἐξετάζουν τὰ θεολογικὰ ζητήματα, ὅπως θέλουν αὐτοὶ καὶ ὅπως σκέπτονται, χωρὶς τὴν λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν τί ἐπισήμως ἡ ἐκκλησία παραδέχεται. Ἰδίως τοιοῦτοι εἶναι οἱ νεώτεροι θεολόγοι, οἱ ὁποῖοι εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς ἐργασίας τῶν ἐμπνέονται ἀπὸ τὰς νεωτέρας φιλοσοφικὰς κατευθύνσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Ἡ ΔΥΤΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ Ἡ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ

68. Ἱστορία τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας κατὰ τὴν περίοδον ταύτην.

Ἡ μεταρρυθμίσις περιώρισε τὴν δύναμιν τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας. Πλεῖστοι χῶροι, ὅπως εἶδομεν, ἀπεσχίσθησαν ἀπ' αὐτῆς. Ὁ παντοδύναμος πάπας δὲν εἶναι πλέον, ὅπως ἦτο πρὸ τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἐξέπεσεν εἰς τὴν συνείδησιν τῶν λαῶν, διότι οἱ μεταρρυθμισταὶ ἀπεκάλυψαν τὰς διαφόρους καταχρήσεις τῆς

Ἱστορία Ἐκκλησιαστικῆ—Α. Π. Σακελλαρίου. Ἐκδ. Α'.

9

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Δυτικῆς ἐκκλησίας. Διὰ τὴν διατηρηθῆναι λοιπὸν ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία καὶ συγκρατηθῆναι, ἔπρεπε νὰ φροντίσῃ νὰ διορθώσῃ τὰ κακῶς ἔχοντα.

Πρὸς διόρθωσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων συνεκροτήθη σύνοδος εἰς τὸ Τριδέντον τὸ 1562. Εἰς τὴν σύνοδον ταύτην ἐζήτησαν πολλοὶ *νὰ περιορισθῆ ἡ δύναμις τῶν παπῶν, αἱ οἰκονομικαὶ σύνοδοι νὰ θεωροῦνται ἀνώτεροι αὐτῶν, νὰ ἐπιτραπῆ ὁ γάμος εἰς τοὺς ἱερεῖς, οἱ πιστοὶ νὰ κοινωνοῦν καὶ τοῦ αἵματος (οἴνου) καὶ ἡ λειτουργία νὰ γίνεται εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ.* Τίποτε ὅμως ἀπὸ ὅλα αὐτὰ δὲν ἐγένετο καὶ περιορίσθη ἡ σύνοδος αὕτη νὰ ἐπικυρώσῃ πάντα, τὰ ἐπικρατοῦντα ἕως τότε εἰς τὴν Δυτικὴν ἐκκλησίαν.

Κατὰ τὸ ἔτος 1582 συνήλθε σύνοδος εἰς Παρισίους καὶ ἐζήτησε νὰ περιορίσῃ τὴν δύναμιν τοῦ πάπα. Ἐπίσης ἀπεφάνθη ὅτι αἱ ἀποφάσεις τοῦ πάπα τότε ἔχουν κῦρος, ἂν αὐταὶ ἀνταποκρίνονται πρὸς τὴν γνώμην ὅλης τῆς ἐκκλησίας. Ἄλλ' ὁ πάπας τίποτε ἀπὸ ὅλα αὐτὰ δὲν ἀνεγνώρισε.

Τὸ ἴδιον ἐπαναλήφθη εἰς τὴν Αὐστρίαν 1765 ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωσήφ. Οὗτος ἐζήτησε νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἀπὸ πᾶσαν ἐπέμβασιν τοῦ πάπα. Ἐπέτρεψε τὴν ἀνεξιδρωσκείαν, περιώρισε τὸν ἀριθμὸν τῶν μοναστηρίων καὶ διέταξε νὰ μεταφρασθῆ ἡ Ἁγ. Γραφή εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ. Ὀλίγιστα ὅμως ἐπετεύχθησαν, διότι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωσήφ οἱ πάπαι ἀντέδρασαν.

Ἡ θέσις τῶν παπῶν ἐκλονίσθη κατὰ τὴν Γαλλικὴν ἐπανάστασιν 1789. Ἡ ἐκκλησία, πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως, εἰς τὴν Γαλλίαν ἦτο στήριγμα τοῦ θρόνου. Οἱ κληρικοὶ δὲ μετὰ τῶν εὐγενῶν ἀπετέλουν προνομιοῦχον τάξιν. Ὁ Γαλλικὸς λαὸς ὅμως ἐπαναστατήσας κατήργησε τὰς προνομιοῦχους τάξεις καὶ ἐκήρυξε τὴν ἰσότητά μεταξὺ τῶν πολιτῶν. Ἐπίσης ἡ ἐπανάστασις ἀπηγόρευσε εἰς τὸν πάπαν νὰ ἐπεμβαίη εἰς τὴν Γαλλικὴν ἐκκλησίαν, τὴν ὁποίαν ἐκήρυξεν ἀνεξάρτητον· διέλυσε τὰ μοναστήρια καὶ ἐδήμευσε τὴν περιουσίαν των. Ὁ πάπας ἀντέδρασε εἰς τὴν κίνησιν αὐτήν, διὰ τοῦτο ἡ ἐπανάστασις παρεξέτραπεν. Ἐκαύσε 2000 ἐκκλησίας καὶ ἀπηγόρευσε τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν.

Ἐπὶ τοῦ Ναπολέοντος ἐπῆλθε συμφιλίωσις μετὰ τοῦ πάπα.

ἄλλ' αὕτη δὲν διήρκεσε πολὺ. Ἐπειδὴ οἱ πάπα ἐλέμενον νὰ κυβερνοῦν αὐτοὶ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Γαλλίας, ὁ Ναπολέων **κατέλαβε τὸ παπικὸν κράτος** 1809· ἐπειδὴ δὲ ὁ πάπας ἐξηκολούθει νὰ ἀντιδρῶ κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, οὗτος ὠδηγήθη αἰχμάλωτος εἰς τὴν Γαλλίαν. Τὸ ἔτος 1814 ἀπέκτησε πάλιν ὅλα του τὰ δικαιώματα καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ρώμην.

Τὸ ἔτος 1846 ὁ πάπας Πῖος ὁ Θ'. μετερρῦθμισε τὸ κράτος του συμφώνως πρὸς τὸ ἐπικρατῆσαν νέον πνεῦμα τῆς ἰσότητος. Πολλοὶ φιλελεύθεροι Ἴταλοὶ ἐπίστευσαν, ὅτι θὰ ἐνώσῃ τὴν Ἰταλίαν. Ἠπατήθησαν ὅμως, διότι ὁ πάπας ἐπαυσε νὰ ἀσχολῆται μὲ μεταρρυθμίσεις πολιτικὰς. Ἀπὸ τοῦ 1850 ἀπέκτησε πάλιν ὁ πάπας μεγάλην δύναμιν. Τότε συνεκάλεσε τὸ 1869 σύνοδον εἰς τὸ Βατικανὸν (ἀνάκτορον τοῦ πάπα), εἰς τὴν ὁποίαν ἀπεφασίσθη, ὅτι ὁ πάπας εἶναι **ἀλάνθαστος**, ὅταν ἀποφαίνεται διὰ ζητήματα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἠθικῆς. Ἐκηρύχθη δηλαδὴ ἀνώτερος τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων καὶ τρόπον τινὰ ἀπεθεώθη. Τὸ δόγμα τοῦτο, ὅτι ὁ πάπας εἶναι **ἀλάνθαστος** καθιερώθη τὸν Ἰούλιον τοῦ 1870, ἀλλὰ τὸ ἴδιον ἔτος κατελήφθη ἡ Ρώμη ὑπὸ τῶν Ἰταλικῶν στρατευμάτων καὶ ἀνεκηρύχθη πρωτεύουσα τῆς Ἰταλίας.

Ὁ πάπας ἔκτοτε ἐκλείσθη εἰς τὸ Βατικανὸν καὶ δὲν ἀνεγνώρισε τὰ γενόμενα. Αἱ σχέσεις τοῦ πάπα καὶ τοῦ Ἰταλικοῦ κράτους δὲν ἦσαν ἀγαθαί.

Ἀλλὰ τὸ νέον Φασιστικὸν καθεστῶς, τὸ ὁποῖον ἐγκαθιδρύθη εἰς τὴν Ἰταλίαν ὑπὸ τοῦ δικτάτορος Μουσσολίνι ἐνόμισεν, ὅτι ἔπρεπε νὰ εἰρηνεύσῃ πρὸς τὸν πάπαν. Διὰ τοῦτο τὴν 11ην Φεβρουαρίου 1930 ὑπεγράφη σύμβασις (κογκορδάτον), μεταξὺ Ἰταλικῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ πάπα Πίου ΙΑ'. Κατὰ ταύτην ἀνεγνώρισθη μικρὰ περιοχὴ ἐκεῖθεν τοῦ Τιβέρεως, ὡς οὐδέτερον κράτος. Ἡ περιοχὴ αὕτη ὠνομάσθη πόλις τοῦ Βατικανοῦ καὶ περιλαμβάνει τὸν χῶρον τὸν ἐκτεινόμενον μεταξὺ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Πέτρου καὶ τοῦ Βατικανοῦ.

Τὸ κράτος αὐτὸ ἔχει ἰδίαν ἀστυνομίαν, ἰδίους δικαστὰς καὶ ἀντιπροσωπεύεται εἰς τὰς διαφόρους κυβερνήσεις μὲ ἰδίους πρεσβευτὰς. Ἐπίσης ἔκοψε νόμισμα καὶ ἴδια γραμματόσημα.

69. Οἱ μοναχοὶ εἰς τὴν Δύσιν καὶ ἰδίως τὸ τάγμα τῶν Ἰησουϊτῶν

Μετὰ τὸν πάπαν μεγίστην δύναμιν εἰς τὴν Δύσιν εἶχον οἱ μοναχοί. Ἐνήργησαν οὗτοι μὲ πάντα τρόπον ὥστε νὰ περιορισθῇ ἡ μεταρρῦθμισις καὶ συγκρατηθῇ ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία. Ἐπειδὴ δὲ εἶχον πολὺ διαφθορῇ ἐπρότειναν τὸ 1538 μερικοὶ ἐπίσκοποι νὰ καταργηθῇ ὁ μοναχικὸς βίος. Τοῦτο ὁμως δὲν ἐγένετο δεκτόν, ἀλλ' ἀπεφασίσθη εἰς τὴν σύνοδον τοῦ Τριδέντου νὰ γίνῃ νέα διοργάνωσις καὶ μεταρρῦθμισις. Δι' ἀποφάσεών της ἡ σύνοδος αὕτη περιώρισε τοὺς μοναχοὺς, ἀπηγόρευσεν εἰς τοὺς πιστοὺς νὰ ἐπισκεπτόνται τὰ μοναστήρια καὶ νὰ ἀποκτοῦν οἱ μοναχοὶ ἰδίαν περιουσίαν. Ἀργότερον παρ' ὅλα ταῦτα συνεστήθησαν νέα μοναχικὰ τάγματα, τὰ ὁποῖα ἐπεδίωκον διαφόρους σκοπούς, ὅπως π.χ. τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν νέων, τὴν θεραπείαν τῶν ἀσθενειῶν καὶ τὴν καταπολέμησιν τοῦ προτεσταντισμοῦ. Τὸ σπουδαιότερον ἐκ τῶν ἰδρυθέντων ταγμάτων εἶναι τὸ τῶν Ἰησουϊτῶν.

Τοῦτο συνέστησεν ὁ Ἰγνάτιος Λουῶλας. Οὗτος κατήγετο ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν. Εἰς μίαν μάχην ἐπληρώθη καὶ ὅτε εὐρίσκετο εἰς τὸ νοσοκομεῖον ἀνεγίνωσκε τὴν Ἁγ. Γραφὴν καὶ βίους τῶν ἁγίων. Ἐκ τῆς ἀναγνώσεως ταύτης ἐγεννήθη εἰς τὴν ψυχὴν του ἰσχυρὸς πόθος νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν. Ἀμέσως ἐμοίρασε τὴν περιουσίαν του εἰς τοὺς πτωχοὺς καὶ ἐπέδότη εἰς θρησκευτικὰς ἀσκήσεις καὶ εἰς φιλοσοφικὰς καὶ θεολογικὰς μελέτας. Ἐπίσης ἀπεφάσισε τὴν ἴδρυσιν μοναχικοῦ τάγματος, ἀφ' οὗ πρὸς τοῦτο συνεννοήθη μὲ ἄλλους ὁμοϊδεάτας του, μετὰ τῶν ὁποίων εἶχον συστήσει τὴν λεγομένην *ἐταιρείαν τοῦ Ἰησοῦ*. Τὸ ἔτος 1540 ὁ πάπας Παῦλος ὁ Γ' ἐπεκύρωσε τὴν ἴδρυσιν τοῦ τάγματος τούτου καὶ ἀνεγνώρισεν ὡς ἀρχηγὸν αὐτοῦ τὸν Ἰγνάτιον. Τὸ τάγμα τοῦτο ἀπέβη ἱστορικόν, διότι κατέβαλε τὸ πᾶν διὰ νὰ στηρίξῃ τὸν παπισμὸν. Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ τάγματος τούτου ἀναλόγως τῆς κλίσεώς των ἀνελάμβανον διαφόρους ὑπηρεσίας. Εἶχον τυφλὴν πίστιν εἰς τὸν ἀρχηγὸν των. Διὰ τοῦτο, οὔτε εἰς τὴν οἰκογένειάν των, οὔτε εἰς τὴν πατρίδα

των, οὔτε εἰς ἄλλο τι δὲν ἔδιδον καμμίαν σημασίαν. Ἐζῶν μόνον διὰ τὰ συμφέροντα τοῦ τάγματος καὶ τοῦ παπισμοῦ. Πρὸς τὸν σκοπὸν λοιπὸν τοῦτον διέθετον τὰ πάντα, ὅπως τὴν ἐπιστήμην, τὸ ἐμπόριον, τὴν βιομηχανίαν, τὴν τέχνην, τὴν πολιτικὴν εἰσῆλθον εἰς τὰς διαφόρους κοινωνικὰς τάξεις καὶ γενικῶς διηύθυναν τὰ πάντα. Τόσον ὁ κόσμος ἐξετίμησε τὰς προσπαθείας των, ὥστε 70 ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγνατίου τὸ τάγμα τοῦτο εἶχε 15.000 μοναχοὺς καὶ 803 μοναστήρια.

Οἱ Ἰησοῦται ἐξηρτῶντο ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὸν πάπαν μόνον δὲ σωματικῶς ὑγιεῖς ἐγίνοντο εἰς τὸ τάγμα των δεκτοί. Μεταξὺ τῶν μελῶν ὑπῆρχε μεγάλη κατασκοπία, ὥστε, ὁ καθεὶς παρηκολουθεῖτο ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Οὗτοι εἰσήγαγον νέας ἠθικὰς ἀρχάς, ὡς π.χ. ὅτι ὁ σκοπὸς ἀγιάζει (ἐξαγιάζει) τὰ μέσα (τὴν προᾶξιν). Δηλαδή, ὅτι ἡμπορεῖ νὰ κάμῃ τις πᾶσαν κακὴν προᾶξιν ἀρκεῖ ὅμως νὰ ἔχῃ καλὸν σκοπόν.

Οἱ διάφοροι πάπαι ἠνέθησαν τὸ τάγμα τοῦτο καὶ παρεχώρησαν εἰς αὐτὸ πολλὰ προνόμια. Οἱ Ἰησοῦται εἰργάσθησαν νὰ ἐνισχύσουν τὸ θρησκευτικὸν φρόνημα εἰς τὴν Δύσιν, νὰ περιορίσουν τὸν προτεσταντισμὸν καὶ νὰ διαδώσουν τὸν χριστιανισμὸν εἰς τοὺς εἰδωλολάτρας τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς. Ἀλλὰ διὰ τὸν μέγαν των φανατισμὸν ἐμισήθησαν καὶ ἀπ' αὐτοὺς τοὺς Δυτικούς καὶ κατεδιώχθησαν. Τὸ ἔτος 1764 ἐξεδιώχθησαν ἀπὸ τὴν Γαλλίαν τὸ δὲ ἔτος 1773 ἡ δυτικὴ ἐκκλησία κατήργησε τὸ τάγμα τοῦτο, ἀλλὰ τὸ 1814 ἀνεσυνεστήθη. Οἱ Ἰησοῦται καὶ σήμερον διευθύνουν τὴν Δυτικὴν ἐκκλησίαν. Ἐνεκα δὲ τῆς τυφλῆς ἀφοσιώσεώς των πρὸς τὸν πάπαν καὶ διὰ τὴν ἀπειθειαν, τὴν ὁποίαν δεικνύουν πρὸς τὰς διαφόρους κυβερνήσεις, ἔχουν ἐναντίον των σχεδὸν ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς Δύσεως. Διὰ τοῦτο εἰς οὐδεμίαν χώραν ἔχουν ἐμπιστοσύνην εἰς αὐτούς. Εἰς τὴν Ἰσπανίαν δὲ τελευταίως, ἐπειδὴ ἐδέιχθησαν ἐχθροὶ πρὸς τὸ δημοκρατικὸν πνεῦμα κατεδιώχθησαν καὶ αἱ περιουσίαι αὐτῶν ἐδημεύθησαν.

70. Σχέσεις τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας πρὸς τὰς ἐπι- σκοπιανὰς ἐκκλησίας τῆς Ἀγγλίας καὶ Ἀμερικῆς.

Ὁ Χριστὸς εἶπεν, ὅτι θὰ γείνη μία ποιμνὴ καὶ εἷς ποιμὴν. Ἡ ἐκκλησία διαρκῶς εὐχεται τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως. Ὅλοι λοιπόν, αἱ ἐκκλησίαι, αἱ ὁποῖαι εἶναι χωρισμένοι πρέπει, ὡς κύριον σκοπὸν νὰ ἔχουν τὴν ἔνωσιν πρὸς ἀλλήλας. Οἱ περισσότεροι τῶν θεολόγων σήμερον φρονοῦν, ὅτι πρέπει νὰ ἐπέλθῃ ἐνότης, καὶ ἅς μὴ ὑπάρχη πλήρης ἔνωσις, διότι μικροδιαφοραὶ πάντοτε θὰ ὑπάρχουν.

Τὰς σκέψεις ταύτας ἀκολουθοῦσαι ἡ Ἀγγλικανικὴ καὶ ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησία ἤρχισαν νὰ πλησιάζουν πρὸς ἀλλήλας. Ἡ Ἀγγλικανικὴ ἐκκλησία εἰς διαφόρους συνόδους 1866, 1868, ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἐνώσεώς της μετὰ τῆς ὀρθοδόξου. Τοῦτο δὲν εἶναι παράδοξον, διότι αὕτη διατηρεῖ τὴν ἱερωσύνην καὶ ἄλλα πολλὰ στοιχεῖα τῆς λατρείας, ὅπως εἶδομεν ἀνωτέρω καὶ διὰ τοῦτο μόνη αὕτη ἐκ τῶν προτεσταντικῶν ἐκκλησιῶν πλησιάζει πρὸς τὴν ὀρθόδοξον. Ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησία, εἰς τὰ ἀφορῶντα τὴν πίστιν καὶ τὴν λατρείαν δὲν δύναται νὰ κάμῃ οὐδεμίαν ὑποχώρησιν. Δύναται ὅμως νὰ ἀναγνωρίσῃ, ὅσα ὀρθὰ ὑπάρχουν εἰς τὴν Ἀγγλικανικὴν ἐκκλησίαν.

Κατὰ τὸ ἔτος 1872 οἱ ἐπισκοπιανοὶ τῆς Ἀμερικῆς ἀπέστειλαν ἐπιστολὴν εἰς τὸν τότε μητροπολίτην Ἀθηνῶν Θεόφιλον καὶ εἰς ὅλους τοὺς Πατριάρχας καὶ ἐξέφραζον τὴν εὐχὴν νὰ ἐνωθοῦν αἱ δύο ἐκκλησίαι. Ἐκτοτε ἐδημιουργήθη ὀρίζων φιλικὸς καὶ κυρίως, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1919 μέχρι σήμερον ἤρχισε συστηματικὴ ἐργασία μὲ σκοπὸν τὴν προσέγγισιν τῶν δύο ἐκκλησιῶν. Τῆς κινήσεως ταύτης ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς, ὁ τότε μητροπολίτης Ἀθηνῶν καὶ ἤδη πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Μελέτιος. Οὗτος μετὰ τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου κ. κ. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου καὶ Ἀλιβιζάτου μετέβησαν εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ Ἀμερικὴν καὶ συνεζήτησαν μετ' Ἀγγλικανῶν Θεολόγων, εἰς διάφορα συνέδρια, τὸ ζήτημα τῆς προσεγγίσεως τῶν δύο ἐκκλησιῶν. Ἐκτοτε ἤρχισε συχνωτάτη ἐπικοινωνία μεταξύ των. Ὅτε τὸ ἔτος 1920 ἐγένετο τὸ Ε' συνέδριον τοῦ Λαμπῆ (συνοικία τοῦ Λονδίνου).

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

ἐστάλη ἀντιπροσωπεία τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχου ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Διδυμοτείχου Φιλάρετον Βαφειδὴν. Ἡ ἀποστολὴ ὅμως αὕτη εἰς τὸ συνέδριον εἶχε τὴν θέσιν τοῦ παρατηρητοῦ. Ὅταν βραδύτερον ὁ Μελέτιος Μεταξάκις ἔγινεν Οἰκουμενικὸς πατριάρχης προήγαγε τὰς σχέσεις ταύτας, καὶ μὲ ἄλλας ἐνεργείας, ἀλλὰ κυρίως, διότι ἀνεγνώρισε τὸ ἔγκυρον τῶν Ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν, κατὰ τὸ ἔτος 1922. Ἐννοεῖται, ὅτι ἡ ἀπόφασις αὕτη τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχου συζητεῖται σήμερον μετὰ τῶν θεολόγων, διότι οὔτε ἡ Ρουμανικὴ, οὔτε ἡ Σερβικὴ, οὔτε ἡ Βουλγαρικὴ ἐκκλησία προσεχώρησαν εἰς τὴν ἀποψιν ταύτην. Ἴσως τὸ ζήτημα τοῦτο λύσῃ ὀριστικῶς ἡ προσύνδος τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἡ μέλλουσα νὰ συνέλθῃ ἐντὸς ὀλίγου χρόνου. Οἱ Ἀγγλικανοὶ ἐδήλωσαν εἰς τὰ διάφορα συνέδρια, ὅτι πρέπει νὰ γίνῃ πρῶτον ἔνωσις *ἐν τῇ πίστει* καὶ ἔπειτα ἔνωσις *ἐν τῇ πράξει*, ἡ ὁποία ἐκδηλοῦται εἰς τὴν λατρείαν, τὴν διοίκησιν καὶ τὴν φιλανθρωπικὴν δραστηριότητα τῆς ἐκκλησίας. Τὸ ἔτος 1930 ἄλλη ἀντιπροσωπεία ὑπὸ τὸν πατριάρχην Ἀλεξανδρείας μετέβη εἰς τὸ συνέδριον τοῦ Λάμπεθ καὶ συνεζήτησε περὶ τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν. Οἱ Ἀγγλικανοὶ διετύπωσαν τὴν γνώμην, ὅτι τόσον ἡ ἰδικὴ τῶν ἐκκλησιῶν, ὅσον καὶ πᾶσαι αἱ ἄλλαι, μὴδὲ τῆς ὀρθόδοξου ἑξααιρουμένης, μόνη τῆς δὲν κατέχει ὅλην τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ τὴν κατέχουν ὅλοι μαζί. Ἐπειτα ἐζήτησαν νὰ γίνῃ *μυστηριακὴ* ἐπικοινωνία, νὰ γίνωνται δηλαδὴ τὰ μυστήρια κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ ἔπειτα νὰ ἐπιδιωχθῇ ἔνωσις. Τὸ ζήτημα αὐτὸ θὰ ἀπασχολήσῃ τὴν προσύνδον τοῦ Ἁγ. Ὄρους. Ἡ ἀπόφασις τῆς συνόδου ταύτης θὰ λύσῃ ἴσως τὸ ζήτημα τοῦτο. Ἐκεῖνο ὅμως, τὸ ὁποῖον προέχει εἶναι νὰ γνωρίσουν οἱ ὀρθόδοξοι ἀκριβῶς τὴν Ἀγγλικανικὴν ἐκκλησίαν καὶ οὗτοι τὴν Ὀρθόδοξον.

Σημ. Διὰ τὴν προσέγγισιν τῶν διαφόρων ἐκκλησιῶν ἐργάζονται πλεῖστα *χριστιανικαὶ ὁργανώσεις*. Αὗται *συνέρχονται* σχεδὸν κατ' ἔτος εἰς διαφόρους πόλεις καὶ λαμβάνουν ἀποφάσεις.

Ἐπίσης καὶ μετὰ τῶν Ὀρθόδοξων ἐκκλησιῶν αἱ σχέσεις καλλιεργοῦνται καὶ πρὸς τοῦτο τὸ ἔτος 1922 συνεκλήθη παρορθόδοξον συνέδριον εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλὰ τὸ κορύφωμα τῆς τῶν τοιαύτης σχέσεως θὰ ἐπιφέρει ἡ μέλλουσα νὰ συνέλθῃ εἰς τὸ

Ἁγ. Ὅρος προσύνοδος. Κατάλογον τῶν θεμάτων τὰ ὅποια θὰ συζητηθῶν ἐκεῖ, κατήρτισεν ἡ προκαταρκτικὴ διορθόδοξος ἐπιτροπή. Ταῦτα εἶναι δέκα ἐπίτα.

1) Ἡ κατάστασις τῆς ἐκκλησίας τῆς Ῥωσσίας. 2) Στενωτέρα ἐπαφὴ μεταξὺ τῶν Ὁρθοδόξων. 3) Μόρφωσις τοῦ κλήρου. 4) Ὁργάνωσις τῆς Ὁρθοδόξου ἐκκλησίας τῆς Ἀμερικῆς. 5) Ὁργάνωσις τοῦ μοναχικοῦ βίου. 6) Πῶς πρέπει νὰ ἐργασθῶν αἱ ὀρθόδοξοι ἐκκλησῖαι κατὰ τῆς ἀθείας. 7) Σχέσις τῆς Ὁρθοδόξου ἐκκλησίας πρὸς τὰς ἑτεροδόξους. 8) Ποῖοι τῶν αἰρετικῶν πρέπει νὰ γίνωνται δεκτοὶ διὰ τοῦ χρίσματος καὶ ποῖοι διὰ τοῦ βαπτίσματος. 9) Πῶς πρέπει νὰ ἀναγνωρίζωνται αἱ αὐτοκέφαλοι ἐκκλησῖαι. 10) Κωδικοποίησις τῶν ἱερῶν κανόνων. 11) Ἐξέτασις τῶν λόγων διαζυγίου. 12) Ὁργάνωσις τῶν πνευματικῶν δικαστηρίων. 13) Πῶς πρέπει νὰ ἐκλέγωνται οἱ ἀρχιερεῖς. 14) Τὸ ζήτημα τοῦ ἡμερολογίου. 15) Τὸ ζήτημα τοῦ τυπικοῦ τῆς ἐκκλησίας. 16) Διὰ ποίων μέσων πρέπει νὰ ἐνισχυθῇ μεταξὺ τῶν Ὁρθοδόξων λαῶν ὁ Ὁρθόδοξος χριστιανικὸς πολιτισμὸς καὶ τέλος 17) Ὑποστήριξις καὶ ἐνίσχυσις τῆς κατὰ παράδοσιν χριστιανικῆς τέχνης ἐν τῇ μουσικῇ, τῇ εἰκονογραφίᾳ, τῇ ἀρχιτεκτονικῇ καὶ τῇ τέχνῃ τῶν ἱερῶν ἀμφίων καὶ τεχνῶν.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Όρισμὸς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας καὶ περιεχόμενον αὐτῆς	Σελ.	3
2. Πηγαὶ καὶ διαίρεσις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας	>	3

ΜΕΡΟΣ Α΄.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ 1-315

Ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς ἐκκλησίας μέχρι τῆς ἐπισήμου ἀναγνωρισώσ της

Κεφάλαιον Α΄.

Ἰδρυσις, ἐξάπλωσις καὶ διωγμὸς τῆς ἐκκλησίας.

3. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς Σωτὴρ τοῦ κόσμου καὶ ἰδρυτὴς τῆς ἐκκλησίας	>	5
4. Ἡ πρώτη χριστιανικὴ Κοινότης εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ	>	6
5. Οἱ δύο Ἰάκωβοι	>	8
6. Παῦλος ὁ ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν	>	9
7. Ὁ Ἀπόστολος Πέτρος	>	11
8. Ὁ Ἰωάννης καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι	>	11
9. Ἡ ἐξάπλωσις τοῦ Χριστιανισμοῦ	>	13
10. Αἰτία τῆς ταχείας ἐξαπλώσεως τοῦ χριστιανισμοῦ	>	14
11. Ἐμπόδια εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ	>	15
12. Οἱ κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμοὶ	>	17
13. Ἡ νίκη τοῦ χριστιανισμοῦ	>	19

Κεφάλαιον Β'.

Ἡ διοίκησις τῆς ἐκκλησίας.

14. Περὶ κλήρου καὶ τῶν διαφόρων βαθμίδων αὐτοῦ.	>	21
15. Ἡ δικαιοδοσία τῶν ἐπισκόπων καὶ ὁ σύνδεσμος αὐτῶν.	>	22

Κεφάλαιον Γ'.

Λατρεία καὶ ἡθὴ τῶν χριστιανῶν.

16. Τὸ βάπτισμα, ἡ θεία εὐχαριστία καὶ οἱ ἀγάπαι.	>	23
17. Αἱ ἐορταὶ τῶν χριστιανῶν.	>	25
18. Ἡ χρονολογία.	>	26
19. Ἡ ἠθικὴ ζωὴ τῶν χριστιανῶν.	>	27

Κεφάλαιον Δ'.

Ἀνάπτυξις τῆς διδασκαλίας. Αἵρέσεις καὶ σχίσματα.

20. Αἵρέσεις καὶ σχίσματα. Ἰουδαϊκαὶ καὶ γνωστικαὶ αἵ-
ρέσεις.	>	29
21. Ἀνάπτυξις τῆς Χριστιανικῆς Διδασκαλίας.	>	30

Κεφάλαιον Ε'.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία καὶ ἡ ἐπιστήμη.

22. Ἀνάπτυξις τῆς ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας.	>	32
23. Ἡ ἀπολογητικὴ φιλολογία.	>	34
24. Οἱ Ἑλληνας ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τῆς Γ' ἡς Ἐκα-
τονταετηρίδος καὶ ἰδίως οἱ Ἀλεξανδρινοί.	>	36
25. Λατῖνοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς.	>	38

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

*Ἀπὸ τοῦ θριάμβου τῆς ἐκκλησίας διὰ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου
μέχρι τοῦ σχίσματος (313-867).*

Κεφάλαιον Α'.

Ἐξάπλωσις καὶ περιορισμὸς τοῦ Χριστιανισμοῦ.

26. Ἐξάπλωσις τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἡ καθ' ἐκάστην
ἐξοφάνισις τῆς ἐθνικῆς θρησκείας τοῦ Ῥωμαϊκοῦ
κράτους.	>	40

27. Ἡ ἐξάπλωσις τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν, Ἀφρικὴν καὶ Εὐρώπην > 42
28. Ὁ περιορισμὸς τοῦ χριστιανισμοῦ ὑπὸ τοῦ Ἰσλαμισμού > 44

Κεφάλαιον Β'.

Ἀνάπτυξις τῆς θρησκευτικῆς διδασκαλίας, θεολογικαὶ ἔριδες, αἵρέσεις καὶ σχίσματα.

29. Περὶ τῶν θεολογικῶν ἐρίδων γενικῶς. Ὁ Ἀρειανισμὸς καὶ ἡ πρώτη οἰκουμενικὴ σύνοδος > 46
30. Αἱ περὶ τοῦ Ἁγ. Πνεύματος θρησκευτικαὶ ἔριδες καὶ ἡ ἐπίσημος γνώμη τῆς ἐκκλησίας > 47

Κεφάλαιον Γ'.

Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ διοίκησις.

31. Νέοι ἐκκλησιαστικοὶ τίτλοι. Μόρφωσις ἐκλογῆ, συντήρησις καὶ προσόντα τῶν κληρικῶν > 52
32. Οἱ Πατριάρχαι καὶ αἱ σχέσεις τῶν > 53
33. Περὶ τῶν συνόδων > 55

Κεφάλαιον Δ'.

Λατρεία, πειθαρχία καὶ ἠθῆ.

34. Βάπτισμα, λειτουργίαι, κήρυγμα, θεία κοινωνία, ψάλλται καὶ ὄραι λατρείας. > 56
35. Αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ἐορταὶ καὶ αἱ νηστείαι > 58
36. Ἡ ἀρχαία ἐκκλησιαστικὴ τέχνη > 59
37. Περὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου κατὰ τὴν περίοδον ταύτην > 61
38. Ἡ κοινωνικὴ καὶ ἠθικὴ ζωὴ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. > 63

Κεφάλαιον Ε'.

39. Ἡ ἀκμὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας κατὰ τὸν 4ον καὶ 5ον αἰῶνα καὶ οἱ σπουδαιότεροι ἀντιπρόσωποι αὐτῆς > 65

40. Ἡ Λατινικὴ ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία κατὰ τὴν 4ην
καὶ 5ην ἑκατονταετηρίδα > 70

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ

*Ἀπὸ τοῦ σχίσματος μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως
ὑπὸ τῶν Τούρκων (867-1453).*

Κεφάλαιον Α΄.

Ἐξάπλωσις τοῦ Χριστιανισμοῦ.

41. Ἡ διάδοσις τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τοὺς Σλαύους. > 72

Κεφάλαιον Β΄.

Αἰρέσεις καὶ σχίσματα.

42. α΄ Σχίσμα μεταξὺ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς ἐκκλησίας. > 75
43. Συμπλήρωσις τοῦ σχίσματος. Ἀπόπειρα πρὸς ἕνωσιν.
Ἡ σύνοδος τῆς Φλωρεντίας. , , > 78
44. Ἡ Παυλικιανὴ αἵρεσις—Βογόμιλοι—Ἡ περὶ τῶν Ἑου-
χαστῶν ἔρις. > 80

Κεφάλαιον Γ΄.

Διοικήσις τῆς ἐκκλησίας κατὰ τὴν περίοδον ταύτην.

45. Σχέσεις ἐκκλησίας καὶ πολιτείας > 81
46. Ὁ Ἱερός κληρὸς, ἡ ἱεραρχία καὶ τὰ Πατριαρχεῖα > 82
47. Ὁ μοναχικὸς βίος > 84

Κεφάλαιον Δ΄.

Λατρεία, διδασκαλία, ἥθη.

48. Θεία λειτουργία, ἑορταί, εἰκόνες, μυστήρια, Τέχνη > 86
49. Τὰ ἥθη τῶν Χριστιανῶν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην > 88

Κεφάλαιον Ε΄.

Ἀνάπτυξις τῆς ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας.

50. Θεολογικὴ φιλολογία καὶ οἱ κυριώτεροι ἀντιπρόσωποι ταύτης > 89

Κεφάλαιον ΣΤ΄.

Αἱ ἀπὸ τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ἀποσχισθεῖσαι ἐκκλησίαι. > 91

Κεφάλαιον Ζ΄.

Ἡ δυτικὴ ἐκκλησία κατὰ τὴν περίοδον ταύτην.

51. **Αἱ** ἕξις τῆς δυνάμεως τῶν παπῶν ἐν γένει. Οἱ πάπαι Γρηγόριος ὁ Ζ΄, Ἰννοκέντιος ὁ Γ΄, καὶ Βονιφάτιος ὁ Η΄ > 93
52. Ὁ μοναχικὸς βίος εἰς τὴν δύσιν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην > 95
53. Ἡ λατρεία καὶ τὰ ἥθη τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας > 97
54. Αἱ Στυροφορίαι > 99

ΜΕΡΟΣ Δ΄.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΕΤΑΡΤΗ

Ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι σήμερον.

Κεφάλαιον Α΄.

Σχέσεις τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς ἐκκλησίας πρὸς τὸ Τουρκικὸν κράτος.

55. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἀνατολικὴ ἐκκλησία καὶ ὁ Μωάμεθ ὁ κατακτητὴς (1453-81) > 101
56. Οἱ διάδοχοι τοῦ Σουλτάνου καὶ ἡ ἐκκλησία. > 103

Κεφάλαιον Β'.

Αἱρέσεις καὶ σχίσματα

57. Τὸ Βουλγαρικὸν σχίσμα > 105

Κεφάλαιον Γ'.

Πολίτευμα, λατρεία καὶ ἥθη κατὰ τὴν περίοδον ταύτην.

58. Διοικήσεις τῆς ἐκκλησίας. Ὁ πατριάρχης Κωνσταντινου-
πόλεως καὶ οἱ λοιποὶ ἐπίσκοποι καὶ μητροπολίται . . . > 108
59. Θεία λατρεία. Ἡθῆ. Μοναχικὸς βίος > 109

Κεφάλαιον Δ'.

Ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία κατὰ τὴν περίοδον ταύτην.

60. Οἱ σπουδαιότεροι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τῆς περιό-
δου ταύτης > 111

Κεφάλαιον Ε'.

Αἱ λοιπαὶ ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Ὁρθόδοξοι ἐκκλησίαι.

Α'. Ἡ ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος.

61. Ἱστορία τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἀπελευθερωθέντος Ἑλληνι-
κοῦ Κράτους. > 114
62. Ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ εἰς τὴν αὐτοκέφαλον Ἑλληνικὴν
ἐκκλησίαν > 117
63. Ἡ ἱστορία τῆς ὀρθοδόξου Ῥωσικῆς ἐκκλησίας. > 119
64. Ἡ Νεστοριανικὴ καὶ μονοφυσικαὶ ἐκκλησίαι > 121

Β'. Ἱστορία τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας.

65. Ἡ μεταρρυθμίσις τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας > 123
66. Ἡ μεταρρυθμίσις εἰς τὴν Ἑλβετίαν καὶ Ἀγγλίαν > 126
67. Θρησκευτικὴ ζωὴ εἰς τὰς ἐκκλησίας τῶν Διαμαρτυρο-
μένων > 128

Κεφάλαιον ΣΓ΄.

Ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία καὶ ἡ μεταρρύθμισις.

68.	Ἱστορία τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας κατὰ τὴν περίοδον ταύτην	»	129
69.	Οἱ μοναχοὶ εἰς τὴν Δύσιν καὶ ἰδίως τὸ τάγμα τῶν Ἰησουϊτῶν	»	132
70.	Σχέσεις τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας πρὸς τὰς ἐπισκοπιακὰς ἐκκλησίας τῆς Ἀγγλίας καὶ Ἀμερικῆς	»	134
	Πίναξ τῶν περιεχομένων	»	137

